

Kırıkkale Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER

Sosyal Bilimler Enstitüsü

DERGİSİ

◆ İBRAHİM MAZMAN

A Review Of Weberian Studies On The Ottoman Empire

◆ ADNAN AKIN

Kalite Yönetiminden Kurumsal Performans Yönetimine Paradigmat Değişimin İşletme Yönetimine Yansımaları

◆ ÇAĞDAŞ AKİF KAHRAMAN, CÜNEYT SEVİM

Dış Ticarete Doğrudan İkili İlişkilerden Öteye Dolaylı İlişkiler Belirlenebilir mi? Ağ Analizi Yaklaşımı ile Çekim Modelinin Testi

◆ ADNAN KÜÇÜKALİ

Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi: Atatürk Üniversitesi Örneği

◆ MUSTAFA SARPER ALAP

Türkiye'de ve Türk Cumhuriyetlerinde Urdu Dili Eğitimi

◆ A. ÇAĞLAR DENİZ

Üniversite Gençliğinin Uyum Sağlama Süreçleri: Bir Bibliyografya Denemesi

◆ H. İBRAHİM GÖK

XIII ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü: Merâsidü'l-İttilâ' ve Anadolu'ya Dair Kayıtları

◆ HAKAN DOĞAN

Yerli ve Yabancı Literatürde Kuruluşu Tartışılan İmparatorluk: Osmanlılar

◆ SELAHATTİN KOÇ, CİHAN BULMUŞ

Organize Sanayi Bölgelerinin Bölge Ekonomilerindeki Etkinliklerinin Karşılaştırılması: Kayseri ve Sivas Örneği

◆ CİHAT KARTAL

Tez Tanıtım Yazısı

◆ İBRAHİM MAZMAN

Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu Hakkında Bir Değerlendirme

Ocak 2014
Cilt: 4, Sayı: 1

January 2014
Vol: 4, No: 1

Kırıkkale Üniversitesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2014 / Cilt: 4 Sayı: 1

Kırıkkale Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Bilimler Dergisi Ocak ve Temmuz aylarında yılda iki sayı olarak yayımlanan, ASOS Index'te taranan çok disiplinli ulusal hakemli bir dergidir. Yayımlanan makalelerde belirtilen görüşler yazarlarına aittir. Yazıların Yayımlanması, derginin ya da üniversitenin bu görüşleri savunduğu anlamına gelmez.

© 2012 Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tüm hakları saklıdır. Makaleler izin almaksızın başka bir yerde yayımlanamaz.

Sosyal Bilimler Dergisi

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 71450 Yahşıhan / KIRIKKALE
e-mail: sbd@kku.edu.tr

Derginin Sahibi

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına,
Doç. Dr. Şamil Öçal

Editör

Doç. Dr. Şamil Öçal

Sayı Editörü

Prof. Dr. Güven Delice

Editör Yardımcısı

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Mazman
Yrd. Doç. Dr. Salim Pilav

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu
Prof. Dr. Nihat Işık
Prof. Dr. Ahmet Bilgin
Prof. Dr. Dolunay Şenol
Prof. Dr. Eyup Baş
Prof. Dr. İlhami Sığırıcı
Doç. Dr. Ahmet Karadoğan
Doç. Dr. Resul Ay
Doç. Dr. Haluk Özdemir
Doç. Dr. Ali Taş
Doç. Dr. Sema Önal
Doç. Dr. Hacı Bayram Işık
Doç. Dr. Cemal Fedayi

Sekreteryaya

Arş. Gör. Ahmet Buğra Hamşioğlu
Arş. Gör. Demet Konur

Tasarım

Cinas Grafik (312 310 08 60)

Baskı

Kalkan Matbaacılık, Büyük Sanayi 1. Cad. No: 99/32 İskitler / ANKARA (312 341 92 34)

Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Ekrem Yıldız (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurhan Papatya (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Bekçi (Nevşehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer Nurlu (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal Yıldırım (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Erol Kurubaş (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Emiroğlu (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan Yüksel (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Hicabi Kırlandıç (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. B. Ünal İbret (Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr. Kadir Canatan (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin Özdemir (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Ülkü Gürsoy (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati Beşirli (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Aydın (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. H. Bayram Soy (Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Haluk Özdemir (Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Göçer (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Kazım Arıcan (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Şamil Öçal (Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Cevdet Yakupoğlu (Kastamonu Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

Editörün Notu.....	5
<i>A Review Of Weberian Studies On The Ottoman Empire</i> İbrahim Mazman.....	7
<i>Kalite Yönetiminden Kurumsal Performans Yönetimine Paradigmat Değişimin İşletme Yönetimine Yansımaları</i> Adnan Akın.....	19
<i>Dış Ticarete Doğrudan İkili İlişkilerden Öteye Dolaylı İlişkiler Belirlenebilir mi? Ağ Analizi Yaklaşımı ile Çekim Modelinin Testi</i> Çağdaş Akif Kahraman, Cüneyt Sevim.....	41
<i>Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi: Atatürk Üniversitesi Örneği</i> Adnan Küçükali.....	59
<i>Türkiye 'de ve Türk Cumhuriyetlerinde Urdu Dili Eğitimi</i> Mustafa Sarper Alap.....	87
<i>Üniversite Gençliğinin Uyum Sağlama Süreçleri: Bir Bibliyografya Denemesi</i> A. Çağlar Deniz.....	99
<i>XIII ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü: Merâsidü'l-İttılâ' ve Anadolu'ya Dair Kayıtları</i> H. İbrahim Gök.....	123
<i>Yerli ve Yabancı Literatürde Kuruluşu Tartışılan İmparatorluk: Osmanlılar</i> Hakan Doğan.....	161
<i>Organize Sanayi Bölgelerinin Bölge Ekonomilerindeki Etkinliklerinin Karşılaştırılması: Kayseri ve Sivas Örneği</i> Selahattin Koç, Cihan Bulmuş.....	177
<i>Tez Tanıtım Yazısı</i> Cihat Kartal.....	216
<i>Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu Hakkında Bir Değerlendirme</i> İbrahim Mazman.....	219
<i>Yayın İlkeleri / Yazım Kuralları.....</i>	222

EDİTÖR'DEN

Değerli Okurlar,

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin yeni ve geniş bir sayısıyla sizlere ulaşmaktan son derece mutluyuz. 2014 Güz sayısını sizlerle paylaştığımız dergimiz yılda iki defa yayınlanmakta ve ASOS indeksinde taranmaktadır. Her geçen sayıda daha da profesyonelleşen ve kalitesini iyileştiren dergimiz bu sayıyla birlikte ULAKBİM'de de taranmaya başlayacaktır. Bu süreçte makale yönetim sistemi kurularak, bilimsel çalışmaların tarafımıza ulaştırılmasından, derginin yayınlanmasına kadar olan aşamaların elektronik ortamda yürütülebilir ve izlenebilir bir yapıya kavuşturulmasına yönelik çalışmalarımız da devam etmektedir.

Dergimizin içeriği itibariyle sosyal bilimler her alanına hitap etmesine rağmen, bu sayıda iktisadi ve idari bilimler alanındaki yazılar ön plana çıkmıştır. Bu husus bundan sonraki aşamalarda tematik özel sayıların çıkarılması sürecine bir ön hazırlık gibi görülebilir.

Yoğun bir emekle hazırlanan dergimizin bu sayısında bir tanesi İngilizce olmak üzere iktisat, işletme, tarih, sosyoloji, dil ve edebiyat alanlarında hazırlanmış 9 değerli çalışma yer almaktadır. Başlıklar itibariyle değerlendirildiğinde bu çalışmalarda, Osmanlı İmparatorluğu, kalite yönetimi, sosyal politika, dış ticaret, dil eğitimi, üniversite gençliği ve organize sanayi bölgeleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu telif eserlerin yanısıra önceki sayımızda başlatılmış bulunan doktora tez çalışması tanıtımına da devam edilmiştir. Bu kapsamda Enstitümüz İşletme Anabilim Dalında hazırlanmış olan "*Müşteri Güçlendirme İle Pazarlama Performansı İlişkisi: Mobilya Sektörüne Yönelik Bir Uygulama*" başlıklı doktora tezi kısaca tanıtılmıştır.

Dergimize gönderilen ve titiz bir değerlendirme sürecine tabi tutulan farklı disiplinlere ait makalelerin siz okuyucularımıza ufuk açmasını temenni ediyorum. Bu çerçevede yayın kurulu üyelerimiz, değerlendirme sürecinde yer alan hakemlerimiz ve sekreteryayı yürüten arkadaşlarımız başta olmak üzere derginin size ulaşması sürecinde emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Güven DELİCE

Sayı Editörü

A REVIEW OF WEBERIAN STUDIES ON THE OTTOMAN EMPIRE*

İbrahim MAZMAN**

ABSTRACT

This study examines the secondary literature on Max Weber's (1864-1920) writings on Islam and the Ottoman Empire. It demarcates approaches prevalent in the secondary literature. Three basic themes are apparent:

- Section a) concentrates on authors who applied Weber's concepts of patrimonialism and bureaucracy to non-Ottoman countries, such as Maslovski (on the Soviet bureaucracy) and Eisenberg (on China).

- Section b) focuses on authors who studied the Ottoman Empire utilizing non-Weberian-above all Durkheimian and Marxian theories and methods. The studies by Immanuel Wallerstein (world systems theory) and his Turkish colleagues on the Ottoman Empire, as well as the neo-Marxian writings of Perry Anderson and Barrington Moore, will be evaluated. Studies on the Ottoman Empire and its socio-political transformation indebted to Durkheim (S. N. Eisendadt, Ziya Gökalp, and Niyazi Berkes) will be discussed.

- Section c) concentrates on authors who studied the Ottoman Empire using Weber's terminology and concepts, such as Haim Gerber, Halil Inalcik, and Şerif Mardin.

Key Words: Max Weber, Ottoman Empire, Ottoman Studies, patrimonialism, bureaucracy

---

* Boston Üniversitesinde 2005 yılında verilen tezin ikinci bölümünden alınarak düzenlenmiştir.

** Yrd.Doç.Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, E-mail: ibrahimmazman5@yahoo.com

OSMANLI İMPARATORLUĞU ÜZERİNE YAPILAN WEBERYAN ÇALIŞMALARIN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

ÖZET

Bu makale Max Weber'in (1864-1920) İslam ve Osmanlı İmparatorluğu üzerine yaptığı çalışmalar hakkındaki ikincil yazını konu almaktadır. İkincil yazın içerisinde yaygın olan yaklaşımları analiz etmektedir. Bu temel yaklaşımlar şunlardır:

Bölüm a) Max Weber'in patrimoniyalizm ve bürokrasi gibi kavramlarını Osmanlı dışındaki ülkelere uygulayan yazarlara odaklanmaktadır, örneğin Sovyet bürokrasisi üzerine yazan Maslovski ve Çin üzerine yazan Eisenberg gibi.

Bölüm b) Weberci olmayan-özellikle Durkheim ve Marx eğilimli kuram ve yöntemleri kullanarak Osmanlı İmparatorluğunu çalışan yazarlara odaklanmaktadır. Immanuel Wallerstein'in (dünya sistemleri kuramı) ve onun Türkiye'den çalışma arkadaşlarının Osmanlı İmparatorluğu üzerine çalışmaları ve Perry Anderson ve Barrington Moore'un neo-Marxian yazıları değerlendirilecektir. Emile Durkheim'dan esinlenerek Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-politik dönüşümü üzerine yapılan (S. N. Eisenstadt, Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes) çalışmalar tartışılacaktır.

Bölüm c) Weber'in terminoloji ve kavramlarını kullanarak Osmanlı İmparatorluğu'nu çalışan, örneğin Haim Gerber, Halil İnalçık ve Şerif Mardin gibi yazarlara odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Max Weber, Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı çalışmaları, patrimoniyalizm, bürokrasi.*

Introduction

Writing important works like *Economy and Society* (1968) and *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (2002) Max Weber left an important legacy in social sciences as well as Oriental and Islamic Studies. Weber essentially worked on the comparison of institutional differences in the European and non-European countries. For him, institutional differences based authority relations (especially in his *Economy and Society*) as well as world-view differences based on meaning attributions of individual subjects (especially in his *Protestant Ethic*) paved way for these differences. In this regard, Weber's writings inspired many academic works in terms of Oriental and Islamic studies.

a) Weber's Concept of Patrimonialism: its Application to non-Ottoman

Countries

Maslovski (1996) applied the Weberian concept of patrimonialism to the Soviet bureaucracy. He criticizes Weber for refusing to distinguish between an administrative staff and a bureaucratic rational-legal type of domination. He states that:

What distinguishes patrimonial bureaucracy is not its irrational character but rather its location in a patrimonial power structure....The decisive difference between these two types¹ is the absence of a legal component in an administration which is based either on tradition or on arbitrary power of the ruler. (Maslovski: 1996: 299)

In Maslovski's analysis under the Stalinist regime, the Soviet bureaucracy, although it looked like a rational bureaucracy, turned into a loyal administrative system for the Soviet leadership (Maslovski: 1996: 303-306). Hardy observes the same type of "consensual community" existed under Mughal India in the seventeenth and eighteenth centuries, and finds it similar to Weber's idea of patrimonialism (Hardy, 1999: 188).

In researching the applicability of Weber's idea of patrimonialism, Eisenberg discusses Hamilton's criticism of Weber (Hamilton, 1984). For Hamilton, Weber's concept of patrimonialism is not valid in China. He proposed that "the ritual-legal concept of "xiao," or "filial duty," brought about "an impersonal role" unlike Weber's emphasis on personalism in patrimonial domination (Eisenberg, 1998: 91). On the other hand, Eisenberg argues that "neither the Roman emperors nor the Chinese emperors would tolerate autonomous clan or lineage leaders

---

1 1 patrimonial bureaucracy and legal bureaucracy

dictating imperial policy,” as the rulers had absolute authority in these two cases (Eisenberg, 1998: 92). Hamilton’s argument is similar to Inalcik’s thesis that Muslim scholars in the Ottoman Empire representing the Islamic law-*Shari’a* were resisting the absolute authority of the Sultan. For Inalcik, in the case of the Ottoman Empire, the sultan’s authority was never unchecked and absolute, as the Ottoman bureaucratic professionalism and *‘Ulama*, Islamic scholars restricted and opposed the sultan’s arbitrary and absolute authority (Inalcik, 1992: 60).

Another author, Richard Eaton, in his article on the Islamization of Late Medieval Bengal, applied Weber’s idea of patrimonialism to the rule of the Mughals in the East Indian subcontinent. He argues that there are three Weberian notions relevant to understand his case: a) the patrimonial state, b) the routinization of charismatic authority, and c) the rationalization of the sacred (that is, “the triumph of Allah at the expense of lesser superhuman beings”; Eaton, 1999: 164). Eaton investigates Islam in Bengal within a social context inspired by Weber:

...the growth of Islam was one aspect of a larger societal transformation that took place in the late medieval Bengal. This suggests that we do a disservice to our understanding of religion if we treat it as an isolate, an entity detached from larger social, economic, and even ecological processes. (Eaton, 1999: 178)

This study attempts to address the Ottoman Empire as a historical case and investigates the transformation of its socio-political jurisdictional systems. We must now examine briefly studies outside the Weberian tradition on the Ottoman Empire.

b) Non-Weberian Ottoman Studies

Non-Weberian Ottoman studies have been generally Marxian and Durkheimian in orientation. The theoretical perspective utilized in this study, which is indebted to Weber, can be in part isolated through a comparison to Marxian and Durkheimian modes of analysis. Marxian and Durkheimian oriented methodologies were also applied to the Ottoman Empire by Western, as well as Turkish, sociologists. The Durkheimian school, which emphasizes that ideas and moral codes have certain functions in society, inspired and influenced Ziya Gökalp, the founder of Turkish sociology and ideologue of Turkish nationalism at the beginning of the twentieth century. In his studies, such as *The Principles of Turkism*, he utilized Durkheim in his analysis of Turkish culture and nationality. He emphasized the significance of morality and the division of labor in the late Ottoman Empire, a modernizing society (Gökalp: 1968: 51-52).

Niyazi Berkes, a later Turkish sociologist, inspired by Gökâlp and Durkheim, stressed institutional reformation in terms of the need for Turkish modernization and change. Analyzing the Kemalist nationalist reformations in Turkey in the 1920s and 1930s, he argued that Kemalist institutional reformation was motivated by the ideas of the secularization of religion and replacement of the role of religion with nationalist morality (Berkes: 1964, Chapter 17).

Eisenstadt, in *The Political Systems of the Empires*, applied the structural-functional method in his chapters on the Ottoman Empire (Eisenstadt, 1963). His Durkheimian perspective considers bureaucracy in terms of its service to accomplish certain goals:

Thus, the bureaucratic administrations, in order to fulfil their functions for the rulers, had to take care of some needs of the leading and most active strata. The bureaucracy had to provide them continuously with various services, and to regulate somewhat their relations with the rulers. In conjunction with these different demands and pressures, the bureaucratic administrations (especially their higher echelons) evolved many of their specific organizational characteristics, particularly their organizational and professional autonomy. (Eisenstadt, 1963: 274)

Eisenstadt explains the fall of the Ottoman Empire by reference to the “decline in bureaucratic efficiency during the seventeenth and eighteenth centuries”; the shrinking economy and permanent wars did not support the financial needs of the Ottoman bureaucratic administration (Eisenstadt, 1963: 348). Likewise, his analysis of Islam depends on Durkheim’s duality of the sacred and the profane. He argues that Islam creates a sacred space vis-à-vis the profane area and renders the social arena orderly. For him, Islam “[emphasizes] overcoming the tension inherent in the chasm between [the] transcendental realm and the mundane one by total submission to God” (Eisenstadt, 1999: 284). This study, unlike the Durkheimian approach, does not take the social order as pre-given and essential; nor does it view religious doctrines as in the service of social harmony.

Western scholarship has utilized more the Marxian historical method than the Durkheimian method for the study of Ottoman history. This is also the case at Turkish universities. Immanuel Wallerstein’s neo-Marxist world systems theory has been applied to the study of the Ottoman Empire by himself and his students (Islamoglu, 1987).

World system theory emphasizes the emergence of the capitalist economy in the West and the coercive integration of the world economy into it. Wallerstein utilizes the concepts “core,” “periphery,” “peripherization,” and “incorporation” in order to demonstrate how this has occurred:

What changed c. 1500 is that there grew up in Europe a new world-economy which, for the first time in history, was able to consolidate itself, and develop fully the capitalist mode of production and the inner-state system which is the structural correlate of a world-economy. This meant that, suddenly, this world economy had become the ‘strong’ form. From then on, it would be the capitalist world-economy that would expand by virtue of its internal dynamic. As it expanded, regularly but discontinuously, it incorporated the world-empires and mini-systems it found at its edges...” (Wallerstein, Decdeli, Kasaba, 1987: 88)

The aim to understand the “main tendency” according to a theoretical core, and particular cases in terms of unity, constitutes one of the major themes in the Marxian perspective. Wallerstein and his Turkish colleagues use “the world system perspective” to explain “the differential development of Western Europe and the Ottoman Empire in terms of the historical development of the European world economy beginning in the sixteenth century” (Islamoglu, 1987: 7). Islamoglu, from this perspective, criticizes orthodox Marxist views and Orientalist perspectives as being ahistorical and ideological (Islamoglu, 1987: 7). She offers a wider perspective that evaluates economic development by a) specific and unique lines and b) their “history” of interaction with the world economy rather than by reference to a reductionist method (Islamoglu, 1987: 3-8).

Deviating from world systems theory, this study concentrates on Weber’s types of domination in respect to political, juridical, and jurisdictional history. It also emphasizes how types of relationships between the state and the people (jurisdictional), in connection with administrative and juridical systems, took different forms and have been transformed through history (in this case, in the history of the Ottoman Empire). Therefore, this study follows Weber’s emphasis on socio-political history and his efforts to avoid reduction to economic lines and modes of production.

Perry Anderson applied Marxian historical theory and method from another perspective in his *Lineages of the Absolutist State* (1979) and *Passages from Antiquity to Feudalism* (1996). His holistic historical method emphasizes the universalistic understanding of Marx in historical evolution. He outlines the general tendencies of historical lineages by examining how different societies have become transformed into Absolutist States at once governed by Western Parliamentary systems, yet under the domination of the capitalist economy. Anderson states that:

It is necessary to recall one of the axioms of historical materialism: that secular struggle between classes is ultimately resolved at the political-

not at the economic or cultural-level of society. In other words, it is the construction and destruction of States which seal the basic shifts in the relations of production, so long as classes subsist. (Anderson, 1979: 11)

For Anderson, this political struggle between classes ends up with the absolutist state dominated by the bourgeoisie. His method attempts to decipher the history of this victory in different countries. On the other hand, Anderson's evaluation of history according to the "unavoidable end" makes his analysis "evolutionist."

Anderson's universalist and holistic theoretical perspective leads him to see the Ottoman Empire's "progress" to a "destined end" as necessity. This study, on the other hand, adheres to multi-causal and non-evolutionary presuppositions. Moreover, endowing the Ottoman subjects with "juridical status" and regulating state-subject relations through written regulations established a legal public and prepared the Empire to transform itself into a constitutional regime.

Barrington Moore, in the *Social Origins of Dictatorship and Democracy*, attempts to determine the causes of different paths to democracy, fascism and communism by utilizing comparative procedures (Moore, 1966). To Moore:

This book endeavors to explain the varied political roles played by the landed upper classes and the peasantry in the transformation from agrarian societies (defined simply as states where a large majority of the population lives off the land) to modern industrial ones. Somewhat more specifically, it is an attempt to discover the range of historical conditions under which either or both of these rural groups have become important forces behind the emergence of Western parliamentary versions of democracy, and dictatorships of the right and the left, that is, fascist and communist regimes. (Moore, 1966: xi)

He explains the success (democracy) or failure (fascism, communism) of different nations by reference to the strength of the bourgeois class and its class alliances. To Skocpol, Moore "remains within the Marxist theoretical tradition, for he retains the fundamental Marxist propensity to explain political struggles and structures as functions of class structures and struggles" (Skocpol, 1984: 6).

Michael Mann, in *The Sources of Social Power* (1986, 1993), also concentrated on the emergence of economic classes and their class struggles in the process of the emergence of the modern state. In his analysis of the Roman Empire, he analyzes the emergence of the Roman economic classes and their struggle to turn the Empire into an imperial power (Mann, 1986: 257). His approach, as other Marxist approaches, presents this "turning point" as historical necessity. According to the Marxist idea, the economic interests of this dominant class are

realized in the state, of which the main purpose is to protect the rights of private property.

This study differs also from Moore and Mann's historical sociology. The struggle for power, it will be argued, cannot be conceptualized only as involving access to economic resources; in addition formal juridical procedures must be apparent. The endowing of the Ottoman subjects under the Ottoman Empire with a juridical status, as will be noted below, institutionalized their interests in autonomous juridical systems. The Marxian understanding disregards the juridical representation of interests as "false consciousness."

e) Weberian Studies on the Ottoman Empire

Authors inspired by Weber's analyses on the Ottoman Empire mostly considered the Empire a bureaucratic state; they refer to its well-developed bureaucratic-administrative system. Haim Gerber, in his *State, Society, and Law in Islam* (Gerber, 1994), mainly accepts Weber's method; he discovers bureaucracy and rationality in the Ottoman juridical system. However, he opposes Weber's notion (and Turner's; see 1974) that the Ottoman justice system was under the control of a patrimonial Ottoman State. Moreover, utilizing archival research, he argues that "contrary to Weber's suggestion, *kadi* justice in the area under study was characterized by a great deal of predictability and internal consistency" (Gerber, 1994: 42). Finally, finding the same kind of predictability in the Ottoman bureaucracy, Gerber argues that the Ottoman State was not patrimonial, as Weber proposed: "Predictability, meritocracy, and professionalization are important, and it is highly significant that they did exist in the Ottoman administration" (Gerber, 1994: 145). In sum, even though Gerber uses Weberian terminology, he disagrees with Weber and proposes that the Ottoman Empire was a bureaucratic state.

A great deal of research implies that the Ottoman justice system was resistant to external interferences. However, whether this autonomy implies that the Ottoman State was a bureaucratic state needs to be investigated. Bureaucratic characteristics developed during Mehmed II's state centralization policies in the mid-fifteenth century and Kanuni Suleyman's bureaucratization efforts in the sixteenth century.

The research of Halil Inalcik, a renowned Ottoman historian, is similar to Gerber's. In his analysis, he basically uses Weberian terminology and methods to criticize Weber. He proposes that the Ottoman State had a well-established bureaucratic-administrative system and that Islamic scholars possessed adequate power to restrain the Sultan's arbitrary authority (Inalcik, 1992: 65). To Inalcik:

In its developed form in the sixteenth century...the Ottoman bureaucratic apparatus displayed a number of features that do not permit us to subscribe completely to Weber's description. Under Suleyman the Lawmaker (1520-66) the Ottoman bureaucracy cannot be viewed purely as part of the ruler's household, nor were its offices based purely upon personal relation and absolute subordination to the ruler. Empirical research suggests that the Ottoman bureaucracy evolved from a pure "patrimonial" structure and increasingly self-conscious and autonomous organization that functions with a relatively "rational" system of fixed rules and training. (Inalcik, 1992: 63)

For Inalcik, the professional ethic of the Ottoman bureaucrats and the increasing degree of bureaucratic autonomy limited the Sultan's patrimonial authority. Further, the Ottoman bureaucratic organization prevented the sultan's patrimonial authority over the social estates because its "ranks were determined by a set of rules (*kānūn*)" (Inalcik, 1992: 56). Like Gerber, Inalcik confuses the bureaucratic type of domination with the bureaucratic administrative regulations.

Şerif Mardin, a Turkish sociologist, applied in his studies a Weberian methodology to the Ottoman Empire. In his study on the development of Young Ottoman thought and its impact on Ottoman politics, *The Genesis of Young Ottoman Thought*, he analyzed the intellectual atmosphere of the late Ottoman Empire and how it influenced the Young Turk Intellectual Movement, including their ideologies and activities. Further, in his *Religion and Social Change in Modern Turkey*, he studied the Late Ottoman Empire's changing intellectual environment and, specifically, the education system and its impact on the mentality and consciousness of the young Ottoman generation. Inspired by the Weberian idea of the partial autonomy of ideas and their ability to influence social life and change society, Mardin concentrated on the history of ideas and ideologies in the transformation of the late Ottoman Empire.

Unlike Mardin and his Weberian colleagues who have focused on ideology, this study -as mentioned earlier- will concentrate on Weber's ideas on domination and legitimacy rather than the impact of ideologies and world views on societies. It will try to examine the validity and applicability of Weber's ideal types of bureaucracy and patrimonialism by dealing with the jurisdictional, juridical, and administrative institutions of the Ottoman Empire.

CONCLUSION

This study has reviewed Weberian and non-Weberian studies in the field of Ottoman studies. First, we have looked at how Max Weber's concept of Patrimonialism has

been used in non-Ottoman countries. In this regard, the concept of Patrimonialism supplied many authors a fruitful conceptual framework when they were studying countries from Soviet Russia to Mughal India. Secondly, we have dealt with non-Weberian studies on the Ottoman Empire. Many authors especially used Emile Durkheim's structuralist perspective or Karl Marx class-conflict perspective to analyze social and economic institutions in the Ottoman Empire.

Thirdly, we have been concerned with Max Weber's work on the Ottoman Empire. Max Weber, especially using his concepts of Patrimonialism and Sultanism, attempted to analyze the nature and roots of Islamic as well as Ottoman political institutions. For him, Islam's and Islamic laws' ambiguous regulations failed to create a specific and definite public area where it spread and was not able to avoid authoritarian political institutions. In addition, these authoritarian relations brought forth ab solutist type of state or what Weber called sultanic type state in Islamic countries.

Max Weber as well as other authors always becomes the target of many criticisms. They can be criticized for example through "theorization" of the subjects they are concerned with. In terms of Islam and Oriental studies, especially, their deficiency regarding social processes and political institutions in the context of a civilization in general they deal with delimits their capacity to handle these subjects and social-political relations they bounded with.

BIBLIOGRAPHY

- ANDERSON, Perry. *Lineages of the Absolutist State*. London: Verso, 1979.
- ANDERSON, Perry, *Passages from Antiquity to Feudalism*. London: Verso, 1996.
- BERKES, Niyazi. *The Development of Secularism in Turkey*. Montreal: McGill University Press, 1964.
- EATON, Richard M. "Islamization in Late Medieval Bengal: The Relevance of Max Weber." In *Max Weber and Islam*. Ed. Toby Huff and Wolfgang Schluchter. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 1999: 163-82.
- EISENBERG, Andrew. "Weberian Patrimonialism and Imperial Chinese History." *Theory and Society* 27 (1998): 83-102
- EISENSTADT, S.Noah. *The Political Systems of Empires*. London: Free Press of Glencoe, 1963.
- EISENSTADT, S.Noah, "Weber's Analysis of Islam and the Specific Pattern of Islamic Civilization." In *Max Weber and Islam*. Ed. Toby Huff and Wolfgang Schluchter. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 1999: 273 - 94.
- GERBER, Haim. *State, Society, and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective*. Albany, N.Y.: State University of New York Press, 1994.
- GÖKALP, Ziya. *The Principles of Turkism*. Tr. (from Turkish) Robert Devereux. Leiden: E. J. Brill, 1968.
- HAMILTON, Gary, G. "Patriarchalism in Imperial China and Western Europe-A Revision of Weber's Sociology of Domination." *Theory and Society* 13 (1984): 393-425.
- HARDY, Peter. "Max Weber and the Patrimonial Empire in Islam: The Mughal Case." In *Max Weber and Islam*. Ed. Toby Huff and Wolfgang Schluchter. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 1999: 183-204.
- İNALCIK, Halil, "Comments on 'Sultanism': Max Weber's Typification of the Ottoman Polity." *Princeton Papers in Near Eastern Studies* 1 (1992): 49-72.
- ISLAMOĞLU-İNAN, Huri, ed. *The Ottoman Empire and the World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- MANN, Michael. *The Sources of Social Power: A History of Power from the Beginning to A.D.1760 (vol. 1)*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1986.
- MANN, Michael, *The Sources of Social Power: The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914, (vol. 2)*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1993.
- MARDIN, Şerif. *The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*. Princeton, N. J: Princeton University Press, 1962.

- MARDIN, Şerif, *Religion and Social Change in Modern Turkey: The Case of Bediuzzaman Said Nursi*. Albany: State University of New York, 1989.
- MASLOVSKI, Michail. "Max Weber's Concept of Patrimonialism and the Soviet System." *The Sociological Review* 44 (1996): 294-308.
- MOORE, Barrington Jr. *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston: Beacon Press, 1966.
- SKOCPOL, Theda, ed. *Vision and Method in Historical Sociology*. Cambridge [Cambridgeshire], New York: Cambridge University Press, 1984.
- TURNER, Bryan S. *Weber and Islam: A Critical Study*. Boston: Routledge & Kegan Paul, 1974.
- WALLERSTEIN, Immanuel & Decdeli, Hale & Kasaba, Reşat. "The Incorporation of the Ottoman Empire in the World Economy." In *the Ottoman Empire and the World Economy*. Ed. Huri Islamoglu-Inan. Cambridge: Cambridge University Press, 1987: 88-97.
- WEBER, Max, *Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology*, Ed. G. Roth and C. Wittich. Tr. Ephraim Fischhoff [and others]. New York: Bedminster Press, 1968.
- WEBER, Max, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Tr. Stephen Kalberg. Los Angeles, California: Roxbury Pub. Co., 2002.

KALİTE YÖNETİMİNDEN KURUMSAL PERFORMANS YÖNETİMİNE PARADİGMAL DEĞİŞİMİN İŞLETME YÖNETİMİNE YANSIMALARI

Adnan AKIN*

ÖZET

Teknolojik gelişmelerle birlikte, endüstrideki sektörel uzmanlaşmaların çeşitlenmesi, yönetim paradigmalarını etkilemeye devam etmektedir. Genel olarak, üretim ve yönetim süreçlerini belirleyen bir paradigma olan kalite yönetimi yaklaşımının temelinde, müşteri tatminine odaklılık yer almakta iken; yeni bir yaklaşım olan kurumsal performans yönetimi paradigmasında ise, işletmelerdeki çıkar sahiplerinin haklarının garanti altına alınarak, yasalarla korunduğu ve performans geliştirici mekanizmalar vasıtasıyla işletme yönetime katıldıkları süreçler ve yapısal ilişkiler önemsenmektedir. Çünkü, hem kalite yönetimi anlayış hem de kurumsal performans yönetimi anlayışları modern dönem işletme geliştirme tekniklerini içermektedirler. Bu çalışmada, her iki paradigma arasındaki teknik ve işlevsel süreçlerin, benzerlikler/farklılıklar açısından, karşılaştırmalı olarak analizi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalite Yönetimi, Kurumsal Yönetim, Kurumsal Performans Yönetimi.

---

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniv., İİBF, İşletme Bölümü, E-mail: akin-adnan@hotmail.com

REFLECTIONS TO BUSINESS MANAGEMENT OF SWITHING PARADIGMS: FROM QUALITY MANAGEMENT TO CORPORATE PERFORMANCE MANAGEMENT

ABSTRACT

Differentiation of sectoral specialization in industry in line with technological, still affects management paradigms. In general, while customer satisfaction is the basis of quality management, a paradigm that determines production and management process; corporate performance management emphasizes institutional relations and processes through which the rights of stake holders are guaranteed and their participation in the running of the enterprise is provided within the framework of performance development schemes. Because, both quality management and corporate performance management approaches contains that modern term business development techniques. This article analysis of the illuminating technical and functional processes involving the two paradigma in terms of their conceptional aspects and similarities/differences through and a comparative method.

Key Words: *Quality Management, Corporate Governance, Corporate Performance Management.*

1.GİRİŞ

Günümüzde öylesine seri ve yoğun bir değişme ve gelişme trafiği yaşanmaktadır ki, işletmecilik anlayışları da bundan kendi paylarına düşeni almakta ve bir anda kullanılabilirliklerini ve etkinliklerini kaybedebilmektedirler. Bilindiği üzere, yıllar önce, ABD’deki büyük işletmelerin, finansal araçlar kullanarak, “world.com” ve “hisse senedi” spekülasyonlarına dayalı hileli şirket oyunları ile anormal düzeyde karlar elde etmeye çalışması büyük bir skandala yol açmıştı. Skandal, bununla da bitmiyordu ve bu işletmelerin üst düzey yöneticileri bu büyük oyundan paylarına yüksek miktarda transferler yapmışlardı. İşte bu süreçte yöneticiler açısından şirketlerin performansından çok, şirket hisselerinin borsadaki performansı dikkate alınmaya başlanmıştır. Sonuçta bu tarz spekülatif işlemlerin olması piyasa işletmelerinde devrim niteliğinde yeni anlayış ve kavrayışları beraberinde getirmiştir. Özellikle, hukuk ve ekonomi tabanlı değişmeler, işletmelerin kurumsal performanslarını izleme ve yönetme açısından, yönetim ilişkileri ve süreçlerinin de yeni baştan yapılanmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, kaliteyi vazgeçilmez bir geliştirici paradigma olarak gören anlayış da, piyasa hareketlerinin, sınırsız rekabetin, teknoloji geliştirmenin ve tüketici beklentilerinin, endüstriyel yaşamdaki çeşitli sorunlar karşısında yetersiz kalması sonucu sorgulanmaya başlamıştır. Bu durum, kalite paradigmasını etkilemiş yalnızca “kalite”nin yeterli olamayacağını, “strateji” ve “kurumsal işleyiş”nin de önemli olduğunu ortaya çıkartmıştır.

Kalite yönetimi ile kurumsal performans yönetimi arasında organik bir etkileşim ve teknik olarak bir tamamlayıcılık nedeniyle kesin çizgilerle ayırt edilmişlik söz konusu değildir. Ancak, bugün gelinen nokta itibarıyla, ürün fikrinin geliştirilmesinden tutun da, kullanılan teknoloji, hammadde, üretim-yönetim süreçleri ve hatta çevre koşullarına kadar tüm alanlarda söz konusu edilebilecek değişim sonucu “kalite odaklılığın” her şey olmadığı netleşmiştir. Çünkü, verimlilik ve etkililik eksenli dinamik süreçler, işletmelerde kurumsal yönetim düzenlemelerini gerekli kılmaktadır. Bir yandan hisse sahiplerinin olabildiğince kazançlı olmaları sağlanırken, işletmenin tüzel kimliğinin de aynı şekilde rekabet piyasasında veya durumunu koruması, hatta daha avantajlı durumlar sağlaması bir hedeftir. Buna göre, küresel rekabet ortamında başkalarıyla yarışabilmek için işletmeler yeniden ve profesyonelce yapılanmak zorunda kaldıkları bir iş operasyonları yönetim süreci ya da olgusuna gerek duyulmaktadır. Çünkü, klasik şirket yapılanmalarında şahıs şirketi olunmasına bağlı olarak sermayedar ve yönetici aynı kişi olmaktadır. İşletmelerin nitelik ve nicelik olarak büyümesiyle yönetimde profesyonelleşme ve finansal gereksinimlerini karşılamak için yatırımcı sermaye piyasasına açılması zorunlu olmuştur. Böylece, işletme sahipliği ile yöneticilik ayrışması başlamıştır.

Günümüzde kurumsal performans yönetim paradigması, gelişmiş ülkelerdeki sermaye piyasalarındaki sorunlara bağlı olarak bir çözüm süreci ve yöntemi olarak belirmiştir. Nitekim, işletmecilik anlayışının geldiği aşamada, yöneticilerin doğru kararlar alabilmesi, yönetim süreçlerine katılımın sağlanması, alınan kararlardan başta hissedarlar olmak üzere tüm çıkar sahiplerinin haberdar olması, yönetimi denetleyebilmesi, keyfi olmayan, şeffaf, hukuka bağlı yönetim anlayışı yatmaktadır.

Bu çalışmada, kalite yönetimi ile kurumsal performans yönetimindeki süreçlerin dikkate alınarak “prensipler” ve “uygulamalar” açısından benzerliklerin ve farklılıkların nitelik karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Bu çerçevede her iki yönetsel yaklaşımın işletme faaliyetlerindeki “etkinlik ve verimlilik” eksenli yansımaları ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada, içerik analizi ile her iki yaklaşımın farklılık ve benzerlikleri analiz edilmektedir.

Kalite alanında yapılan çalışmalar arasında; Juran’ın, müşteri gereksinmelerini belirlenmesi üzerine yaptığı çalışması (1989); Deming’in işletmelerde rekabet üstünlüğünü incelediği ve 14 temel ilke halinde bir şablon oluşturduğu çalışması (1992); Fiegenbaum’un, General Elektrikteki kalite kontrol çalışması (1991); Ishikawa’nın istatistik kalite kontrolü üzerinde yaptığı işletme çalışmaları (1989) ve Kazuno ile Tetusuichi’nin kalite-üretkenlik ilişkilerini ele aldıkları çalışmalar (1989) özellikle öne çıkanlardır. Kurumsal yönetim ile ilgili çalışmalarda ise, Tannenbaum’un 1962 yılında “kurum çalışanlarının işlerin yürütülmesindeki katkı süreçlerini incelediği (1962) çalışması; Etzioni’nin “performans standartlarına karşılık gelen bireysel ve grupsal gücü tanımlama”ya yönelik çalışması (1997:98), ilk dönem çalışmalardan bir diğeridir. “Yönetim kurulunca gerçekleştirilen çeşitli yönetsel eylemlerin” incelendiği Demsetz ve Alchian’ın çalışmaları (1972) ile, Pfeffer ve Salancick’in 1992 yılındaki “yönetsel uygulamalardaki dış kontrol”e ilişkin çalışmalarda öne çıkan çalışmalardandır. Persson’un “sanal yapılarda yönetsel mekanizmayı incelediği çalışma” (1997) ise, diğer bir önemli çalışmadır. Klapper ve Love’un şirketin pazar değeri ve performansı arasında önemli oranda bir ilişki olduğunu ortaya çıkaran çalışmaları (2004); yönetsel iş gücü devri ile şirket performansı arasında somut bir ilişkinin olmadığını incelediği Cook ve arkadaşlarının çalışması (2004); Hutchinson ve Ferdinand’ın, firmanın büyüme fırsatlarını değerlendirmesinin dış çevreyle olan ilişkilerine bağlı olduğu, dolayısıyla, firma büyüklüğü ve performansı arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu gösteren çalışması (2004.); Barniv ve Aharonny’nin, şirketlerin yatırım stratejilerinin belirlenmesinde bilanço değerinin ölçülmesinin gerekliliğinin vurgulandığı çalışması (2004.); şirketin sosyal, etik, ekonomik ve bölgesel sorumluluklarının belirlenmesinde, büyük ölçüde demokratik değerlerin yerleşmesinin

önemli olduğunun ileri sürüldüğü, Unerman, ve Bennett'in araştırması (2004) saymak mümkündür.

2. İŞLETME YÖNETİMİNDE PARADİGMAL DÖNÜŞÜM NOKTASI: KALİTE

2.1. Kalite Olgusu

Endüstriyel süreçlerin kaynaklık ettiği kaliteye odaklanma, girdilerin iyileştirilmesi ve müşterilerin ihtiyaçlarının karşılanması öngören sürekli geliştirme süreçleri, kaliteyi uygulayan işletmelerin kilometre taşlarıdır. Mody'e göre (1998:57) kalite değeri, tüm işletme birimlerinin ortak belirleyiciliğiyle geliştirilebilmektedir. Russel (1997:315), müşterinin ürünün kalitesini kullandığında hissettiği algılanan kalitenin, müşterinin idealindeki kalite ve müşteriye sunulmuş kalite gibi üç çeşit kalite olgusunun bunu sağlayabileceğini ileri sürmektedir. Buna göre, müşteri ilgisi ve yönetici tutumuna bağlı olarak bir kalite-süreç şekillenmesi ortaya çıkmaktadır.

Evrensel kriterler olmamasına rağmen, kalite uygulamalarının geçerli olduğu işletmelerde, on ilke kalite paradigmasını tanımlayıcı kabul edilmektedir. Juran'a göre (1988:6), bu ilkeler, müşteri odaklılık, inisiyatif kullanabilmeyi içeren liderlik gücü, çalışanların aktif olarak faaliyetlere katılımı, belli performans düzeylerine ulaşmayı ödüllendirme, daha kısa sürede seri ve kaliteli ürün elde etme, tedaviyi değil sorun oluşmasını engelleme, işletme düzeyinin kalite ölçülerine göre ölçülmesi, ileri görüşlülük, müşteri ve satıcılarla işbirliği ve kamuya yönelik kurumsal sorumluluk gereklerini yapmaktır. Dikkat edilirse, kalite paradigmasının özünde, iç-dış müşteri tatminine yönelerek, takım çalışmasına dayalı karar alma ve sorun çözme ilişkilerindeki amaç birliğinden hareket eden bir sürekli geliştirme olgusu yatmaktadır. Matta ve Chein'e göre (1998:444), geleneksel yöntemlerden farklı olarak, yönetimde kalite oluşturma süreçleri, yalnızca kalite kontrol bölümlerinin değil, tüm örgütsel birimlerin sorumluluk ve ilgi alanlarını kapsamaktadır.

2.2. Değişim ve Kalite Uygulamalarında Geline Aşama

Çalışma yaşamındaki iş uygulamalarına dair bir yoğunlaşma olarak kabul edilen kalite sisteminin, daha az çalışanla daha fazla verim elde etme sürecini içermekte olduğu bilinmektedir. Günümüzdeki görünümüyle kalite yönetimi, ilk zamanlardaki popülerliğini yitirmiş, bunun sonucu olarak işletmelerde uygulanma düzeyi azalmaya başlamıştır. Öyle ki, bu yaklaşımın temellerinin atıldığı Japonya'da bile kalite uygulamaları azalmaya, hatta terk edilmeye başlanmıştır. Kuşkusuz, bunun çeşitli nedenleri vardır. Uygulandığı ülkelerdeki sebep olduğu sorunlar nedeniyle, sadece işletmeleri değil, ülke ekonomilerini de olumsuz olarak etkilemekte olduğu açığa çıkmıştır (Merih,2000:4). Örneğin, hiyerarşik kademeleşmenin en

az düzeyde olduğu Japonya’da, Batılı yönetim uygulamalarının yaygınlaşmasıyla, kalite yönetimi uygulamalarında ciddi sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Cole ve arkadaşlarına göre (1998:78) kalite odaklı uygulamaların olduğu işletmeler, yoğun yönetim sorunlarından dolayı, kalitenin vazgeçilmez olmadığına farkına vardıklarında yeni arayışlara girmektedirler ve kalite ile ilgili sorgulamaları bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Kalite paradigmasında yönetim, uzmanlık ve personel kaynaklı sorunlar sistemin başlıca çıkmazlarıdır. Uzmanlar, birikimlerini, bazen işletme içi güç ve konum elde etmek için kullanmaktadır. Bazen de, personel devir hızının yüksekliği, ya da ücret pazarlıklarının uzadığı iş kollarında kalite yönetimine uyum sağlama güçleşmekte, böylece kontrol zorlaşmaktadır. Bu gibi durumlar başlı başına bir kalite yönetim sorunu olmaktadır (Rogers,1997:29). Bu bağlamda, tepe yönetiminin kalite olgusuna yaklaşım biçimleri başarıyı doğrudan etkileyici olmaktadır. Kalite uygulamalarında, tüm işletme birimlerinin pazarlama, insan kaynakları, finans, vd.- aynı düzeyde sahiplenmesi yanında, katılımın yüksek olmasının gerekliliğidir. Öte yandan, maliyet artmasın diye tek bir işletme departmanına ait iyileştirme ve geliştirme programlarında ısrar edilmesi de ancak profesyonel bir yönetim politikası ile çözülebileceği Juran tarafından ileri sürülmüştür (1988:34). Bir başka önemli husus da, Mody in kalite uygulama hatalarında % 80-85 yönetim ve sistem kaynaklı olduğunu ifade etmesidir (1990:72). Kalite olgusu, yapılandırıldığı ortam ya da kurum açısından bir kültür oluşumunu da gerekli kılmaktadır. Thompson, gerek iç gerek dış müşteri tatminini önemseyen kalite anlayışını benimseyerek başarı sağlayabilmenin, ancak bir kurum kültürü oluşturmakla mümkün olduğunu ileri sürmektedir (1993:692). Aksine bir durum, etkinlik ve verimlilik değişkenleri açısından kalitenin uygulanabilirliğini olumsuz olarak etkilemektedir.

Kalite yönetimi ile ilgili bir diğer önemli boyut, onun, sosyal, teknik ve yönetsel sistemler olmak üzere üç farklı zemini kapsamakta olduğudur. Johnson ve Chvala’ya göre (1996:33), örgütteki takım çalışmasıyla iç müşterilerin motivasyon ve yaratıcılığını içeren sosyal sistemin, üretimde kullanılan araç-gereç içeren teknik sistem ve bir strateji çerçevesinde proje çalışanlarının katılımları dikkate alınarak yönetilmesi, kalite yönetiminin başarısı için şarttır. Bu üç temel ayak arasında yaşanabilecek uyumsuzluk ve karmaşa kaynağı olmaktadır. Aynı şekilde, işbirliği ile oluşturulan kalite yönetimindeki plan ve programları örgütsel, kültürel ve fiziksel açıdan başarı ve verimlilik için temel olarak kabul eden Barkley ve Saylor (1993:3-9), işletme sistemi içindeki girdileri bir bütün olarak dönüşüm sürecinden geçirerek, müşteri tatminini sağlayan bir çıktı sağlamanın, kalite yönetiminin etkinliği ve işlerliği açısından önemli olduğunu ileri sürmektedirler.

3. KURUMSAL PERFORMANS YÖNETİMİ

3.1. Kurumsal Yönetim Olgusu

Kurumsal yatırımcılar, şirket hesap kayıtlarındaki usulsüzlükler neticesinde, yatırım yapacakları şirketin finansal durumu kadar yönetimin kalitesi, yönetim süreçleri, iç kontrol mekanizmaları ve finansal olmayan verileri de içeren kurumsal yönetim uygulamalarının kalitesini de gözetir hale gelmişlerdir. Şirketlerdeki kurumsal yönetim kalitesi anlayışının ön plana çıkması, kurumsal yönetim ilkelerine şirketlerce ne derece uyulduğu konusunu gündeme getirmiştir. Bu nedenle, yabancı yatırımcılara şirketlerin kurumsal yönetim ilkelerine uyumunun objektif bir şekilde değerlendirilmesi olanağı sunulması “kurumsal yönetim ilkelerine uyum derecelendirmesi” ile mümkün hale gelmiştir. (spk.gov.tr, 2004). Bu sürecin kökenlerini bir kaç yıl öncesine kadar işletmecilikteki gelişmelerde aramak mümkündür. O dönemlerin, geçerli paradigması olan kaliteye odaklı kurumlar, mal ve hizmet üretimindeki birim başına maliyeti azaltma sürecinde yüksek maliyetlerle karşı karşıya kalmaktaydılar. Yine, o dönemde, stratejik olarak etkili planlamanın sağlanması, artan verimliliğin iş akış şemalarındaki zamanı kısaltması ile başarılabildiği görülmüştür. Oysa, kurumsal performans yönetimi paradigmasıyla bu düzenlemeler eski işleyişe dönmüş bulunmaktadır (Keagen ve Degeorgi, 1998:117). Nitekim, başarıya koşullanmış kurumlar, maliyeti azaltmaya çalışırken birim başına uzun üretim için aynı maliyetle daha büyük üretimi sağlayabilmektedirler. Bu şekilde, esnek ve çok yönlü beceriye sahip fonksiyonel bölümler, katı ve iş tanımlarından kaynaklanan engelleri yıkmaktadırlar.

İşletme faaliyetlerinde, kanunlara uyulmasının gerekliliği yönüyle *hukuki sorumluluk* ve toplumsal kuralları dikkate alması yönüyle de *etik sorumluluk* önem kazanmıştır. Bu sorumluluk alanları, yöneticilerin, işletmelerinin tüm faaliyetlerindeki strateji belirleyicidir. Sorumluluk alanlarını, karar alma mekanizmasının önemli bir aktörü olarak yöneticileri gören Donaldson ve Davis’e göre (1990:179-180), farklı kültürel kodlara sahip bilimsel ilgi ve entelektüel boyuta sahip işletme yönetiminin yapısı ve fonksiyonel işleyişinin bütünü, kurumsal şirket yönetimi olgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal yönetim paradigmasının, kanunlar ve düzenlemeler, düzenleyici kuruluşlar ve halihazırdaki iş uygulamaları olmak üzere üç ayağı olduğunu ileri süren Pound’a göre kurumsal yönetim paradigmasında temel mekanizma, yönetim kurulunu oluşturanlar ile üst düzey personel, müdür, şef, ortaklar, ve hissedarlar işletmede taraf olan kesimler arasındaki ilişkileri, kurumsal amaçlar, sorumluluklar ve haklar bağlamında örgütleyen düzenlemelerden oluşmaktadır (Pound:1995:67). Yapı, işletmelerin iç ve dış müşteri taleplerine duyarlı, onları karar süreçlerine aktif olarak katan ve

yönetim erkini elinde bulunduran yönetim kurulunun ve hissedarların çıkarlarını azami düzeyde korumayı hedefleyen bir sistemi içermektedir.

Kurumsal yönetim paradigmasının kaynağında, sosyal sorumluluk içerikli ahlaki değerlerin erozyona uğraması sonucu mali krize giren büyük işletmelerin, ortaklara, müşterilere, devlet erkine karşı, sanki böyle bir problem yokmuş gibi görünüm vermeleri yatmaktadır. Bu açıdan, siyasi, ekonomik sosyal ve kültürel çevre koşullarındaki en ufak bir değişimin, yönetim alanındaki tüm yapılanma zincirini etkileyeceği açıktır. Walker'a göre (1992: 196), bu durum bizi, stratejik yönetim anlayışının geçerli olduğu “doğru yerde doğru kişilerle doğru iş yapma” ya götürmektedir. İşletme sahipleri tarafından belli dönemlerde gelişmelerle ilgili olarak denetlenen işletme yöneticilerinin de içinde yer aldığı devlet, rakipler, müşteriler vs. gibi iç-dış tüm çevreler, kurumsal yönetim sisteminin taraflarını oluşturmaktadırlar. Bu yönetim anlayışında, işletmenin iç yönetim mekanizmalarındaki işleyişin belirleyiciliği yanında, çevre faktörlerinin işletmeye yönelik sorumluluk algılamaları da etkilenmektedir. Özellikle, şirketlerin ortak/hissedar/paydaşlarının, iç işleyişte geçerli yönetsel süreçlerindeki rollerine ilişkin düzenlemelerin boyutu ve şekli önem kazanmaktadır. Öyle ki, kurumsal yapının tarafları arasında her birey değerlendirilmede dikkate alınmaktadır.

Merih'e göre (2002), işletme başarıları, artık, sadece “kalite”yle değil, “strateji” ve “kurumsal yapı” ile elde edilmeye başlanmıştır. Ona göre, başarının kaliteyle ortaya çıkması için kalite unsuru esnek olmalıdır, oysa her zaman yeterince esnek olunamamaktadır. Dolayısıyla, işletmecilik dünyasında gelinen aşamada, bir organizasyondaki yapılar, süreçler, kültürler ve sistemler başarılı bir çalışma faaliyet dönemi geçirilmesi için bir arada düşünülmektedir. Buna bağlı olarak, kurumların yönetim düzenlemelerinin etkinliği, hem kamu yararını hem de sahiplerin beklentilerini karşılayıcı doğrultuda oluşturulmaktadır.

Bu durum bir gerekliliktir ve kaynak kullanımını maksimum düzeyde herkesin çıkarına olacak şekilde gerçekleştirilmesi içindir (Keasey vd.,1997:2). Bununla birlikte, işletmeleri bir toplumsal yapı olarak kabul eden bu paradigmada bir çok paydaşın işbirliği çabalarını içeren bir oluşuma yönelme olduğunu ileri süren Mitchell ve Sikka, şirketlerin gelişmesi ve büyümesine katkıda bulunan araçları devreye sokma ve çalışanlar arası işbirliğinden sorumlu kurumsal yapıların oluşturulması kabul edilebilir bir gücü daha uygun bir iç yapı oluşturmada göz önünde bulundurmanın önemine vurgu yapmaktadır (1998:19). Buna göre, kurumsal yönetim anlayışının işletilmesi için saydamlık, hesap verebilirlik, yönetsel işleyişe katılım ve pozisyonlar uyumluluk, faaliyetlerin olabildiğince yerinden yönetimi ve hukuka uygunluk temel belirleyiciler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, kurumsal yönetim uygulamalarında, özellikle mali konulardaki sorunlar belirleyici olmaktadır. Örneğin, yöneticilerin kendi maaşlarından tutun da çeşitli ödeme kalemleri içinde fazla serbest davranmaları, işletme sahipleri ile yöneticiler arasında bir yönetim krizine yol açabilmektedir (Kay,1996:105). Nitekim, Deakin ve Hughes'e göre, güçlü bir kurumsal lider bu tür sorunları işletme tüzel kişiliğine zarar vermeden çözümünü sağlayabilecektir. Aksi takdirde, bir kurumsal liderlik mekanizmasının olmaması, kurumsal yönetim işleyişinde yetki ve sorumluluk denksizliğinin getireceği çeşitli sorunlara neden olabilecektir (1997:3-4). Görüldüğü üzere, kurumsal işleyişte bu tip kriz gerekçesi oluşturabilecek koşullar ile yönetsel görev ve sorumluluklar kurumsal liderlik birikimine sahip olan yöneticilerin gerekliliğini kaçınılmaz kılmaktadır.

İşletmelerde yönetim kurulunun kurumsal gücü ile sahiplerin kurumsal gücü arasında "liderlik" mücadelesi her zaman söz konusudur. Bu noktada, Turnbull'ın değerlendirmeleri önem kazanmaktadır (1997:182). Ona göre, işletmelerde halihazır ya da çıkması muhtemel sorunların çözümünde düzenleyici olarak bir yönetim bürokrasisine gerek vardır. Bu açıdan, sorunların çözümünde en uygun belirleyicilik görevi bir paydaş ya da vekil tarafından sağlanmalıdır. Bir temsilcinin, sorunların çözümünde uygulayacağı yerleşik performans standartları ve yönetim politikaları da bu süreçte önem kazanmaktadır.

3.2. Kurumsal Performans Yönetiminde Süreç ve İşleyiş

Bir kurumsal performans yönetim sistemini değerlendirirken dikkat edilecek parametreler şunlardır: İlgili tüm verilerin entegre olması ve tek bir uygulamadan erişilebilmesi, her yerden erişilebilir olması (web tabanlı), farklı yönetim tekniklerini ve performans göstergelerini destekleyebilmesi, veri girişi ve analizinin otomasyonu, mesajlaşma yazılımları ile entegre olması ve hedef sapmalarının otomatik olarak raporlanarak, sebeplerin analizine olanak sağlaması (Taşkın, 2004). Sistemin işleyişi açısından teknik olarak bu sürecin takip edilmesinin yönetim kurulunun insiyatifinde olduğunun bilinmesi gerekir. Bu kapsamda, piyasa koşullarının işleyişinin kurumsal yönetime etki ettiğini ifade eden Cooke'a göre (Cook,1994:597), kurumsal işleyişte geçerli bu önemli parametrelerin işletilmesinde yönetim kurulunun dikkat edeceği belli başlı hususlar arasında aşağıdaki-leri sayabiliriz:

- İyi bir insan kaynakları planlaması yapmak.
- Stratejik yatırım planları yapmak.
- Yönetim ve sahipler arası sağlıklı iletişimin var olması.
- İşletme felsefesini bir misyon belirleyici kabul etmek.
- İşletmenin halihazırdaki performans göstergelerini sürekli takip edilmesi.

- İşletme yönetiminin başarısını sürekli kılacak uygulamalara yönelmek.

Kurumsal performans yönetimi olgusu, işletme yönetimindeki özellikle denetim ve yönetim süreçleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Monks ve Minow'a göre (1996:179), kurumsal performans yönetimi, işletmenin performansını değerleyici ve hedef belirleyici çok sayıda tarafı oluşturan kişiler ve kurumlar arasındaki ilişkileri içermektedir. Bu durum, işletmelerdeki güçlü sosyal, kültürel ve ekonomik değerlerin sahiplenilmesi ve kurumsal ilişkilerde hakim kılınmasını beraberinde getirmektedir. Yönetim kurulu uygulamaları, hissedar tutumları ve borç finanse eden kişi ve kuruluşlarla ilişkileri, kurumsal işletme yönetim anlayışının hukuka uygunluk, açıklık gibi temel öğeler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Nitekim, Uzun'a göre (2004:17-23), etkin bir kurumsal performans yönetimi için yönetim kurulu ile iç ve dış denetim-yönetimin sıkı etkileşim içinde olması gerekmektedir. Bunun için risk yönetimine ihtiyaç vardır. Aksi halde, oluşabilecek yolsuzluklar sonucu işletmelerin piyasa değerlerinin düşmesi ve müşteri kaybı meydana gelecektir. Bu şekilde, sürdürülebilir kurumsallığın fiili ve teknik verimliliği arttıracığı açıktır. Bunun için, iç denetimden bağımsız denetime kadar tüm bileşenler uyumlu işlemek zorunda olduğu açıktır.

İşletmelerin yapısal olarak birbirinden bağımsız bölümlerinin her türlü mal ve hizmet üretiminde birbirleriyle uyum halinde ve tamamlayıcı olarak çalışmaları, kurumsal performans yönetiminin temelinde yatmaktadır. Bu işletmelerde uygulanan yatay ve organik işbirliği, bağımsız her şebeke arasında bir bütünleşmeyi beraberinde getirmektedir. Değişen iç ve dış çevre koşullarının, (teknoloji, devlet, sendikalar, rakipler, işgücünün niteliği, müşteriler vs.) işletmenin faaliyet alanındaki her türlü mal ve hizmet üretiminin yapısı, çeşidi ve içeriğini değiştirebilmesinden dolayı, ürünün piyasada tutunması için stratejik olarak yeni araç ve unsurlara gerek duyulmaktadır. Buna göre yeni bir teknik olarak, kurumsal performans yönetimi, işletmelerdeki işleyiş süreci ve performans göstergelerini tek bir kurumsal yapıda bir araya getiren yenilikçi çözüm olarak görmek mümkündür.

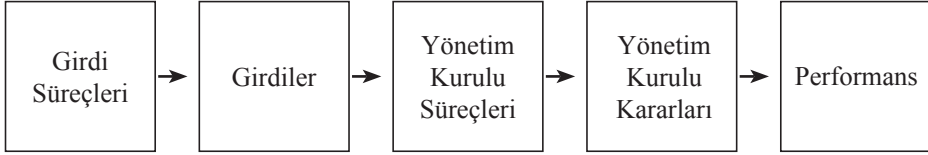
Hung (1998:43)a göre, işletmelerin yönetim kurullarındaki işleyiş sürecinde altı temel rol söz konusu olduğunu ileri sürmektedir. Bunlar, personelin kendi arasındaki ilişki şekli ve boyutu, işbirliği, faaliyetlerle ilgili strateji belirleme, personeli ve çalışma biçimlerini destekleme ve kontroldür. Kurumsal performansın göstergesi olabilecek bu unsurlar konusunda Deakin ve Hughes'in (1997:2) tespitleri önem kazanmaktadır. Buna göre, sözkonusu rollerin her biri, çalışanların statülerinden, uzmanlıklarından ve görevlerini yerine getirmekten kaynaklanan bu roller kurumsal düzenlemeler ile güvence altına alınmaktadır. Benzer tespitlerde bulunan Mathiesen ve ark., (2004:35-46), özellikle aile işletmelerinde fiili işle-

yişten daha çok, gelecek hedefler üzerinde planlamalar yapılmasının performansa yansımalarının sözkonusu olduğunu ileri sürmektedir. Kurumsal performans yönetimindeki işleyiş mekanizması, işletmenin mevcut durumunun analizi, stratejik hedeflerin tanımlanması, belirlenen hedeflere bağlı olarak planların oluşturulması, oluşturulan planlara bağlı olarak hedeflere ulaşılabilmesini sağlayan kaynakların bütçelenmesi ve stratejik hedeflerin uygulamaya konulması sürecinden oluştuğunu ileri süren Taşkın, (2004). Buna bağlı olarak, kurumsal performansın raporlanması, sapmaların belirlenmesi ve analiz edilmesi önemli diğer süreçlerdir. Bu şekilde, karar alma alternatiflerinin değerlendirilmesi ve hedeflerin revize edilmesi sağlanarak, tekrar planlama aşamasına girildiği işlemleri de bu yönetim süreçlerindeki döngüyü tamamlayarak, yönetimin belirlediği stratejik hedeflerin işletmenin alt birimlerine yansıtılmasını ve genel stratejik hedeflere uyumlu kararlar alınması sağlanmaktadır. İşletmelerdeki kurumsal planlama, raporlama ve analiz süreçlerinin daha bir ciddiyetle değerlendirilmesinin önemine işaret eden Hilmer'e göre (1993:186) ise, personel seçimi, yerleştirilmesi, performansının değerlendirilmesi, işletme yönetimi ve faaliyetlerin değerlendirilmesi, mali kontrol ve değerlendirilmesi kurumsal işletme yönetimi uygulamalarını benimsemiş işletmelerde genel olarak yönetim kurullarının görevleri arasında yer almaktadır.

Sonnenfeld, tüm bu kurumsal yönetim işlevlerini yerine getirme sürecinde beş prensibin geçerli olduğunu ileri sürmektedir (2002:35). İşletmenin sürekliliği için gerek duyulacak bu prensipler, adil davranma, mali raporların zamanında tepe yönetimine sunulması, hesaplarda açıklık, yönetimin yasal sorumluluğu ve basiretli yönetime sahip olmaktır. Ancak, gelişmeler, özellikle küresel işletmelerin yönetimindeki bu tip süreçlerde sonuçlandırıcı bir çözüm yaklaşımı sunmadığını göstermektedir (Maclean,1999:104). Bunun sonucunda bir strateji içeren çözüm uygulamaları, karar alma ve kurumsal etkinliğin artırılmasında yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden, "kurumsal karne" gibi performans yönetimi teknikleriyle, işletmelerdeki üretim-yönetim süreçlerindeki kurumsal performansın izlenmesi ve yönetimi daha kolay takip edilebilecektir.

Dolayısıyla, kurumsal yönetim işleyişine "performans" olgusu açısından bakıldığında, kurum içi yönetim işlevlerinin sağlıklı ve başarılı yürütülmesi için kurum içinden personel atamaları yapılmasının stratejik planlama açısından daha iyi sonuçlar verdiğini ileri süren Sarra (2004:12), daha fazla bilgi, kaynak ve becerilerle donatılmış farklı nitelikteki personelin değişik zamanlarda işletmelerde istihdamının avantajlar sağlayacağını ileri sürmektedir. Kurumsal performans yönetimine yönelik uygulamaların farkında olan birçok işletme, stratejilerini bu yönde konumlandırmaya başlamışlardır. Bunun yanında, işletmelerde çeşitli nedenlerle

boşalacak stratejik öneme sahip yönetim kadrolarının nasıl doldurulacağı da bir diğer sorundur. Bu nedenle, işletmelerde hissedarlar/sahipler öldüklerinde ya da aktif olarak iş sorumluluklarını terk ettiklerinde yönetimde yeni şekillenmelerin nasıl olacağını önceden belirleme amacıyla bir yedekleme planının gerekliliğinden söz eden Mellart (2004;78-89), bu durumun profesyonel yönetimi ve yöneticileri iş başına getirmek için uygun bir fırsat yaratacağını savunmaktadır. Mellart, aile şirketlerinde profesyonel kişileri iş başına getirmenin yeterli olmayacağını bilmesini, profesyonel bir çalışma ortamının gerekliliğini ileri sürmektedir.

Şekil 1: Kurumsal Performans Yönetimi Değerlendirme Süreci

Kaynak: Clarke, 1998: 63.

Yukarıdaki şekilde (Şekil 1) görüldüğü üzere, bir şirket yönetimindeki kurumsal performansı izleme süreci, potansiyel olarak, yönetim kurulunun denetiminde işlemektedir. Bu işleyişte, süreçler arasında bir kopukluk olması yapının oluşmasındaki işletme dışı ve içi unsurların birbirinden bağımsız hareket edebilmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak, bu sorun, kurumsal yapı altında şebekeler arası ilişkilerin düzenli yürütülmesi ile giderilebilmektedir.

İşletmelerin fiili performansını üst düzeylere yükseltebilmek için devlet, hissedarlar ve diğer çıkar grupları ile yönetim kurulları diyalog ve etkileşim içindedir. İşletmelerdeki kurumsal performansın bu kadar önemli olarak algılanması işletmenin elindeki bilginin, satış kanalları, ürünler, müşteri ilişkileri gibi farklı araçlar bazında raporlanmasını yönelik ilgisinden kaynaklanmaktadır. İşletme faaliyetlerini etkileyecek olan her tür finansal, yönetsel, hukuki ve sosyal sorunlar ve krizler, işletme yönetimlerinin kurumsal performansını izlemek ve yönetebilmek için daha yoğun çabaları gerekli kılmaktadır.

4. KALİTE YÖNETİMİ ve KURUMSAL PERFORMANS YÖNETİMİ YAKLAŞIMLARININ NİTELİKSEL KARŞILAŞTIRILMASI (Farklılıklar-Benzerlikler)

Farklı koşullarda oluşan ilişkileri sorgulayıcı ve yeni baştan kurgulayıcı sistem analizleri yapılması sonucu, işletmelerin özel koşulları, yapıları ve deneyimlerinin olması, farklı stratejilerin uygulanmasını beraberinde getirmektedir. Bu analizler, “farklılıkları ya da benzerlikleri” ortaya koyma ve sorgulama açısından

önemlidir. Karşılaştırmalarda, “prensipler ve uygulamalar” iki değerlendirme alanı olarak ele alınmış ve aşağıda tablolaştırılmıştır. Tabloların oluşturulmasında, işletme süreçlerindeki temel değişkenler açısından her iki yaklaşıma ait özel kavramların uygulamadaki yeri dikkate alınmıştır.

4.1. İlkeler Açısından

Gerek kalite yönetimi gerekse kurumsal performans yönetimini bazı temel değişkenler açısından değerlendirmek mümkündür. Hem iç hem dış çevre faktörlerinin etkisi ile şekillenen iki yaklaşımda da söz konusu prensiplerin öne çıkmaktadır. Tablo 1’de bu prensipler gösterilmektedir.

Tablo 1: *K.Y. ve K.P.Y. Yaklaşımlarının Niteliksel Açısından Karşılaştırılması*

Değişken	Kalite Yönetimi	Kurumsal Performans Yönetimi
<i>Örgüt Yapısı</i>	Hiyerarşik yapılanma (otoritenin kaynağı hiyerarşik yapıdadır).	Uzmanlaşmaya dayalı matriks yapılanma (otoritenin kaynağı bireysel niteliklerdir).
	Esnek örgüt yapısı söz konusudur.	Esnek bürokratik- personel yapılanma.
	Departmana, üretime ve coğrafi yapıya göre yapılanma	Bilgi-işleme odaklı şebeke ve sanal yapılanma
	Dikey örgütlenmeye dayalı emir-komuta hattı	Yatay şebekeleşme eksenli sorumluluklar.
<i>Karar Alma</i>	Geliştirmeye yönelmiş işbirliği sistemi	Şebekelerarası uzmanlaşmada esnek işbirliği.
	Amaç ve kalite güvencesinde takım sorumluluğu.	Amaç-sonuçlardan özerk takımlar sorumludur
	Yönetici yönlendirici ve destekleyicidir.	Sorun ve çözümleri paylaşmak ve üstlenmek esastır ve karşılıklı saygın ilişkiler özendirilir.
	Örgüt bütününe yayılmış katımlı yönetim.	Yetkilendirilmiş takımlarla yönetim.
<i>İletişim</i>	Dikey iletişim ve hiyerarşik bürokrasi.	Yatay iletişim ve azaltılmış bürokrasi.
<i>Verimlilik</i>	Ürün tasarımı verimlilik artışı hedefleme.	Ürün tasarımında politik, sosyal, teknolojik vs. çevreyi dikkate alan esnek üretim sistemi.
<i>Ödüllenme</i>	Motivasyona dayalı ödüllendirmeye ortamı	Yeniliğe odaklı ödüllendirme sistemi
<i>Hedef Kitle</i>	Amaçlar için eğitim, iletişim, koordinasyon ve gerçekçi hedeflere yönelme söz konusudur.	Amaçlara yönelik olarak işletme bilgi kapasitesini genişletmek hedefdir.
	Müşteri tatminini hedefleme.	Müşterilere pragmatik hizmetler sunma.

<i>Gelişme</i>	Sürekli gelişme arzusu başarıyı getirmektedir.	Uzmanlaşmaya dayalı gelişme başarıyı getirir.
	Yatırım kararları kalite geliştirmeyi hedeflemektedir	Tepe yönetimi hızlı dönüştürülebilir yatırım kararları alırken dinamiktir ve koşullara uyum sağlamadaki karmaşıklık durumuna hakimdir.
	Sürekli eğitim, rotasyon ve kariyer planlama söz konusudur.	Fonksiyonlar arası iş rotasyonunu içeren eğitim mevcuttur.
<i>Yönetsel Hedefler</i>	Uzun vadeli üretim ve yönetimi hedefleme.	Süreç yenileme ve daha iyilerle kıyaslama yoluyla üretim ve yönetim.
	Yönetim açısından öncelikli amaç başarıma duygusunu sağlamaktır.	İşletmede hedef çoklu beceriye sahip insan kaynaklarına sahip olmak.
<i>Liderlik</i>	Katılımcılığa yer veren tepe yönetim liderlik rolü geçerlidir.	Esnek ve paylaşılmış liderlik geçerlidir.
	Önleyici kalite anlayışı geçerlidir.	Stratejiye odaklı kalite anlayışı hakimdir.
<i>Kalite Anlayışı</i>	İşlete performansını değerlemede kalite ve kara odaklanma.	İşletme değerlemede performansa odaklanma

4.2. Uygulamalar Açısından

İşletmelerde, tasarımdan üretime; pazarlamadan yönetime kadar tüm süreçlerde fiili durumların yönü, boyutu ve koordinasyonunu belli başlı bazı faktörleri dikkate alınarak değerlendirildiği farklı ve benzer yönler tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo2: *K.Y. ve K.P.Y. Paradigmalarının Uygulama Açısından Karşılaştırılması*

Faktörler	Kalite Yönetimi	Kurumsal Performans Yönetimi
<i>Karar Alma</i>	Verilere dayalı karar alma	Dağıtılmış bilgi ve veri işleme sistemleri
<i>Faaliyet Süreçlerinde Belirleyicilik</i>	Ürün tasarımını, dikey bürokrasiye dayalı üretim ve satış departmanlarıyla belirleme	Tasarımları yatay birimlerle düzenleme.
	Yönetim bilgi sistemleri amaç ve yön birliğini sağlar. Böylece, işletmede FÜTZ analiziyle gelişmeye ortam oluşturulur.	İşletmelerdeki değişen müşteri ihtiyaçlarını takip sürecinde yönetim bilgi sistemleri düzenlemesine gerek duyulur.
<i>Genel İşletme Hedefleri</i>	İşletmenin hedefi karı arttıran sistem ve süreç geliştirmektir.	Dönem sonunda ve geç hesaplanıyor olması dolayısıyla kara odaklı olmayan bir sistem (performans sistemi) geliştirmek.

<i>Teknoloji</i>	İşletmede kullanılan teknoloji ek istihdam ve ek üretim sağlar.	Tesislerdeki mevcut teknik eğitimin artırılması daha alt kademede başladığından ortak karar almayı sağlamaktadır.
<i>Üretim Personeli</i>	Genel olarak işletme faaliyetlerinde takım çalışması tercih edilir.	Üretim ve yönetim süreçlerinde çoklu fonksiyonel takımlar oluşturulması hedefdir.
	Mal ve hizmet üretimi yalnızca ilgili birimlerce değil, işletme bütünü tarafından gerçekleştirilir.	Mal hizmet üretimi ilgili takım ve departmanların oluşturduğu yatay birimlerce gerçekleştirilir.
<i>Üretim İlkesi</i>	Sıfır stok, sıfır hatalı işleme ve üretim.	Talepler ve koşullar doğrultusunda üretim.

5. KARŞILAŞTIRMA YAPILAN DEĞİŞKENLERİN ve FAKTÖRLERİN İÇERİK ANALİZİ

Gerek kalite yönetimi gerekse kurumsal performans yönetimi paradigmal almayıışlarının karşılaştırmalı analizinde süreçler ve sonuçlar açısından dikkate değer yapısal ve işlevsel farklılaşmaların olduğu görülmektedir. Kurumsal performans yönetimi paradigmasında, özellikle işletmelerdeki sosyal-organik yapının gelişimine destek sağlayıcı nitelikteki bir yönetim olgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek kamu gerekse özel kesimdeki sosyal kurumlara yönelik olarak geliştirici faydalar sağlamak hedefi açısından bakılınca işletmelerin yönetim sisteminin performans temeli üzerine inşa edilmesinin geçerli olduğu kurumsallık anlayışında, farklı konjonktürel koşullarda geçerli olan üst-ast yönetim hiyerarşisindeki kontrol ilişkilerindeki araçların ve sistemin stratejik uygulamalara bağlı olarak değişmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Etik ve mesleki ilkeler ışığında, kurumsal yönetimde belli başlı taraflar olarak pay sahipleri, menfaat sahipleri, yönetim kurulunu saymak mümkündür. Bu açıdan bakıldığında, kurumsal yönetim, üst yönetimin tüm işletme faaliyetlerindeki her türlü karar alırken özen gösterilecek hususları, kurumsal işleyiş mekanizmasındaki hassasiyetleri dikkate alarak ve sorumlu olunan tüm taraflara -personel, müşteri, ortak ve devlet- karşı, zaman ve uygulama tarzı açısından bilgilendirmeleri sürecidir. Gerek ilkeler gerekse uygulamadaki şekliyle bazı öne çıkan tematik ve öncelikli değişken ve faktörler burada analiz edilecektir.

İlkeler açısından yapılan karşılaştırmaya ilişkin olarak yapılacak analizde öncelikleri şu boyuttan görmek mümkündür: Kurumların organizasyon yapısında kalite yönetimi anlayışında esnek örgüt yapısı, otoritenin kaynağı hiyerarşik yapıda olduğu ve departmana, üretime ve coğrafi yapıya göre yapılanmanın hakim olduğu belirgindir. Nitekim, bu süreci Juran (1988:34)'ün kalite odaklanmasını

üretim ve yönetimin merkezine yerleştirmesi çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

Öte yandan, kurumsal performans yönetimi anlayışında ise, uzmanlaşmaya dayalı matris yapılanmanın ve otoritenin kaynağı bireysel niteliklerin hakim olduğu bir kurumsal yapılanma mevcuttur. Yine, esnek bürokratik yapılanma sözkonusudur. Ayrıca, bilgi-işleme odaklı şebeke ve sanal yapılanmanın geçerliliği ve yatay şebekeleşme eksenli sorumlulukların dağıtıldığı bir personel ilişki ağı mevcuttur. Pound'ın (1995:67), yönetimi oluşturanları yönetim kademesindekiler ve hissedarlar arasındaki ilişkiler çerçevesinde, kurumsal amaçlar, sorumluluklar ve haklar bağlamında oluşan düzenlemeler ile ilişkilendirmesiyle bağdaştırmak mümkündür.

Uygulamada yer alan süreçler açısından bakıldığında ise; işletme faaliyet belirleyicilik açısından bakılınca, kalite yönetiminde hakim olan anlayışın daha çok ürün tasarımını, dikey bürokrasiye dayalı üretim ve satış departmanlarıyla belirlemeye dayalı olduğu görülmektedir. Nitekim, Barkley ve Saylor (1993:5-7)a göre, işletmedeki üretim sürecindeki girdileri dönüştürerek, müşteri tatminini merkeze alan ürün sağlanmasına yönelik süreçlerin, kalite yönetimi anlayışının genel geçer kuralı olarak görmesiyle değerlendirmek mümkündür ileri sürmektedirler.

Oysa ki, Kurumsal performans yönetiminde, İşletmelerdeki değişen müşteri ihtiyaçlarını takip sürecinde yönetim bilgi sistemleri düzenlemesine gerek duyulmaktadır. Çünkü, kurumsal performans yönetim yaklaşımında bu durumun faaliyet zincirlerinde yer alan tasarımları yatay birimlerle düzenlemesi üzerine kurgulanmaktadır. Yine, yönetim bilgi sistemleri amaç ve yön birliğini sağladığı dolayısıyla işletmede FÜTZ analiziyle gelişmeye ortam oluşturulduğu görülmektedir. Bu bağlamda, (Cook,1994:597), kurumsal performans daha ileri bir performans düzeyine kavuşturacak parametrelerin ortaya konmasında gerek stratejik yatırım planları yapmanın, gerekse işletmenin halihazırdaki performans göstergelerini sürekli takip edilmesinin önemine vurgu yapmaktadır.

Yine, üretim personelinin durumu açısından kalite yönetiminde takım çalışması tercih edilmesi sözkonusu iken, kurumsal performans yönetiminde çoklu fonksiyonel takımlar oluşturulması hedeflendiği görülmektedir. Yine, kalite yönetiminde mal ve hizmet üretimi yalnızca ilgili birimlerce değil, işletme bütünü tarafından gerçekleştirilir iken, kurumsal performans yönetiminde ilgili takım ve departmanların oluşturduğu yatay birimlerce gerçekleştirildiği görülmektedir. Nitekim, Etzioni (1997:96-101) performans standartlarının bireysel ve takım bazlı olarak ele aldığı çalışmasında birim-takım bazlı çalışma grupları oluşturulmasının katkılarına değinmiştir.

Öte yandan, üretim ilkesi açısından karşılaştırmaya bakılınca, kalite yönetiminde sıfır stok, sıfır hatalı işleme ve üretimin geçerli olduğu, kurumsal performans yönetiminde ise talepler ve koşullar doğrultusunda üretimin sözkonusu olduğu bir üretim anlayışı görülmektedir. Buna karşılık, Matta ve Chein ise (1998:442-445), kurumsal işleyişte sadece kalite kontrol bölümlerinin değil, tüm işlevsel birimlerin sorumluluk ve ilgi alanlarına bağlı üretim faaliyetlerine yönelmelerinin gerekli olduğunu ve bunun sistemik işleyişi belirlediğini ifade etmek de yerinde olacaktır.

6. SONUÇ

Kalite yönetimi paradigması, genel itibarıyla, gelişen teknolojiler, piyasa koşullarındaki değişimler, rekabetin artması ve tüketicilerin kalite talepleri doğrultusunda bir tür yaşam biçimi olarak ortaya çıktığı açıktır. Piyasa işleyişine göre, kalite yönetimi iç ve dış müşteri algılama ve davranışlarında, üretim konusu olan mal ve hizmetin üretme yöntemleri ve tekniklerinde ve işletmelerdeki çalışma tarzları ve ortamlarındaki süreklilik temeline dayalı bir gelişme ve iyileştirme sürecini içermektedir. Bu yönüyle, değişim kaçınılmazlığı hatta gerekli olduğuna inanmış işletme yönetimleri, iç müşteri potansiyeli (personel) ve dış müşterilere (tüketiciler) yönelik mal ve hizmet sunumunun önceliğini kabul etmiş kalite uygulayıcısı olmuşlardır.

Bu bağlamda, kurumsal performans karnesi uygulamaları, bir yönüyle, işletme faaliyetlerinin bir çeşit envanterini çıkartırken, diğer yönüyle, geleceğe yönelik projeksiyon tutmaktadır. Bununla birlikte, kurumsal performans yönetimi paradigmasının işlevsel olarak daha çok kabul görmesi ya da şu anda cari olan diğer yöntem ve uygulamalara göre avantajlı tarafı kendini sınırlamaması ve diğer uygulama reddetmekten çok, onlara konjonktürel işlerlik kazandıracak bir durumsallık perspektifine (stratejik boyutluluk) sahip olmasıdır. Kurumsal performans yönetiminde yaşanabilecek problemler öncelikle çıkar gruplarını, devleti, yönetim kurulunu ve hissedarları etkileyebilmekte iken; içerisinde bulunulan toplumsal yapı, kültürel atmosfer ve ekonomik sistem de etki alanı içinde kalmaktadır. Öte yandan, bir şirketin amaçlarının oluşturulduğu ve bu amaçlara ulaşılmasında kullanılacak yöntem ve araçlara dayalı olarak performansının izlenmesini içeren bir yapıyı da gerektirmektedir. Büyük ölçekli halka açık şirketlerin hesap kayıtlarındaki usulsüzlüklerden kaynaklanan ve şirketlerin iflaslarıyla sonuçlanarak, yatırımcıları zarara uğratan gelişmeler sebebiyle kamuyu aydınlatmayı hedefleyen bir sistemi gerekliliği ortadadır. Bu şirketlerin mali yapılarının geri ödeyebilirlik açısından risk durumlarına ilişkin bir “kredi derecelendirmesi”ni gerekli kılmaktadır.

Kurumsal performans yönetimi paradigmasında, düşük sermaye maliyetine bağlı olarak işletme performansının artması söz konusudur. İşletmenin yatırımlara yö-

nelik finansman ihtiyacının ve likidite sorunlarının giderilmesi mümkün olmaktadır. Ayrıca, şeffaflık, pay sahiplerinin eşitliği, mülkiyet haklarının korunması, alınan ve verilen kredi bilgileri, çıkar sahiplerinin katılımı ve yönetim kurullarının bağımsızlığı bu paradigmanın diğer somut katkıları arasında sayılabilir. Genel olarak, ekonomiye ve sermaye piyasalarına yönelik yararları dolayısıyla, ülke imajına, işletmelerde finansal kaynaklar daha etkin kullanıldığından milli ve kişisel gelire katkı sağladığı bir gerçektir.

Sonuç olarak, enflasyon yüksekliği ve devalüasyondan kaynaklanan sorunların fazlalığı, dış ticaret açığının sürekliliği, siyasi ve ekonomik kriz ve belirsizlikler, dış rekabette yetersizlikler, devletin ekonomiye ve hukuki düzenlemelere müdahaleleri yüzünden Türkiye’de şirketler düzeyinde kurumsal performans yönetim paradigmasının etkinliğinden bahsetmek zordur. Bununla birlikte, yapısal bir gereklilik olduğu açıktır. Öyle ki, profesyonelleşmesini tamamlamamış Türk şirketlerinde, performansın bir veri olmaktan çıkması yüzünden kendi çıkarlarının işletme çıkarlarının üzerinde görülmesi başarısızlığı beraberinde getirmektedir.

KAYNAKÇA

- AHARONY**, Joseph and Ran Barniv, (2004), Using Financial Accounting Information in The Governance of Takeovers: An Analysis by Type of Acquirer, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_aset=B-WA-A-B-VEVMsSAYWA-UUA, pdf. E.T: 17.08.2010.
- BARKLEY** Bruce. T. and James H. Saylor, (1993), Customer Drive Project Management, Mc Graw-Hill, New York.
- BERK**, Susan and Joseph, (1993), Total Quality Management, Srerling Publ., New York.
- CHVALA**, J. Richard and William C. Johnson, (1996), Total Qalitiy In Marketing, St Lucie Press, Florida.
- COOK**, Douglas O., Arthur Hogan and Robert Kieschnick, (2004), A Study of The Corporate Governance of Thrifts, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_aset=B-WA-A-B-VEV-MsSAYWA-UUW, pdf. E.T: 04.06.2011.
- COOK**, William. N., (1994), “Employee Participation Programs, Group-Based Incentives, and Company Perrformance: A Union-Nonunion Comparison”, Industrial and Labor Relations Rewiev, V.47, N.4.
- COLE**, R. E., P. Bakdayan, J. White., (1998), Qality, Participation and Competitiveness, California Management Rewiev, V.35, N.4.
- CLARKE**, Thomas, (1998), “Research on Corporate Governance”, Corporate Governance Reports, V.6, N. 1.
- DEAKIN**, Simon, Alan Hughes, (1997), “Comparative Corporate Governance: An Interdisciplinary Agenda”, Journal of Law and Society, V.24, N.1.
- DEMİNG**, Edward W., (1992), Out Of Crises, 19, MIT, S.27.
- DEMSETZ**, H. and A. Alchian, (1972), “Production, Information Costs, and Economic Organization”, American economic Rewiev, V.62.
- DONALDSON**, Lex and Davis. J,H, (1990), “Boards and Company Performance”, Corporate Governance: An International Rewiev, V.2, N.3.
- FİGENBAUM**, v. Amond., (1991), Total Quality Control, Mc Graw Hill.,
- HİLMER**, F.G., (1993), Strictly Boardroom: Improving Governance to Enhance Company Performance, The Business Library, New York.
- HUNG**, Humphry, (1998), “A Typology of the Theories of the Roles of Governing Boards”, Scholarly Research and Theory Papers, V.6, N.2.
- HUTCHINSON**, Marion and Ferdinand A. Gul, (2004), Investment Opportunity Set, Corporate Governance Practices and Firm Performance, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_aset=B-WA-A-B-VEV-

MsSAYWA-UUA.pdf, E.T: 27.03.2013.

- ISHİKAWA**, Kaoru., (1989), Introduction To Quality Control, Juse Press, New York.
- JURAN**, Joseph. M., (1988), On Plannig for Oality, The Free Press, New York.
- JURAN**, Joseph. M.,(1989), Juran On Leadership For Quality Executive Handbook, Juran Institu, S.117.
- KANJİ**, K.G. and Ove Hartz, (1998), Development of Strategies for Total QualityManagement in Large Industrial Companies and Small-Medium Sized Enterprises, Total Quality Management, July,C.19, S.45.
- KAY**, John., (1996), Corporate Governance, The Business of Economics, Oxford Universty.
- KAZUNO** Ozeki and Tetusuichi Asoka, (1989), Handbook Of Quality Tools, The Japanese Approach Productive Press, Cambridge, Massachussetts, S. 275.
- KEAGEN**, Mary. and François Degeorge, (1998), “Corporate Governance Reports”, Corporate Governance, V.6, N.2.
- KEASEY**, Kevin., S.Thompson and M. Wright, (1997), In Corporate Governance: Economic and Finanncal Issues, Oxford Univ. Press.
- KLAPPER** Leora F. and Inessa Love, (2004), Corporate Governance, Investor Protection, and Performance in Emerging Markets, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_aset=B-WA-A-B-VEVMsSAYVW-UUW-pdf, E.T: 14.09.2011.
- MACLEAN**, Mairi., (1999), “Corporate Governance in France and the England: Long-term Perspectives on Contemporary Institutional Arrangements”, Business History, V.41, N.1.
- MATHİESEN**, H., (2004), Exhibition: The Managerial Agency Problem, http://www.encycogov.com/A0BigPicture/1CorpGovProblem/Exhi_1CorpGovProblem.asp
- MELLART** Alan, (2004), Aile Şirketlerinde Kurumsal Yönetim, <http://www.insankaynaklari.com/CN/ContentBody.asp>, E.T: 17.08.2010.
- MERİH**, Kutlu., (2002),T. Performans Yönetimi: Yönetişim, Konferans, MPM, Mart, Ankara
- MITCHELL**, Austin. and Prem Sikka, (1998), Corporate Governance Matters, N.24, Fabian.
- MATTA**, Khalil and Haun-Gee Chen, (1998), “The Information Requirements of Total Quality Management, TQM, August, C.9.
- MODY**, Suresh, (1990), Qality Management, NCQM, Bombay.
- MONKS**, R.G.and MİNOW, N.,(1996), Watching The Watchers, Blackwell, Cambridge.
- PERSSON**, T., G. Roland, G. Tabellini, (1996), Seperation and Powers and

- Accountability: Towards A Formal Approach to Comparative Politics, IGIER, July, Milano.
- PFEFFER, J.** and G.R. Salancick, (1978), *The External of Organizations: a Resource Dependence Perspective*, Harper and Row, New York.
- POUND, John,** (1995), *The Promise of the Governed Corporation*, Harward Business Rewiev. March,1.
- ROGERS, Rolf. E.,** (1997), *Implementation of Total Quality*, Intern. Bus. Press, New York.
- RUSSEL, Theodore. R.,** (1993), “How the Human Charasreristics Fit into Total Quality Management, V.1, N.3.
- SARRA, J.,** (2004), “Comparative Standarts of Corporate Accountability and Responsibility”, *Corporate Governance*, V.2, N.4.
- SONNENFELD, Jeffrey,** (2002), *What Makes Great Boards Great*, Harward Bus. Rewiev. Sept. N.3.
- SPK,** Tebliğler, http://www.spk.gov.tr/teblig/SeriVIII_No40Gerek.htm, E.T: 17.08.2007.
- TANNENBAUM, A.S.,** (1962), *Control in Organizations*, Mc Graw-Hill, New York.
- TAŞKIN, Uğur. S.,** “Kurumsal Performans Yönetimi”, <http://www.insan kaynaklari.com./CN/>
- THOMPSON, I. John.,** (1993), *Strategic Management: Awareness and Change*, Chapman and Hall, London.
- TURNBULL, Shann.,** (1997), “Corporate Governance: Its Scope, Concerns and Theories”, *Corporate Governance*, V.5, N.4,
- TURNBULL, S.,** (1997), “Stakeholder Governance: A Sybernetic Property Rights Analysis”, *Corporate Governance: An International Rewiev*, V.5, N.1.
- UNERMAN, Jeffrey and Mark Bennett,** (2004), *Increased Stakeholder Dialogue and The Internet: Towards Greater Corporate Aaccountability or Reinforcing Capitalist Hegemony?*, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_aset=B-WA-A-B-VEV-MsSAYWA-UUW-AAUUYZAEBD, pdf, E.T: 18.11.2011.
- WALKER, Peter,**(2004), “Governance-Leadership High A Purpose.?, *Corporate Governance*,V.4, N.1.

DIŞ TİCARETTE DOĞRUDAN İKİLİ İLİŞKİLERDEN ÖTEYE DOLAYLI İLİŞKİLER BELİRLENEBİLİR Mİ? AĞ ANALİZİ YAKLAŞIMI İLE ÇEKİM MODELİNİN TESTİ

Çağdaş Akif KAHRAMAN*

Cüneyt SEVİM**

ÖZET

Çalışmanın amacı, uluslararası iktisadı tüm dünya ülkelerini kapsayacak şekilde ele alarak, sosyal ağ analizi yöntemiyle çekim modelini test etmektir. Bu çalışmanın iktisat alanına en önemli katkısı, uluslararası dış ticareti tüm ülkelerin dış ticaret ilişkileriyle oluşmuş bir ağ düzeneği içerisinde açıklamaya çalışmasıdır. Bu çalışma ayrıca farklı disiplinlerin geliştirdikleri yöntemlerin, disiplinler arası kullanılabilieceğini de göstermesi açısından önemlidir. Çalışmanın verilerini ülkelerin 2008 yılı dış ticaret verileri oluşturmaktadır. Dış ticaret verilerine göre merkezdeki ülkeler ile dış ticaret ilişkilerinden oluşan ağ düzeneğindeki alt gruplar ve ülkelerin birlikte en çok alt grupta yer aldıkları ülkeler belirlenmiş; doğrudan ikili ilişkilerle, tüm ülkelerin birlikte değerlendirildiği dolaylı ilişkiler hem merkezdeki ülkeler hem de Türkiye açısından tartıőılmıőtır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası dış ticaret, sosyal ağlar, sosyal ağ analizi.

---

* Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Svn.Ynt. Anabilim Dalı, cakahraman@gmail.com

** Dr., Kara Harp Okulu Ekonomi Anabilim Dalı, csevim@kho.edu.tr

ABSTRACT

The purpose of this study is to discuss the international economics including all the countries and test the gravity theory by using social network analysis. The contribution of this study to the economics is to try to explain the international economics in a social network that composed with all countries international trade relations. In addition, this study is important for the using of the different analysis methods used by different disciplines in interdisciplinary way. The data is consist of international trade datas of year 2008. Centrality, cliques and co-membership analysis of the network is done; the direct international trade relations between countries and indirect relations are discussed.

Keywords: *International trade, social network, social network analysis.*

Giriş

Uluslararası iktisat, ülkeler arasındaki dış ticaret ilişkilerini açıklamaya çalışan sosyal bilimlerin bir alanıdır. Uluslararası iktisatta bilime konu olan aktörler ve analiz birimi ülkeler ve ülkelerin oluşturdukları entegrasyonlardır. Uluslararası iktisat alanı, merkantilist düşüncenin hakim olduğu 1500’lü yıllardan bu güne açıklanmaya çalışılmaktadır. Özellikle 1700’lü yıllarda Adam Smith (1776)’in ünlü eseri “Ulusların Zenginliği” ekonominin bilimsel bir alan olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu günden sonra uluslararası iktisadi açıklamaya yönelik birçok çalışma yapılmış ve birçok kuram ortaya atılmıştır.

Sosyal bilimlerin birçok alt alanından biri de yönetim ve örgüt araştırmalarıdır. Yönetim ve örgüt araştırmalarında kullanılan analiz birimi bireyden başlamak üzere, gruplar, örgüt, örgüt grupları olabilmektedir. Yönetim ve örgüt alanında nitel veya nicel olmak üzere birçok araştırma yöntemi bulunmaktadır. Bu yöntemlerden biri de sosyal ağ analizi yöntemidir. Bu yöntem ağ düzeneğindeki aktörlerin karşılıklı ilişkilerinden yola çıkarak, ağ düzeneği ve içerisinde bulunan aktörler hakkında çıkarımlar yapmak, aktörlerin rollerini belirlemek amacıyla yapılmaktadır.

Sosyal bilimlerin bir alanında kullanılan ağ analizi yöntemi; ülkeleri birer aktör ve dünyayı da bu aktörlerden oluşmuş bir ağ düzeneğine, ülkeler arasındaki dış ticaret ilişkilerini de aktörler arasındaki sosyal ilişkilere benzetirsek, uluslararası iktisat alanında da kullanılabilir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, uluslararası iktisadi açıklamaya çalışan kuramların temel varsayımı olan iki ülke arasında dış ticaret ilişkisi varsayımını biraz daha genişletip tüm dünya ülkelerini kapsayacak şekilde ele alarak çekim modelini test etmektir. Bu çalışmanın iktisat alanına en önemli katkısı, uluslararası dış ticareti sadece iki ülke ile açıklamaya çalışmaktan öteye, tüm ülkelerin dış ticaret ilişkileriyle oluşmuş bir ağ düzeneği içerisinde açıklamaya çalışmasıdır. Bu çalışma ayrıca farklı disiplinlerin geliştirdikleri yöntemlerin, disiplinler arası kullanılabileceğini de göstermesi açısından önemlidir.

Temel Uluslararası İktisat Kuramları

Uluslararası iktisat, dış ticaret politikasının temel amacının hazinenin altın stoku artırmak olduğu merkantilist düşüncenin dış ticarete yön verdiği 1500’lü yıllara kadar uzanır. Bu dönemden önce uluslararası düzeyde doğu ile batı arasındaki ipek yolu ticareti haricinde bir ticareten söz etmek zordur (Seyidoğlu, 2013). Merkantilist paradigmaya göre dünya üzerindeki altın veya gümüş stoku sabittir ve ticari olarak bir ülke kâr elde ederken diğeri zarar elde etmektedir. Bu düşünce

akımı dış ticareti sıfır toplamı bir oyun olan ve iki ülke arasında oynanan bir oyun olarak ele almaktadır.

1700'lü yıllara gelindiğinde, sanayi devriminin de etkisiyle buhar gücü kullanımı yaygınlaşmış ve merkantilizmin yerini liberal düşünceler almaya başlamıştır. Buhar gücünün üretimde kullanılması, üretimi artırmış ve üretilen ürünler için yeni pazarların bulunması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu arayışlar da liberal ekonomi düşüncelerini ortaya çıkarmıştır. Uluslararası ticaretin ilk kez bilimsel bir yöntemle incelenmesi bu dönemlere rastlamaktadır. Adam Smith'in 1776'da yayımlanan ünlü eseri "Ulusların Zenginliği" liberal ekonomi düşüncesinin ve de ekonominin bilimsel bir alan olarak ortaya çıkışının başlangıcı olmuştur. Smith (1776)'e göre insan ekonomik bir varlıktır ve ekonomik çıkarlarına göre hareket etmektedir. Devletin bir müdahalesi yoktur. İnsanların kendi ekonomik çıkarları, toplumun da çıkarlarını oluşturmaktadır. Ekonomik alanda düzeni sağlayan görünmez bir el vardır. Ülkeler arasındaki dış ticaret her ülkenin belli alanlarda uzmanlaşması sonucunu doğurur ve böylece iki ülkede de hem üretimde hem de tüketimde artış sağlanabilecektir. Bu kurama göre bir ülkenin ürettiği bir mal ile diğer ülkenin ürettiği malların fiyatı açısından mutlak bir üstünlük bulunmaktadır. Yani A ülkesi X ürününde uzmanken B ülkesi Y ürününde mutlak üstündür. Bu düşünce akımının en önemli varsayımı dış ticarete iki ülkenin ve bu iki ülke arasında da dış ticarete konu olan iki malın olduğudur.

Bu dönemlerde David Ricardo (1817), mutlak üstünlük kuramının eksiklerini kapatmak üzere karşılaştırmalı üstünlükler kuramını ortaya atmıştır. Bu kurama göre iki ülkeden biri diğerine göre ürettiği her üründe daha üstün olabilir. Bu durumda iki ülke arasında ticaretin olabilmesi için ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerine bakılmalı ve hangi ülkenin hangi üründe uzmanlaşması gerektiğine karar verilmelidir. Görülüyor ki bu kuramda da en önemli varsayımlardan birinin dış ticaretin iki ülke arasında olduğudur. Ricardo ve Smith'in kuramları emek değerlerine üzerine kurgulanmıştır. Ancak emek verimliliği, iki ülke arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğü açıklamaya yetmemektedir.

1900'lü yıllara gelindiğinde emek değer yaklaşımının açıklayamadığı konular, Eli Heckscher (1919) ve Bertil Ohlin (1933)'in çalışmalarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Heckscher-Ohlin faktör donatımı kuramı olarak adlandırılan bu kurama göre bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse, üretimi o faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Yani bir ülkede emek veya sermaye faktörlerinden hangisi yoğun olarak bulunuyorsa o ülke o faktörün kullanıldığı ürünlerde diğerine göre karşılaştırmalı olarak üstündür. Bu kuramın da en önemli varsayımlarından birisi ticaretin iki ülke arasında var olduğudur.

Dış ticareti açıklamaya çalışan kuramların temel varsayımlarından olan iki ülke arasında dış ticaret yapıldığı varsayımı, 1900'lü yıllarda ortaya atılan kuramlarda da görülmektedir. Bu kuramlardan çalışmamıza konu olan çekim kuramı (modeli), farklı bir yöntemle, sosyoloji ve yönetim araştırmalarında kullanılan ve sadece iki ülkeyi değil, tüm ülkeleri ele alan ağ analizi ile test edilecektir. Çekim modeli, dış ticaret yapan ülkelerin etkileşimini bölgesel olarak açıklamak için kullanılan bir modeldir (Bikker, 1987). Çekim modeli, Newton'un Yerçekimi Kanunu'ndan yola çıkarak türetilmiştir. Yerçekimi kanununda, iki madde arasındaki çekim kuvveti, maddelerin kütleleriyle doğru orantılı, aralarındaki mesafenin karesiyle ters orantılıdır. Bu çekim kanunu 1960'lı yıllarda dış ticarete uyarlanmıştır (Tinbergen, 1962; Linnemann, 1966). Çekim modeline göre iki ülke arasındaki ticaret hacmi, ülkelerin milli gelirleriyle doğru orantılı, aralarındaki mesafeyle ters orantılı olarak değişir. Bu tarihten sonra bu model yabancı ve yerli yazında birçok araştırmaya konu olmuştur (Tinbergen, 1962; Linnemann, 1966; Aitken, 1973; Bergstrand, 1989; Bröcker, 1989; Krugman, 1991; Haveman ve Hummels, 2001; Bayraktutan, 2005; Ersungur, vd., 2007; Karagöz, 2008; Tatlıcı ve Kızıltan, 2011).

Uluslararası İktisada Disiplinler Arası Bir Bakış: Ağ Analizi

Disiplinler arası çalışmalar bir disiplinde üretilen bilginin diğer bir disiplinde kullanılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu çalışma, sosyal bilimlerin alanları olan sosyoloji ile yönetim ve örgüt araştırmalarında açıklamalar getiren sosyal ağ kuramları ve sıkça kullanılan sosyal ağ analiz yöntemlerinin, ekonomik ilişkileri açıklamada da kullanılıp kullanılmayacağı test edilerek, uluslararası iktisat yazınına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Sosyal ağlar, sosyal hayatta etkileşimde bulunan aktörlerin bir araya gelerek oluşturdukları ağ düzenekleridir. Ağ düzenegi araştırmalarında aktör, ilişki bağları, ikili ve üçlü ilişkiler, gruplar, alt gruplar, ilişki ve ağlar incelenmektedir (Parkhe, vd., 2006: 561). Ağ düzenegindeki aktörler; bireyler, gruplar, örgütler olabilmektedir ve sosyal ağ analizleriyle bu aktörler arasındaki ilişkiler açıklanmaya çalışılmaktadır (Braas, 1995).

Sosyal ağlar, doğrudan ulaşılamayacak yerlere dolaylı yollardan ulaşmayı sağlayan ve aktörler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu güçlü veya zayıf bağlardan kurulu olan ağ düzenekleridir (Rangan, 2000). Güçlü bağlar, aktörler arasındaki etkileşimin zamansal ve duygusal olarak yoğun, dostluk ve birlikte iş yapma içeren bağlardır (Granovetter, 1973). Aktörler arasında güçlü bağ kurmak için zaman ve çaba harcanması gerekmektedir (Seibert, vd., 2001). Bu nedenle zayıf bağlar daha kolay oluşmaktadır (Granovetter, 1983). Ağ düzenekleri içerisinde-

ki güçlü veya zayıf bağların hangilerin aktöre fayda sağladığı konusunda çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Granovetter (1973)'e göre zayıf bağlarla bağlı olunan kol mesafesi ilişkiler (Uzzi ve Lanchester, 2004) aktöre daha fazla fayda sağlamaktadır.

Coleman (1988, 1990) ise zayıf bağlardan ziyade güçlü bağlardan oluşan kapalı ağ düzeneklerinin aktörlere daha fazla fayda sağladığını belirtmektedir. Çünkü güçlü bağlarla bağlı olunan bir ağ düzeneğinde bilgiye daha kolay erişilebilir ve aktörler arasında güven daha fazladır (Bourdieu, 1986; Podolny, 2001).

Bir diğer sosyal ağ kuramı ise aktörler arasındaki bağların gücünün değil de aktörün ağ düzeneğindeki konumunun, o aktöre daha fazla fayda sağlayacağını söyleyen yapısal boşluklar kuramıdır (Burt, 1992). Bu kurama göre aktör birbirleriyle irtibatı olmayan grupların irtibatını sağlayacak bir konumda bulunursa, her iki grupta bulunan bilgi ve kaynağı kullanacağından daha fazla fayda elde edecektir.

Sosyal ağ analizleri ile, ağdaki aktörlerle ilgili ölçümler yapılabileceği gibi, ağın geneli ile ilgili de ölçümler yapılabilmektedir. Ayrıca ağdaki aktörleri arasındaki ilişkiler ve oluşan gruplaşmalar da belirlenebilmektedir (Braas, 1995).

Sosyal ağ kuramlarındaki birey, grup veya örgütler düzeyinde ele alınan aktörleri, uluslararası iktisattaki ülkelere; aktörler arasındaki sosyal ilişkileri ülkeler arasındaki dış ticaret ilişkilerine ve aktörler arasındaki ilişkilerden oluşan ağ düzeneklerini de ülkelerin birbirleriyle olan ticaretinden oluşan ticaret ağına benzetirsek; sosyal ağ düzeneklerini ölçmek için kullanılan yöntemlerin, ülkeler arasındaki ticaret ağını da ölçmekte kullanılabileceğini söyleyebiliriz.

Yöntem

Araştırmada 191 ülkenin 2008 yılında birbirleriyle yapmış olduğu ihracat verileri kullanılmıştır. Ağ analizlerinde kitlenin tamamına ulaşmak, ağ düzeneğinin yapısını anlamak adına çok önemlidir. 191 ülke de dünya üzerindeki ülkelerin tamamına yakını oluşturduğundan ağ düzeneğini belirlememizde yeterli olacaktır.

Analizlerde kullanılan veriler (MIT, 2013), her ülkenin diğer ülkelerle olan 2008 yılı ihracat rakamlarının ayrı ayrı belirlenip, 191x191'lik bir matriste toplanmasıyla oluşturulmuştur. Böylece tüm ülkelerin diğer tüm ülkelerle olan ihracat ilişkisi tek bir matris üzerinde toplamıştır. Bu matris UCINET ağ analizi programı ile ülkelerin ihracat ilişkilerinden oluşan ağ düzeneğinin dinamiklerinin belirlenmesi için kullanılmıştır.

İlk olarak tüm ülkelerin ihracat ilişkilerinden oluşan ağın analizi ile ihracat iliş-

kilerinin merkezindeki ülkeler belirlenmiştir. İkinci ve en önemlisi olarak da tüm ülkelerin ticaret ilişkilerinden oluşan ağ düzeneğini büyük bir grup olarak ele alırsak bu gruptaki ticaret ilişkilerinden oluşan daha küçük alt gruplar belirlenmiştir.

Bulgular

İlk olarak ticaret ilişkilerinden oluşan ağ düzeneğinin merkezinde bulunan ülkeler belirlenmiştir. Bunun için ağ düzeneğinin merkezilik değerleri hesaplanmıştır. Bu merkezilik değerleri sonucunda belirlenen değerler, o ülkenin diğer ülkelerle olan ihracat rakamlarından (Outdegree) hesaplanmıştır. Tablo-1’de merkezilik değerlerine göre en yüksek 25 ülke ve en düşük 10 ülke verilmiştir.

Tablo-1: Merkezilik Değerleri

Sıra	Ülke	İhracat (Outdegree Merkezilik Değerleri) \$	İthalat (Indegree Merkezilik Değerleri) \$	Fark (İhracat-İthalat) \$
1	Çin	1.726.975.836.160	947.724.943.360	779.250.892.800
2	Almanya	1.170.537.971.712	973.102.448.640	197.435.523.072
3	ABD	1.140.032.929.792	1.779.200.163.840	-639.167.234.048
4	Japonya	729.406.242.816	590.643.855.360	138.762.387.456
5	Fransa	507.031.158.784	590.688.419.840	-83.657.261.056
6	Güney Kore	456.033.337.344	382.039.326.720	73.994.010.624
7	İtalya	424.679.309.312	477.100.015.616	-52.420.706.304
8	Hollanda	412.160.917.504	457.813.393.408	-45.652.475.904
9	İngiltere	381.066.280.960	544.188.039.168	-163.121.758.208
10	Kanada	377.323.782.144	369.724.424.192	7.599.357.952
11	Rusya	365.576.847.360	229.810.962.432	135.765.884.928
12	Belçika-Lüksemburg	327.610.105.856	388.417.814.528	-60.807.708.672
13	Meksika	299.838.046.208	278.793.191.424	21.044.854.784
14	İspanya	235.469.996.032	310.430.597.120	-74.960.601.088
15	Singapur	232.518.254.592	276.868.333.568	-44.350.078.976
16	Hindistan	230.520.979.456	272.399.335.424	-41.878.355.968
17	Malezya	223.676.121.088	150.427.713.536	73.248.407.552

18	İsviçre	220.574.941.184	219.141.193.728	1.433.747.456
19	Tayland	202.013.081.600	161.270.235.136	40.742.846.464
20	Brezilya	201.045.164.032	176.213.786.624	24.831.377.408
...	...	...	...	...
31	Türkiye	119.084.654.592	169.041.756.160	-49.957.101.568
...	...	...	...	...
182	Kiribati	21.129.292	60.657.276	-39.527.984
183	Sao Tome ve Principe	20.527.104	144.873.168	-124.346.064
184	St. Helena	16.967.654	48.169.696	-31.202.042
185	Turks ve Caicos Adaları	14.445.646	150.159.488	-135.713.842
186	Guam	14.095.462	903.850.240	-889.754.778
187	Eritre	12.450.533	297.137.248	-284.686.715
188	Anguilla	11.148.043	47.980.320	-36.832.277
189	Saint Pierre ve Miquelon	5.561.300	58.395.648	-52.834.348
190	Norfolk Adaları	2.756.243	22.281.560	-19.525.317
191	Batı Sahra	1.061.072	806.842	254.230

Tablo-1'deki değerler, o ülkenin diğer ülkelere yapmış olduğu ihracat (Outdegree) ve diğer ülkelerin o ülkeye yapmış olduğu ihracat (o ülkenin ithalatı-Indegree) rakamları ve aralarındaki farkları gösterilmektedir. Bu durumda en çok ihracat yapan ülkeler Çin, Almanya ve ABD; ithalat yapan ülkeler ise ABD, Almanya ve Çin olarak görülmektedir. ABD'nin dış ticaret açığı varken Almanya ve Çin'in olmadığı görülmektedir. En az ihracat yapan ülkelerin ise Saint Pierre and Miquelon, Norfolk Adaları ve Batı Sahra olduğu görülmektedir.

İkinci olarak ülkelerin ihracat ilişkilerinden oluşan gruplaşmaların testi yapılmıştır. Öncelikle ülkelerin oluşturduğu ağ düzeneğindeki klikler (alt grup-clique) ve her bir klikte hangi ülkelerin olduğu belirlenmiştir. Ülkelerin birbirleriyle olan ticaret ilişkilerinden toplamda 22170 klik belirlenmiştir. Daha sonra da ülkelerin hangi ülke ile kaç klikte birlikte yer aldığı belirlenmesi için ortak üyelik (co-membership) (Wasserman ve Faust, 1994) sonuçlarına bakılmıştır. İhracat rakamları merkezilik değerlerine göre ilk 10'da yer alan ülkelerin ve Türkiye'nin en çok aynı grupta birlikte yer aldığı ülkeler Tablo-2'dedir.

Tablo-2: Merkezdeki Ülkelerin En Çok Aynı Grupta Birlikte Yer Aldığı Ülkeler

Sıra	Ülke	En Çok Aynı Grupta Olduğu Ülke	Birlikte Olduğu Ortak Grup Sayısı
1	Çin	Almanya	22099
		İngiltere	22099
		Fransa	22098
		Hollanda	22098
		Kanada	22095
		İtalya	22095
		Belçika-Lüksemburg	22092
		İspanya	22089
		ABD	22087
2	Almanya	İngiltere	22169
		Fransa	22168
		Hollanda	22168
		Kanada	22165
		Belçika-Lüksemburg	22158
		ABD	22153
		İtalya	22145
3	ABD	Belçika-Lüksemburg	22143
		Kanada	22150
		Fransa	22153
		Almanya	22153
		Hollanda	22152
		İngiltere	22154
4	Japonya	Fransa	21717
		İngiltere	21717
		Almanya	21716
		Hollanda	21716
		Kanada	21713
		İtalya	21711
		İspanya	21708
		Belçika-Lüksemburg	21707
		ABD	21701

*Dış Ticarete Doğrudan İkili İlişkilerden Öteye Dolaylı İlişkiler Belirlenebilir Mi?
Ağ Analizi Yaklaşımı İle Çekim Modelinin Testi*

5	Fransa	İngiltere	22169
		Almanya	22168
		Hollanda	22168
		Kanada	22165
		Belçika-Lüksemburg	22159
		ABD	22153
		İtalya	22145
		İspanya	22142
6	Güney Kore	Fransa	21764
		Almanya	21764
		Hollanda	21764
		İngiltere	21764
		Kanada	21760
		Belçika-Lüksemburg	21758
		ABD	21748
		İtalya	21743
		Çin	21740
		İspanya	21737
7	İtalya	Fransa	22145
		Almanya	22145
		Hollanda	22145
		İngiltere	22145
		Kanada	22142
		Belçika-Lüksemburg	22139
		İspanya	22137
		ABD	22129
8	Hollanda	Fransa	22168
		Almanya	22168
		İngiltere	22168
		Kanada	22164
		Belçika-Lüksemburg	22158
		ABD	22152
		İtalya	22145
		İspanya	22141

9	İngiltere	Fransa	22169
		Almanya	22169
		Hollanda	22168
		Kanada	22166
		Belçika-Lüksemburg	22159
		ABD	22154
		İtalya	22145
		İspanya	22142
10	Kanada	İngiltere	22166
		Fransa	22165
		Almanya	22165
		Hollanda	22164
		Belçika-Lüksemburg	22156
		ABD	22150
		İtalya	22142
		İspanya	22138
31	Türkiye	Belçika-Lüksemburg	21624
		Fransa	21624
		Almanya	21624
		Hollanda	21624
		İngiltere	21624
		Kanada	21623
		İtalya	21623
		İspanya	21616
		ABD	21610

Tablo-2 incelendiğinde ihracat rakamlarına göre merkezde olan ülkelerin ortak üye oldukları alt gruplarda, kendileri gibi merkezdeki ülkeler olduğu görülmektedir. İngiltere'nin tüm alt gruplarda yer aldığı (22169, kendisi dahil 22170) görülmektedir. Türkiye'nin de ortak üye olduğu gruplarda ülkelerin en çok ihracat yapan ilk 14 ülke arasında yer almaktadır. Eldeki verilere göre Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler Tablo-3'dedir.

Tablo-2 ve Tablo-3'ü karşılaştırdığımızda Türkiye'nin Irak, Rusya, BAE, İran, Suudi Arabistan, Çin ve Mısır ile ihracatının fazla olmasına rağmen en çok ortak grupta yer aldığı ülkelere olmadığı görülmektedir. Türkiye bu ülkelere Irak ile sadece 7, Rusya ile 19825, BAE ile 4140, İran ile 13095, Suudi Arabistan ile

6613, Çin ile 21589 ve Mısır ile de 17021 klikte birlikte yer almaktadır. Rusya, Çin, Mısır ve İran ile daha çok grupta yer alan Türkiye; Irak, BAE, Suudi Arabistan ile nisbeten az sayılabilecek ortak alt grupta yer almaktadır.

Tablo-3: Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı 15 Ülke

Sıra	İhracat Yapılan Ülke	İhracat Miktarı (\$)	Yüzde
1	Almanya	12.548.714.065	10,27%
2	İngiltere	7.312.814.863	5,98%
3	Fransa	6.994.405.709	5,72%
4	İtalya	6.796.264.508	5,56%
5	İraq	6.039.985.550	4,94%
6	Rusya	4.840.963.195	3,96%
7	ABD	4.198.609.953	3,44%
8	İspanya	3.968.238.004	3,25%
9	Birleşik arap Emirlikleri	3.302.137.239	2,70%
10	İran	3.243.792.030	2,65%
11	Belçika-Lüksemburg	3.110.768.000	2,55%
12	Suudi Arabistan	2.545.958.927	2,08%
13	Çin	2.498.489.681	2,04%
14	Hollanda	2.389.002.935	1,95%
15	Mısır	2.382.236.895	1,95%

Tablo-1'deki değerlerde en çok ihracat yapan ülkelerin sırasıyla Çin, Almanya ve ABD; ithalat yapan ülkelerin de ABD, Almanya ve Çin olduğu görülmektedir. Türkiye, eldeki verilerle belirlenen 119 milyar dolar ihracatla 31. sıradadır. İthalatı 169 milyar dolar olan Türkiye'nin 49.9 milyar dolar dış ticaret açığı görülmektedir. Bu rakamlara göre Türkiye, ithalat sıralamasında da 22. sıradadır.

Ülkelerin ihracat ilişkilerinden oluşan gruplaşmalarına bakıldığında, ülkelerden oluşan ağ düzeneğinde 22170 klik (alt grup-clique) belirlenmiştir. Bu kliklerde 15 ila 103 arasında değişen sayıda ülke bulunmaktadır. Analizlerde tüm ilişkiler hesaplandığından çok sayıda alt grup belirlenmiştir. Çok sayıda alt grubun oluşmasının sebebi, ülkelerin birçok ülkeyle dış ticaret ilişkisinde bulunmasıdır. Alt grup sayısının değerlendirme yapılamayacak kadar fazla olması, başka analizler yapılmasını gerektirmiştir. Bunun üzerine, ülkelerin hangi ülke ile kaç klikte birlikte yer aldığı belirlenmiştir. Bunun için ortak üyelik (co-membership) (Wasserman ve Faust, 1994) sonuçlarına bakılmıştır. Ortak üyelik değerleri, bir ülkenin diğer bir ülke ile kaç alt grupta birlikte yer aldığını vermektedir. Böylece

bir ülkenin dış ticaret ağının hangi ülkelerle ne kadar kesiştiği belirlenebilmektedir. Sonuçta, bir ülkenin dış ticareti hakkında yorum yaparken, ikili ilişkilerden öteye çoklu ilişkilere göre değerlendirmelerde bulunulabilir. Ayrıca doğrudan ilişkilerden öteye dolaylı ilişkiler de ele alındığından o ülkenin içinde bulunduğu dış ticaret ağı hakkında daha farklı ve tüm ilişkileri ele alan değerlendirmeler yapılmasını sağlayabilir. Sonuçta bir ülkenin dış ticareti hakkında yapılacak değerlendirmeler, doğrudan ikili ilişkililerden öteye, çok aktörlü ve dolaylı ilişkileri de kapsayacak şekilde yapılacağından daha kapsayıcı olabilecektir.

Tablo-2'deki, ihracat rakamları merkezilik değerlerine göre ilk 10'da yer alan ülkeler değerlendirildiğinde, merkezde olmalarından dolayı neredeyse tüm ülkelerle ilişki içerisinde olduklarını ve birbirleriyle de ortak klipte bulunma sıklıklarının fazla olduğu görülmektedir. Bu ülkelerden Almanya ve İngiltere tüm alt gruplarda yer almaktadır. Kendileri hariç 22169, kendilerini de dahil edince 22170 (toplamda 22170 alt grup bulunmaktadır) alt grupta buldukları görülmektedir. Bu sonuç, Almanya ve İngiltere'nin tüm ülkelere ihracat yaptığını göstermektedir.

İhracat rakamlarına göre merkezdeki 3 ülkeden birincisi Çin'dir. Çin'in en çok ihracat yaptığı ülkeler; ABD, Hong Kong, Japonya, Almanya, Kore, İngiltere, Fransa, Hollanda ve Kanada'dır. En çok ortak grupta olduğu ülkeler ise Almanya, İngiltere, Fransa, Hollanda, Kanada, İtalya, Belçika-Lüksemburg, İspanya ve ABD'dir. Çin'in dış ticareti hakkında doğrudan ikili ilişkilerine bakarak yorum yapıldığında, Hong Kong, Japonya, Kore gibi kendisine coğrafi olarak yakın ülkelerle dış ticaretinin yoğun olduğu ve bu ülkelerin Çin'in dış ticaretinde önemli yeri olduğu yorumu yapılacaktır. Ancak ikili ilişkilerden öteye, tüm dünya ticaretindeki aktörleri göz önüne aldığımızda ve ülkelerin birbirleriyle olan ikili ilişkilerinden oluşan ağ incelendiğinde, dolaylı ilişkilerden dolayı İtalya, Belçika-Lüksemburg, İspanya gibi ülkelerin de Çin için doğrudan olmasa da dolaylı olarak önemli olduğu söylenebilir. Çin'in hem doğrudan ilişkilerinde hem de dolaylı ilişkilerinde coğrafi olarak yakın olan ülkelerin yanında kendisine uzak olan ülkelerin olduğu da görülmektedir.

Merkezdeki ikinci ülke Almanya'dır. Almanya'nın en çok ihracat yaptığı ülkeler; Fransa, ABD, İtalya, İngiltere, Çin, Hollanda, Belçika-Lüksemburg, Avusturya ve İsviçre'dir. En çok ortak grupta olduğu ülkeler ise İngiltere, Fransa, Hollanda, Kanada, Belçika-Lüksemburg, ABD ve İtalya'dır. Almanya'nın dış ticareti hakkında doğrudan ikili ilişkilerine bakarak yorum yapıldığında, Çin, Avusturya ve İsviçre ile dış ticaretinin yoğun olduğu ve bu ülkelerin Almanya'nın dış ticaretinde önemli yeri olduğu yorumu yapılacaktır. Ancak dolaylı ilişkiler ele alın-

diğında, Almanya açısından bu ülkelerin öneminin azaldığı, Kanada'nın öneminin arttığı söylenebilir. Almanya'nın hem doğrudan ilişkilerinde hem de dolaylı ilişkilerinde coğrafi olarak yakın olan ülkelerin daha fazla olduğu ancak bunun yanında kendisine uzak olan ülkelerin olduğu da görülmektedir.

Merkezdeki üçüncü ülke ABD'dir. ABD'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler; Kanada, Meksika, Çin, Japonya, Almanya, İngiltere, Kore, Fransa ve Singapur'dur. En çok ortak grupta olduğu ülkeler ise Belçika-Lüksemburg, Kanada, Fransa, Almanya, Hollanda ve İngiltere'dir. ABD'nin dış ticareti hakkında doğrudan ikili ilişkilerine bakarak yorum yapıldığında, Meksika, Çin, Japonya, Kore ve Singapur ile dış ticaretinin yoğun olduğu ve bu ülkelerin ABD'nin dış ticaretinde önemli yeri olduğu yorumu yapılacaktır. Ancak dolaylı ilişkiler ele alındığında, ABD açısından bu ülkelerin öneminin azaldığı, Belçika-Lüksemburg ve Hollanda'nın öneminin arttığı söylenebilir. Benzer yorumlar diğer ülkeler için de yapılabilecektir. Çin için yapılan değerlendirmeler ABD için de yapılabilecektir. ABD hem doğrudan ilişkilerinde hem de dolaylı ilişkilerinde coğrafi olarak yakın olan ülkelerin yanında kendisine uzak olan ülkelerin olduğu da görülmektedir.

Türkiye'nin doğrudan ve dolaylı ilişkileri değerlendirildiğinde de benzer sonuçlara ulaşılabilecektir. Eldeki verilere göre Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler Tablo-3'dedir. Tablo-2 ve Tablo-3 karşılaştırıldığında Türkiye'nin doğrudan dış ticaret ilişkisinin fazla olduğu Irak, Rusya, BAE, İran, Suudi Arabistan, Çin ve Mısır'ın dolaylı ilişkilerinin daha az olduğu görülmektedir. Türkiye bu ülkelerden Rusya, Çin, Mısır ve İran ile dolaylı ilişkilerinde doğrudan ilişkilerindeki kadar olmasa da yakın ilişkili olduğu; ancak Irak, BAE ve Suudi Arabistan ile doğrudan ilişkilerine kıyasla dolaylı ilişkilerinin çok zayıf olduğu söylenebilir. Özellikle Irak ile olan dolaylı ilişki neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu sonuçta Irak açısından bakılacak olursa; Irak'ın çok az sayıda alt grupta (toplamda 7) yer alması ve hem doğrudan hem de dolaylı ilişkiler açısından Türkiye'nin Irak için son derece önemli olduğu görülmektedir. Çünkü Türkiye'nin her ne kadar Irak ile dış ticareti yoğun olsa da Türkiye toplamda 21624 alt grupta yer aldığından dış ticareti çok sayıda ülke ve ülke grupları arasındadır. Ancak Irak sadece 7 ülke grubu içerisinde ve Türkiye de Irak'ın içerisinde bulunduğu her alt grupta yer aldığından Irak açısından hem doğrudan hem de dolaylı ilişkiler açısından çok önemli bir konumdadır. Bu ve benzeri sonuçların Türkiye ile Irak arasındaki hem ticari hem de politik ilişkilere yön verebileceği söylenebilir. Benzer değerlendirmeler ülkelerin ticari ve politik açıdan etki ve ilgi alanlarındaki diğer tüm ülkeler için yapılabilecektir. Türkiye'nin hem doğrudan ilişkilerinde hem de dolaylı ilişkilerinde coğrafi olarak yakın olan ülkelerin olduğu görülmektedir.

Sonuç

Bulgulara bakıldığında en çok ihracat yapan ülkelerin hem doğrudan ilişkilerinde hem de dolaylı ilişkilerinde coğrafi olarak yakın olan ülkelerin yanında kendisine uzak olan ülkelerin olduğu da görülmektedir. Çekim modeline göre mesafeler arttıkça dış ticaretin azalması beklenmektedir. Ancak dünya ticaretine yön veren ülkeler için mesafelerin dış ticareti olumsuz yönde etkilemediği görülmektedir. Bunun nedeni ulaşımın geçmişe nazaran daha kolay olması olabilir. Bir diğer nedeni de dış ticarete konu olan mal ve hizmetlerin, ticaret yapılan ülkelere yakın ülkelerde veya o ülkede üretiliyor olması olabilir. Çekim modelinin, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretini açıklamada hala etkili olduğu görülmektedir. Çünkü Türkiye'nin hem doğrudan ilişkilerinde hem de dolaylı ilişkilerinde coğrafi olarak yakın olan ülkelerle daha fazla ticaret yaptığı görülmektedir. Sonuç olarak çekim modelinin tüm ülkeleri kapsayan bir ağ düzeneğinde doğrudan ve dolaylı ilişkilere göre test edilmesiyle, dünya ticaretine yön veren gelişmiş ülkelerin dış ticaretini açıklamakta pek yeterli olmadığı ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretini açıklayabildiği söylenebilir.

Bu çalışmanın en önemli katkılarından biri de, ülkelerin dış ticaret ilişkilerine sadece ikili ilişkiler açısından değil, tüm dünya ülkelerinin birbirleriyle olan ticaret ilişkileri içerisinde ilgili iki ülkenin konumunun çok aktörlü ve dolaylı ilişkilerde içerecek şekilde değerlendirilebilmesini sağlamasıdır. Bu çalışma, yöntem olarak sosyal bilimlerin diğer alanları olan sosyoloji ve yönetim ve örgüt araştırmalarında sıkça kullanılan ve bireylerin, grupların ve örgütlerin aralarındaki ilişkilerden oluşan ağ düzeneklerinin açıklanmasında kullanılan ağ analizlerinin, uluslararası iktisat alanında da uygulanabilirliğinin denendiği bir çalışmadır. Bu anlamda yöntemsel olarak uluslararası iktisat alanına katkı sağladığı söylenebilir. İkili dış ticaret ilişkilerden oluşan ve 191 ülkenin içerisinde bulunduğu ağ düzeneğindeki dolaylı ilişkilerin incelendiği bu çalışma, ülkelerin dış ticaret ilişkilerinin değerlendirilmesinde farklı bir bakış açısı sağladığından uluslararası iktisat alanına farklı bir katkı yaptığı söylenebilir.

Çalışmanın bazı kısıtları da bulunmaktadır. Öncelikle 2008 yılı verilerinin kullanılması günümüz ilişkilerini açıklamayı bakımından çok da güncel değildir. Ancak tüm ülkelerin birbirleriyle olan dış ticaret verilerinin topluca bulunabileceği bir veri tabanı olmaması, bu ilişkilerin tek tek tespit edilip bir matriste birleştirilme zorunluluğundan dolayı ulaşılabilen veriler kullanılmıştır. Daha yakın tarihe ait tüm ülkeleri kapsayan verilere ulaşılamamıştır. Tüm ülkelerin 2008 yılına ait verilerine ulaşılabildiğinden 2008 yılı veriler kullanılabilmiştir.

Diğer bir kısıt ise dış ticaret ilişkilerini anlamada uluslararası iktisat alanında

daha önce kullanılmamış ve sosyal ilişkileri analiz eden bir yöntemin kullanılmış olması olabilir. Ancak disiplinler arası yaklaşımın kabul ettiği ve bir alanda üretilen bilgilerin başka bir alana da uygulanabileceği düşüncesiyle böyle bir çalışma yapılmış olması çalışmanın hem kısıdı hem de katkısı olduğu söylenebilir.

Diğer bir kısıt ise tüm ülkelere ulaşmaya çalışılmasına rağmen günümüzde ayrı değerlendirilen Belçika-Lüksemburg gibi ülkelerin verilerinin kullanılmış olması veya günümüzde var olan ancak 2008 yılında olmayan ülkelerin de olabileceğidir. Ancak günümüzde birleşmiş milletlere kayıtlı 193 ülke bulunmaktadır ve çalışmanın da 191 ülkeyle yapılmış olması, neredeyse ülkelerin tamamının değerlendirildiğini göstermektedir.

Diğer bir kısıt ise, verilerin ülkelerin resmi birimlerinden değil de bir üniversitenin internet sayfasında bulunan verilerinden alınmış olmasıdır.

Tüm kısıtlara rağmen bu çalışmanın, güncel ve doğru verilerle değerlendirme yapmak amacıyla olmaması, sadece dış ticaret ilişkilerine farklı bir bakış açısı ve yöntem kazandırmayı amaçlaması nedeniyle önemli olduğu söylenebilir. Bu çalışmadaki kısıtları gidermek ve daha güncel sonuçlara ulaşabilmek adına gelecekte yapılacak çalışmalara da tavsiyelerde bulunulabilir. Aynı çalışma 2013 yılı dış ticaret verileri ile de tekrarlanabilir. Böylece daha güncel yorumlar yapılabilir. Bu çalışma, belli bir dönem öncesinden günümüze kadar tekrarlanarak, ilgililenen ülke ve ülkelerin dış ticaretinin ve dolaylı ilişkiler ele alınarak içerisinde bulunan grupların değişimi belirlenip hem ticari hem de politik çıkarımlarda bulunulmasını sağlayabilir. Hatta böyle bir çalışma ülkelerin dış ticaretine ve dış politikasına yön verebilir veya başka bir ülkenin dış ticaretinde ve dış politikasındaki değişimi, o ülkenin yönünü anlamada yardımcı olabilir. Bu çalışmada Türkiye'nin dış ticareti değerlendirilirse, her ne kadar ikili ilişkilerde Ortadoğu ülkelerinin dış ticarete ağırlığı var gibi görünse de aslında Türkiye'nin daha çok batılı ülkeler ve AB ile aynı gruplarda yer aldığı, ticari açıdan yönünün de batı olduğu söylenebilir. Hatta bu yorumları genişletirsek politik açıdan da Türkiye'nin batılı ülkelerle entegre olma çabalarının dış ticaretle de desteklendiği söylenebilir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda uluslararası ekonomik ortaklıklar da değerlendirilebilir. Bu ortaklıkların gerçekten de ortak gibi davranıp davranmadıkları, aynı gruplarda yer alıp almadıkları veya topluluklar arasındaki ilişkileri sağlayan aracı ülkeler belirlenebilir. Sonuç olarak bu çalışmanın uluslararası iktisat alanına, disiplinler arası bakış açısıyla katkılar yapmaya çalıştığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aitken, N. D. (1973). The Effects of the EEC and EFTA on European Trade: A Temporal Cross-Section Analysis. *The American Economic Review*, 63,881-892.
- Bayraktutan, Y. (2005). Coğrafi Unsurlar Işığında Küreselleşme, Bölgeselleşme Ve Orta Asya. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 49, 643-658.
- Bergstrand, J.H. (1989). The Generalized Gravity Equation, Monopolistic Competition and the Factor-Proportions Theory in International Trade, *The Review of Economics and Statics*, 71 (1),143-153.
- Bikker, J.A. (1987). An International Trade flow model with Substitution: An Extension of Gravity Model. *Kyklos*, 40, 315-337.
- Braas, D.J. (1995). A Social Network Perspective on Human Resources Management. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 1(1), 39-79.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Richardson, J.G. (Ed.). New York: Greenwood Press, 241-258.
- Bröcker, J. (1989). Partial Equilibrium Theory Of Interregional Trade And The Gravity Model. *Papers of the Regional Science Association*, 66, 7-18.
- Burt, S.R. (1992). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Harvard University Press.
- Coleman, J. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Coleman, J.S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Harvard, University Press.
- Ersungur, M., Kızıltan, A. ve Karabulut, K. (2007). Türkiye İle Diğer Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik İlişkilerinin Analizi. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 35, 285-310.
- Granovetter, M. (1973). Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360-1380.
- Granovetter, M. (1983). The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. *Sociological Theory*, 201-233.
- Haveman, J. ve Hummels, D. (2001). Alternative Hypotheses and The Volume of Trade: The Gravity Equation and The Extent of Specialization. *Purdue CIBER Working Papers Krannert Graduate School of Management*.
- Heckscher, E. (1919). The Effect of Foreign Trade On The Distribution of Income. *Ekonomisk Tidskrift*, 497-512. Translated as Chapter 13 in *American Economic Association, Readings in The Theory of International Trade*, Philadelphia: Blakiston, 1949, 272-300, and A New Translation Is Provided in *Flam and Flanders*.

- Karagöz,K. (2008). Türkiye'nin Turizm Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19 (2), 149-156
- Krugman, P.R. (1991). Increasing Return and Economic Geography. *Journal of Political Economy*, 99, 483-499
- Linnemann,H. (1966). *An Econometric Study of International Trade Flow*, North-Holland: Amsterdam.
- MIT, 2013, <<http://atlas.media.mit.edu/country/>>, (Erişim zamanı: 20-26.11.2013).
- Ohlin, B. (1933). *Interregional and International Trade*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1966.
- Parkhe A., Wasserman,S. ve Ralston,D.A. (2006). Introduction to Special Topic Forum, *New Frontiers in Network Theory Development*. *Academy of Management Review*, 31(3), 560-568.
- Podolny, J.M. (2001). Networks as the Pipes and Prisms of the Market. *The American Journal of Sociology*, 57(1), 33-60.
- Rangan, S. (2000). The Problem of Search and Deliberation in Economic Action: When Social Networks Really Matter. *Academy of Management Review*, 25(4), 813-828.
- Richardo, D. (1817). *On the Principles of Political Economy and Taxation*. London: John Murray
- Seibert, S.E., Kraimer, M.R. ve Liden,R.C. (2001). A Social Capital Theory of Career Success. *Academy of Management Journal*, 44(2), 219-237.
- Smith, A. (1776). *The Wealth of Nations*. Edited by Edwin Cannan, 1904. Reprint edition 1937. New York: Modern Library.
- Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası İktisat*, 13. Baskı. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Tatlıcı, Ö. ve Kızıltan, A. (2011). Çekim Modeli: Türkiye'nin İhracatı Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 287-299.
- Tinbergen, J. (1962). *Shaping The World Economy Suggestions For An International Economic Policy*. New York: Twentieth Century Fund.
- Uzzi, B. ve Lanchester, R. (2004). Embeddedness and Price Formation in The Corporate Law Market. *American Sociological Review*, 69, 319-344.
- Wasserman, S. ve Faust, K. (1994). *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

ENGELLİLERE UYGULANAN SOSYAL POLİTİKALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ: ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*

Adnan KÜÇÜKALİ**

ÖZET

Engelli insanların daha iyi bir yaşam düzeyine kavuşturulması toplumsal bir sorumluluktur. Engelli bireyleri toplumun ayrı bir kesimi olarak değil, bütünleşmiş bir parçası olarak algılamak ve onların sosyal alanda etkinliğini artırmak adına gerekli düzenlemeleri yapmak toplumun insanlık görevi, engellinin ise temel hakkıdır. Her birey gibi engellilerin de doğuştan sahip olduğu hakları koruyan ve onların onurunu güçlendiren yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve engellilerin medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ortamlara eşit fırsatlarla katılımının sağlanması kamusal bir zorunluluktur. Bu çalışmada Atatürk Üniversitesi'nde okuyan engelli öğrencilere yönelik politikaların, üniversitedeki uygulamaları araştırma konusu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Engellilik, Sosyal politika, Sosyal dışlanma, Özel eğitim

---

* Bu makalenin bir kısmı 8. Engelsiz Üniversiteler Çalıştayı'nda, "Üniversitede Engelli Öğrenci Olmak" başlığı altında bildiri olarak sunulmuştur (15-17 Mayıs 2014, Erzurum).

** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi, E-mail: adnankucukali@atauni.edu.tr

AN EVALUATION OF SOCIAL POLICIES APPLIED TO DISABLED PEOPLE: THE SAMPLE OF ATATÜRK UNIVERSITY

ABSTRACT

It is a social responsibility to provide a better standard of living for disabled people. Perceiving disabled people as a part of whole society - not as a different group- and making arrangements to increase their activities in social life is a humanitarian mission and also a main right of disabled people. It is a public obligation to implement legal regulations towards disabled people which protect their rights they have as others and reinforce their honor and to support them participate civil, political, economic, social and cultural environments with equal opportunities.

In this study we investigated the applications of social policy towards disabled students in Atatürk University.

Keywords: *The disabled, Disability, Social policy, Social exclusion, Special education*

GİRİŞ

Tarihin her döneminde toplumlarda dezavantajlı özel gruplara yönelik farklı bir takım tutum ve davranışlar, toplumsal normlar oluşturulmuştur. Yoksullara yardım etmek, fakir çocuklara eğitim sağlamak, hastalara, evsizlere ve yaşlılara destek olmak ve yararlanmaları için kurumlar tesis etmek ilkçağlardan beri var olagelmıştır. Ancak Avrupa’da 18. yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte geleneksel yardımlaşma kurumları ve yardımlaşmayı teşvik eden dini müesseselerin önemli ölçüde etkinliklerini kaybetmesi, toplumsal bir gerçeklik olan dezavantajlı grupların, görmezden gelinmesine ve kendi kaderleri ile baş başa bırakılmasına sebebiyet vermiştir.

Dünyada ve Türkiye’de dezavantajlı, engelli bireylere yönelik olumlu gelişmeler, yasal düzenlemeler ile sağlanabilmektedir. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte gerek uluslararası örgütler, gerekse de ulusal hükümetler konunun önemini daha iyi kavrayabilmişlerdir. Ulusal ve uluslararası sosyal politikalar üreterek yasal düzenlemeler ile dezavantajlıların özellikle de engellilerin hayata daha sıkı sarılmaları, temel insan haklarından yararlanabilmeleri ve her şeyden önemlisi üreten ve mutlu bireyler olarak ülke değerlerine katkıda bulunur hale gelmelerini sağlamak çağdaş devletlerin anayasal öncelikleri arasında yer almıştır (Blau, J. ve Abramovitz, 2003: 282).

Engellilerin toplumsal hayatta olabildiğince aktif hale gelebilmesi ve engelsiz bir vatandaşın sahip olduğu haklardan faydalanabilmesi için ülkemizde de değişik zamanlarda yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu doğrultuda yükseköğrenim gören engelli öğrencilerin öğrenim hayatlarını kolaylaştırmak, akademik ortamlarını hazırlamak ve eğitim-öğretim süreçlerine tam katılımlarını sağlamak amacıyla, gerekli tedbirleri almak için kurumlar oluşturulmuş ve bu haklar hukuksal düzenlemelerle güvence altına alınmıştır.

Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenciler Komisyonu, Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi, ÖSYM Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi ile yükseköğretim kurumları bünyesinde oluşturulan engelli öğrenci birimleri, engelli öğrencilerin ihtiyaç duydukları destek hizmetlerini belirleyip, ilgili birimlerde uygulanabilmesi amacı ile yönetmelikler hazırlama ve bunların takibini yapmakla görevli başlıca kurumlardandır.

Gelenekselleşen ve sekizinci Atatürk Üniversitesi’nin himayelerinde 15-17 Mayıs 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilecek Engelsiz Üniversiteler Çalıştayı, daha önceki çalıştaylarda olduğu gibi farklı üniversitelerden akademisyenlerin özgün düşüncelerini paylaşmaları ve engellilere yönelik yeni politikalar ürete-

bilmesi adına oldukça önemlidir. 2012 tarihi itibarı ile Engelsiz Üniversiteler Platformu'nda; 120 üniversiteyi temsil eden 420 üye bulunmaktadır. Sonuncusu 04-05 Nisan 2013 tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi'nde düzenlenmiş olan çalışmaya, 90 üniversite, Yükseköğretim Kurulu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Müdürlüğü ve sivil toplum kuruluşlarından, Eğitim-Öğretim Grubuna 37, Bilişim Teknolojileri Grubuna 27, Ulaşılabilirlik Grubuna 29, Teşkilatlanma Grubuna 25, Engelli Farkındalığı Grubuna 44 ve Sosyal Destek Grubuna 32 olmak üzere toplam 194 kişi katılmıştır (Engelsizkamu, 2013).

Çalıştaylar, engellilerin sorunlarına çözüm üretme durumunda olan akademik platformlardır. Buralarda ortaya konan bildirimler, refakatçiler ve katılımcılara yanı sıra medya aracılığı ile de geniş halk kitlelerine ulaştırılabilmekte böylelikle toplumsal duyarlılık ve sorumluluğun altyapısı kuvvetlendirilmektedir. Zira engelliler için, tanınmalarını kolaylaştırıcı sıfatların dışında önemli olan nokta, toplum içinde engellilikle ilgili “**farkındalığın olması**” ve “**anlaşılma**” gereksinimlerinin karşılanmasıdır (Şahin, 2010).

Günümüzde başta üniversiteler olmak üzere birçok kuruluş engellilerin sosyal hayatta karşılaştıkları problemleri ortadan kaldırma adına kongreler paneller söyleşi vb. etkinlikleri sıklıkla düzenlemektedirler. Ancak engellilerin sorunlarına ilişkin dile getirilen tavsiye kararların, pratik hayata aktarılamaması, engellerin minimize edilmesine yönelik çalışmaların zaman zaman arzu edilir düzeyde olmaması ise ayrıca ele alınması ve kritize edilmesi gereken sosyal problemlerden birisidir.

Öğrencilerinin akademik, fiziksel, psikolojik ve sosyal yaşamlarını aksatmayacak biçimde öğretim programları düzenlemek, engelli öğrencinin devam ettiği eğitim ortamının elverişli olmasını sağlamak, ihtiyacı duyulan araç gereçleri temin etmek, engellilere uygun, eğitim, araştırma ve barınma imkânları hazırlamak, bir üniversitenin temel görevlerindedir.

Bu makalede engellilere yönelik genel politikalar hakkında bilgi verildikten sonra, yasal düzenlemelerin Atatürk Üniversitesi'nde okuyan engelli öğrencilere ne şekilde uygulandığının araştırması yapılmıştır. Çalışmanın başlıca amacı, kurumsal anlamda engellilerin fiziksel veya zihinsel sınırlılıklarının bir sorun olarak algılanıp algılanmadığının tespitini yapmaktır. Diğer bir amacı ise engellinin eğitim hayatına ve emek piyasasına katılımını bir problem olarak kabul eden kurumların, bu problemi giderme adına yaptıkları faaliyetleri Atatürk Üniversitesi örneğinde incelemek ve engellilerin ihlâl edilen haklarının yeniden gündeme taşınmasına katkıda bulunmaktır. Araştırmada, nitel araştırmada kullanılan başlıca yöntemlerden biri olan örnek olay (vakıa) yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemde veri toplama tekniklerinden mülâkat ve gözlemden yararlanılmıştır.

1. Sosyal Devlet ve Engellilik

Dünya Sağlık Örgütü, engelli olma hâlini, “**yeti yitimi**” kavramı ile tanımlar. Örgüte göre, engelli kavramı, bireyin vücudunda duyuşal, işlevsel, zihinsel ve ruşsal farklılıkları öne sürülerek; toplumsal veya yönetimsel tutum ve tercihler sonucu, yaşamanın birçok alanında kısıtlama ve engellerle karşılaşabilmesi, durumunu ifade eder (WHO, 2014).

Bireyin engelli hale gelmesi; doğum öncesinde, doğum esnasında veya doğum sonrasında oluşan nedenlerden ötürüdür. Doğum sonrası oluşan nedenler arasında kazalar, duyuşal ve sosyal faktörler, savaşlar ve doğal afetler bireyin engelli olmasında oldukça etkin rol alırlar. Engelli olma durumunda olan bir kişi dört engelli türünden birisi içerisinde değerlendirilebilir (ÖZİDA, 2002:5).

Bireyin bedensel aktivitelerini ve yetilerini fiziki olarak yerine getirememesi durumu, “**bedensel engellilik**” olarak adlandırılır. Bu türün körlük, sağır veya topallık gibi görünen veya astım, sara ve kalp krizi gibi görünmeyen çeşitleri mevcuttur. Bireyin doğum öncesi veya sonrasında herhangi bir nedenle meydana gelen ve çeşitli derecelerde zihinsel aktiviteleri yerine getirememesi hali ise “**zihinsel engellilik**”tir. Ortalama bir insanın sahip olduğu psikişik özelliklerin bireyde normalden az veya çok belirginleşmesi durumu, “**psikolojik engellilik**” olarak adlandırılır. Örneğin aşırı korkaklık veya cesaret, toplumdan kaçma içe kapalılık, aşırı üzüntülü veya aşırı sevinçli olma gibi ruşsal tutum ve davranışlar, bireyde psikolojik engelin varlığına birer işaret olarak kabul edilebilir. Bu üç engellilik durumuna ilaveten, “**birden fazla engellilik**” olarak ifade edilen diğeri bir engellilik kavramı vardır ki; kişinin fiziki engelliliğine ilaveten aynı zamanda psikolojik, zihinsel gibi engellilik türlerinden iki veya daha fazlasına sahip olduğunda kullanılır (Murat, 2009: 25-27).

Sosyal devlet, engellilik türü ne olursa olsun engelli vatandaşına yaşanabilir bir dünya hazırlama sorumluluğı ve bilinci içerisinde olan devlettir. Zira sosyal devlet, kişilere sadece temel hak ve özgürlükler sağlamakla yetinmeyen, aynı zamanda, vatandaşların sosyal durumlarını iyileştirmeyi, onlara insan hasiyetine yaraşır bir yaşam şekli sunmayı, onları sosyal güvenliğe kavuşturmayı kendine ödev bilen bir anlayışın ürünüdür (Giritli, Bilgen ve Akgüner, 1998: 24).

Sosyal devletin vatandaşına sağladığı temel anayasal hakları, çalışma hakkı, adil ücret hakkı, sosyal güvenlik hakkı, barınma hakkı, sağlık hakkı ve eğitim hakkı başlıkları altında toplamak mümkündür. Bu temel haklar, gerçekte birbirleri ile alakalı ve iç içe geçmiş ve birliktelik oluşturmuşlardır (Castells ve Himanen, 2002: 92).

Yasama organı, Anayasal görevi gereği sosyal ve ekonomik alanlarla ilgili olarak yaptığı düzenlemeleri, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde ve takdir ettiği alan ve oranlarda yerine getirebilir. Dolayısıyla sosyal devletin, ne ölçüde ve hangi araçlarla sosyal devlet anlayışını gerçekleştireceğinin takdiri siyasal iktidara bırakılmıştır (Gözler, 2000:164).

Engelsiz bir bireyin sağlıklı bir hayat sürdürebilmesi veya engellilik hali meydana geldiğinde her türlü sağlık hizmetinin ve bakımının sağlanması için gerekli şartların hazırlanması, gerek uluslararası belge ve sözleşmelerle gerekse de yasal düzenlemelerde bir hak olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, sağlık hakkını ayrıntılı bir biçimde düzenleyen önemli uluslararası belgelerdir (Bozkurt, 2007: 14).

Türkiye’de 1961 ve 1982 Anayasaları, devleti sağlık kuruluşlarını tek elden planlamak ve düzenlemekle yükümlü tutmuş ve herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığını sürdürmesinin garantisi olarak kabul edilmiştir (Algan, 2007: 267).

Mayıs 2008’de yürürlüğe giren BM Genel Kurulu Sözleşmesi, bütün engelli kişilerin insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit olarak yararlanmalarını özendirme, koruma ve bu kişilerin doğuştan gelen onuruna saygı gösterilmesi konusunda teşvik edici hükümler içerir. İlgili sözleşme engellilerin korunmasını, **kişisel haklar**, **siyasal haklar** ve **sosyal haklar** olmak üzere üç kategoride ele alır. Engellinin yasalar önünde eşit tanınması, gerektiği kadar ve gerektiği şekilde sağlık hizmetleri alması eğitim ve öğretim görmesi, çalışma hakkına sahip olması ve toplumsal hayata aktif olarak katılması bu üç kategorinin ifade ettiği en öncelikli anlamlar arasındadır (Bulut, 2009: 264-265).

2. Sosyal Dışlanma ve Engellilik

Engelli, kendisi için aşılması güç sorunların üstesinden gelerek içerisinde yaşadığı toplumda var olabilmenin mücadelesi içerisinde olan kişidir. Zaman zaman, çalışma, eğitim kültürel faaliyetler veya değişik aktiviteler içerisinde kendisine tam veya kısmen yer bulabilen engelli, bazen de tüm bu imkânlardan yararlanamama tehlikesi ile karşı karşıya kalabilmekte, hatta toplumsal ilişkilerini son derece azaltabilmektedir (Altan, 2007: 191).

Bireylerin fiziksel, zihinsel, psikolojik veya duygusal rahatsızlıkları nedeniyle diğer kişilere göre dezavantajlı bir konumda olmaları, zaman zaman ayrımcılığa maruz kalmalarına neden olmaktadır. Ayrımcılık, yolu ile engelli bireyin dışlanması bireyde ve toplumda birçok olumsuzlukların baş göstermesine neden olmaktadır. Birleşmiş Milletler Örgütü Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi, enge-

le dayalı ayrımcılık kavramını; “*engele dayanan ayrımcılıktan siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, sivil ya da başka alanlarda tüm insan haklarının ve tüm temel özgürlüklerin, başkalarıyla eşitlik temelinde, tanınmasını, kullanılmasını ya da bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını tehlikeye koyma ya da hiçe indirgeme amacı taşıyan ya da sonucu doğuran engelle dayalı her tür ayırım, dışlama ya da kısıtlama anlaşılır. Engelle dayalı ayrımcılık, makul düzenlemelerin reddedilmesini de kapsamak üzere, tüm ayrımcılık biçimlerini kapsar...*” şeklinde tanımlanmıştır. BM, bu sözleşme ile engellilere uygulanacak her türlü ayrımcılığın uluslararası anlamda önüne geçilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır (Gülmez, 2009: 101 ve Karataş, 2001: 142).

Engellinin ayrımcılıkla karşı karşıya kalması ya dolaylı yollardan olur veya doğrudan doğruya bir ayrımcılığa maruz kalabilir. Doğrudan ayrımcılık ile engellinin engelli olmayan kişilerden daha az ilgi görmesi; dolaylı ayrımcılık ise özürli kişilerin başa çıkamayacakları durumlarda ortaya çıkan ve onların sosyal aktivitelerden, çalışma ve eğitim gibi temel haklardan uzak tutulması, dışlanarak haksızlığa uğraması ile meydana gelen bir durumdur (Demir, 2011: 770).

Sosyal dışlanma kavramı, 1974 yılında ilk defa Lenoir tarafından ortaya atıldığında, ekonomik bir nedenselliğe bağlı olarak tanımlanmamış, yalnızca toplumsal ilişkilerin azalması bağlamında bir dışlanma sürecinden ve toplumun dışında kalmışlardan söz edilmiştir. Bireyin toplumla ilişkilerinin zayıflanmasına dikkat çeken Lenoir, bu grupların sosyal güvenceden de yoksun olduğunu üzerinde durmuştur (Silver, 1995: 63).

Bauman’a göre, günümüz dünyasında sosyal dışlanma; sadece gelir yokluğu ya da istihdam sürecine katılamama şeklinde özetlenebilecek bir yapıya işaret etmez. Aynı zamanda birçok alandan “yoksun” kalmayı da kapsar (Bauman,1999: 3-14).

Sosyal dışlanma belli başlı üç ana dışlanmayı ifade eden genel bir kavramdır. Emek piyasasının şartlarından dolayı, bireyin geçimini sağlamak için gerekli olan geliri elde edebileceği bir iş bulamaması veya ortalama gelirin oldukça altında bir gelir düzeyine sahip olması neticesinde ortaya çıkan “**iktisadi dışlanma**” birinci kısım dışlanmadır. İktisadi dışlanmaya maruz kalan birey, genellikle yaşadığı toplum tarafından sosyal dışlanma ile karşı karşıya bırakılacak veya kendini sosyal katılımların dışına itme zorunluluğu hissedecektir (Çakır, 2002: 86; Cranford, Vosko, Zukewich, 2000: 53-62).

Sosyal dışlanmanın ikinci kısmı “**sosyal destekten dışlanma**”dır. Bu kısım da yine bireyin ekonomik durumu ile oldukça alakalıdır. Çalışma hayatında kendi-

sine farklı bir ortam yeni bir çevre oluşturan birey, bu süreçte yakın eş, dost ve akrabalarından uzak kalabilmekte böylelikle de yakınları ile olan ilişkileri zarar görebilmektedir. İleriki zamanlarda ihtiyaç duyduğunda ihmal ettiği bu yakınlarından maddi ve manevi destek bulamama ve bunun sonucunda dışlanma konusunda kalabilir (Çakır, 2002: 88).

“Yeterliliklerden yoksun kalma neticesinde dışlanma” ise, sosyal dışlanmanın üçüncü kısmını teşkil eder. Bu kısımda kendi arasında ikiye ayrılır. Engelli bireyin sahip olduğu özellikleri ve yetileri tam olarak kullanamaması birinci kısmı, bireyin toplumun çoğunluğunun benimsediği, tutum ve davranışlara aykırı olması, farklı ırk, din veya siyasi görüşe sahip olması durumunda sosyal dışlanma riski ile yüz yüze gelinmesi ise ikinci kısmı oluşturur (Sen, 2000: 45; Adaman, Keyler, 2006: 8-10).

Engelli birisinin sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmasında gelir adaletsizliği, sosyal ve kültürel imkânlardan yararlanamama gibi nedenler oldukça önemlidir. Ancak bu olumsuzlukların ortaya çıkmasındaki başlıca etken, engellinin önündeki engellerin aşılmasında engelliye yönelik politikalar oluşturulmaması veya mevcut politikaların uygulanmamasıdır. Tüm bu tanımlamalardan hareketle daha sağlıklı bir değerlendirmede bulunabilmesi için öncelikle “engelli kime denir?” sorusuna cevap aranmalıdır.

En geniş anlamı ile engelli, yetersizlik veya yetersizlikleri nedeni ile (fiziksel veya ruhsal problemler, yaş, cinsiyet ve sosyo-kültürel vb.) sosyal yönünü yerine getirmesinde engellerle karşı karşıya kalan kişidir (Seyyar, 2006: 213).

Sosyal devlet, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği, sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlet demektir. Herkesin eşit fırsatlar ve düzgün yaşam standartlarına sahip olduğu farklılıkların zarar verici değil bir güç kaynağı kabul edildiği, karşılıklı saygı ve yardımlaşmaya dayalı bir toplum, sosyal devletin temel umdelerindedir. Eğitim, sağlık, ulaşım gibi hizmetlerden, istihdam ve yaşanabilir bir çevreden uzak bırakılan bir engelli, gerçek anlamda sosyal devletin kuşatıcılığından yoksundur (Groce, 2006: 145-147).

Engelleri aşmasında kendisine gerekli ortamların oluşturulmadığı toplumlarda, engelli aktif bir şekilde toplum hayatına katılamamakta ve sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirememektedir. Tüm bu olumsuzluklar, engellinin kendisini yetersiz hissetmesine ve öz güveninin kaybolmasına sebep olabilmektedir (Seyyar, 2003: 54).

UNICEF, “Dünya Çocuklarının Durumu 2013” adlı raporunda engellilerin dışlanmasının belirli nedenlerle farklılık göstereceğinin altını çizer. Raporda bireyin

etkilenme derecesini belirleyen etmenler arasında engellilik türü, cinsiyet ve yaş, yaşanılan yer, mensup olunan kültür ya da sınıfın rol oynadığı ifade edilir. Ayrıca rapor, çocuğun veya gencin dışlanması, çoğu kez yurttaşların engelliye fark edememesi ve engelliye duyarsız kalması ile paralellik gösterdiğini vurgular (UNICEF, 2013: 1-3).

Fark edilmeyen engellinin zamanla özgüven kaybına uğraması, yalnızca kendisine değil içerisinde yaşadığı topluma da zarar vermeye başlar. Aile, arkadaşlık, komşu ilişkileri bozulmaya ve karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma; yerini gidecek yabancılaşma, uzaklaşma ve tükenmişliğe terk eder (Weiskopf, 1980: 18-23). Aynı şekilde aktif çalışma çağında olan engellinin, herhangi bir şekilde işgücüne katılmaması, çalışma hayatından kopması ve her zaman tüketici olarak kalması, ülke ekonomileri için arzu edilir bir durum değildir (Kınık, 2005).

3. Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar

Engelli, yaralanma ya da fiziksel veya zihinsel bir rahatsızlık nedeniyle bazı hareketleri, duyuları veya işlevleri kısıtlanan (kişi) olarak da tanımlanabilir. Engelli olma hali, doğuş ile birlikte ortaya çıkabileceği gibi sonradan geçirilen hastalıklar veya kazalar sonucu da meydana gelebilir.

2002 yılında Türkiye İstatistik Kurumu ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan araştırmaya göre, ülkemiz nüfusunun %12.29' u engelli vatandaşlardan oluşmaktadır. Türkiye nüfusu, 2013 sonu itibariyle 2012'ye göre binde 13,7 artışla 76 milyon 667 bin 864 kişiye ulaşmıştır. 2013 yılı nüfus rakamları ile hesap edildiğinde günümüzde yaklaşık; 9.422.480 vatandaşımızın engellilik halinin devam ettiği sonucuna varılabilir. Bu rakam birçok Avrupa ülkesinin nüfusundan fazladır (Uşan, 2000: 557).

Engelli nüfusun, bu denli yoğun olduğu bir ülkede engellilerin dışlanması veya toplumsal hayatın dışına itilmesi ülke aynı zamanda insan kaynaklarının rasyonel yönetilememesi anlamına gelir. Özellikle engellinin ilerleyen dönemlerde çalışma hayatında istihdam edilebilirliğini sağlama adına, eğitim hizmetlerine ulaşılabilirlik standartlarının geliştirilmesi toplumsal önceliklerdendir. Böylelikle engellilerin tamamı olamasa da oldukça büyük bir kısmı devamlı tüketen ve hizmet bekleyen bir topluluk olmaktan çıkarılıp, üretken, verimli, topluma ve ekonomiye katkısı olan kişiler haline getirilebilirler. Arzu edilen bu tablonun, meydana getirilebilmesi için engellilere yönelik ulusal ve uluslararası sosyal politikaların oluşturulması ve çağdaş dünyanın gerisinde olan yasal mevzuatın revize edilmesi ayrıca üzerinde çaba gösterilmesi gereken bir husustur (Bilgin, 2000: 30-38).

1951 yılı, ülkemizde engellilere yönelik sosyal politikaların oluşumunda bir dö-

nüm noktasıdır. 1950’li yıllara kadar engellilere ilişkin sürdürülen faaliyetler, daha ziyade tıbbî bakım olarak devam ederken, çıkarılan bir yasa ile daha önce Sağlık Bakanlığı’na bağlı olan özel eğitim hizmetleri MEB’na devredilmiştir. Bu değişikliğin asıl nedeni, konunun sadece bir sağlık konusu olmadığına farkına varılması ve eğitim boyutuna daha fazla ağırlık verilmesi gerektiği doğrultusundaki temel politika değişimleridir (Özgökçeler ve Alper, 2010: 41).

Türkiye’de 1961 ve 1982 Anayasaları ile engellilerin korunması anayasal bir hak olarak tanınmış, ilerleyen yıllarda kanun, tüzük, yönetmelik, genelge veya yönergelerle ihtiyaç duyulan düzenlemeler ilgili birimlerce oluşturulmuş ve uygulamaya konmuştur.

Önceleri “sakat”, “özürlü” gibi kavramlarla ifade edilen kişinin yetilerindeki az olma durumu son zamanlarda genel kabul gören ve kulağa daha hoş gelen “engelli” kavramı ile ifade edilmektedir (Açıkel, 2010: 16). Genellikle “engelli” kavramı kullanılmasına karşın bu kavram üzerinde de henüz tam görüş birliğine kavuşulmuş değildir (Murat, 2009: 23).

5378 sayılı yasada kullanılan, “özürlü” veya “özürlülük” gibi kavramlar, 25/4/2013 tarih ve 6462 sayılı Kanunun ile “engelli” veya “engellilik” şeklinde değiştirilerek; doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlüğü olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan bireyler, engelli olarak tanımlanmıştır.

5378 sayılı yasanın 15. Maddesi, engelli bireyleri eğitim- öğretim hayatını düzenleme işini şu şekilde düzenler:

“Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelli çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünleştirilmiş ortamlarda ve engelli olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanır. Engelli üniversite öğrencilerinin öğrenim hayatlarını kolaylaştırabilmek için Yükseköğretim Kurulu bünyesinde araç-gereç temini, özel ders materyallerinin hazırlanması, engellilere uygun eğitim, araştırma ve barındırma ortamlarının hazırlanmasının temini gibi konularda çalışma yapmak üzere Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezi kurulur. Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezinin çalışma usul ve esasları, Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurumu

ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca müştereken hazırlanan yönetmelikle belirlenir.”

Yasalar, yönetmelikler ve düzenlemeler, engellilerin eşit hak ve hizmetlere erişimlerini kolaylaştırma adına engellileri pozitif ayrımcılıkla koruma altına alarak bir takım haklarla toplumsal varlıklarını güçlendirme yoluna giderler.

4. Atatürk Üniversitesi’nde Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar

4.1. Atatürk Üniversitesi’nde Öğrenci Profili

1957 yılında faaliyete geçen Atatürk Üniversitesi yalnızca bölgenin değil, Türkiye’nin önemli ve köklü üniversitelerinden birisidir. 1958 yılında 116 erkek 9 kız öğrencisi ile eğitim öğretim hayatına başlayan Üniversite, 2013 yılında örgün öğretimde; 15506’ sı erkek, 17174 ‘ü kız olmak üzere toplam 32680 öğrenci rakamına ulaşmıştır (ATAUNİ, 2013).

Uzaktan ve Açıköğretim Fakültesi bünyesinde eğitim alan öğrencilerin sayısal olarak karşılığı ise şu şekildedir: 2012-2013 eğitim öğretim yılında Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde 26,661 öğrenci; Uzaktan Eğitim Biriminde ise 988 kayıtlı öğrenci eğitim almaktadır. Örgün öğretimde öğrenim gören öğrencilerin büyükçe bir kısmı, üniversitenin sosyal donatıları ve kampüs alanlarından hemen her gün yararlanırken; Uzaktan Eğitim veya Açıköğretim olarak öğrenimlerine devam eden öğrencilerden ancak çok küçük bir kısmı zaman zaman özellikle final sınavları için veya dersleri ile ilgili herhangi bir aktiviteye katılma nedeni ile fiziki mekân ve materyallerden yararlanabilme amacı ile kampüsü kullanabilmektedirler (Tablo:1).

Tablo 1. Atatürk Üniversitesi’nde 2012-2013 Dönemi Öğrenci Sayısı

DÖNEM	ÖRGÜN ÖĞRETİM	AÇIKÖĞRETİM-UZAKTAN EĞİTİM		TOPLAM ÖĞRENCİ
		Açıköğretim	Uzaktan Eğitim	
2012-2013	32680	26661	988	60329

TÜİK verilerine göre, Türkiye nüfusunun yüzde 12,29’u engelli bireylerdir. Bu oranın yüzde 9.70’ini süregen hastalığı olanlar, yüzde 2,58’ini ise ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engellilerden oluşmaktadır (TÜİK, 2002). Bu veriler göz önüne alındığında Atatürk Üniversitesi Engelliler Birimi’nin 2012-2013 eğitim öğretim yılı itibari ile Atatürk üniversitesi bünyesinde, Toplam 135 adet engelli öğrenci tespit etmiş olması beklentilerin oldukça altındadır.

Yaklaşık 60.000 öğrenciden ancak 135 'sinin engelli olarak belirlenmesi, toplam öğrencinin yaklaşık %0,2' sinin engelli olduğunu ortaya koyar ki bu rakam beklenen oranlardan bir hayli uzaktır.

Engellilik üzerine yapılan araştırmalar, dünya genelinde engellilerin sayısının tespit edilememesinde bazı ülkelerin sağlıklı nüfus verilerinin olmaması kadar engellilerin engelli olmalarını gizlemelerinin de etkili olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Zira ergen, engelliliği olduğunu beyan ettiğinde; arkadaş grubundan kopabileceği veya ilerde yaşayacağı toplumsal hayatta dezavantajlı konuma düşebileceği, ayrımcılık gibi negatif tutum ve davranışlara maruz kalabileceğinin endişesini yaşayabilmektedir. Benzeri nedenlerle, engelli bireyler sık sık engelli olduğunu saklama ihtiyacı içerisine girebilmekte ve engellilik durumunu yetkili-lerle paylaşmamaktadırlar (Elwan,1999: 15-27).

2013 yılı verilerine göre, 32680 öğrencisi örgün öğretimde; yaklaşık 40.000 öğrencisinin ise, uzaktan ve Açıköğretim fakültesi aracılığı ile öğretim gördüğü bir üniversitede, 135 engelli öğrenci göz önüne alınarak yapılacak düzenlemelerin yetersiz kalacağı ise aşikârdır.

Atatürk Üniversitesi'nde 2013 yılı itibariyle tespit edilen engelli öğrencilerin birimlere ve engellilik durumuna göre dağılımı, tablo 2'de ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.

Tablo 2. Atatürk Üniversitesi'nde 2012-2013 dönemi Engelli Öğrencilerin Bölümleri ve Engellilik Durumları

	Okulu	Bölüm-Sınıf	Engel Durumu	Engel Oranı	Grubu	
1	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Görme	%55	Görme	
2	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Görme	%80	Görme	
3	Açık Öğretim	İşletme Lisans Programı	Görme, Duyma, Nöroloji	%41	Görme	İşitme (Kronik)
4	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Görme	%33	Görme	
5	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Görme	%16	Görme	
6	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Ortopedi, Ayak	%42	Fiziksel	

7	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Görme	%50	Görme	
8	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Görme	%37	Görme	
9	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Ortopedi/Ayak	%40	Fiziksel	
10	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Görme	%90	Görme	
11	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Ortopedi/Ayak	%44	Fiziksel	
12	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Ortopedi/Ayak	%60	Fiziksel	
13	Açık Öğretim	Çağrı Merkezi Hizmetleri Önlisans Programı	Solunum Sistemi	%80	Kronik	
14	Açık Öğretim	Çağrı Merkezi Hizmetleri Önlisans Programı	Ortopedi/İskelet Sistemi	%96	Fiziksel	
15	Açık Öğretim	Çağrı Merkezi Hizmetleri Önlisans Programı	Ortopedi Ayak Psikolojik	%72	Fiziksel	Psikolojik
16	Açık Öğretim	Çağrı Merkezi Hizmetleri Önlisans Programı	Görme	%100	Görme	
17	Açık Öğretim	Çağrı Merkezi Hizmetleri Önlisans Programı	Solunum Sistemi	%70	Kronik	
18	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Epilepsi /Sol taraf Hareket Kısıtlığı	%45	Kronik	Fiziksel
19	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Nöroloji	%91	Kronik	
20	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Görme	%60	Görme	
21	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Ortopedi ve Görme	%68	Görme	Fiziksel
22	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Görme	%58	Görme	
23	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Ulaşılamadı	Yok		
24	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Görme	%81	Görme	

Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi:
Atatürk Üniversitesi Örneği

25	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Sinir Sistemi	%71	Kronik	
26	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Görme	%55	Görme	
27	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Görme	%71	Görme	
28	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Sinir Sistemi	%60	Kronik	
29	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Sağ El Yok	%56	Fiziksel	
30	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Ortopedi	%40	Fiziksel	
31	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Kronik Akciğer/ Sara	%65	Kronik	
32	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Lisans Programı	Görme	%90	Görme	
33	Açık Öğretim	İşletme Lisans Programı	Ortopedi	%80	Fiziksel	
34	Açık Öğretim	İşletme Lisans Programı	İşitme	%42	İşitme	
35	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Böbrek Rahatsızlığı	%72	Kronik	
36	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Ortopedi/Ayak	%80	Fiziksel	
37	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Sindirim ve Ortopedi	%44	Kronik	
38	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Zihinsel/Ruhsal	%39	Zihinsel	Psikolojik
39	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	İşitme Kaybı	%26	İşitme	
40	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	İşitme Kaybı	%64	İşitme	
41	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Nöroloji	%60	Kronik	
42	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Yatak Hastası	%92	Kronik	

43	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Ortopedi/Ayak	%80	Fiziksel	
44	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Kas İskelet ve Sindirim	%52	Kronik	
45	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Görme	%42	Görme	
46	Açık Öğretim	Sosyal Hizmet Lisans Programı	Ortopedi	%60	Fiziksel	
47	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Görme	%52	Görme	
48	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Ortopedi ve Sinir Sistemi	%42	Fiziksel	Kronik
49	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Görme	%100	Görme	
50	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Ortopedi/Nöroloji	%64	Fiziksel	Kronik
51	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Ortopedi	%58	Fiziksel	
52	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Çölyak (Sindirim Sistemi Alerjisi)	%40	Kronik	
53	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Görme	%41	Görme	
54	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Dâhiliye	%40	Kronik	
55	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Görme	%45	Görme	
56	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Ortopedi/Ayak	%80	Fiziksel	
57	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Görme	%80	Görme	
58	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Psikiyatri/Zihinsel Ruhsal	%40	Zihinsel	Psikolojik
59	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Görme ve Duyma	%46	Görme	İşitme
60	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Çocuk Felci/Ortopedi	%40	Kronik	Fiziksel
61	Açık Öğretim	İlahiyat Önlisans Programı	Nöroloji ve Kas İskelet Rahatsız	%37	Kronik	
62	Açık Öğretim	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Önlisans Programı	Nöroloji	%40	Kronik	
63	Açık Öğretim	Lojistik Programı	Epilepsi/Nöroloji	%73	Kronik	
64	Açık Öğretim	Reklamcılık Programı	Görme	%84	Görme	

Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi:
Atatürk Üniversitesi Örneği

65	Açık Öğretim	Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı	Üroloji	%40	Kronik	
66	Açık Öğretim	Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı	Görme	%52	Görme	
67	Açık Öğretim	Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı	Görme	%60	Görme	
68	Açık Öğretim	Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı	İşitme	%40	İşitme	
69	Açık Öğretim	Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı	Görme	%95	Görme	
70	Açık Öğretim	Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı	Görme	%45	Görme	
71	Açık Öğretim	Adalet Programı	Ortopedi/Ayak	%40	Fiziksel	
72	Açık Öğretim	Adalet Programı	Görme	%51	Görme	
73	Açık Öğretim	Adalet Programı	Görme	%40	Görme	
74	Açık Öğretim	Adalet Programı	İşitme/duyma	%50	İşitme	
75	Açık Öğretim	Adalet Programı	Tüm Vücut Engel Spastik	%60	Fiziksel	
76	Açık Öğretim	Adalet Programı	Sindirim ve Solunum	%51	Kronik	
77	Açık Öğretim	Adalet Programı	Kulak Burun Boğaz	%80	Kronik	
78	Açık Öğretim	Adalet Programı	Ortopedi ve Sinir Sistemi/Ayak	%45	Fiziksel	
79	Açık Öğretim	Adalet Programı	Görme ve Nöroloji	%85	Görme	
80	Açık Öğretim	Adalet Programı	Ortopedi/Sağ bacak	%40	Fiziksel	
81	Açık Öğretim	Adalet Programı	Görme	%42	Görme	
82	Açık Öğretim	Adalet Programı	Ortopedi/Sağ Ayak	%40	Fiziksel	
83	Açık Öğretim	Adalet Programı	Solunum Bozukluğu	%45	Kronik	
84	Açık Öğretim	Adalet Programı	Şizofren	%80	Psikolojik	
85	Açık Öğretim	Adalet Programı	Ortopedi Ayak	%40	Fiziksel	
86	Açık Öğretim	Adalet Programı	Görme	%40	Görme	
87	Açık Öğretim	Adalet Programı	Şizofren	%80	Psikolojik	

88	Açık Öğretim	Adalet Programı	Hepatit B ve Ruhsal Bozukluk	%49	Kronik	
89	Açık Öğretim	Adalet Programı	Ruhsal/Psikolojik	%80	Psikolojik	
90	Açık Öğretim	Adalet Programı	Ortopedi/Sağ El	%52	Fiziksel	
91	Açık Öğretim	Adalet Programı	Görme ve Sinir Sistemi	%44	Görme	
92	Açık Öğretim	Adalet Programı	Görme	%90	Görme	
93	Açık Öğretim	Adalet Programı	Dâhiliye Kalp Damar	%40	Kronik	
94	Açık Öğretim	Adalet Programı	Zihinsel/Ruhsal	%70	Zihinsel	Psikolojik
95	Açık Öğretim	Adalet Programı	Sinir Sistemi	%98	Kronik	
96	Açık Öğretim	Güvenlik Bilimleri Lisans Tamamlama Programı	Siroz	%50	Kronik	
97	Açık Öğretim	Sosyoloji Programı	Sağ ve Sol Eli Kullanamıyor	%88	Fiziksel	
98	Diş.Hek.Fak.	4. Sınıf	Sol göz kaybı	100%	Görme	
99	Eczacılık	Eczacılık Bölümü, 4.Sınıf	Ataksi	-	Psikolojik	
100	Edebiyat	Tarih Bölümü, 1.Sınıf	Resifitik Yetmezlik	%45	Kronik	
101	Edebiyat	Tarih Bölümü, 4.Sınıf	Skolyoz	%64	Fiziksel	
102	Edebiyat	Coğrafya Bölümü, 1.Sınıf	Görme özrü	%95	Görme	
103	Edebiyat	Coğrafya Bölümü, 1.Sınıf	Sol Göz Görmüyor Sol ayakta güç kaybı	%60	Görme	Fiziksel
104	Edebiyat	Coğrafya Bölümü, 4.Sınıf	Kekemelik	%26	Konuşma	
105	Edebiyat	Coğrafya Bölümü, 4.Sınıf	Sol ayak kısa	%26	Fiziksel	
106	Edebiyat	Coğrafya Bölümü, 1.Sınıf	El ve Ayak Parmaklar ı Fonksiyon Kaybı	%47	Fiziksel	
107	Edebiyat	Bilgi ve Belge Yönetimi Bl., 1.Sınıf	Ağır işitme	%32	İşitme	
108	Edebiyat	Ç.T.L ve Edebiyatı Bl., 1.Sınıf	Ortopedik (fiziksel)	%42	Fiziksel	
109	Edebiyat	Ç.T.L ve Edebiyatı Bl., 3.Sınıf	Ortopedik (fiziksel)	%37	Fiziksel	

Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi:
Atatürk Üniversitesi Örneği

110	Edebiyat	Ç.T.L ve Edebiyatı Bl., 4.Sınıf	Kısmi Görme Kaybı	%35	Görme	
111	Güzel Sanatlar	Geleneksel Türk El Sanatları Bl., 1.Sınıf	1-Kas iskelet sistemi, 2- Solunum sitemi Özür Durumuna Göre 3-Tüm Vücut Fonksiyon Kaybı Oranı	%40 %20 . . %56	Fiziksel	Kronik
112	Güzel Sanatlar	Grafik Bölümü, 1.Sınıf	Görme Özür Durumuna Göre Tüm Vücut Fonksiyon Kaybı Oranı	%54 . . %56	Görme	Fiziksel
113	İ.İ.B.FK.	Ekonometri Bölümü (İÖ) 2.Sınıf	Ayak ve Bacak	%34	Fiziksel	
114	İ.İ.B.FK.	İktisat Bölümü, 4.Sınıf	Skolyoz	%68	Fiziksel	
115	İlahiyat Fk.	İlahiyat Bölümü, 3.Sınıf	Sol bacak Felç Omurilik Ameliyatı	%70	Fiziksel	
116	İlahiyat Fak.	İlköğr.Din.Kül.Ahl. Bil. Öğrt.Bl., 2.Sınıf	Görme	%51	Görme	
117	İletişim Fak.	Hakla ilişkiler, 4.Sınıf	Bedensel	%60	Fiziksel	
118	İletişim Fak.	Radio Tv. ve Sinema Bölümü, 3.Sınıf	Göz	%62	Görme	
119	İletişim Fak.	Halka İliş. ve Tanıtım Bölümü 4.Sınıf	Bedensel	%56	Fiziksel	
120	İletişim Fak.	Halka İliş. ve Tanıtım Bölümü 4.Sınıf	Göz	%52	Görme	
121	Kazım Karabekir Eğitim	T. Dili ve Ed. Öğretmenliği Bl., 2.Sınıf	Görme	%60	Görme	
122	Kazım Karabekir Eğitim	Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümü, 2. Sınıf	Görme kaybı	%50	Görme	
123	Kazım Karabekir Eğitim	Okul Öncesi Eğitim Bölümü, 4.Sınıf	Görme	%78	Görme	
124	Kazım Karabekir Eğitim	Felsefe Grubu Eğitimi Bölümü, 3.Sınıf	Konuşma Özürlü	%80	Konuşma	
125	Mühendislik	Çevre Bölümü, 3.Sınıf	Konuşma Özürlü	%100	Konuşma	

126	Fen Bilimleri Ens.	Çevre Bölümü, 2. Sınıf	Spastik, İşitme ve konuşma Engelli	%79	Fiziksel	İşitme
127	Turizm İşl. ve Otelcilik Yüksekokulu	Yiyecek İçecek İşl. Bl.(İÖ), 1.Sınıf	Otistik	%40	Zihinsel	
128	Erzurum M.Y.O.	İnşaat Bölümü, 1.Sınıf	Ortopedik	%52	Fiziksel	
129	Erzurum M.Y.O.	İnşaat Bölümü, 2.Sınıf	İşitme ve zihinsel	%54	İşitme	Zihinsel
130	Erzurum M.Y.O.	Çocuk Gelişimi Bölümü, 2. Sınıf	Görme	%50	Görme	
131	Erzurum M.Y.O.	Bilgisayar Tek. Bl.(İÖ), 2. Sınıf	İşitme Engelli (iki kulak)	%41	İşitme	
132	Erzurum M.Y.O.	Harita Kadastro Bölümü, 2. Sınıf	Öğrenme Güçlüğü, geç algılama ve unutkanlık	%41	Zihinsel	
133	Hınıs. M.Y.O	Muhasebe ve Vergi Uyg. Bl. 1. Sınıf	Göz	%65	Görme	
134	Oltu M.Y.O.	Grafik Tasarım Bölümü, 1. Sınıf	İşitme Engelli	%68	İşitme	
135	Tortum.M.Y.O	Bilgisayar Programcılığı Bölümü 1.Sınıf	Sağ Göz Görmüyor	%63	Görme	

4.2. Atatürk Üniversitesi'nde Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar ve Yaşam Alanları

Bilim insanları, dünyanın birçok yerinde 1990'lı yılların başına değin engellilik olgusuna tıbbi modelle yaklaşılmasının gerekliliğine vurgu yaparken, 2000 yıllarda sosyal modelin en az tıbbi model kadar etkili olduğunda hem fikirdirler. Sosyal model engelli bireyin toplum hayatı ile uyumuna ve toplumsal hayata aktif olarak katılımına odaklanır. Engellilerin başta eğitimde olmak üzere fırsat eşitliğini yakalayabilmesi adına kapasitelerini geliştirme, yaşam standartlarını iyileştirmek, toplumsal gelişmelerden pay almalarını ve bağımlılıklarını azaltmaya destek verecek imkânlardan yararlanmalarını sağlamaya yönelik sosyal politikalar oluşturulması, sosyal modelin başlıca hedefidir (Gökmen, 2007: 1099). Sosyalleşen ve toplumsal yaşamın bir parçası olduğuna inanan engelli; üreten ve ürettiklerini paylaşan bir birey olmanın mutluluğunu yaşar. Pozitif duygulara sahip olan engelli tıbbi destekten öte, moral ve motivasyon desteğine kavuşur ki; bu destek onun hayat mücadelesinde, temel dayanaklarından birisini oluşturur.

Türkiye'de birçok kurum gibi Atatürk Üniversitesi de, engelliler için hazırlanmış

kurumsal düzenlemeleri uygulamanın ve ihtiyaçlar doğrultusunda yeni düzenlemelerle engellilere ulaşılabilir bir çevre sunmanın gayreti içerisinde. Bu bağlamda Atatürk Üniversitesi, 20.06.2006 tarih ve 26204 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Yükseköğretim Kurumları Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği doğrultusunda bir yönerge hazırlamıştır. 28.09.2006 tarih ve 7/51 sayılı Senato kararı ile uygulamaya koyduğu Atatürk Üniversitesi Özürlü Öğrenci Birimi Yönergesini, 27.03.2013 tarihine kadar uygulamıştır.

Üniversite yönetimi, 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde kararnemelerde değişiklik Yapılması hakkındaki Kanunun 15. Maddesi ile 14.08.2010 tarih ve 27672 sayılı Resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Yükseköğretim Kurumları Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliğine dayanılarak, 27.03.2013 tarih ve 3/41 sayılı Atatürk Üniversitesi kararı ile geçerli olan yönetmeliği sonlandırmış ve halen uygulanmakta olan yeni yönetmeliği kabul etmiştir.

14.08.2010 tarih ve 27672 sayılı Yükseköğretim Kurumları Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, 14 Şubat 2014 tarih ve 28913 sayılı Resmi Gazete’de yeniden ele alınarak içerisinde geçen “özürlü ve özürlülük” kavramlarının tümü “engelli ve engellilik” kavramları ile değiştirilmiş böylelikle engelli bireyler için kullanılan “özürlü” kavramı, bu tarihten itibaren yasal metinlerden kaldırılma yoluna gidilmiştir. Bu düzenleme aynı zamanda Üniversite senatolarınca kabul edilmiş yönergelerde kullanılan kavramlarda bir değişiklik yapılması ihtiyacını gündeme taşımıştır.

Engelli öğrencilerin Atatürk Üniversitesi imkânlarından olabildiğince etkin yararlanabilmesi ve öğrenim süreçlerini, sağlıklı, engelsiz, bağımsız, sosyal ve başarılı bir şekilde tamamlayabilmeleri için; idari, fiziki ve akademik ortamların engelliler için ideal standartlara kavuşturulması maksadı ile Atatürk Üniversitesi kendi bünyesinde Özürlü Öğrenci Birimi oluşturmuştur.

Özürlü Öğrenci Birimi, üniversitenin eğitim-öğretim işlerinden sorumlu bir Rektör Yardımcısının başkanlığında ve sorumluluğunda engelliler alanında uzmanlaşmış veya özel eğitim alanına yakın, alanda uzmanlaşmış koordinatör öğretim elemanları veya yardımcıları ile ilgili daire başkanlıkları, fakülte, yüksekokullar ve enstitülerin görevlendireceği yönetici veya akademik kişilerden, seçilmiş temsilcilerden oluşturulmuştur. Engelli öğrenci temsilcisinin de kabul edildiği toplantılar, her eğitim-öğretim yılının başında ve sonunda olmak üzere yılda en az iki defa yapılmakta ve o zamana kadar eksikliği belirlenmiş hususlar gözden geçirilerek yeni eylem planları oluşturulmaktadır.

Engellilerin eğitim ve öğretim imkânlarından maksimum yararlanılabilmesi ve yaşam alanlarının iyileştirmesi adına, Atatürk Üniversitesi, sahip olduğu tüm birimlerde engellilere yönelik düzenlemeleri sürdürmekte; çağdaş dünyanın kabul ettiği engelli standartlarını yakalamaya çalışmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Atatürk Üniversitesi'nde 2012-2013 Dönemi Engelli Öğrenciler İçin Mevcut Olan Fiziki Mekân İmkânları

Birimin Adı	Engelli Öğrenciler İçin Mevcut Olanaklar						
	Rampa	Asansör	Özel Tuvalet (Klozet)	Zemin Katında Derslik	Zemin Katında Laboratuvar	Merdiven Korkulukları	Tekerlekli Sandalye
Diş Hekimliği Fakültesi	X			X	X	X	X
Eczacılık Fakültesi		X	X	X		X	
Edebiyat Fakültesi						X	
Fen Fakültesi			X		X	X	
Güzel Sanatlar Fakültesi			X	X	X	X	
Hukuk Fakültesi						X	
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	X	X	X	X		X	
İlahiyat Fakültesi						X	
İletişim Fakültesi				X		X	
Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi				X	X	X	
Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi (Yoncalık Yerleşkesi)	X		X	X	X	X	
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi	Öğrenciler eğitimlerini Ziraat Fakültesinde sürdürüyorlar						
Mühendislik Fakültesi	X		X	X	X	X	
Oltu Yer Bilimleri Fakültesi				X		X	
Sağlık Bilimleri Fakültesi				X		X	
Tıp Fakültesi	X		X	X		X	

Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi:
Atatürk Üniversitesi Örneği

Veteriner Fakültesi			X		X	X	
Ziraat Fakültesi				X	X	X	
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü						X	
Eğitim Bilimleri Enstitüsü						X	
Fen Bilimleri Enstitüsü						X	
Güzel Sanatlar Enstitüsü						X	
Sağlık Bilimleri Enstitüsü			X			X	
Sosyal Bilimler Enstitüsü			X			X	
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü			X			X	
Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu	X		X	X		X	
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu						X	
Yabancı Diller Yüksekokulu				X		X	
Aşkale Meslek Yüksekokulu						X	
Erzurum Meslek Yüksekokulu			X	X	X	X	
Hınıs Meslek Yüksekokulu					X		
Horasan Meslek Yüksekokulu	Yeni Birim						
İspir Hamza Polat Meslek Yüksekokulu				X	X	X	
Narman Meslek Yüksekokulu					X	X	
Oltu Meslek Yüksekokulu				X		X	
Pasinler Meslek Yüksekokulu	X	X	X	X		X	
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu				X	X	X	X
Şenkaya Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu	Yeni Birim						
Tortum Meslek Yüksekokulu	X			X		X	
Kütüphane						X	
Yemekhane						X	

Spor Salonları	X						
Araştırma Hastaneleri		X	X		X	X	X
Rektörlük		X	X			X	
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı	X		X			X	
Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı	X		X			X	
Konferans Salonları			X				
A-Salonu ve Mavi Salon			X				
Kültür ve Gösteri Merkezi	X		X			X	
Konuk Evi I	X					X	
Erzurum Evi 2	X					X	
Sinema Salonu						X	
Marketler	X						
Erkek Kuaförü	X						
Bayan Kuaförü	X						
Bowling Salonu						X	
Üniversite PTT	X					X	
Vakıf Bank						X	
İş Bankası	X						
Kampüs Cafe	X						
Kılıçoğlu Pastanesi						X	
Kaldırımlar ve Açık Alanlar	X						

Tablo 3 verileri, Atatürk Üniversitesinin engelliler için oluşturulmuş mevcut imkânlarını birimler bazında ortaya koymuştur. Aşağıdaki Tablo 4’de ise Tablo 3’de sunulan mevcut imkânlar ile yapımı gerekli olan eksikliklerin karşılaştırılması yapılmıştır.

Tablo 4. Atatürk Üniversitesi'nde 2012-2013 Dönemi Engelli Öğrenciler İçin Mevcut Olan/Olmayan fiziki mekân imkânları

İmkânlar	Merkezi Kampüste Mevcut İmkânlar						
	Rampa	Asansör	Özel Tuvalet	Zemin Katında Derslik	Zemin Katında Laboratuvar	Merdivenlerde Korkuluk	Tekerlekli Sandalye
			(Klozet)				
Mevcutlar	25	6	22	21	15	49	4
Eksikler	39	58	42	43	49	15	60

Dünya Engelliler Birliği (DEB)'ne üye, 6 kıta 65 ülkeden 120 uzman kuruluş ile Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Engelliler Vakfı, ortaklaşa bir çalışma ile Engellilerin için Evrensel Standartlar Kılavuzu hazırlamışlardır. Engellilerin için Evrensel Standartlar Kılavuzu tüm engellilik çeşitlerini kapsayıcı normlar, standartlar geliştirmiştir. Bu kitap, engellilerin bağımsız bir şekilde yaşamasına ve hayatın her aşamasına tam olarak katılabilmesine imkân sağlamak için erişilebilirliğin tasarlanması, planlanması ve uygulanmasına yönelik ilkeleri tespit ederek dünya milletlerine kılavuzluk edebilme amacı ile hazırlanmıştır (EESK, 2013).

Engellilerin için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun belirlediği ölçütlerle; Atatürk Üniversitesi'nin engelli öğrencilere yönelik hazırlamış olduğu ve onların kullanımına sunduğu imkânların karşılaştırılması yapıldığında, üniversitenin bu standartlardan oldukça uzakta olduğu sonucuna varılabilir.

Tablo 4'de merkezi kampüste yer alan, fakülte, yüksekokul ve sosyal mekânlar; rampa, asansör, özel tuvalet, zemin kat derslik, zemin kat laboratuvar, merdiven korkulukları ve tekerlekli sandalye bakımından mevcut veya mevcut olmayanlar olarak sunulmuştur. Tablonun ortaya koyduğu rakamlar, merdivenlerde korkuluk olması dışında, araştırmaya konu diğer tüm hususlarda eksiklikler mevcut imkânlardan daha fazladır.

Tablo 4'de mevcut olarak gösterilenlerin imkânların tamamına yakını, uluslararası standartlar gözetilmeksizin inşa edildiği gibi; aynı imkân değişik yerlerde farklı farklı ölçütlerle engellilerin hizmetine sunulmuştur. Örneğin, bireysel bir kullanıcı için rampaların eğimi en fazla %6 olması gerekirken mevcut 25 rampadan yalnızca 5'i, %6 eğime sahiptir. Benzer şekilde kaldırım rampalarının genişliği, yaya geçitlerinde en az (180) cm; diğer yerlerde (90) cm. olması gerekirken, bu genişliğin yapılan rampalarda dikkate alınmadığı açıkça görülmektedir. Yine rampalara uygun korkulukların yapımı için gerekli şartlar, 10 metreden uzun ram-

palarda aralarda 4 metrelik düz dinlenme alanları olması gibi standartlar itibarı ile bir değerlendirme yapıldığında, üniversitede evrensel ölçütlerde rampa bulmak pek mümkün olamayacaktır.

Üniversitenin 7 imkânı olarak Tablo 4’de gösterilen tüm imkânlar, “rampa” örneğinde olduğu gibi engelliler için oluşturulan standartlar çerçevesinde değerlendirildiğinde, yapılanların Engellilerin için Evrensel Standartlar Kılavuzu’nun belirlediği çağdaş dünyanın standartlarından oldukça uzak olduğu aşîkârdır.

SONUÇ:

Engelliler için hazırlanan sosyal politikalar ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile de doğru orantılıdır. Ülkenin ve kurumun zenginliği, kurum yöneticilerinin engellilerin problemleri üzerindeki farkındalıkları, engelli bireyi çevresine faydası olmayan, yardıma muhtaç güçsüz korumasız bir insan olduğu anlayışından uzaklaştırabilmekte ve onu sosyal dışlanmanın yıkıcı etkisinden kurtarabilmektedir.

Üniversiteler, engellilere yönelik toplumsal farkındalığın en ileri düzeyde olması gereken kamusal kurumlardır. Gerek devlet gerekse de özel sektör üniversiteleri, engelliler adına birçok düzenlemeler yapmakta bunları öğrencilerinin kullanımına sunmaktadırlar. Bu düzenlemeler parasal yardım şeklinde olabildiği gibi, engellinin hayatını kolaylaştırıcı fiziki imkânların hazırlaması şeklinde de olabilir. Örneğin, Açıköğretim Fakültesine kayıt yaptıran öğrencilerden özür lülük oranı % 40 ve daha fazla olanlardan “Açıköğretim Materyal Ücreti” alınmamaktadır. Ancak, engellinin kampüs içerisinde eğitim öğretimini sorunsuz tamamlayabilmesinin zeminini oluşturma konusunda Atatürk Üniversitesi örneğinde olduğu gibi, engellilerin yaşam alanları için belirlenmiş uluslararası standartları yakalamaktan oldukça uzak bir yapılanma ve donanım ile karşı karşıya kalılabilmektedir.

Kurumların fiziki mekânlarda inşa ettikleri iyileştirmeler, gerekli standartlar göz ardı edilerek hazırlandığında, engelliler için hayatı kolaylaştırıcı değil; bilakis hayatlarına yeni engeller ve zorluklar ilave edilmesine yol açmaktadır. Daha yaşanabilir ve ulaşılabilir bir çevre için engellilere imkân hazırlama durumunda olan kuruluşlar, yapacakları iyileştirmelerde engelliler için belirlenmiş olan standartları göz ardı etmemelidirler.

KAYNAKÇA

- Adaman, F. ve Keyler, Ç. (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, İstanbul (Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma İle Mücadele Mahalli Topluluk Eylem Planı Programı 2002-2006).
- Açıkel, Y. (2010). “Hadisler ışığında Görme Engelliler ve Bazı Öneriler” Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İlh. Fak. Yay. 2010/2, Sayı: 25.
- Algan, B. (2007). Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması, Ankara Seçkin Yay.
- Altan, Ö. Z., (2007). Sosyal Politika Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1744.
- Atauni. (2014). <http://www.atauni.edu.tr/#sayfa=kayit-mezun-istatistikleri>, Erişim tarihi: 15.03.2014.
- Bauman, Z. (1999). Çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar. (Ü. Öktem. çev). İstanbul: Sarmal Yay.
- Bilgin, K.U. (2000), “Özürülülerin Çalışma Hayatındaki Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Kamu - İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Kamu İşletmeleri İşverenleri Send., Ankara-Temmuz 2000, C.5, S.4, s.21-38.
- Blau, J. & Abramovitz, M. (2003). Social Welfare Policy, New York, Published by Oxford University Press, Inc.198 Madison Avenue.
- Bozkurt, E. (2007). “İnsan Hakkı Olarak Sağlık Hakkı” Sağlık Hukuku Kurultayı, Kasım 2007, Ankara, Ankara Barosu Yayınları.
- Bulut, N. (2009). Sanayi devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, İstanbul, On iki levha Yay.
- Castells, M. & Himanen, P. (2002), The Information Society and the Welfare State, The Finnish Model, Oxford University Press.
- Çakır, Ö. (2002). “Sosyal Dışlanma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4 No: 3, s. 83-104.
- Cranford, Cynthia, Vosko, Leah, Zukewich, Nancy (2003), “Precarious Employment in the Canadian Labour Market: A Statistical Portrait”, *Just Labour*, volume:3.
- Demir, M. (2011). İş yaşamında ayrımcılık: Turizm sektörü örneği. www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/download/.../678, Erişim tarihi: 05.03.2014.
- EESK, (2013). <http://www.devturkiye.org/upload/files/engelliler-icin-evrensel-standartlar-kilavuzu.pdf>, Erişim tarihi: 05.03.2014.
- Elwan, A. (1999). *Poverty and disability; a background paper for the world development report*, Mayıs 2008.<http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/>

- Resources /280658- 172608138489/PovertyDisabElwan.pdf, Erişim tarihi: 26.02.2014.
- Engelsiz kamu, (2013). <http://engelsiz.kmu.edu.tr/duyuru.aspx?ayrinti=237>, Erişim tarihi: 18.02.2014.
- Giritli, İ., Bilgen, P. ve Akgüner T., İdare Hukuku I, İstanbul, Der Yayınları, 1998 s. 24.
- Gözler, K. (2000). Türk Anayasa Hukuku, Bursa, Ekin Kitapevi Yayınları.
- Gökmen, F. (2007). “ Türkiye’de Özürlü Haklarının Gelişimi”, Ankara, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 4 (2): 1085-1106. Gülmez, M.(2009). İnsan Hakları ve Avrupa Birliği Hukukunda Ayrımcılığın Kaldırılması ve Türkiye, Ankara: Belediye İş Sendikası AB’ye Sosyal Uyum Dizisi.
- Groce, N. E. (2006), “ People With Disabilities”, Social Injustice and Public Health, Ed, Levy, B.S., Sidel, V. W., New York, Published in Cooperation with the American Public Health Association. P: 145-160.
- Karataş, K. (2001). “Özürlülerin İstihdamı ve Çalışma Yaşamında karşılaşılan Sorunlar” *Görme Özürlüler İçin Rehabilitasyon Deneyimleri, Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları. Ankara: Körler Federasyonu Yay. No: 4: 141-152.*
- Kınık, Ö. (2005). Türk İş Hukukunda Özürlü Çalıştırma Yükümlülüğü, Marmara Üniv. Sos. Blm. Enst., Hukuk Anabilimdalı, İstanbul, Basılmamış Y. Lisans tezi.
- Murat, S. (2009). Genel Olarak Özürlülere Yönelik Çalışmalar ve İsmek Örneği, İstanbul, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı 56, Ys. 23.
- Özgökçeler, S. ve Alper, Y. (2010). “Özürlüler Kanunu’nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi”, <http://www.berjournal.com/ozurluler-kanunu%E2%80%99nun-sosyal-model-acisindan-degerlendirilmesi>, Erişim tarihi: 26.02.2014.
- ÖZİDA. (2002), 2002 Türkiye özürlüler Araştırması, Ankara, DİE., yayınları.
- Sen, Amartya K., (2000), “Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny”, *Asian Development Bank Social Development Papers*, Vol.: 1, Asian Development Bank Publishing, Manila.
- Seyyar, A., (2006), *Özürlülere Adanmış Sosyal Politika Yazıları*, Sakarya: Adapazarı B.Ş.B Yayınları.
- Seyyar, A., (2003), “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele”, *126 Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği*, İstanbul, Cilt: 1, Baskı: 1.
- Şahin, H., (2009), http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=409:engellilik-kimin-sorunu&catid=44, Erişim tarihi: 26.02.2014.

- SILVER, Hilary, (1995), “Reconceptualizing social disadvantage: Three paradigms of Social Exclusion”, *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, Ed: Gerry Rodgers vd, International Institute for Labour Studies, Geneva, s. 57-80.
- TÜİK., (2002), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017, Erişim tarihi: 26.02.2014.
- Uşan, M. F., (2000), “Özrümler de İnsan: Özürlüleri de İnsan Hakları”, *Türkiye’de İnsan Hakları*, Ankara, TODAİE. Yay.
- UNICEF. (2014), <http://panel.unicef.org.tr/vera/app/var/files/s/o/sowc-2013-web.pdf>, Erişim tarihi: 26.02.2014.
- Weiskopf, P.E. (1980), “Burnout Among Teachers Of Exceptional Children”, *Exceptional Children*, 47, pp. 18-23 <http://psycnet.apa.org/psycinfo/1980-31102-001>, Erişim tarihi: 26.02.2014.
- WHO, (2013), <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs352/en/>, Erişim tarihi: 18.02.2014.
- WHO, (2011), http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/, Erişim tarihi: 18.02.2014.
- 07.07.2005 tarih ve 25868 sayılı Resmî Gazete: 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun.

TÜRKİYE’DE VE TÜRK CUMHURİYETLERİNDE URDU DİLİ EĞİTİMİ

Mustafa Sarper ALAP*

ÖZET

Urdu dili bilindiği gibi Pakistan’ın resmi dilidir ve birçok ülkede çok sayıda insan tarafından konuşulmaktadır. Urdu dili eğitimi ülkemizde üç üniversitede verilmektedir. Ankara üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Konya Selçuk Üniversitesi, Urdu dili eğitimi veren üniversitelerdir. İçinde bulunduğumuz 2013 yılında faal olarak İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Urdu Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Prof. Dr. Halil Toker bölüm başkanlığında Lisans, Yüksek lisans ve Doktora eğitimi vermektedir. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Urdu Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Prof. Dr. Asuman Belen Özcan bölüm başkanlığında faal olarak lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi vermektedir. Konya Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Urdu Dili ve Edebiyatı bölümü Doç. Dr. Nuriye Bilik bölüm başkanlığında çalışmalarını sürdürmektedir. Konya Selçuk Üniversitesi Urdu Dili ve Edebiyatı bölümü Şu an bünyesinde çok başarılı akademisyenleri barındıran Selçuk Üniversitesi Urdu dili ve edebiyatı bölümü ülkemize diğer üniversiteler gibi çok faydalı bilim insanları yetiştirmişlerdir.

Ülkemizde öğretilen Urdu dili, Türk Cumhuriyetlerinde Azerbaycan’da, Kırgızistan’da, Özbekistan’da ve Tacikistan’da kısıtlı imkânlarda Urdu dili eğitimi verilmektedir. Kaynak eksikliği, akademisyen eksikliği vs. Bu ülkelerde verilen Urdu dili çalışmalarını yaptığımız çeşitli araştırmalarda aktarmaya çalışacağız ve Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında bir karşılaştırma yapacağız.

Anahtar Kelimeler: Urdu - Türkiye - Ankara - İstanbul - Konya – Cumhuriyet

---

* Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, E-mail: saralp33@hotmail.com

URDU LANGUAGE STUDIES IN TURKEY AND TURKISH REPUBLIC NATIONS

ABSTRACT

Urdu is the official language of Pakistan as it is known, and is spoken by many people in many countries. Urdu language training is given in three universities in our country. Ankara University, Istanbul University, Konya Selcuk University, these universities providing education in Urdu language. In 2013, Department of Istanbul University Department of Urdu Chairman Professor Dr. Halil Toker section headed Bachelor, Master and PhD training actively. Ankara DTCF, Department of Oriental Languages and Literatures of Urdu Language and Literature, Professor Dr. Celal Soydan headed by actively bachelor’s, master’s and doctoral training. Selcuk University, Department of Urdu section headed Assoc. Dr. Nuriye Bilik, Urdu Department due to lack of teaching staff actively bachelor’s, master’s and doctoral education cannot give. Until 2006 Associate Professor Dr. Bilik section headed Urdu department led a very successful at Selcuk University, master’s degree and bachelor’s degree studies have made a very important state departments of friends who work at the moment.

While given Urdu studies in our country, the Turkish Republics Azerbaijan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan, Urdu language training opportunities are limited. Lack of resources, lack of academician etc. In these countries, the work of the Urdu language, we do try to convey various studies and do a comparison between Turkey and the Turkic Republics.

Keywords: *Urdu - Turkey - Ankara - Istanbul - Konya – Republics*

Giriş

Urdu dili Pakistan'ın resmi dilidir. Urdu dili Hint Yarımadasının en eski dillerinden olan Prakrit ve Sanskrit ile karışımından oluşmuştur. Hint Yarımadasında Urduca ile birlikte birçok dil konuşulmaktadır. Urdu dilinin ilk anlamı Ordu olarak askerlerin kendi aralarında dil olduğu ifade edilmektedir. Cengiz Han zamanında onun ordularına “Urdu-e Mualla” ismi verilmiştir. Bu dilin ordunun konuştuğu dil olmasında burada Türk ve İran askerlerinin alışveriş yaparlarken ve arada konuşurlarken başladığı görülmektedir. Gazneli Mahmut zamanında Urduca daha da gelişen bir dil olmuştur. Zaman geçtikçe Urdu dilinde eserler oluşturulmaya başlanmıştır. Zamanla gelişen olaylarla birlikte yani Aligarh Hareketinin etkisiyle yeni edebi ürünler çıkarılmıştır. Urdu dili ile manzum ve mensur yazan yazar ve şairler artmıştır. Bir ara alfabesi konusunda bir tartışma yaşanmıştır ama Urduca alfabesi için Arap alfabesini kullanılması güvence altına alınmıştır.

Urdu dili birçok ülkede çok sayıda insan tarafından konuşulmaktadır. Urduca, dünyada 200 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır. Pakistan'ın resmî dili olmasının yanında, Hindistan'ın 22 resmî dilinden biridir. Hintçe ile aynı olmasına rağmen Arap alfabesi ile yazılır. Urduca orijinal bir dil değildir; Türkçe, Moğolca, Farsça, Sanskritçe, Arapça, Hintçe karışımı bir dildir. Gazneli Mahmut'un Hindistan alt kıtasını fethiyle, buraya gelen Türk askerlerinin bölge halkıyla kaynaşması sonucu gelişmiş ve pek çok Türkçe kelime de Urducaya geçmiştir. Çok basit bir dil bilgisi yapısı olmasına rağmen harf birleşimleri yana doğru olduğu gibi aşağı doğru uzaması Urducanın zor öğrenilir bir dil olmasında büyük bir etkendir. İslam dünyasının önemli tasavvuf klasikleri bu dilde yazılmıştır. Daha çok dini ve edebi ürünleri mevcuttur.¹

Urdu Dili alfabesi Arap alfabesidir ama içerisinde Urducaya has alfabe özellikleri yer almaktadır. Urducanın bir benzeri olan ama Devanaghari alfabesi ile yazılan ve içerisinde Sanskrit alfabe özelliklerini barındıran dil ise Hintçedir. Şu bir gerçektir ki, Urdu dilini bilen bir kişinin Hintçeyi de bilmesi kaçınılmazdır, ama bunun içinde Hintçedeki bazı sözcük özellikleri de bilinmelidir. Aynı şekilde Hintçe bilen bir kişinin Urdu dilini de bilmesi kaçınılmazdır. Yani şunu diyebiliriz ki bu dillerden birisini öğrenen kişi, diğer bir dili de rahatça öğrenebilmektedir.

Urdu dili eğitimine ülkemiz çok önem vermiştir. Ülkemizde Urdu dili üç üniversitede okutulmaktadır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi başta olmak üzere, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Konya Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Urdu dili eğitimleri verilmektedir.

---

1 <http://tr.wikipedia.org/wiki/Urduca>

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Urdu Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Urdu Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı lisans, yüksek lisans ve doktora dersleri vermektedir. Bu yıl Yüksek lisans ve Doktora eğitimi için kontenjan veren sadece İstanbul Üniversitesi’dir. Çok iyi bir akademisyen kadrosuna sahip olan ancak bazı bürokratik prosedürlere takılan Konya Selçuk Üniversitesi Urdu dili ve edebiyatı bölümünün de önümüzdeki senelerde derslere başlayacak olması beklenmektedir.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Urdu Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Bölümü, Prof. Dr. Asuman Belen Özcan başkanlığında çalışmalarını sürdürmektedir. Bölümde yer alan öğretim üyeleri Pakistan’da eğitim görmüşler ve orada belli başlı akademik çalışmalar yapmışlar ve deneyimlerini öğrencilerine aktarmışlardır. Bu dönem içerisinde de Pakistan doğumlu olup Türkiye’yi çok seven ve Türk vatandaşı olan Değerli akademisyen Prof. Dr. Ahmet Bahtiyar Eşref, yıllar sonra tekrar bölüme dönmüş ve bölümde tekrar ders vermeye başlamıştır.

Ankara Üniversitesi’nde bu tür çalışmaların yanında Urdu dili bölümüne emeği çok geçen Yrd. Doç. Dr. Gülseren Halıcı ve nice öğrenciler yetiştiren Dr. Furkan Hamit, Urdu dili bölümünde görevi başındayken vefat eden eski bölüm başkanı Yrd. Doç. Dr. Selma Benli; bölümde ilk Urduca – Türkçe Sözcük çalışmalarını başlatan ama şanssız bir şekilde projesini tamamlayamayan değerli akademisyen Yrd. Doç. Dr. Şevket Bulu’ya Ankara Üniversitesi öğrencileri, mezunları ve akademisyenleri çok şey borçludurlar.

Bölüme bir çok mezun kazandıran ve uzaklardan gelen Prof. Dr. Anwar Ahmad ve Prof. Dr. Saaded Saed, Urdu dilinin Türkiye’de öğrenilmesi için çaba sarf etmişlerdir ve güler yüzlülükleri ile her zaman öğrencilerine yardımcı olmuşlardır.

Türkiye’de Urdu dilini öğreten bir diğer üniversite ise İstanbul Üniversitesi’dir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Urdu dili ve edebiyatı bölümü, Prof. Dr. Halil Toker başkanlığında çalışmalarını sürdürmektedir.

İstanbul Üniversitesi Urdu Dili ve Edebiyatı bölümünde faal olarak lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimleri verilmektedir. Bölümde iki Profesör, iki yardımcı doçent, bir okutman ve bir araştırma görevlisi çalışmaktadır. Bölüm başkanı Prof. Dr. Halil Toker’in Türkiye ve Pakistan’da yayımlanmış birçok kitap ve makaleleri bulunmaktadır. Aynı zamanda Prof. Dr. Toker, Pakistan’daki Uluslararası hakemli dergilerin editörlüğünü de yapmaktadır.

Urdu dili ve edebiyatı Anabilim Dalı’nın bir diğer öğretim üyesi Prof. Dr. Durmuş

Bulgur, şu sıralar Pakistan'dadır ve Pencap Üniversitesinde Rumi kürsüsünün başkanlığını yapmaktadır.² Prof. Dr. Durmuş Bulgur' da Pakistan ve Türkiye'de birçok makale ve kitap yayımlamıştır ve Pakistan'daki Uluslararası hakemli dergilerin editörlüğünü de yapmaktadır.

Bunun yanında Anabilim dalında iki yardımcı doçent, bir okutman ve bir araştırma görevlisi görev yapmaktadır.

Urdu dili çalışmalarını sürdüren diğer bir üniversitemiz ise Konya Selçuk Üniversitesi'dir. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Urdu Dili ve Edebiyatı bölümü Doç. Dr. Nuriye Bilik bölüm başkanlığında çalışmalarını sürdürmektedir.

Konya Selçuk Üniversitesi Urdu Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, çok başarılı lisans, yüksek lisans çalışmaları yapmışlar ve lisans mezunu olan arkadaşlar şu anda devletin çok önemli birimlerinde çalışmaktadırlar. Şu an bünyesinde çok başarılı akademisyenleri barındıran Selçuk Üniversitesi Urdu dili ve edebiyatı bölümünün lisans, yüksek lisans ve doktora derslerini başarıyla verebilecekleri mutlaklıdır.

Urdu dili bölümünden mezun olan ve yüksek lisans tecrübesi olan ve doktora eğitimlerine başlayan uzmanlar değerlendirilse, bölümün ismi internet sitelerinde yazan ama bölüm açamayan Kayseri Erciyes Üniversitesi ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde bölümlerde Urdu dili mezunları Doğu Dilleri Edebiyatları içerisinde yer alan bölümlerde istihdam ettirilebilir.

Türkiye'de Urdu dili alanında pek çok kitap yayımlanmıştır. Hale hazırda çoğu akademisyenler tarafından hazırlanan iki adet Urdu - Türkçe / Türkçe – Urdu sözlük piyasadadır. Bunun yanında iki adet Urduca gramer kitabı, bir adet yazım kuralları kitabı, bir adet konuşma kılavuzu kitabı, bir adet Urduca el kitabı, çok sayıda öykü, nesir ve edebiyat kitapları piyasadadır.

Ülkemizde üç şehrimizdeki üniversitelerde Urdu dili eğitimi verilirken, Türk Cumhuriyetlerinden Azerbaycan'da ve Özbekistan'da acı bir şekilde eğitim verilirken, Tacikistan'da kısmen ve Kırgızistan'da eskiden sınırlı imkânlarda Urdu dili eğitimi verilirken şu yıllarda Urdu diline önem verilmemektedir. Bu konulardaki yapılan çalışmaları şu şekilde ifade etmek istedik.

---

2 <http://faculty.durmus-bulgur1.pu.edu.pk/>

Azerbaycan’da Urduca Öğretimi

Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi’nde Urduca Eğitimi

Azerbaycan’da ilk kez Urdu dili fakültesi 2001 yılında Bakü Devlet Üniversitesi’nde açılmıştır. Fakültenin ilk öğretmeni Terana Ceferova’dır. Ceferova, Taşkent’te Hint dilinden mezun oldu. Fakülteden mezun olan çok değerli akademisyenler vardır. Akademisyenlerin bir kısmı dil ve gramer yapılarını anlatırken, diğer akademisyenler ise Urdu edebiyatı anlatmaktadırlar. Urdu dili öğretenler: Amaliya Paşayeva ve Eldost İbrahimov’dur. Urdu edebiyatını ise Aygün Aslanova öğretmektedir. Şimdiye kadar Urdu dilinden mezun olan öğrenci sayısı 104’tür.

Urdu dili eğitiminde Azerbaycan’da genellikle Rusça yazılmış olan Urdu dili kitapları materyal olarak kullanılmışlardır. Bu materyallerden en önemli olanı A. Davidova tarafından hazırlanmış olan “Практический учебник языка урду: Практический Учебник Yazıka Urdu” kitabıdır.³

Azerbaycan’da Azerice olarak yazılan ve yayımlanan ilk Urdu dili gramer kitabı, doktora öğrencisi Anar Kerimov tarafından hazırlanmıştır. Kitabın asıl ismi Urdu Dilbilgisi’dir ve 2010 yılında yayımlanmıştır. Materyal sıkıntısı çeken öğrenciler için bu kitaplar çok verimli olmuştur. Hale hazırda Urdu dilinin öğrenen öğrencilerin ellerinde Urdu dilinde yazılan ve Pakistan’daki kitapçılardan temin edilebilen kitaplar vardır. Derslerde kullanılan Urduca Sözlük ise Rus dilinde yazılmış olan sözlüktür. Bu sözlük kütüphanede saklanır ve piyasada satılmaz. Pakistan’ın Azerbaycan Büyükelçiliği tarafından kütüphaneye birçok kitap, Urduca İngilizce sözlükler, sanat kitapları ve edebiyat alanında çeşitli kitaplar hediye edilmiştir.

Azerbaycan Devlet Üniversitesi Rektörü Abel Maharramov, eğitim alanında Pakistan’la uyum içinde çalışmalarının gelişmesi için çalışmaktadır, Maharramov’a göre iki ülke arasındaki eğitim faaliyetleri hem eğitim hem de iki ülke arasındaki dostluğu daha da pekiştirecektir. Azerbaycan Bakü State Üniversitesi’nde Urdu dili eğitimi devam etmektedir. Üniversite ile elçilik Urdu dilinin gelişmesi için ve öğrencilerin Urdu dilini verimli bir şekilde öğrenmeleri için uyum halinde çalışmaktadırlar. Rektör Abel Maharramov Pakistan büyükelçisi İnyetullah Kakar’la görüşmeler yapmıştır. İki ülke arasındaki eğitim işbirliği memnuniyet vericidir. Urdu dili için çeşitli toplantılar yapılmaktadır ayrıca heyetler arası ziyaretlerde, Elçi İ. Kakar, Bakü Devlet Üniversitesinde Doğu Dilleri Fakültesi’nde eğitim gören Urdu dili öğrencilerine kitaplar ve diğer öğretim metotlarıyla ilgili bir sunum yapmıştır.⁴

3 http://www.biblio-globus.us/description.aspx?product_no=9751556

4 <http://interfax.az/view/529822>

Azerbaycan'da Urduca ile ilgili bu tür çalışmaların yapılması her alanda sevindiricidir. Urdu eğitimi burada gün geçtikçe daha da ilgi görmektedir. Azerbaycan'daki Bakü Devlet Üniversitesi'nde sevindirici olan bir gelişme ise bölüm mezunu bir öğrencinin Azerice gramer kitabı yayımlamasıdır.

Azerbaycan'da Urdu dilinde bu tür gelişmeler yaşanırken Urduca ile ilgili bir diğer önemli gelişme ise 1 Mart tarihinde Bakü'yü ziyaret eden delegasyonun başındaki Pakistan İslam Cumhuriyeti Senato Başkan Yardımcısı Gian Jamali; Bakü Devlet Üniversitesi Rektörü, Milli Meclis Başkan Yardımcısı ve akademisyen Abel Maharramov ile görüşmesinde Pakistan ve Azerbaycan ilişkileri kültürel, ekonomik ve politik açılardan değerlendirilmiştir. Abel Muharramov görüşmede şöyle bir açıklama yapmıştır.

“Cumhuriyetimizin bağımsızlığını kazanmasından sonra Pakistan'la en güçlü bağlardan birinin yaşandığı, Pakistan'ın Azerbaycan'ı tanıyan ilk ülkelerden biri olduğunu ve bu ülkeyle ilişkilerin gün geçtikçe genişlediğini, hızlı ve dinamik bir biçimde geliştiğini söyledi.” [A. Maharramov]

Ülkeler arası eğitim işbirlikleri 2001 yılından bu yana devam etmektedir. Şu an Bakü Devlet üniversitesi urdu Dili ve Edebiyatı bölümünde 32 öğrenci urdu dili eğitimi almaktadır.

Şimdiye kadar 56 lisans öğrencisi ve 4 master öğrencisi Urduca eğitimini tamamlamıştır.

Ülkeler arası işbirliği çalışmalarında Pakistan İslam Cumhuriyeti Senato Başkan Yardımcısı Gian Jamali ise Azerbaycan'ın hızla gelişen bir ülke olduğunu ve dünyanın sayılı ülkelerinden biri olduğunu vurgulayarak petrol kaynaklarının ülke ekonomisine katkıda bulunduğunu söylemiş ve Azerbaycan'ın gelişmesinde ulusal lider Haydar Aliyev'in önemini vurgulamıştır.⁵

Azerbaycan'da ayrıca Pakistan'ın en büyük vatan şairi Allame Muhammed İkbâl için de önemli organizasyonlar düzenlenmektedir.

Özbekistan'da Urduca Eğitimi

Özbekistan'da Urdu dili ve eğitimi gelince akla ilk olarak gelen kişi büyük üstat Prof. Dr. Tash Mirzayev'dir. Mirzayev hayatını Urdu diline adamıştır. O, eğitimini Moskova Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 1961 yılında doktora eğitimini tamamlayarak doktora unvanını almıştır. Urdu dilinin gelişmesi için nice yollar kat etmiştir. Taşkent'ten Delhi'ye fazlasıyla yolculuklar yapmıştır.

5 <http://xalqgazeti.com/ru/news/education/6781>

Mirzayev, sık sık Urdu edebiyatı üzerine seminerlere ve konferanslara katılmak için Pakistan ve Hindistan’ı ziyaret ederdi, şimdi ise 75 yaşında ve Taşkent’te Doğu Araştırmaları Devlet Enstitüsü’nde Urduca öğretmektedir.

The Express Tribün Gazetesi Mirzayev ile Urduca eğitimi için bir röportaj yapmıştır, bu röportajda Mirzayev, Pakistan’a olan büyük sevgisini ifade etmiştir.

Urdu dili eğitimi için yaptığı çalışmalardan dolayı, Pakistan hükümeti Mirzayev’i 2011 yılında “Sitara-e İmtiaz”⁶ ile onurlandırmıştır.

Mirzayev, Urdu dili öğrencilerine faydalı olabilmek adına Özbekçe – Urduca bir sözlük hazırlamıştır. Bu sözlük “Urducha-O’zbekcha Lug’at” isimli sözlüktür.⁷

Mirzayev, ayrıca çok sevdiği Pakistanlı şair Faiz’in şiirlerini Özbekçeye çevirmiş, Özbek şair Ali Şir Nevai’nin şiirlerini de Urducaya çevirmiştir.

Mirzayev’in Urdu dili üzerine yapmış olduğu en önemli çalışmalardan birisi de Urdu dilinin iki farklı şekli olan Pakistan Urduçası ve Hindistan Urduçasının arasındaki farkları bulma çalışmasıdır.

Profesör Mirzayev, Urdu dili çalışmalarını verimli bir şekilde öğretirken, ülkede Urdu diline önem verilmemesi konusunda sitemlerde bulunmaktadır. Ülkedeki Urdu dili öğrencilerine Pakistan’dan gelen Urdu dili akademisyenlerinin çok faydalı olacağını düşünen Mirzayev, bu akademisyenlerin gelmemesinin onu üzdüğünü belirtmektedir ve şöyle demektedir.

“Her yerde Pakistanlı profesörler görebilmiştim ama niçin Pakistan’da herhangi bir öğretmenle onurlandırılmadığımızı bilmiyorum.” [T. Mirzayev]

Mirzayev’in bir üzüntüsü ise, Urdu dilini öğrenen öğrencilerinin Pakistan’da eğitim görmeyi ve bu ülkeyi ziyaret etmek istemelerine rağmen önlerine çıkan çeşitli engellerdir. Öğrencilerine bu tür fırsatlar verilmemesi onu derinden hayal kırıklığına uğratmaktadır.

Mirzayev’in en büyük tutkusu Urduca-Rusça sözlük yazmaktır ve bu projesine çoktan başlamıştır.⁸

Özbekistan’da yapılan bir başka Urdu dili faaliyetleri ise ülkede, oryantalistler sayesinde Hint mitolojisinden çeşitli şaheserlerin inceleme çalışmalarıdır. Özel-

6 <http://en.wikipedia.org/wiki/Sitara-i-Imtiaz>

7 [http://www.w.ebdb.net/Details.aspx?id=44501c47-1ee3-4a92-9c7a-d7b1229c8181&r=short&refp=5248&s=Toshmirza+Xolmirzayev+\(Tuzuvchi\)+-+Urducha-o’zbekcha+lug’at](http://www.w.ebdb.net/Details.aspx?id=44501c47-1ee3-4a92-9c7a-d7b1229c8181&r=short&refp=5248&s=Toshmirza+Xolmirzayev+(Tuzuvchi)+-+Urducha-o’zbekcha+lug’at)

8 <http://tribune.com.pk/story/305319/interview-the-urdu-professor-of-uzbekistan/>

likle Upanishad, Mahabharata, Artthishaastra, Kalidas'ın oyunları, Tulsidas'ın Eserleri, Kabirin beyitleridir.

Urdu dili ülkede 2 okul, 3 kolej ve 3 üniversitede zorunlu ders olarak öğretilmektedir.

Özbekistan'da Urdu dili bölümünden mezun olanlar Taşkent Radyo ve Televizyonlarında ve Urdu dili eğitimi veren okullarda çalışma imkanına sahiptirler.

Özbekistan'ın ünlü bilgin ve tercümanlarından olan Rahman Bairdi Muhamadjanov, Özbek halkına Mirza Galib'in önemli eserlerinin tanıtılması için çalışmalar yapmıştır. Diğer bir ünlü kişi olan İlyas Yashmow, 1969 yılında "Mirza Galib" başlıklı bir kitap yayınlamıştır.

Özbekistan'da Allame İkbâl'in eserlerine ilgi büyüktür. Dr. Sadullah Yoldashev, İkbâl'in şiiri üzerine tez çalışması yapmıştır.

Pakistanlı ünlü şair Faiz Ahmed Faiz, Özbeklerce çok sevilmektedir. Özbek şairler, Faiz'in şiirlerinin çeviri çalışmalarını yapmışlardır.

Urdu dili ve edebiyatı çalışmalarının Özbekistan'da çok popüler olması mutluluk vericidir.⁹

Kırgızistan'da Urduca Eğitimi

Kırgızistan'daki üniversitelerinde doğu dillerine olan ilgi bir hayli fazladır, bu üniversitelerde okuyan öğrenciler Arap ve Fars diline heveslidirler. Bu dillerin eğitimleri öğrenciler için çok verimli olmaktadır. Doğu dilleri eğitimi bu fakülterde öğretilmesine karşın üzücü olan konu şu ki, buralarda Urduca ve Hintçe ile ilgili ders yapılmamaktadır.

Ülkede üniversitelerde eğitimin verilmesinin yanı sıra Türkiye'deki TÖMER tarzında eğitim veren çeşitli dil öğretim kurumları da yer almaktadır. Bu kurumlarda İngilizce, Almanca, İspanyolca, Fransızca, Çince, Korece, Japonca, Arapça, İtalyanca ve Türk dilleri öğretilir.

Son zamanlarda birçok yeni okul Farsça ve Arapça dillerinde dersler yapılmaya başlanmıştır.

Ülkede Kırgız dili konuşlan başlıca dildir, bunu Rusça takip eder. En çok tercih edilen dil ise İngilizcedir.

9 <http://mehraab.com/Article.asp?FilePath=Jul2002%5CUrduStudiesinUzbekistan.htm>

Urdu dili eğitimi Kırgızistan’da 2010 yılında bir dil merkezince verilmiştir.¹⁰

Tacikistan’da Urduca

Tacikistan’da Urdu dili eğitimi konusunda çalışmalar yapan ülkelerdendir. Ülkede Duşanbe’de bulunan Pakistan Büyükelçiliği tarafından Urduca kurslar düzenlenmiştir. Bu kursların açılış amacı Urdu dilini öğretmek, Pakistan’ı ve Pakistan halkını - kültürünü tanıtmaktır.

Urduca dersi veren Tacikistan Ulusal Üniversitesi Hulkshar Rakhinar’da öğretim gören 25 öğrenci şu anda Urdu dilini öğreniyorlar. Dersler sınıflarda haftada bir gün bir saat düzenleniyor.

Ayrıca Tacikistan ve Pakistan arasında karşılıklı eğitim işbirlikleri, ülkelere yarar sağlayan ikili bilimsel ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi hakkında konuşmalar yapılmıştır.¹¹

Sonuç olarak Türkiye’de Türk Cumhuriyetleri ülkelerine oranla Urdu diline çok fazla önem verilmektedir. Urdu dili eğitimi, akademisyen sayısı, bölüm mezunu ve yayımlanan eserler bakımından Türk Cumhuriyetleri ile özellikle Azerbaycan ve Özbekistan ile rekabet halindedir. Çalışmaların daha da verimli hale gelebilmesi için Türk Cumhuriyetlerinde Urdu dili çalışmaları biraz daha canlandırılmalıdır. Burada eğer bir istihdam sorunu varsa Türkiye’den yetişmiş uzman Urdu dili akademisyenleri, Urduca Bilim Uzmanları, bu ülkelere gidip orada Urduca eğitim elemanı olarak çalışabilirler. Bunun yanında yeterince lisansüstü eğitim alamayan Türk Cumhuriyetlerindeki öğrenciler de Türkiye’de Urduca lisansüstü eğitim alabilirler. Türkiye’de yüksek lisans ve doktora kontenjanlarında her sene yabancılar için kontenjanlar verilmektedir. Ortaklaşa yapılacak birçok çalışma ile bu dili daha da ilerilere götürebilir ve birçok uzman bu sayede yetişebilir.

Türk Cumhuriyetlerinde verilen eğitimlerin ne şekilde olduğu konusunu, materyal sıkıntısı olmasına rağmen iyi ve kapsamlı bir araştırma yaparak internet yazılarını yorumlayarak ve oralarda eğitim gören öğrencilerin çalışmaları sayesinde ifade etmeye çalıştık.

---

10 https://www.academia.edu/1533390/The_Teaching_of_Urdu_Language_in_Kyrgyzstan_Ammar_Younas

11 <http://khovar.tj/rus/archive/20113-tadzhikskie-shkolniki-izuchayut-urdu.html>

Kaynakça

- Younas, Ammar, The Teaching of Urdu Language in Kyrgyzstan, https://www.academia.edu/1533390/The_Teaching_of_Urdu_Language_in_Kyrgyzstan_Ammar_Younas_, (20.04.2013)
- Mahia, Abdur Rahman, (2002, July) Urdu Studies in Uzbekistan, <http://mehraab.com/Article.asp?FilePath=Jul2002%5CUrduStudiesinUzbekistan.htm>, Volume 2 Issue 7 (15.05.2013)
- Khaliq, Fazal, Interview: The Urdu professor of Uzbekistan, (2011, December 12th), <http://tribune.com.pk/story/305319/interview-the-urdu-professor-of-uzbekistan/>, (18.04.2013)
- Азербайджанские студенты, изучающие урду, будут проходить стажировку в Пакистане, (2012, January 18th), <http://interfax.az/view/529822>, (14.02.2013)
- Бакинский государственный университет расширяет образовательные связи, (2012, March 2nd), <http://xalqgazeti.com/ru/news/education/6781>, (15.02.2013)
- ТАДЖИКСКИЕ ШКОЛЬНИКИ ИЗУЧАЮТ УРДУ, (2012, April 13th), <http://khover.tj/rus/archive/20113-tadzhikskie-shkolniki-izuchayut-urdu.html>, (17.04.2013)
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Urduca> (18.01.2014)
- <http://faculty.durmus-bulgur1.pu.edu.pk/> (02.02.2014)
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Sitara-i-Imtiaz> (20.03.2013)
- [http://www.w.ebdb.net/Details.aspx?id=44501c47-1ee3-4a92-9c7a-d7b1229c8181&r=short&refp=5248&s=Toshmirza+Xolmirzayev+\(Tuzuvchi\)+Urducha-o'zbekcha+lug'at](http://www.w.ebdb.net/Details.aspx?id=44501c47-1ee3-4a92-9c7a-d7b1229c8181&r=short&refp=5248&s=Toshmirza+Xolmirzayev+(Tuzuvchi)+Urducha-o'zbekcha+lug'at)
- http://www.biblio-globus.us/description.aspx?product_no=9751556 (E.T. 17.04.2013)

ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN UYUM SAĞLAMA SÜREÇLERİ: BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ*

Yrd. Doç. Dr. A. Çağlar DENİZ**

ÖZET

Nispeten genç bir bilim dalı olan sosyolojinin gençlik çalışmaları, diğer araştırma alanlarına göre görece yenidir. Gençlik toplum içinde sorunsallaştıkça, sosyal bilimsel anlamda nesneleşmiştir. Üniversite gençliği, gençlik araştırmalarında önemli bir çerçeveyi arz etmektedir. Batıda üniversite bırakma oranlarının yüksek miktarda seyretmesi, gençlerin üniversite uyum sağlama süreçlerinin araştırılmasına zemin hazırlamıştır. Uyum sağlama süreçleri, Türkiye’de sosyal bilimlerin yeni konularından sayılabilir. Bu makalede, hem gençlik araştırmalarının ülkedeki sergüzeşti göz önüne serilecek, hem de uyum sağlama araştırmalarının dünyadaki seyri bibliyografik olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gençlik Sosyolojisi, Üniversite Gençliği, Uyum Sağlama Süreçleri.

---

* Bu makale, yazarın doktora tezindeki verilerden yola çıkılarak üretilmiştir.

** Uşak Üniversitesi, FEF, Sosyoloji Bölümü, caglar.deniz@usak.edu.tr

ADJUSTMENT PROCESSES OF UNIVERSITY YOUTH': AN EFFORT OF BIBLIOGRAPHY

ABSTRACT

Sociology is a young science branch relatively. Youth' studies are considered new, compared with sociology's other study areas. When young people were being problematic in the society, they've been objectifying of social science. College students serve an important frame in youth studies. Dropping out rates are very high in West, because of this reason the adjustment process became a research area. Adjustment process studies are considered one of the new topics of social science in Turkey. This article will show the adventure of youth studies in Turkey, and discuss course of adjustment process research in the world bibliographically.

Key Words: *Sociology of Youth, College Students, Adjustment Process.*

Giriş:

Toplumsal grupların, kurumların, ilişkilerin ve süreçlerin bilimi olduğunu iddia eden sosyoloji, bazı toplumsal kesimleri araştırma odağına almakta diğer kesimlerle karşılaştırıldığında “geç kalmış”tır. Bir toplumsal kategori olarak modernitenin çocuğu sayılabilecek gençlik, modernitenin diğer bir çocuğu olan sosyolojinin araştırma nesnesi olmak için uzun süre beklemek durumunda kalmıştır. Modern öncesi dönemde, gençliğin bir kategori olarak var olmadığına dair sanat tarihi ve hukuk bilimi yeterli doneleri sunmaktadır.(Deniz, 2014: 20-21) Gençliğin sosyolojinin ilgi alanına girmesi, bir kategori olarak belirmesinden ziyade bir problem alanı olarak görülmesinden sonra olmuştur. Skelton ve Valentin’e göre, 1950–2000 yılları arasında dünya çapında yapılan gençlik araştırmalarıyla ilgili genel bir değerlendirme yaparak şu sonuca varmaktadırlar:

“1950 ve 60’lı yıllardan beri gençlik kültürü araştırmalarına rağmen, gençlik kaçınılmaz olarak ‘sapkın ve erkek’ olarak ele alınmaktan kurtulamamıştır. Gençlerin hayatlarının genç merkezli tanımları büyük ölçüde eksik kalmıştır. Onların hayatları üzerinden yürütülen araştırmalar, genç insanlara henüz söz söyleme hakkı tanımamıştır. Son kırk yıldır gençlik kültürü araştırmalarının tarihçesi, genç insanlar hakkında verdiği bilgilerden daha çoğunu akademik araştırma siyaseti hakkında bilgi vermektedir. Ancak bu durum gelecekte yapılacak gençlik kültürü çalışmaları için kaçınılmaz bir durum değildir. Kültürel çalışmaların tanımının yeniden değerlendirilmesine; teori ve metodolojiyle, akademik araştırmacılarla bu araştırmacıların gençlik konuları arasındaki eşitsiz güç ilişkileriyle, sahne alan sosyal değişmelerle (İngiltere’de 1980’lerde Thatcherizm gibi), popüler kültürün küreselleşmesinin trendleri ile yerel kültür uygulamalarının kesişiminin idrak edilmesiyle bağlantılı problemler sebep olmaktadır.” (Skelton-Valentin: 1998; 22)

Skelton ve Valentin’in değerlendirmesinin temel eksenini, gençlere kendilerini anlatmak için fırsat verilmemesi olsa da, araştırmaların teori ve metodolojisinden bilimsel araştırmalarda da hissedilen uzman-müşteri ilişkisine, sosyal ve siyasal değişimlerden küresel kültürle yerel kültür arasındaki çelişkilere uzanan çeşitli problemler de vurgulanmıştır. Gençlik, sosyal bilimlerin araştırma sahasına girdikten sonra bile, gençlerin toplumsal yaşamı nasıl algıladıklarına dair pek az çalışma yapılmıştır.

“Gençlerin fiziksel dünyanın işleyişini anlamaları üzerine yapılagelen büyük miktardaki araştırmalarla karşılaştıracak olursak, onların sosyal dünyayı nasıl anladıklarına dair araştırmalar hayli azdır. Antropoloji, iktisat,

psikoloji, psikiyatri ve sosyoloji disiplinlerinden çok sayıda araştırmacı, gençlerin siyaset, ekonomi ve hukuk anlayışından ziyade aritmetik, geometri, fiziği nasıl anladıklarıyla daha ilgilidir.” (Furnham- Stacey, 1991; 1)

Gençlik sosyolojisi çalışmalarının görece genç bir bilim olan sosyolojinin en genç araştırma alanlarından biri olması bu durumun sebeplerinden biridir. Dünyada yapılan çalışmalara paralel olarak, Türkiye’de de üniversite öğrencilerinin sosyo-kültürel durumlarını değişik açılardan belirlemek üzere bazı çalışmalar yapılmıştır. Ülkemizde gençlik araştırmaları, genellikle üniversite gençliği üzerine yapılan çalışmalarla özdeşleşmiştir. Bu araştırmaların kimisi sadece bir üniversiteyi baz alarak tüm üniversite gençliği üzerine söz söylemeye çalışmıştır. Kimisi ise birden fazla üniversite öğrencisi arasında karşılaştırma yaparak spesifik bir konuyu tartışmıştır. Bazıları ise, ulaşabildikleri kadar çok üniversiteye ulaşarak mümkün olan en çok sayıda kişi üzerinde açık ya da kapalı uçlu anketler uygulamıştır.

Gençlik araştırmalarının üniversite gençliği araştırmaları ile başlamasının birbiriyle yakından ilişkili iki ayrı nedeni olabilir. Bu durum, aile bireyleri arasında küçükten büyüğe doğru olan geleneksel itaat örüntülerinin uzun yıllar korunmuş olmasıyla –ki böylece gençler bir problem alanı haline gelmiyor ve akademik ilgiden de uzak kalabiliyorlardı- ve gençlik hareketlerinin ancak yüksek öğretimin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmasıyla yakından ilgilidir. Üniversite gençliğinin akademik çalışmalara nesne oluşu 1960’lı yıllarda başlamış, 1970’li yıllarda öğrenci hareketlerinin gençliğe dönük uyandırdığı merak ile devam etmiştir. 1980 Darbesi gençliğe karşı akademik ilgi hız kesmişse de, Birleşmiş Milletler’in (BM) 1985 yılını Uluslararası Gençlik yılı ilanıyla, bu tarihten itibaren bu yöndeki araştırmalar yeniden hayat bulmuştur. 2000’li yıllarda ise gençlik araştırmaları, bu araştırmalara özgü enstitülerde bir çalışma birimi haline gelmiştir. Aşağıda, Türkiye’de üniversite öğrencileri üzerine yapılan bazı çalışmalarını kronoloji ve konu bütünlüklerini gözetererek anlatmaya çalışacağız.

Türkiye’de üniversite öğrencileri üzerine yapılan ilk akademik çalışma Nermin Abadan’ın **Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri** (Ankara, 1961)’dir. Nermin Abadan üniversite gençliğinin ilk kez müstakil olarak ele aldığı bu eserinde, Ankara Üniversitesi (AÜ) Siyasal Bilimler Fakültesi, AÜ Hukuk Fakültesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) öğrencilerinin serbest zaman etkinliklerini ele almıştır. Araştırmasından yola çıkarak bir de üçlü tipolojiye eserinde yer vermiştir. Abadan, Mülkiye öğrencilerini ‘Müstakbel İdareci- Önder Tip’ ya da Yaratıcı, Ülkücü Dinamik Tip; Hukuk Fakültesi öğrencilerini ‘Mes-

leğe Bağlı Tip' ya da 'Gelenekçi, Tatbikatçı, Statik Tip; ODTÜ öğrencilerini ise Başarılı, maddeci, manager tip ya da Dışarı Yönelmiş Tip olarak adlandırmıştır. Bu üç farklı öğrenci tipinin oluşmasında, şüphesiz kurumların öğrenci yetiştirmeye yönelik gelenek farklılıkları önemli yer tutmaktadır. Abadan'ın bu çalışması Astin'in tipolojisini hatırlatmaktadır (Astin, 1999; 518- 521). Astin'e göre, üniversite eğitimi üç şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Bunlar, ders-konu teorisi yani hoca merkezli eğitim, kaynak teorisi yani hem fiziksel kaynaklar hem de insan kaynakları açısından zengin bir donanımla desteklenen eğitim ve bireyselleştirilmiş teori yani seçmeli derslere ağırlık vererek müfredatın içeriği ile öğrenci bireyin ihtiyaçlarını en iyi şekilde uyuşturan öğretim yöntemleri olarak belirmektedir. Abadan'ın ODTÜ'lü öğrenciler için geliştirdiği Manager tipe dahil ettiği gençlik grubunun yıllar içinde bazı farklılıklarla yaşamaya devam ettiği görülmektedir. 1980'li yılların neo-liberal politikalarına uyum sağlayan gençlere dünyada olduğu gibi Türkiye'de de "yuppie" denmiştir (Kozanoğlu, 1993). Bu gençler küresel kapitalizmin öne çıkardığı mesleklerde –işletme, uluslararası ilişkiler, ekonomi, vs.- çalışan ve uluslararası iş ilişkilerinin gerektirdiği kabiliyetlere –yabancı dil bilgisi, piyasa ağı, vs.- sahiplerdi. Yuppilik neoliberal politikaların imkanları kendi çıkarlarına tahvil eden, liberalizmi bir dünya görüşü olarak kabul eden apolitik bir gençliğe tekabül etmektedir. 1990'lı yılların kuşağını tanımlamak için ise "tikky /tiki" kavramı kullanılmıştır. Bu kavram Tikky kalem markasından ilham alınarak geliştirilmiştir. Gençler arasında tedavülde olan kavram Demet Lüküslü'nün çalışmasıyla literatüre girmiştir (Lüküslü, 2009; 124-125). Hem yuppie hem de tiki gençlerin öne çıkan en önemli özellikleri, eğitim düzeyleri nispeten yüksek ve bireysel farklılıklarını lüks tüketime ulaşma üzerine kurmuş olmalarıdır. Lüks tüketimi görünür ve sürdürülebilir kıldıkça kendilerini gerçekleştirdikleri sanısına kapılmaktadırlar. Dolayısıyla yuppie ve tikky kelimeleri bir gençlik kavramı haline getirildiğinde, eleştiri potansiyelini de taşımaktadır. 2000'li yılların gençliği için ise cool takılmak önemsenen bir durum olmuştur (Deniz, 2012; 115- 139). Özellikle orta-ortanın üstü ve yüksek gelir grubundaki eğitilmiş gençler için 'cool takılmak' hayata karşı heyecansız olmayı, kelimenin İngilizcedeki anlamına uygun bir şekilde ne sıcak ne soğuk aksine serin bir yaşama tekabül etmektedir. Cool takılan birinin kendi yaştaşıma verdiği ilk mesaj 'rahat' ve 'havalı' olduğudur.

Öğrenci hareketlerinin 1970'li yıllarda artmasıyla üniversite gençliğine yönelik akademik ilgi de artmıştır. Bunun bir sonucu olarak Antropoloji bölümünden Nephana Saran'ın **Üniversite Gençliği: Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı ile Öğrenci Hareketlerinin Teorik ve Deneysel Seviyede Açıklanması** (İstanbul, 1975) adlı eseri ortaya çıkmıştır. Nephana Saran bu eserinde eseri yazdığı

dönemdeki, öğrenci olaylarını incelemeye çalışmıştır. Vehbi Bayhan, **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma** (Ankara, 1984) adlı eserinde anomi ve yabancılaşma kavramlarını üniversite öğrencileri nezdinde incelemektedir. İnönü Üniversitesi'nde 450 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen bu araştırma, spesifik araştırmalara bir örnektir. Araştırma BM'nin Uluslararası Gençlik Yılı ilan ettiği 1985 yılı öncesinde yayınlanması dikkat çekicidir. Erdinç Yazıcı, gençlik araştırmalarıyla dikkati çeken sosyologlardan biridir. Yazarın üniversite gençliği üzerine ilk çalışması olan **Üniversite Gençliği 2001: Üniversite Gençliğinin Sosyo-Kültürel Profili Üzerine Bir Alan Araştırması Gazi Üniversitesi Örneği** (Ankara, 2001) Gazi Üniversitesinde okuyan öğrenciler üzerinde üniversite kültürünün ne ölçüde yaratıldığını incelemeyi amaçlayan bir araştırmadır. Erdinç Yazıcı Gazi Üniversitesi üzerine yaptığı çalışmanın ardından Türkiye'deki tüm üniversiteler üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. **Türk Üniversite Gençliği Araştırması- Üniversite Gençliğinin Sosyo-Kültürel Profili** (Ankara, 2003) isimli ikinci çalışması Gazi Üniversitesi sponsorluğunda gerçekleştirilen ulusal çaplı bir araştırmadır. Bu araştırma çerçevesinde 2002 yılında Türkiye'nin 58 üniversitesinde okuyan 37.680 öğrenci üzerinden üniversite gençliğinin sosyo-kültürel profili çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma kapsam bakımından Türkiye'de bir ilktir.

Yazıcı'nın Türkiye geneli üniversite gençliğiyle aynı yıl yapılan diğer bir araştırma ise Aydın'daki üniversite gençlerini ele almıştır. Hacer Tarlak ve arkadaşlarının hazırladığı **Adnan Menderes Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Profili ve Psiko-Sosyal Sorunları** (Aydın, 2003) isimli çalışmanın benzeri aslında birçok üniversitede de yapılmıştır. Bu eser de örneklemin alındığı üniversite bünyesindeki öğrencilerin demografik ve sosyal profillerini ortaya koyarak, mevcut sorunlara muhtemel çözümler getirmeye çalışmaktadır. Bu tür eserler Vehbi Bayhan'ın az evvel zikredilen çalışmasında olduğu gibi, üniversite gençliğini bazen tek bir açıdan derinlemesine ele alabilmektedir. Mesela, Mehmet Ali Kirman'ın **Din ve Sekülerleşme: Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma** (Adana, 2005) adlı çalışması, sosyo-kültürel alan araştırmasından ziyade daha spesifik bir konuyu, üniversite gençliğinin seküler tutum ve davranışlarını incelemektedir. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ile Kocaeli Üniversitesi evrenlerinde çalışılarak oluşturulan araştırma, 348 anket formu üzerinden kotarılmıştır. Kirman, bu çalışmasıyla din ve sekülerlik kategorileri arasında karmaşık ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır.

Evren Ergeç ve arkadaşlarının hazırladığı **Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar Raporu** (İstanbul, 2007) isimli çalışma, kimlik politikaları, örgütlenme, sosyal politika, sosyal dışlanma ve gençlik ilişkisini ele alan makalelerin yanı sıra, üni-

versite gençliğinin sağlık ve barınma hakları ile ilgili araştırmaları kapsamaktadır. N. Ekrem Düzen'in yönetiminde Toplum Gönüllüleri Vakfı tarafından **Üniversite Gençliğinin İhtiyaçlarının Araştırılması: 2009** (İstanbul, 2009) isimli eseri diğer çalışmalardan farklı bir teknikle hazırlanmıştır. Bu çalışma, 2009 yılı içinde 'gençliğin gerçek ihtiyaçlarını onların ağzından dinlemek' amacıyla açık uçlu bir internet anketi, 43 ildeki 59 üniversiteden 818'i kadın 1068'i erkek toplam 1886 genç üzerinde uygulanmıştır. Düzen çalışmasının sonunda, gençlere sunulan imkanların yetersiz olduğunu ama asıl sorunun mevcut imkan ve kaynakların verimli kullanılmayarak gençlerin ihtiyacına göre düzenlenmemesi ve gençlerin üniversite karar alma mekanizmalarının dışında bırakılmaları olduğunu belirtmektedir.

Demet Lüküslü'nün gençlere yönelik depolitizasyon süreçlerini ve gençlerin apolitizmini incelediği **Türkiye'de Gençlik Miti: 1980 Sonrası Türkiye Gençliği** (İstanbul, 2009) çalışması gençlerin siyasal eğilim(sizlik)leri ile ilgili önemli bir eserdir. Ulus-devletlerin gençliği bir mit olarak inşa ettiğini savunan yazar, 1980 sonrası gençliğinin apolitize edilmesinin bu miti yıktığını iddia eder. Lüküslü, apolitizmin de bir tür siyasi duruş olduğu iddiasındadır.

Özlem Avcı'nın dindar üniversite gençliğine dair araştırması **İki Dünya Arasında: İstanbul'da Dindar Üniversite Gençliği** (İstanbul, 2012), modernlik ve gelenek arasında kalan bugünün üniversite gençlerinin dini şimdileştirme çabalarını ele almaktadır. 60 öğrenci ile mülakata dayanan çalışma, dindarlığın cemaat değişkeniyle ortaya koyduğu farklı biçimleri de ortaya koymaktadır.

A Çağlar Deniz ise, 90 kişilik bir örneklem grubuyla kotardığı çalışması **Öğrenci İşi: Üniversite Öğrencilerin Gündelik Hayatı- İstanbul Örneği** (İstanbul, 2014)'nde, metropol kentte yaşayan üniversite öğrencilerinin metropol kente uyum sağlama süreçlerini cinsiyet, din, etnisite ve tüketim alışkanlıkları ekseninde incelemektedir. Üniversite öğrencilerinin yaşam tarzları etrafında yarı saydam kabileler oluşturduğunu iddia eden Deniz, bu iddiasını gündelik hayat teorisi ekseninde tartışmaktadır. Uyum sağlama (adjustment) çalışmaları, ülkemizde her ne kadar yaygın olmasa da dünyada yaygın bir şekilde yapılmaktadır. Aşağıda bu konudaki bazı akademik çalışmaların içeriğine ve yöntemine dair bilgiler sunacağız.

Üniversite Gençliğinin Uyum Sağlama Durumları Üzerine Yapılan Bazı Akademik Çalışmalar

Yükseköğretim esnasında okunan bölümü yahut okulu bırakma ve bir daha okula geri dönmeme oranlarının yüksekliği Kuzey Amerika ülkelerinde, birinci sınıf

(çaylak) öğrencilerinin üniversiteye uyum sağlaması konusunda pek çok araştırma yapılmasına sebep olmuştur. George G Stern bu durumu çaylak miti kavramına nitelendirmeye çalışmıştır. Çaylak miti (freshman myth), liseden mezun olan öğrencilerin üniversite hayatına dair gerçekçi olmayan ve hayli olumlu beklentilerini ifade eden bir kavramdır (Stern, 1966; 408-414). Üniversite öğrencileri yüksek beklentiyle geldikleri kampus hayatında, umduklarını bulamamakta ve yüksek oranda eğitim hayatından elenmektedirler. Özellikle ABD’de, üniversite eğitimin yüksek bir maliyet gerektirmesi ve bu maliyeti karşılayabilmek için faizli kredilere başvurulması, üniversite eğitimi bırakan (drop-outs) öğrencilerin ortak sorunları olarak belirmektedir.

Üniversite öğrencilerinin uyum sağlama süreciyle ilgili olarak Türkiye’de yapılan akademik çalışmalar ise genel itibarıyla üniversiteli öğrencilerin jeo-sosyallik durumları, uyum düzeyleri, uyum sorunları, sosyal destek alabilme durumları ve uyum sorunlarına çözüm önerileri gibi konulara hasredilmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasını müteakiben, ülkeleriyle yapılan anlaşmalar gereği Türkiye’ye üniversite okumak için yoğun bir şekilde gelen Orta Asyalı öğrenciler başta olmak üzere ülkemizde okuyan uluslararası öğrencilerin uyum düzey ve süreçleri de araştırmalara konu olmuştur.

Üniversite öğrencilerinin üniversite ve üniversite çevresine uyum sağlama sürecinin doğup büyüdüğü memleketleri ile ilişkilendirilme çalışmaları, uyum sağlamanın jeo-sosyalliği olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirmeye dair çoğu yurtdışında olmak üzere çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Michael Charles Murphy, **The Adjustment of Rural High School Students to a Large, Urban Universities: The Identification of Stressors and Coping Behaviors** (Taşralı Lise Öğrencilerinin Büyük, Kent Üniversitelerine Uyum Sağlaması: Stres Etkenleri ve Başa Çıkma Davranışlarının Tanımlanması) adıyla 1984’de Texas Üniversitesi’ne sunduğu doktora tezinde, taşralı öğrencilerin akademik başarısının kentli öğrencilere göre daha düşük olduğunu söylemektedir. Murphy çalışmasının en büyük hedefinin, ilk olarak üniversite çevresindeki stres etkenlerini tanımlamak ve stres etkenlerinin taşralı öğrencilerce kentli öğrencilerden farklı olarak deneyimlenip deneyimlenmediğini araştırmak olduğunu söylemektedir. İkinci olarak ise öğrencilerin başa çıkma davranışlarının taşralı ve kentli öğrencilerce ve taşralı ‘okula devam edenler’le okulu ‘okulu bırakanlar’ arasındaki farklılık arz edip etmediğine bakacağını ifade etmektedir. Murphy; taşralı öğrencilerin, özellikle üniversite çok büyük bir kent üniversitesinde iseler, gerçekten de üniversiteye uyum sağlamada kentli sınıf arkadaşlarından daha fazla sorunla karşılaşabileceklerini belirtmektedir. Funda Ayhan 2005 yılında Ege Üniversitesi’nde yüksek lisans tezi olarak kabul edilen **Ege Üniversitesi Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum**

Düzelelerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi çalışmasını, 1044 öğrenci üzerinde gerçekleştirmiştir. Ayhan, öğrencilerin üniversite ortamına uyum, akademik uyum ve genel uyum düzeyleri, yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim yeri ve şu an kaldıkları yere göre anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunduğunu iddia etmektedir. Bruce R. Schultz 2008 yılında La Verne Üniversitesi'nde doktora tezi olarak kabul edilen **A Descriptive Study of Freshmen Adjustment to College at The University of Alaska** (Alaska Üniversitesi'nde Çaylak Öğrencilerin Üniversiteye Uyum Sağlamasının Betimsel Araştırması) adlı çalışmasında, Alaska Üniversitesi'ne devam eden öğrencilerin üniversiteye uyum sağlama sürecini anlamaya çalışmıştır. Schultz bunun için öğrencileri; kampüs içinde yaşayanlar, kampüs dışında yaşayanlar, taşralı öğrenciler, kentli öğrenciler şeklinde ayırarak, bunlar arasında karşılaştırmalar yapmıştır. Schultz bu araştırmasında kampüste kalan öğrencilerin sosyal ilişkilerde daha başarılı oldukları halde, kampüs dışında yaşayanların akademik olarak daha başarılı olduklarını ifade etmektedir. Yine Schultz'a göre, taşradan gelen öğrenciler kentli arkadaşlarına göre üniversiteye uyum sağlamada daha az başarılıdır. Paula Brown-Weinstock'ın, Syracuse Üniversitesi'nde 2009 yılında kabul edilen **Adjustment and Persistence of Students From an Urban Environment to a Rural Community College** (Kentli bir Çevreden Taşra Üniversitesine Giden Öğrencilerin Uyum Sağlama ve Devamlılığı) adlı doktora tezinde ABD'de her güz döneminde üniversiteye giren iki milyon gençten beş yüz bininin okullarını bitirmeden başka bir üniversiteye geçtiklerini, bir milyonunun ise okuldan ayrılıp bir daha yüksek eğitime dönmediği ifade edilmektedir. Brown-Weinstock, ekolojik teorilerden söz açarak öğrencilerle kampüs çevresi arasındaki ilişkiden ve bu ilişkinin onların üniversiteye uyum sağlamasına etkisinden bahsetmektedir. Daha önce yapılan ve taşralı öğrencilerin üniversiteye uyum sağlamalarının bazı yönlerini ele alan çalışmaları inceleyerek, bunları kendi çalışması için tersten yordayıcılar olarak kullanmıştır. Ona göre; pek çok öğrenci uyum sağlamak için; sık ulaşım imkanına erişebilmek için arabası olan insanlarla arkadaş olmak veya hemşehri öğrenciler arası sosyal destek sistemi geliştirmek gibi çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Pek çok öğrenci aynı zamanda spor, öğrenci konseyi gibi kampüs içi aktivitelere dahil olmaktadır. Bu etkinlikler insanlarla tanışmak, yaşadıkları sıkıntıdan bir çıkış sağlamak, çeşitli eğlence biçimlerine erişebilmek gibi bazı amaçlara hizmet etmektedir. Genelde, öğrenciler yaşadıkları engellere rağmen bu engelleri aşma yolları bulmak için stratejiler geliştirmektedirler. Bu stratejilere bir örnek olarak şunları söylemektedir: Yerel gençlerle ilişkileri geliştirmek uyum sağlama sürecini 'hızlandırmaya' ve geçiş süreçlerini onlara benzeyen birinden öğrenme fırsatı sağlayarak daha sakın yapmalarına yardım edecektir.

Üniversite öğrencilerinin üniversiteye ve okumaya geldikleri yeni sosyal çevreye uyum sürecini araştıran bazı çalışmalar, uyum düzeyi kavramı perspektifinden ortaya konmuştur. 1989 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak kabul edilen **Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri ve Bazı Değişkenlerin Uyum Düzeylerine Etkisi** araştırmasında Suzan Bilgen, üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeylerinin kişisel, sosyal ve genel uyum düzeylerine etkisi incelemiştir. Anabilim dallarının, sınıf düzeylerinin, cinsiyetin öğrencilerin kişisel, sosyal, genel uyum ve yalnızlık düzeylerine etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın örneklem grubunu Hacettepe Üniversitesi'nde okuyan birinci ve dördüncü sınıflarda öğrenim gören 90'ı kız, 106'sı erkek olmak üzere toplam 196 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada, öğrencilerin yalnızlık düzeyi yükseldikçe kişisel, sosyal ve genel uyum düzeylerinin düştüklerini ortaya koymuştur. Aile eğitiminin ve eğitim kurumlarındaki psikolojik danışma ve rehberlik örgütlerinin önemi vurgulanmıştır. Ramazan Arı'ya ait **Üniversite Öğrencilerinin Baskın Ben Durumları ile Bazı Özlük Niteliklerinin, Ben Durumlarına, Atılganlık ve Uyum Düzeylerine Etkisi** adlı doktora tezi, 1989 yılında Hacettepe Üniversitesi'ne sunulmuştur. Araştırma örneklemini, Selçuk Üniversitesi'nde okuyan birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Örneklemdaki toplam öğrenci sayısı 397'dir. Baskın Doğal Çocuk Ben Durumuna sahip öğrencilerin örneklemin en uyumsuz, Baskın Yetişkin Ben Durumuna sahip öğrencilerin örneklemin en uyumlu grubu olduğu belirtilmiştir. Makbule Kalı Soyer'in **Üniversite Öğrencilerinin Sosyal İçedönüklük ve Dışadönüklük Kişilik Özelliğinin Uyum Düzeylerine Etkisi** adlı yüksek lisans çalışması, 1992 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde okuyan 221 öğrenci üzerinde yapılmıştır. "Karışık" kişilik özelliği gösteren öğrencilerin Genel, Sosyal ve Kişisel Uyum düzeyleri, "Sosyal İçedönüklere" göre daha yüksek, "Sosyal Dışadönüklere" göre ise daha düşük olduğu bulunmuştur. Ayrıca araştırma bulguları Sosyal Dışadönük öğrencilerin "Genel, Sosyal ve Kişisel Uyum" düzeylerinin, Sosyal İçedönüklere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. 1997 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde kabul edilen ve Aynur Bozkurt tarafından yazılan **Cinsiyetleri, Fakülteleri ve Uyum Düzeyleri Farklı Hacettepe Üniversitesi Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeyleri** adlı yüksek lisans tezinde uyum düzeyi farklılığı öğrenciler arasında ayırt edici bir etken olarak kullanılmıştır. Aynı yıl aynı üniversitede kabul edilen ve Seçil Çiftçi tarafından kaleme alınan **Sigara İçen ve İçmeyen Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık ve Uyum Düzeyleri** adlı bir başka yüksek lisans tezinde ise; sigara içen öğrencilerin sosyal ilişki düzeyleri sigara içmeyen öğrencilere oranla daha yüksek bulunmuştur. Sigara içmeyen öğrencilerin sosyal norm düzeylerinin, sigara içen öğrencilere oranla daha yüksek olduğu görülmüştür.

Üniversite ve üniversiteye uyum sağlama sürecinin öğrenciye sağlanan sosyal destekle ilişkisi, çeşitli araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Mesela, 1996 yılında Hacettepe Üniversitesi'nce yüksek lisans tezi olarak kabul edilen **Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Destek, Negatif Yaşam Olayları, Öfkenin İfade Edilme Biçimi ile Kendini Suçlamanın Fiziksel Sağlık ve Sosyal Uyumla Olan İlişkilerinin İncelenmesi** adlı araştırmayı gerçekleştiren Ayşegül Güngör, uyum süreçlerinden sosyal uyum üzerinde durarak, sosyal destek ve öfkenin ifade ediliş biçiminin sosyal uyumu yordayıcı değişkenler olduğu bulmuştur. Fiziksel sağlık ile sosyal uyum arasında bir ilişkinin bulunduğu saptamıştır. Sosyal destek ile üniversiteye uyum arasında bağ kuran çalışmalara yurtdışında da yer verilmiştir. Mesela Krista Martin'in 1996 yılında **Social Support, Campus Involvement and The Adjustment to University** (Sosyal Destek, Kampüse Katılım ve Üniversiteye Uyum Sağlama) adıyla Wilfrid Laurier Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak kabul edilen çalışmasına göre, öğrencilerin yeni buldukları bağımsızlıkları süresince, tanıdık insan ve çevrelerinin kaybını yaşamaktadırlar. Öğrenciler bilinmeyen bir bölgeye doğru maceraya çıktıklarında, arkadaş ve aileleriyle kurdukları aşına ve rahat ilişkileri arkalarında bırakmaktadırlar. Liselerinde popüler olan öğrenciler şimdi kalabalıkla yüz yüzedir ve geçmiş sosyal konumlarının sağladığı güvenlik olmaksızın arkadaş edinmek ve yeni romantik ilişkiler geliştirmek onlar için daha zor olmaktadır. Martin, birinci sınıf öğrencilerinin üniversiteye uyum sağlamalarının sosyal destek ve kampus etkinliklerine katılımı ile gerçekleşeceğini söylemektedir. Marvin Yaffe'nin 1997 yılında York Üniversitesi'nde doktora tezi olarak kabul edilen **First-Year University Students' Adjustment to University Life as a Function of Relationships with Parents** (Anne-Babayla İlişkinin Bir Fonksiyonu Olarak Birinci Sınıf Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum Sağlaması) adlı çalışması, başlığından da anlaşılacağı üzere öğrencilerin anne-babalarıyla ilişkisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Yaffe, 1072 öğrenci üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında anne-babayla ilişkinin üniversiteye adaptasyonda hem sosyo-duygusal hem de akademik yönden yardımcı olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmanın bizim çalışmamız açısından önemi, taşradan gelen öğrencilerin genelde aile çevrelerinden uzak kalmak zorunda olmaları, memleketlerine ulaşım imkan ve ücretlerinin meşakkatli ve pahalı olmasını tespitidir. Bu anlamda taşralı öğrenciler, metropollü sınıf arkadaşlarına göre dezavantajlı durumdadır. Kerri Ritchie'nin New Brunswick Üniversitesi'ne 2003 yılında sunduğu doktora tezi olan **Factors Affecting the Transition to University** (Üniversiteye Geçiş Etki Eden Faktörler) adlı çalışmasında, anne babaya bağlılık ve akran desteği üniversiteye uyum sağlamada önemli bir faktör olarak gösterilmektedir. Ritchie, üniversiteye uyum sağlama sürecini; duygusal uyum sağlama, sosyal uyum sağlama, akademik uyum sağlama alt dallarına ayırarak incelemeyi yeğlemiştir. Diane E. Garvey, 2007 yılında

Capella Üniversitesi'nde kabul edilen **Student Adjustment: The Freshman Dilemma** (Öğrencinin Uyum Sağlaması: Çaylak İkilemi) adlı doktora tezine çaylak araştırmalarına neden önem verildiğini söyleyerek başlamaktadır. Ona göre, üniversite öğrencilerin üniversitelerde tutulması çabaları, son yıllarda önemli bir dikkat ve güç kazanmıştır. Üniversitedeki birinci sınıf öğrencilerini okulda tutmayı amaçlayan strateji ve programlar geliştirilerek öğrenciler üniversitedeki günlük hayatın içine daha çok çekilmeye çalışılmaktadır. Garvey çalışmasının gerekçesini akranları, öğretim üyeleri ve üniversitesine uyum sağlayıp, bağlanan bir öğrencinin, bu bağlantılara sahip olmayan öğrencilere göre okulu bitirip diplomasını alma şansı çok daha büyüktür prensibine dayandırmaktadır. Shoshana Katz tarafından 2008 yılında Wayne State Üniversitesi'ne sunulan **Individual and Environmental Factors Associated with College Adjustment** (Üniversiteye Uyum Sağlamayla İlgili Kişisel ve Çevresel Etkenler) adlı doktora tezi, uyum sağlamaya ilişkin çevresel etkenleri tezinin temellerinden biri haline getirmiştir. Katz; çevresel etkenleri, sosyal destek ve üniversite çevresi olarak ele almaktadır. Miraç Neslihan Akhunlar'ın **Üniversite Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri ile Uyum Süreçleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi** adlı çalışması, Türkiye'de bağlanma stilleri ile üniversiteye uyum düzeyi arasındaki ilişkiyi araştıran ikinci araştırmadır. Akhunlar'ın çalışması 2010 yılında Maltepe Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir. Araştırmaya katılan 566'sı kız, 467'si erkek toplam 1033 öğrenci Uşak Üniversitesi'ne devam etmektedir. Örneklem lisans dönemi öğrencilerinin her sınıfından rastgele yöntemiyle oluşturulmuştur. Güvenli bağlanma stili olan öğrencilerin korkulu, kayıtsız ve saplantılı bağlanan öğrencilerden daha yüksek genel uyumları bulunmaktadır. Bununla birlikte 23 yaş ve üzerindeki öğrencilerin 18-22 yaş arasındaki öğrencilere göre genel uyumları daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, ilişkide karşı cinsle çok fazla güvenen öğrencilerin hiç güvenmeyen öğrencilerden daha yüksek genel uyumları olduğu bulunmuştur. Genel uyumu en yüksek gerçekleştiren kişilerin ise güvenli bağlanma stili olan öğrenciler olduğu görülmüştür. 2010 yılında yüksek lisans tezi olarak kabul edilen diğer bir çalışma Seda Sevinç'in Mersin Üniversitesi'ne sunduğu **Mersin Üniversitesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Akademik, Sosyal, Kişisel ve Kurumsal Uyumlarını Olumsuz Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi** adlı tezidir. 25 kişilik bir örnekleme çalışılan araştırmada şu bulgulara erişilmiştir: Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin akademik, sosyal, kişisel-duygusal ve kurumsal uyumlarını olumsuz etkileyen çeşitli faktörlerin olduğu ortaya konulmuştur. Akademik uyum açısından, öğretim elemanlarıyla ilişkiler, öğretim elemanlarının mesleki nitelikleri, öğretim süreci ve kişisel faktörler öğrenciler tarafından sıklıkla belirtilmektedir. Sosyal uyum açısından ise arkadaş ilişkileri, sosyal, kültürel ve sportif etkinliklere katılamama ve boş zaman etkinlikleri üniversiteye

uyumu olumsuz etkileyen faktörler olarak ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, çekingenlik, hata yapma ve eleştirilme kaygısı, yalnızlık, dış kontrol odaklılık ve ev özlemi gibi kişisel faktörler ile üniversiteye yönelik beklentiler ve tercih nedenleri, öğrencilerin kişisel-duygusal uyumlarını olumsuz etkileyen faktörler olarak tanımlanırken, kurumsal aidiyet ve kurumsal kimlik geliştirememenin ise öğrencilerin kurumsal uyumlarını olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca, öğrencilerin yaşadıkları uyum sorunları karşısında daha çok aktif olmayan ya da kaçınmaya yönelik baş etme stratejileri kullandıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Sevinç, öğrencilerin üniversiteye uyum sürecindeki baş etme yöntemlerini; kaçma-kaçınma teması çerçevesinde ortamdan uzaklaşma, durumu kabullenme ya da hayal kurma olarak sıralamaktadır.

Üniversiteye uyum sağlama sürecini, uyum sorunları bağlamında ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Mesela ulaşılabildiğimiz kaynaklar itibariyle üniversite gençliğinin uyum süreçlerine dair çalışmalardan ilki olan **I. Üniversite Gençliğinde Uyum Sorunları Sempozyumu** adlı sempozyum, 22-24 Kasım 1989 tarihinde Bilkent Üniversitesi'nde yapılmıştır. Bilkent Üniversitesi'nin Psikolojik Danışma ve Araştırma Merkezi'nin düzenlediği sempozyum, üniversiteye uyum sürecini adından da anlaşıldığı üzere bir sorun seti olarak ele almıştır. Üç gün boyunca üç ayrı panelde 25 serbest bildiri sunulan sempozyumda, o döneme kadarki uyum konusunda çalışanların medikal modelin de etkisiyle patolojik davranışlara odaklaştığı belirtilmiştir (Şahin, 1989; 3). Sempozyumda üniversite gençlerinin uyum sağlaması gereken değişiklikler; akademik, benlik/kimlik gelişimi, yalnızlık/yurtlarda kalma, kişilerarası ilişkiler çerçevesinde ele alınmıştır.

1992 yılında Cumhuriyet Üniversitesi'nce kabul edilen **Cumhuriyet Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Öğrencilerinde Çevreye ve Üniversiteye Uyum Sorunları** adlı yüksek lisans tezinde Ahmet Alpan, örneklem üniversitelerindeki öğrencilerin psikolojik danışma ve rehberlik birimlerine en fazla uyum konusunda müracaat ettikleri için bu konuyu seçtiğini söylemektedir. Ona göre, öğrencilerin bu birimlere müracaat etmesinin temel sebebi uyum sorunlarıdır. Araştırma için hazırlanan anket 180 öğrenciye uygulanmıştır, bu öğrencilerden 105 tanesi Cumhuriyet Üniversitesinden ve 75 tanesi Erciyes Üniversitesi öğrencilerinden rastgele seçilmiş öğrencilerdir. Alpan tezinde, birçok farklı bölge ve şehirden gelen öğrencilerin üniversiteye girene kadar ailelerinden ayrılmak istediklerini belirtmektedir. Öğrencilerin istekleri gerçekleştiğinde kendilerini yalnız, aile desteğinden yoksun olduğunu görmektedirler. Kendi yaşantıları hakkındaki kararları kendileri vermek zorundadırlar. Bütçelerini gelirlerine göre ayarlamak zorundadırlar. Gerek arkadaşlarıyla, gerek yöre halkıyla ilişkilerini kendileri düzenlemektedirler. Verdikleri kararların sorumluluğunu ta-

şımak zorundadırlar. Üniversiteden ve yaşadıkları şehirden edindikleri arkadaşlarıyla sürdürecektikleri ilişkileri tek başlarına yürütmek zorundadırlar. Bu yeni yaşantılarında bütün bu problemlerin çözülmesi oldukça zorlayıcı olmaktadır. Dolayısıyla uyum diye adlandırdığımız bu problemi zaman içinde en iyi şekilde çözmek zorundadırlar. Gerek çevreye, gerek okula uyumlarını en iyi şekilde gerçekleştirmek zorundadırlar. Öğrencilerin birçoğu bu sorunu zaman içerisinde çözebilmekte diğer kişilerle sağlıklı ilişkiler kurabilmektedirler ve dolayısıyla kendi sağlıklı kişiliklerini oluşturabilmektedirler. 1996 yılında Ferda Gül Köse- li tarafından yazılan **Fırat Üniversitesi Öğrencilerinde Uyum Sorunları** aynı üniversitede yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir. Köse- li tezinin başlığından da anlaşılacağı üzere uyum sürecini, uyum sorunları olarak ele almıştır. Nagihan Oğuz 1999 yılında Uludağ Üniversitesi'nce kabul edilen **Üniversite Öğrencilerinde Bilişsel Çarpıtmalar ve Uyum Sorunları** adlı yüksek lisans tezinde uyum sorunlarını ele almıştır. Kişisel uyum, sosyal uyum ve genel uyumun ölçüldüğü çalışma, Uludağ Üniversitesi'nde okuyan 557 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Bu öğrencilerden 87'sinin kişisel uyum, 64'ünün sosyal uyum ve 62'sinin ise genel uyum sorunları yaşamakta olduğu ifade edilmektedir. Ayşe Hilal Batı, 2000 yılında Ege Üniversitesi'nde kabul edilen **Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Birinci ve Altıncı Sınıf Öğrencilerinde Sağlık ve Uyum Düzeyi Değerlendirmesi** adlı doktora tezinde, tüm öğrencilerde uyum sorunlarına neden olan bazı değişkenler belirlemiştir. Bunları; cinsiyet, aile tipi, anne-baba eğitimi, İzmir'de yaşama süresi, kişisel ekonomik durum algısı, etnik köken, hastalık varlığı, bedensel eksiklik ya da normal dışı durum, genel sağlık algısı, sigara-alkol kullanımı, cinsel ilişki deneyimi varlığı, sosyal etkinlikler, fakülteden hoşnutluk ve meslekte yeterlilik inancı olarak saymaktadır. Birinci sınıf öğrencilerinin uyum sorunlarının daha belirgin olduğunu, uyum bozukluğu etkenlerinin oranının ise altıncı sınıf öğrencilerinde daha fazla olduğunu ifade etmektedir. 2002 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak kabul edilen **Üniversite Öğrencilerinde Uyuma Dönük Başaçıkma Davranışları, Depresyon ve Psikolojik Belirtiler** adlı çalışmasında Osman Çakır, birinci sınıf üniversite öğrencileri ile ikinci sınıf üniversite öğrencilerinin psikolojik belirtiler açısından belirti düzeyleri incelendiğinde ikinci sınıf öğrencilerin psikolojik belirti puanlarının yükseldiği görüldüğünü söylemektedir. Ona göre, biyokimyasal kaçış, duygusal kaçma ve dış yardım arama birinci sınıfların sıklıkla başvurdukları başaçıkma tarzları arasında yer alırken ikinci sınıf öğrencilerinde duygusal kaçma ve dış yardım arama başaçıkma davranışlarının sıklıkla kullanıldığı belirlenmiştir. Ayrıca, cinsiyet bağlamında depresyon, psikolojik belirtiler ve başaçıkma tutumlarının farklılaşma gösterdiği görülmüştür. Desen Yalım, 2007 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak kabul edilen **First Year College Ad-**

justment: The Role of Coping, Ego-Resiliency, Optimism and Gender (Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Uyum: Psikolojik Sağlık, Başa Çıkma, İyimserlik ve Cinsiyetin Rolü) adlı çalışmasını, 173'ü kız 247'si erkek olmak üzere toplam 420 öğrenci üzerinde gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonunda; üniversiteye uyum konusunda kız öğrencilerde psikolojik sağlık, iyimserlik ve sosyal yardım arama ve çaresizlik/kendini suçlayıcı başa çıkmanın; erkeklerde ise psikolojik sağlık, problem çözme becerileri, sosyal yardım arama, kadenci/kendini suçlayıcı başa çıkma yollarının yordayıcı değişkenler olduğu iddia edilmiştir. Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde 2009 yılında Doktora tezi olarak kabul edilen **Resilience/Vulnerability Factors as Predictors of Turkish University Students' Adjustment to College** (Türk Üniversite Öğrencilerinin Uyumlarını Etkileyen Yatkinlikler ve Koruyucu Faktörler) adlı çalışma Özge Orbay tarafından yazılmıştır. Orbay bu çalışmada; nörotisizme (bir insanın devamlı olarak olumsuz duygusal durumlara eğilimli olması) sahip öğrencilerin başa çıkma yöntemi olarak çaresizliği benimsediklerini söylemektedir. Nörotisizmin, taşradan metropol kente okumak için gelen öğrencilerde bulunma ihtimalinin yüksek olduğu tahmin edilebilir.

Uluslararası öğrencilerin üniversitelere uyum sürecini ele alan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Türkiye'de yapılan bu tür çalışmaların çoğunda örneklem olarak Orta Asya'dan gelen öğrenciler seçilmektedir. Mesela Uludağ Üniversitesi'nde kabul edilen **Orta Asya Cumhuriyetleri'nden Gelen Uludağ Üniversitesi'nde Öğrenim Gören Öğrencilerin Uyum Düzeylerini Etkileyen Bazı Etmenler** adlı yüksek lisans çalışması Sibel Azmaz'a aittir. Azmaz'ın araştırmasının evrenini 1991-1992 yıllarında Orta Asya Cumhuriyetleri'nden (Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Moldavya, Karaçay) gelen Türkiye Cumhuriyeti'ne gelen, bir yıl boyunca Ankara Üniversitesi TÖMER Bursa Şubesi'nde Türkçe öğrenen 1993-1994 döneminde, Uludağ Üniversitesi'nin çeşitli bölümlerinde öğrenim gören 242 adet öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin kişisel, sosyal ve genel uyum düzeylerinin, "Annenin Eğitim Durumu" etmeni açısından incelenmesi sonucunda, eğitim durumu üniversite ve üniversite üstü olan annelerin çocuklarının uyumlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Benzer bir durum babanın eğitim durumu etmeni açısından da tespit edilmiştir. 1995 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde kabul edilen **Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden Gelen Üniversiteli Öğrencilerin Uyum Süreçleri Üzerine Sosyal Antropolojik Bir Araştırma** adlı yüksek lisans çalışması Gamze Torun'a aittir. 1992-1993 öğretim yılından itibaren Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan) ülkemize üniversite eğitimi almak üzere öğrencilerin tezin yazıldığı

döneme kadar geçen süre içinde Türk toplumu ile etkileşiminden doğan uyum ve kültürel değişme süreci yaşadıkları düşüncesinden yola çıkmıştır. Bu araştırmada sosyal antropologların sıkça kullandıkları doğa tarihi (natural history) yöntemi esas alınmıştır. Bu yöntemle dayanarak katılarak gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. Ayrıca standartlaştırılmış görüşme formundan görüşmeler sırasında yararlanılmıştır. Örneklem grubunda 110 kız ve 169 erkek öğrenci olmak üzere toplam 279 kişi yer almıştır. Araştırma, bu öğrencilerin kaldıkları Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu'na bağlı Ankara ve Kırşehir illerinde yer alan toplam on bir yurttan gerçekleştirilmiştir. Alanda kalınan sürede elde edilen bulgular ise şöyle özetlenebilir: Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde yaşanan sosyo-kültürel değişme, Gorbacov döneminin "Açıklık" politikasının sonucunda, her cumhuriyetin bağımsızlığını ilan etmesi ile ortaya çıkmıştır. Türkiye bağımsızlıklarını ilk tanıyan ülke olarak iki ülke arasında imzalanan protokoller gereği üniversitelerinin kapılarını 1992-1993 öğrenim yılından itibaren Orta Asyalı öğrencilere açmıştır. Yeni bir kültüre katılımın ardından öğrencilerin, giyim, beslenme, sağlık, din ile ilgili tutum ve davranışlarında değişme eğiliminin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin farklı bir pencereden dünyaya özgürce bakmaya başlamaları, dünya ve Türkiye tarihini öğrenmeleri ile beraber dünya görüşleri konusunda da değişimler yaşamakta oldukları söylenebilir. 2003 yılında, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde doktora tezi olarak kabul edilen **Cross-Cultural Differences in Coping Strategies as The Predictors of University Adjustment of Turkish and U.S. Students** (Türk ve Amerikan Öğrencilerinin Üniversiteye Uyumlarını Yordayan Başa Çıkma Stratejilerindeki Kültürlerarası Farklılıklar) adlı çalışmasını Mana Ece Tuna'ya aittir. Bu çalışma, üniversiteye yeni başlayan toplam 1143 (695 Türk, 448 Amerikalı) öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Tuna, bazı başa çıkma stratejilerini; aktif başa çıkma, planlama, duygusal sosyal destek arama, davranışsal uzaklaşma, dikkatini başka yöne yöneltme, olumlu yönde yeniden yorumlama, reddetme, din, madde kullanımı ve mizahı tezinde veri elde etmek için öğrenciler açısından sınamıştır. Tuna saydığı bu stratejilerin bazıları temelinde kültürlerarası farklılıklar bulunduğunu belirtmiştir. Didar Annaberdiyev ise aynı yıl içinde Ege Üniversitesinde yüksek lisans tezi olarak kabul edilen, **Türkiye'de Eğitim Gören Türk Cumhuriyetleri ve Türk Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Arama Tutumları, Psikolojik İhtiyaçları ve Psikolojik Uyumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi** adlı çalışmasında ise Türk öğrencilerinin Türk Cumhuriyetleri öğrencilerine göre psikolojik ihtiyaçlarının daha fazla olduğu söylemektedir. Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerin psikolojik uyumlarının ise Türk öğrencilere göre daha iyi olduğunu ifade etmektedir. Bu sonucun kendi kültürel başka bir kültürel çevreye giren Türkiye Cumhuriyetler öğrencileri için beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir. 2009

yılında ODTÜ tarafından kabul edilen bir diğer doktora tezi olan Zeynep Eda Sun Selşik'in kaleme aldığı **College Adjustment: A Study on English Prep School Students Studying in Northern Cyprus** (Kuzey Kıbrıs'ta Okuyan İngilizce Hazırlık Okulu Öğrencilerinin Üniversiteye Uyumuna Üzerine bir Çalışma) adlı araştırma ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde okuyan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı öğrencilerin uyumuna ilişkindir. Katılımcıların tamamının Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğu bu çalışma, bu yönüyle coğrafi mekan değişikliklerinin uyum süreciyle ilişkisi bakımından önemli bilgiler sağlamaktadır. İki aylık araştırmanın ilk ayağına Türkiye Cumhuriyeti uyruklu 14 İngilizce Hazırlık Okulu öğrencisi, ikinci ayağına ise yine Türkiye Cumhuriyeti uyruklu 186 İngilizce Hazırlık Okulu öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin üniversiteye uyum süreci ve yaşantıları yani karşılaşılan güçlükler, baş etme yöntemleri, destek kaynakları, kazanımları vs. üç aşamada (3 ay, 6 ay, 9 ay) gerçekleştirilen üç ölçümle araştırılmıştır. Ayrıca cinsiyet, akademik başarı, öğrenci topluluklarına üyelik, algılanan stres, benlik değeri, üniversiteye uyumda kendine yeterlilik ve kültürel uzaklığın üniversiteye uyum üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmanın sonunda; öğrencilerin üniversitedeki ilk yıl içinde çeşitli zorluklar yaşadığını ve bu zorluklarla baş etmede sıklıkla aktif başa çıkma yöntemlerini kullandıklarını göstermiştir. Aile ve arkadaşlar, öğrencilerin, ilk yıllarında en önemli destek kaynakları olarak görülmektedir. Ayrıca, öğrenciler üniversitedeki ilk senelerinin kendilerine olumlu kişisel özellikler edinmede yardımcı olduğunu ve destekleyici sosyal çevrelerinin ve daha önceki yaşantılarının uyumlarını kolaylaştırdığını belirtmiştir. 2010 yılında yüksek lisans tezi olarak Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nce kabul edilen **College Adjustment of International Students: The Role of Gender, Acculturative Stress, Coping Skills, Cultural Distance, and Perceived Social Support** (Uluslararası Öğrencilerin Üniversite Uyumuna: Cinsiyet, Kültürleşme Stresi, Başa Çıkma Becerileri, Kültürel Uzaklık ve Algılanan Sosyal Desteğin Rolü) adlı çalışma, Fatma Nihal Otlu tarafından kaleme alınmıştır. Bu araştırmaya göre kültürleşme stresi, olumlu başa çıkma becerileri ve kültürel uzaklığın uluslararası öğrencilerin üniversite uyumunu açıklamada anlamlı yordayıcı değişkenler iken; cinsiyet, olumsuz başa çıkma becerileri, pasif başa çıkma becerileri ve algılanan sosyal desteğin ise anlamlı yordayıcı değişkenler değildir. Wisam Al-Dabbagh, Wilfrid Larquier Üniversitesi'ne 2010 yılında sunduğu **University Expectation and Subsequent Adjustment in Visible Minority Students** (Görünür Azınlık Öğrencilerin Üniversite Beklentileri ve Mütekip Uyum Sağlama Süreci) adlı yüksek lisans tezinde Kanada çapında altı kampüsten 2913 öğrenci üzerinde çalışmıştır. Görünür azınlık öğrencilerin, çoğunluk öğrencilere göre daha az akademik beklenti içinde olduğunu söylemektedir. Al-Dabbagh, kampüs dışında yaşayan öğrencilerin sadece akademik anlamda değil sosyal olarak da kampüs içinde

yaşayanlara göre daha yüksek oranda akademik zorluk yaşadıklarını söylemektedir. Al-Dabbagh'ın görünür azınlık terimi özelde Siyahi ve Hispanik öğrencileri, genelde ise tüm beyaz olmayanları kapsamaktadır. Al-Dabbagh'ın çalışmasından yola çıkarak üniversite okumak için büyükşehirde gelen taşralı öğrencilerin, aslında giyim tarzı, konuşma şekli, alışkanlıkları, hassasiyetleri, beğenileri vs. bağlamında bir tür görünmez azınlık oluşturduğunu ve görünür azınlık için söylenebilecek bazı öngörülerin taşralı öğrenciler için de doğru olabileceği söylenebilir.

Uyum sağlama sorunlarına nasıl çözüm bulunacağına dair çalışmalar, çeşitli araştırmalara konu olmuştur. 1997 yılında F. Gül Akbalık, Ankara Üniversitesi'nde kabul edilen **Bilgilendirme ve Grupla Psikolojik Danışmanın Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Üniversiteye Uyumları Üzerine Etkisi** adlı doktora teziyle, üniversitenin uyum sağlama adına sunduğu hizmetlerin öğrencilere ne derece katkı sağladığını bulmaya çalışmıştır. 2003 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nde kabul edilen diğer bir yüksek lisans tezi **The Effect and Therapeutic Factors Involved in Short-Term Semi-Structured Support Group Intervention for Enhancing Adjustment of Freshman in Transition to University** (Kısa Süreli Yarı Yapılandırılmış Destek Grubunun Üniversiteye Yeni Başlayan Öğrencilerin Üniversiteye Uyumlarını Kolaylaştırıcı Etkisi ve Grup Sürecindeki İyileştirici Etkiler) Naci Serhat Türktan tarafından yazılmıştır. Türktan, 8 haftalık kısa süreli yan yapılandırılmış destek grubu oturumundan önce ve sonra Üniversiteye Uyum Ölçeği (Student Adaptation to College Questionnaire- SACQ) uygulanmıştır. Destek gruplarına katılmış olmanın genel olarak üniversiteye uyuma ve üniversiteye uyumun farklı boyutlarına yani akademik uyum, sosyal uyum, kişisel- duygusal uyum, üniversiteye bağlılığa olumlu etkisi olduğu bulmuştur. Bu tür araştırmalara yurtdışında da rastlanmaktadır. Mesela Patricia Gale Harrist Hill'in Texas A&M Üniversitesi'ne 2006 yılında doktora tezi olarak sunduğu **First-Year Students' Adjustment to a University: The Role of E-Mentoring** (Birinci Sınıf Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum Sağlaması: E-Danışmanlığın Rolü) adlı çalışması bunlardan biridir. Hill, araştırmasının birinci sınıf öğrencilerine psiko-sosyal uyum sağlama, kişisel gelişim ve akademik başarılarına yardım etmek için düzenlenen ve üniversite tarafından sağlanan E-danışmanlık hizmetinin faydalarını keşfetmeye odaklanmış olduğunu belirtmektedir. Bu konudaki diğer bir örnek ise; Thanh-Thanh Tieu 2008 yılında Wilfrid Larquier Üniversitesi'ne sunduğu **The Effects of a Transition to University Intervention Program on Adjustment and Identity Development** (Uyum Sağlama ve Kişilik Gelişimi Transition to University Müdahale Programının Etkileri) adlı doktora tezidir. Tieu tezinde kısaca T2U olarak adlandırılan Transition to University programının öğrenciler üzerindeki etkisini ele almıştır. Bruce Oppenheimer'ın 1984'te geliştirdiği Küçük Grup Müdahale

le Programına benzer şekilde tasarlanan bu program, Ağustos 2006'da Queens Üniversitesi, Wilfrid Laurier Üniversitesi, York Üniversitesi'nden 148 öğrenci üzerinde kendi rızaları dahilinde uygulanmıştır. Araştırmacı, T2U programının üniversiteye uyum sürecinde genel olarak olumlu etkileri olduğu saptandığını söylemektedir. Benzer bir çalışma Arzu Altunay tarafından **Hemşirelik Öğrencilerinin Üniversiteye Uyumunda Problem Çözmeye Dayalı Psikoeğitim Programının Etkinliğinin Değerlendirilmesi** adıyla yapılmıştır. Hacettepe Üniversitesi bu çalışmayı 2010 yılında Doktora tezi olarak kabul etmiştir. Altunay araştırmasını, problem çözmeye dayalı psikoeğitim programının hemşirelik birinci sınıf öğrencilerinin üniversiteye uyum ve problem çözme becerilerini algılamalarındaki değişimi değerlendirmek amacı ile tek gruplu ön test-son test desenli müdahale araştırması olarak yapmıştır. Aynı yıl Muğla Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak kabul edilen **Halk Oyunlarında Düzenli Katılımın Üniversite Öğrencilerinin Depresyon ve Uyum Düzeylerine Etkisinin Araştırılması** çalışmasında Sıdıka Kocatürk, halk oyunları egzersiz programı üniversite öğrencilerinin depresyon düzeylerine olumlu etki ederken, uyum düzeyi ve egzersiz programına katılım arasında herhangi bir ilişki olmadığını ifade etmektedir.

Sonuç:

Üniversiteye uyum süreciyle ilgili olarak, on bir tanesi yurtdışında yazılmış olan kırk bir adet tez çalışması yukarıda özetlenmeye çalışılmıştır. Yurtdışındaki üniversitelerce lisansüstü eğitim tezi olarak kabul edilen otuz adet çalışmanın ikisi Sağlık Bilimleri Enstitülerine, geri kalan yirmi sekiz tanesi ise Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulmuştur. Yurtdışındaki çalışmaların üniversite öğrencilerinin uyum sürecini, öğrencilerin jeo-sosyallikleri olarak ifade edilebilecek memleketleri ve üniversite okumaya geldikleri yerlerin toplumsallaşmalarına etkileri, etnisitelerinin uyum sağlama sürecine etkileri, kampüs hayatına katılımları, aileleriyle ilişkileri ve akran desteği gibi sosyal destek sistemleri ile internet ve bilgisayar yardımıyla erişilen e-destek programları çerçevesinde ele aldığı görülmektedir. Yurtdışındaki çalışmalar ise, yukarıda da belirtildiği üzere öğrencilerin jeo-sosyallik durumlarını, yerli ve uluslararası öğrencilerin uyum süreçlerini, uyum düzeylerini ve uyum sorunlarını, sosyal destek alabilme durumları ile uyum sorunlarına getirilebilecek çözüm önerilerini ele almaktadır. Öğrencilerin bu sorunlarla başa çıkma stratejileri, boş zaman etkinlikleri ve zararlı alışkanlıklara bağımlılıkları ile üniversitelerin öğrencilere sunduğu psikolojik danışmanlık ve psikoeğitim programları ile beraber incelenmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abadan, N. (1961). Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri: Ankara Yüksek Öğrenim Gençliği Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Akbalık, F. G. (1997) Bilgilendirme ve Grupla Psikolojik Danışmanın Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Üniversiteye Uyumları Üzerine Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.
- Akhunlar, M. N. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri ile Uyum Süreçleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Al-Dabbagh, W. (2010). University Expectation and Subsequent Adjustment in Visible Minority Students. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Wilfrid Laurier University, Ontario.
- Alpan, A. (1992). Cumhuriyet Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Öğrencilerinde Çevreye ve Üniversiteye Uyum Sorunları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas.
- Altunay, A. (2010). Hemşirelik Öğrencilerinin Üniversiteye Uyumunda Problem Çözmeye Dayalı Psikoeğitim Programının Etkinliğinin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi SğBE, Ankara.
- Annaberdiev, D. (2005). Türkiye’de Eğitim Gören Türk Cumhuriyetleri ve Türk Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Arama Tutumları, Psikolojik İhtiyaçları ve Psikolojik Uyumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir.
- Arı, R. (1989). Üniversite Öğrencilerinin Baskın Ben Durumları ile Bazı Özlük Niteliklerinin, Ben Durumlarına, Atılganlık ve Uyum Düzeylerine Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.
- Astin, A. W. (September/ October 1999). “Student Involvement: A Developmental Theory for Higher Education”, Journal of College Student Development. c. 40, sayı: 5.
- Avcı, Ö. (2012). İki Dünya Arasında: İstanbul’da Dindar Üniversite Gençliği. İstanbul; İletişim Yayınları.
- Ayhan, F. (2005). Ege Üniversitesi Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi SBE, İzmir.
- Azmaz, S. (1995). Orta Asya Cumhuriyetleri’nden Gelen Uludağ Üniversitesi’nde Öğrenim Gören Öğrencilerin Uyum Düzeylerini Etkileyen Bazı Etmenler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa.
- Batı, A. H. (2000). Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Birinci ve Altıncı Sınıf Öğrencile-

- rinde Sağlık ve Uyum Düzeyi Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi SğBE, İzmir.
- Bayhan, V. (1997). Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma, Ankara; T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bilgen, S. (1989). Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri ve Bazı Değişkenlerin Uyum Düzeylerine Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.
- Bozkurt, A. (1997). Cinsiyetleri, Fakülteleri ve Uyum Düzeyleri Farklı Hacettepe Üniversitesi Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeyleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.
- Brown-Weinstock, P. (2009). Adjustment and Persistence of Students from an Urban Environment to a Rural Community College, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Syracuse University, New York.
- Çakır, O. (2002). Üniversite Öğrencilerinde Uyuma Dönük Başaçıkma Davranışları, Depresyon ve Psikolojik Belirtiler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE, Trabzon.
- Çiftçi, S. (1997). Sigara İçen ve İçmeyen Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık ve Uyum Düzeyleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.
- Deniz, A. Ç. (2014). Öğrenci İşi- Üniversite Öğrencilerinin Gündelik Hayatı: İstanbul Örneği, İletişim Yayınları; İstanbul.
- Deniz, A. Ç. (2012). “Eğitilmiş Gençliği Anlamada Yeni Bir Tipoloji Önerisi: Cool Gençlik”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.V, sayı:2.
- Düzen, N. E. (2009). Üniversite Gençliğinin İhtiyaçlarının Araştırılması: 2009, Toplum Gönüllüleri Vakfı Yayınları; İstanbul.
- Ergeç, E.; vd. (2007). Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar Raporu , Toplum Gönüllüleri Vakfı; İstanbul.
- Furnham, A.; Barrie S. (1991). Young People’s Understanding of Society, Routledge; London.
- Garvey, D. E. (2007). Student Adjustment: The Freshman Dilemma, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Capella University, Minnesota.
- Güngör, A. (1996). Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Destek, Negatif Yaşam Olayları, Öfkenin İfade Edilme Biçimi ile Kendini Suçlamının Fiziksel Sağlık ve Sosyal Uyumla Olan İlişkilerinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.
- Hill, P. G. H. (2006). First-Year Students’ Adjustment to a University: The Role of E-Mentoring, Texas A&M University - Corpus Christi, Texas, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.

- Katz, Shoshana: Individual and Environmental Factors Associated with College Adjustment, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Wayne State University, Michigan.
- Kirman, M. A. (2005). Din ve Sekülerleşme: Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Karahan Kitabevi; Adana.
- Kocatürk, S. (2005). Halk Oyunlarında Düzenli Katılımın Üniversite Öğrencilerinin Depresyon ve Uyum Düzeylerine Etkisinin Araştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi SBE, Muğla.
- Kozanoğlu, H. (1993). Yuppies ve Bizim Kuşak, İletişim Yayınları; İstanbul.
- Köseli, F. G. (1996). Fırat Üniversitesi Öğrencilerinde Uyum Sorunları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ.
- Lüküslü, D. (2009). Türkiye’de Gençlik Miti: 1980 Sonrası Türkiye Gençliği, İletişim Yayınları; İstanbul.
- Martin, K. (1996). Social Support, Campus Involvement and The Adjustment to University, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Saint Thomas University, yy.
- Murphy, M. C. (1984). The Adjustment of Rural High School Students to a Large, Urban Universities: The Identification of Stressors and Coping Behaviors, Yayınlanmamış Doktora Tezi. The University of Texas, Austin.
- Oğuz, N. (1999). Üniversite Öğrencilerinde Bilişsel Çarpıtmalar ve Uyum Sorunları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa.
- Orbay, Ö. (2009). Resilience/Vulnerability Factors as Predictors of Turkish University Students’ Adjustment to College, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi SBE, Ankara.
- Otlu, F. N. (2010). College Adjustment of International Students: The Role of Gender, Acculturative Stress, Coping Skills, Cultural Distance, and Perceived Social Support, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi SBE, Ankara.
- Ritchie, K. (2003). Factors Affecting the Transition to University, Yayınlanmamış Doktora Tezi. The University of New Brunswick, New Brunswick.
- Saran, N. (1975). Üniversite Gençliği: Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı ile Öğrenci Hareketlerinin Teorik ve Deneysel Seviyede Açıklanması, İÜ Edebiyat Fakültesi Matbaası; İstanbul.
- Schultz, B. R. (2008). A Descriptive Study of Freshmen Adjustment to College at The University of Alaska, Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of La Verne, California.
- Selişik, Z. E. S. (2009). College Adjustment: A Study on English Prep School Students Studying in Northern Cyprus, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi SBE, Ankara.

- Sevinç, S. (2010). Mersin Üniversitesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Akademik, Sosyal, Kişisel ve Kurumsal Uyumlarını Olumsuz Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi SBE, Mersin.
- Skelton, T.; Gill V. (1998). *Cool Places: Geographies of Youth Cultures*, Routledge; London.
- Stern, G. G. (1966). "Myth and Reality in the American College", American Association of University Proffesors (AAUP) Bulletin, c. 52, sayı: 4.
- Soyer, M. K. (1992). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal İçedönüklük ve Dışadönüklük Kişilik Özelliğinin Uyum Düzeylerine Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.
- Şahin, N. H., vd. (1989). I. Üniversite Gençliğinde Uyum Sorunları Sempozyumu, Ankara.
- Tarlak, H.; vd. (2003). Adnan Menderes Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Profili ve Psiko-Sosyal Sorunları, Deniz Ofset; Aydın.
- Tieu, T.-T. (2008). The Effects of a Transition to University Intervention Program on Adjustment and Identity Development, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Wilfrid Laurier University, Ontario.
- Torun, G. (1995). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden Gelen Üniversiteli Öğrencilerin Uyum Süreçleri Üzerine Sosyal Antropolojik Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.
- Tuna, M. E. (2003). Cross-Cultural Differences in Coping Strategies as The Predictors of University Adjustment of Turkish and U.S. Students, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi SBE, Ankara.
- Türktan, N.S. (2003). The Effect and Therapeutic Factors Involved in Short-Term Semi-Structured Support Group Intervention for Enhancing Adjustment of Freshman in Transition to University, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Yaffe, M. (1997). First-Year University Students' Adjustment to University Life as a Function of Relationships with Parents, Yayınlanmamış Doktora Tezi. York University, Ontario.
- Yalım, D. (2007). First Year College Adjustment: The Role of Coping, Ego-Resiliency, Optimism and Gender, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi SBE, Ankara.
- Yazıcı, E.; vd. (2001). Üniversite Gençliği 2001 Araştırması, Gazi Üniversitesi Yayınları; Ankara.
- Yazıcı, E. (2003). Türk Üniversite Gençliği Araştırması: Üniversite Gençliğinin Sosyo-Kültürel Profili, Gazi Üniversitesi Yayınları; Ankara.

XIII VE XIV. YÜZYILA AİT BİR COĞRAFYA SÖZLÜĞÜ: *MERÂSİDÜ'L-İTTİLÂ'* VE ANADOLU'YA DAİR KAYITLARI

H. İbrahim GÖK*

ÖZET

Safiyüddin Abdülmü'min el-Bağdâdî (ö.739-1338) tarafından kaleme alınan *Merâsidü'l-İttilâ'* adlı eser, ansiklopedik olarak düzenlenmiş bir coğrafya sözlüğü olup, özellikle İslâm ülkelerinin coğrafyasını tanıtmaktadır. *Merâsidü'l-İttilâ'*'nin içerdiği mekân adları ve bu yerler hakkında verilen bilgiler, Ortaçağ Türk tarihi açısından son derece önemli kayıtları ihtiva eder. İslâm memleketlerinin pek çok yerleşim yeri hakkında coğrafi malumatı aktarması yanında, iskân edilmeyen yerleri de içermesi ve bunlar hakkında tanıtıcı bilgiler vermesi, özellikle tarihi coğrafya çalışmaları açısından eseri çok daha önemli hale getirmektedir. *Merâsidü'l-İttilâ'*'nin, Yâkût el-Hamavî'nin *Mucemü'l-Büldân* adlı eserinin muhtasarı olmasına karşın, onun Anadolu coğrafyasına dair verdiği kayıtların, özellikle tarih ve edebiyat araştırmalarında kuşkusuz göz ardı edilmemesi gerekir. Yerleşim yerlerinin yanı sıra, dağlar, denizler, nehirler gibi diğer coğrafi oluşumların tanıtılması, eserin tarihi coğrafya alanına büyük katkı sağlamasına yol açar. Dolayısıyla, bu çalışma ile eserde başta İstanbul ve Konya olmak üzere, Anadolu'ya müteallik yerleşim yerleri ile diğer coğrafi mekânlar hakkında verilen kayıtlar ve bunların tahlili ile eser hakkında umumi malumat ve değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Merâsidü'l-İttilâ', Safiyüddin el-Bağdâdî, Yâkût el-Hamavî, Anadolu, Mu'cemü'l-Büldân

---

* Yrd.Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-mail: higok@yahoo.com

ABSTRACT

Marāsīd al-İttilā', written by Safī al-Dīn Abd al-Mu'min al-Baghdādī, is a geographic dictionary. It is formed in an encyclopedic style and introduces Islamic geography. Records and informations on the location names in the book are very important for Medieval Turkish history. In addition, including the places of non-residential areas makes it a more valuable work. Although *Marāsīd al-İttilā'* is a concise of *Mu'jam al-Buldān* written by Yākut al-Hamawī, still it must be considered as a indispensable source for especially in historical and literatural researches on Anatolian geography. By introducing mountains, seas, rivers, lakes residential areas, it contrutes to the studies on historical geography. In this work, it is intended to analyze the records of *Marāsīd al-İttilā'* especially on Istanbul, Konya and many other of Anatolian cities and geographic places.

Keywords: *Marāsīd al-İttilā'*, Safī al-Dīn al-Baghdādī, Yākut al-Hamawī, Anatolia, *Mu'jam al-Buldān*

Giriş

XIII-XIV. Yüzyıla ait olduğunu düşündüğümüz *Merâsidü'l-İttılâ'*, bir coğrafya eseri olup yazarı, görünüşe göre bu çağda yaşamış olan Safiyyü'd-din Abdü'l-mü'min b. Abdü'l-hakk el-Bağdadî adlı müelliftir. Safiyyü'd-din el-Bağdadî hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakla beraber, bazı müellifler onun Hicrî 739, yani 1338-1339 yıllarında öldüğünü yazarlar.

Merâsidü'l-İttılâ', müellifin memleketi olan Bağdad'da kaleme alınmış olduğundan, aslında Anadolu'daki Selçuklu kültür havzasının bir ürünü olarak değerlendirilmeyebilir. Ancak, kaleme alındığı dönem, Selçuklu dönemiyle eş zamanlı ve Anadolu'daki Selçuklu varlığının henüz sürmekte olduğu bir zaman dilimine ait yerleşim yerleri ve coğrafi mekânlardan bahsetmesi, onu Selçuklu döneminin bilimsel bir ürün olarak saymamıza imkân veriyor.

Bununla birlikte eserin, XII.-XIII. Yüzyıla ait sayılması gerektiği iddia edilebilir. Zira bu eser, aslında bir telif ve mufassal eser değil, muhtasar bir eserdir. Nitekim eser, Ortaçağ İslâm dünyasının en önemli coğrafyacılarından biri olan XII.-XIII. Yüzyılda yaşamış olan coğrafyacı müellif Yâkût el-Hamavî (ö. 626/1229)'nin *Mu'cemü'l-Büldân* (Yâkût el-Hamavî, 1979) adlı eserinin bir özettir.

Mu'cemü'l-Büldân, bilindiği üzere, yerleşim yerlerini anlatan ansiklopedik tarzda Arapça kaleme alınmış son derece önemli bir coğrafya sözlüğüdür. Eserde, ağırlıklı olarak İslâm ülkelerinde yer alan yerleşim yerlerinin adları, nasıl ortaya çıktıkları, konumları, oraya mensup âlim, şair, devlet adamı gibi meşhur kişiler, tarihi malumat vs. yanı sıra, zaman zaman da efsanevi ve sıra dışı bilgiler yer alır. Eser, tarih, edebiyat, tarihi coğrafya alanlarının günümüzde dahi bir başvuru kaynağıdır. Arapça birçok baskısı yapılmıştır (Şeşen, 1998: 136.).

Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, Yâkût el-Hamavî'den hemen hemen bir asır sonra yaşadığı anlaşılan Safiyyü'd-din Abdü'l-mü'min el-Bağdadî, *Mucemü'l-Büldân*'ı gözden geçirerek özetlemiş ve bu özet esere *Merâsidü'l-İttılâ' alâ Esmâ'i'l-Emkine ve'l-Bikâ'* (el-Bağdadî, 1955) adını vermiştir. Dolayısıyla, Safiyyü'd-din Abdü'l-mü'min, şu ana kadar *Mucemü'l-Büldân*'ı özetleyen yegâne kişi olarak bilinmektedir. Ancak, başta da değinildiği gibi Safiyyü'd-din'in kendisi hakkında kaynaklarda pek fazla malumat bulunmamaktadır.

Eserin Nüshaları ve Müellif Hakkındaki Notlar

Nâşirin tespitine göre *Merâsidü'l-İttılâ'*'nın, 1696 yılında Bursa'da istinsah edilmiş bir nüshası vardır. Ancak bu yazma nüsha, muhtemelen Bağdad'da olduğunu

1 Türkçeye "Yerleşim Yerleri ve Memleketlerin İsimleri Üzerine İncelemeler" olarak çevrilebilir.

zannettiğim, naşirin Dârü'l-Kütüb olarak andığı kütüphanede bulunuyorsa da, tabii bu durum, Saddam ve Amerikan işgalinin yol açtığı yağmacılıktan önceki dönem için geçerli olduğundan, bu eserin yerinde artık yellere estüğünü tahmin edebiliriz! Bu nüsha, Abdü'l-hâdî b. Abdü'l-bâkî adında bir kâtip tarafından 277 varak halinde talik üslupla istinsah edilmiş olup, 25 Rebûssânî 1108 (21 Kasım 1696) Çarşamba tarihini taşımaktadır (el-Bağdadi, 1955: ۵).

Bununla birlikte, Leyden'de (Şeşen, 1998: 136) 1851-1864 yılları arasında Juynboll'un yayımladığı dört cildi bir kenarda tutarsak; *Merâsidü'l-İttilâ'*'nın ilk ciddî baskısı, edisyon-kritik biçiminde 1954-1955 yıllarında Bağdad'da Ali Muhammed el-Becâvî tarafından üç cilt halinde neşredilmiştir. Biz de bu çalışmada bu üç ciltlik nüshadan yararlandık. Ayrıca, Eserin, Bağdad'da el-Becâvî tarafından yapılan neşrinin 1992 yılında Beyrut'ta üç cilt olarak tıpkıbasımı yapılmıştır.

el-Becâvî, müellif hakkında söz konusu bilgi kıvrıntılarını toplayarak bir sonuca ulaşmaya çalışmışsa da, bu durum müellif hakkında doyurucu bir bilgi edinme imkânı vermemiştir. el-Becâvî'nin müellif hakkında biyografi kitaplarından topladığı bilgi kıvrıntıları şu eserlerde yer alıyor: Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn*'u; İbnü'l-İmâd'ın *Şezerâtü'z-Zeheb*'i ve Corci Zeydan'ın *Tarihu Edebi'l-Lüğati'l-Arabiyye*'si.

Nâşirin bu kaynaklardan aktardığı bilgiler şunlardır:

1-*Keşfü'z-Zünûn*: (5. Cilt, 625. sayfa): “Muhtasarı, H.739 (1338/1339)'da vefat eden Safiyyüddin Abdülmümin ibn Abdülhak el-Bağdadî'nindir”.

2-*Şezerâtü'z-Zeheb*: (H.739 (1338/1339) yılında vefat edenler bahsinde): “Bağdad âlimidir. Safiyyü'd-din Abdü'l-mü'min b. el-Hatîb Abdü'l-hakk b. Abdullah b. Ali b. Mes'ûd el-Bağdadî el-Hanbelî el-İmâm el-Mutkin. 7 Cemaziyelâhir 658 (20 Mayıs 1260)'de Bağdad'da doğmuştur. Yâkût'un *Mu'cemü'l-Büldân*'ını özetlemiştir. H. 739 (1338/1339) yılında ölmüştür.”

3-Corci Zeydan, *Tarihu Edebi'l-Lüğati'l-Arabiyye* (Mısır, 1922): (3. cilt, 89. s): “Bu sözlüğü H. 739 (1338/1339) yılında vefat eden Safiyyüddin b. Abdülhak ihtisar etmiştir. Safiyyüddin, coğrafyayla alakalı bilgileri özetleyerek ona *Merâsidü'l-İttilâ' alâ Esmâi'l-Emkine ve'l-Bikâ'* adını vermiştir. Kitab, 1850 yılında Leyden'de dört cilt halinde basılmıştır” (el-Bağdadi, 1955: ۵-۶).

Buradan anlaşıldığı kadarıyla, Safiyyü'd-din Abdü'l-mü'min, Bağdadlı ve Han-

beli mezhebine mensup bir âlim ve imamdır. Hanbelî mezhebine mensubiyeti, *Keşfü'z-Zünûn*'da Hâfız Ebu'l-Kâsım Ali ibn Asâkir ed-Dımaşkî'ye dayandırılmaktadır (Kâtip Çelebi, 2007: IV, 1385).

Bizim tespitimize göre, *Keşfü'z-zünûn*'da nâşirin notundan farklı olarak, el-Bağdadî'nin Mukaddime'sinden pasajlar da aktarılmıştır (Kâtip Çelebi, 2007: IV, 1384-1385). Bunlar, el-Bağdadî'nin *Mu'cemü'l-Büldân*'ı niçin ihtisar ettiğini açıkladığı satırlardır.

Ancak, burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Bu kaynakların hiçbiri *Merâsidü'l-İttulâ'*'yı telif bir eser olarak saymaz ve ondan müstakil bir eser olarak bahsetmezler. Bu kaynakların tamamı, Yâkût el-Hamavî'nin *Mu'cemü'l-Büldân* adlı eseri hakkında bilgi verirken muhtasarından da söz etme gereği duyduklarından, Safiyyü'd-din ve eserinin adını zikretmektedirler.

Peki bu durum, *Merâsidü'l-İttulâ'* adlı eserin bilimsel değerini düşürür mü? Eseri yayımlayan el-Becâvî, eserin değeri hakkında Avrupalı müsteşriklerin görüşünü aktarırken, R. Dozy'in bir ifadesini özellikle vurgulamaktadır. Ona göre bu müsteşrikin şu ifadesi, eserin bilimsel değerini takdir eden bir cümledir ve Dozy, aslında başka bir sözlükten bahsetmektedir:

“*Mu'cemü'l-Bekrî*”nin müellifi bu zor ve önemli işte bütün liyakatleri hak eden bir edebiyatçı ve coğrafyacıdır. Eski bir kasidede veya herhangi bir kitapta geçen bir yer adı ele alındığında ve ondan söz edilmeye çalışıldığında, *Merâsidü'l-İttulâ' alâ Esmâ'i'l-emkine ve'l-Bikâ'* dışındaki diğer coğrafyacılar hata üzerine hata yapıp, çelişkiden çelişkiye düşerken, bu kitap bütün bu tenkitlerin üzerindedir...” (el-Bağdadî, 1955: ۵).

Nâşir bu satırları *Merâsid*'in bilimsel değerini takdireden batılı bilim adamlarının onayı olarak değerlendirmektedir.

Dozy veya diğer müsteşriklerin görüşleri bir yana, *Merâsidü'l-İttulâ'*'nın bilimsel değerini takdir etmek için eser üzerinde yapılacak bir inceleme, zaten bu konuda bir kanaat oluşturacaktır.

***Merâsidü'l-İttulâ'* Nasıl Bir Eserdir ve Müellifin Gereçekleri Nelerdir?**

Safiyyü'd-din el-Bağdadî, *Mu'cemü'l-Büldân*'ı ihtisar etme gerekçesini *Merâsid*'in Mukaddime bölümünde açıklamıştır. Ona göre *Mu'cem*, bir coğrafya sözlüğünü aşan bir içeriğe sahiptir. Yerleşim yerlerinin konumunu belirtmekten ziyade, bunların ortaya çıkışlarını, telaffuz biçimlerini, isimleriyle alakalı etimolojik kayıtları, çeşitli hikâyeleri, buraya mensup meşhur kişilerin hayatlarını ak-

tardığından, amaçladığının çok ötesine geçmekte ve bu fazla bilgiler yüzünden okuyucunun dikkatinin dağılmasına yol açmaktadır.

Bağdadî'nin tespit ettiği gibi Yakut el-Hamavî, gerçekten de eserinde herhangi bir yerin sadece coğrafi konumuyla alakalı bilgi vermez. Fakat bunun yanı sıra, orayla alakalı tarihi hikâyeleri, etnografik bilgileri, orada yetişen bilgin, edebiyatçı ve diğer meşhur kişilerin bir listesini ve özellikle o yerle alakalı şiiirleri mutlaka sıralar.

Yâkût'un bu yaklaşımı, Bağdadî tarafından *Mucem'ü'l-Büldân*'ın olumsuz tarafları olarak değerlendirilmiştir. Böyle bir eserin işe yarar hale gelmesi için bu fazlalıklarından kurtulması gerekmektedir. Bu yüzden Bağdadî, *Mucemü'l-Büldân*'daki mekân adlarının konumlarını ve okunuşlarını gösteren bilgiler dışındaki bütün edebi fazlalıkları ayıklayarak ortaya *Merâsidü'l-İttilâ'*ı çıkarmıştır.

Esasen el-Bağdadî'nin yaptığı kısaltmalar sadece bu tür edebi delillerle sınırlı değildir. O, *Mu'cem*'deki etimolojik kayıtların yanı sıra, Yâkût'un çeşitli yerlerde verdiği sipesifik bilgilerin ihtisarı lüzumuna da hükmetmiştir. Öyle ki, *Mu'cemü'l-Büldân*'ın baş tarafında yer alan bazı coğrafi tabirlerin, meselâ, *kûre* (çğl. *kuver*), *iklîm* (çğl. *ekâlîm*), *mihlâf* (çğl. *mehâlîf*), *rustâk* (çğl. *resâtîk*), *cünd* (çğl. *ecnâd*), *tussûc* (çğl. *tasâsîc*); *fersah*, *mîl*, *berîd*; *tûl*, *arz*, *derece*, *dakika*; *harâc*, *sulh*, *selem*, *fey*, *ganimet* gibi, mekân, bölge, mesafe, koordinat ve arazi hukukunu tanımlayan kavramların açıklandığı kısmı tamamen atlamıştır.

Bunun gibi, Yâkût'un özellikle Türklerin oturduğu memleketler hakkında verdiği bazen sayfalar dolusu tutan bilgilerin çoğunluğu da el-Bağdadî tarafından göz ardı edilmiştir. Tabii bu durum başka yer adları için de geçerlidir.

Bununla birlikte el-Bağdadî, Yâkût'un atladığı ve onda bulunmayan bazı yer adlarını *Merâsidü'l-İttilâ'*'ya eklemiştir. Ancak *Mu'cem*'de olan bazı isimlerin de *Merâsid*'de bulunmadığı anlaşılıyor.

Safiiyyü'd-din el-Bağdadî, *Merâsidü'l-İttilâ'*ı hazırlama gerekçesini Mukaddime'sinde şu şekilde açıklamaktadır:

“Kitapların ortaya konmasından maksat, tek bir ilmin açıklanmasıdır. Bu yüzden anlayışın dağılmaması, kulağın ondan uzaklaşmaması ve içindeki sözün dinlerken bıkkınlığa yol açacak kadar uzamaması için başka bir ilmi açıklayan kitapla karıştırılmaması gerekir. Ayrıca uzunluğundan ötürü yazımı gerçekleşmez ve okunması zorlaşır.

Mu'cemü'l-Büldân adlı kitabın durumu böyledir. Ancak ondan beklenen, yalnızca, dünyanın dörtte biri üzerinde yerleşim yeri olarak kullanılan ve bir haberde veya bir şiiirde geçen yer ve bölge adlarının bilgisi ile bunların yeryüzü bakımın-

dan yönünün, kıta bakımından da yerlerinin açıklanmasıdır. Daha fazlası, arzu edilen hedefe göre gereksizdir. Eğer içinde istenenden fazla bir bilgi varsa, bu amacın dışındadır...

Yâkût'un ülkelerin doğuşu hakkında zikrettiği bilgilerin çoğu, enlem ve boylamları dışında doğru değildir, ayrıca bu bilgilerin de araştırılması icap eder. Yine, yerleşim yerlerine mensup kişiler bahsinin yeri ancak şahısları konu edinen biyografi kitaplarıdır. Bu konuyu da derinlemesine incelemek mümkün değildir. Onun kaydettiği ve ciltler tutan bu konuların tamamı eseri inceleyen yorar, yazanı usandırır ve öğrenmek isteyen kişiyi de güç durumda bırakır..." (el-Bağdadî, 1955: Mukaddime kısmı).

Dolayısıyla, "Kitabın hazırlanmasında izlenen yöntem, *Mu'cem*'i konuyla ilgili olmayan bilgilerden kurtararak ona katkıda bulunmaktır" (el-Bağdadî, 1955: Takdim kısmı). Bununla birlikte müellif, *Mu'cem*'i takip etmiş ve onun yöntemini ana hatlarıyla izlemiştir.

Müellif, yöntem hakkında da şunları söylüyor:

"Onun kaydettiğini kaydettim ve göz ardı ettiklerini, doğrulamak için zaman bulamadığımdan ben de göz ardı ettim; belki bazı yerlerle alakalı olarak ilâvelerde buldum. Kitapta dikkatimi çeken hatalı yerleri düzelttim, zira o bunları başkasından nakletmiş ve bunda da hata yapmıştır; belki de kendisi öyle zannetmiştir. Ben bunları fark ettim ve doğrusunu araştırdım. O yörelerin sakinleri arasında bilgi sahibi olan kişilere, o yöreye komşu olanlara ve o yöne yolculuk yapanlara sordum. Kendi gezim sırasında da özellikle Bağdad ve çevresiyle ilgili çok hatalı bilgiler olduğunu gördüm ve bunları düzelttim..." (el-Bağdadî, 1955: ح).

Merâsidü'l-İttlâ', Arap alfabesine uygun olarak düzenlenmiştir. İsimlerin yazılış alfabetik sistem gözetilerek sıralanmıştır ki bunu ilk olarak Yâkût el-Hamavî yapmış bulunmaktadır. Her harfin başlangıcı, "Kitâb" kelimesi ile birlikte ana başlık olarak gösterilmiştir.

Her ismin okunuşunu gösteren herekeler, umumiyetle gösterilmiş, bunun yanı sıra, hangi harflerden oluştuğu da Arap alfabesindeki adları zikredilmek suretiyle belirtilmiştir. Eser, bu konuda tamamen *Mu'cemü'l-Büldân*'ı taklit etmiştir.

Nâşirin, eserin neşrinde ve tenkidinde gösterdiği dikkatin takdire şayan olduğunu belirtmek gerekir. Öncelikle, müellifin sarfı nazar ettiği şiirlerin hemen hemen tamamını dipnotta göstermiştir. Edisyon metinde eksik olan bazı pasajlar naşir tarafından bazen yazma nüshadan, bazen de Leyden nüshasından aktarılmıştır.

Madde başı olan yer adları, eserde parantez içinde gösterilmiştir. Ancak el-Bağdadî, Yâkût'un ayrı maddeler halinde yazdığı pek çok ismi okunuşları bir-

birine yakın olduğu gerekçesiyle, ayrı maddeler olarak yazmaktan kaçındığından, bu tür isimleri, aynı metin içerisinde göstermiştir. Dolayısıyla, bu durum, *Merâsidü'l-İttilâ'*daki madde sayısının, *Mu'cemü'l-Büldân*'dakinden az olmasına yol açmıştır.

Müellifin Hataları

Müellifin, kimi yerler hakkında şüphe içeren bilgiler vermesi, onun ilgili coğrafya hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını gösteriyor.

a-Nitekim, Antalya (Entâliye)'dan bahsederken onu Kostantiniyye körfezi yakınlarında göstermesi dikkate şayandır. Bu durum, müellifin Antalya'yı görmediğini hatta kentin bulunduğu bölgenin coğrafi yapısı hakkında sağlam bir bilgisinin bulunmadığını gösteriyor.

b- Yine, bugün Suriye sahillerinde bulunan *Ervâd* (Ruad) adasını Kostantîniyye yakınlarında gösteriyor.

c- Trabzon (Etrâbezünde) maddesinde, *Kerâsindeh* (کراسنده) diye bir şehirden, belli ki Giresun, bahsettiği halde, bu şehir hakkında herhangi bir bilgi vermiyor.

d- Benzer şekilde, Konya'yı tarif ederken Aksaray'dan bahsediyor. Ancak madde başı olarak Aksaray, eserde yer almıyor.

Anadolu İle İlgili Kayıtlar

Merâsidü'l-İttilâ' "da, Anadolu ile ilgili 206 adet yer adı geçmektedir. Bunlar, madde başı olarak kaydedilen isimlerdir. Kuşkusuz, bunların hepsi, yerleşim yerleri değildir. Coğrafi alan ve yerleşim yeri olarak, eserde geçen mekân türleri şunlardır: *medîne*; *belde*; *nâhiye*; *karye*; *mevzi*; *suk*²; *kûre*³; *suğur*; *kale*; *deyr*; *nehir*; *cebel* vb. Eserde geçen Anadolu'ya ait mekânların ağırlıklı olarak bugünkü Güney ve Güneydoğu Anadolu ile hudutlar civarında yer aldıklarını görmekteyiz. Bu isimlerden 28 tanesi bugünkü illerimize; 36 tanesi de bugünkü ilçelerimize tekabül etmektedir.

Bunlar arasında, bilhassa Selçuklu coğrafyasıyla ilgili 15 kadar yer adından bahsedilmektedir: Konya, Kayseri, Tokat, Malatya, Ankara, Malakonya, Ereğli, Ahlat, Antalya, Tarsus, Misis, Antakya, İznik, Harput gibi.

Eserde, Konya ile ilgili açıklama bir cümle şeklinde yer almaktadır:

Küniye: "Rûm (diyarın)daki en büyük İslâm şehirlerindedir. Aksaray'la birlikte hükümdarların oturduğu yerlerdendir." (el-Bağdadî, 1955: III, 1134).

2 Suk': Birden fazla köyü içine alan bölge.

3 Kûre: Çok sayıda köyü içine alan *suk*'a *kûre* denmektedir.

Görüldüğü gibi bu oldukça kısa bir metindir. Esasen diğer şehirler hakkında da bundan farklı açıklamalar yoktur. Yani, metinler oldukça kısadır. Yâkût el-Hamavi'deki metin biraz daha uzun ise de, yine de çok fazla bilgi içermez. Selçukluları ilgilendirdiği ölçüde şu kayıd yer alır:

“Bilâdu'r-Rûm'da çok büyük bir şehirdir. Kılıç Arslan evladı olan Rum Selçuk oğulları hükümdarlarının bir merkezidir (kürsiyy). Şehirde, cami ve filozof Blinas'ın Rum Kayseri için yaptığı bir hamam bulunur...” (Yâkût el-Hamavi, 1979: IV, 415).

Müellif, bundan sonra Batlamyus'un Kayseri'nin koordinatlarıyla ilgili açıklamalarına yer veriyor.

Merâsidü'l-İttılâ'da “İstanbul”la ilgili kayıt da dikkat çekiyor. Esasen, İstanbul, bir Selçuklu şehri değildi. Ancak eserin, şehrin ismini aktarması bakımından bu kayıt dikkat çekicidir. Eserde, Kostantîniyye olarak da geçen İstanbul için aslında öyle detaylı bir bilgi yoktur. Fakat “İstanbul” kelimesinin kullanılması, bu kelimenin tarihi derinliğini göstermesi açısından önemlidir. İstanbul'la ilgili açıklama şöyle:

İstanbûl: “Kostantîniyye şehrinin adıdır” (el-Bağdadî, 1955: I, 88).

Kostantîniyye için ise şunları söylüyor:

Kostantîniyye: “Kostantîne de denir. Buranın adı, Bizantiye (بزنطية) idi. Ancak Büyük Kostantîn buraya yerleşti. Şehrin etrafına bir sur yaptırdı ve kendi adını verdi. Romalıların şu ana kadar payitahtı olmuştur. Adı Istanbûl (اصطنبول)'dur. Bu şehrin büyüklüğü, azameti ve güzelliği hakkında pek çok hikâye anlatılır. Denizden bir körfezi (*halic*) vardır. Bu haliç, şehri doğudan ve kuzeyden olmak üzere iki yönden çevirir. Batı ve güney yönleri karadır. Büyük surun kalınlığı 21 zirâdır. Sur önünde denize bağlı kanalın kalınlığı ise 15 zirâdır. Deniz ile arası 50 zirâdır. Yüz kadar kapısının olduğu söylenir. Bu kapılardan biri Altın kapıdır (Bâb ez-Zeheb). Bu aslında demirdir, altınla kaplanmıştır.” (el-Bağdadî, 1955: III, 1092).

Eserde geçen yer adlarının sayısal dökümü:

1	Kıta/Anakara	2	Suğūr	14	Akarsu
40	Belde	1	Vilâyet	3	Deniz
40	Medine	2	Bilâd	3	Göl
22	Kale	2	Mera	2	Ada
10	Köy	1	Suk'	1	Vâdi
6	Küre	1	Rustâk	1	Kaplıca
6	Nâhiye	1	Arazi	1	Su kaynağı/pınar
6	Mevzi'	3	Dağ	1	Köprü
6	Manastır	1	Kilise		

BUGÜNKÜ İLLER

1) Adana (Ezene)	15) İstanbul/Kostantîniyye
2) Adıyaman (Hisnu Mansûr);	16) Kars
3) Ankara (Enkıra)	17) Kayseri (Kaysâriyye);
4) Antakya (Entâkiye)	18) Konya (Kûniye)
5) Antalya (Entâliye)	19) Malatya
6) Bayburt (Bâbirt)	20) Mar'aş
7) Bingöl (Cebel Cûr/Çapakçur)	21) Mârdîn
8) Bitlis (Bedlîs)	22) Mûş
9) Diyarbakır (Âmid)	23) Siirt (Es'art)
10) Elazığ (Harput/Harta Birt/ Hisnu Ziyâd)	24) Sîvâs
11) Erzincân	25) Tokat (Tevkât)
12) Erzurum (Erzen er-Rûm/Kalîkalâ)	26) Trabzon (Etrâbezünde)
13) Gaziantep (Ayn Tâb)	27) Urfâ (er-Ruhâ)
14) Hakkari (El-Hekkâriyye)	28) Vân

BUGÜNKÜ BÜYÜK İLÇELER

1) Ahlat (Hilât)	19) Hasankeyf (Hısn Keyfâ)
2) Afşin (Ebsüs)	20) İskenderun (İskenderûne)
3) Araban	21) İznik (Eznîk)
4) Ani (Ânî)	22) Kemah
5) Besni (Behisnâ)	23) Keysun (Keysûm)
6) Birecik (Bîre)	24) Kızıltepe (Koçhisar/Düneysir)
7) Cizre (Ceziretu İbn Ömer)	25) Malazgirt

8) Eğil (Ekil)	26) Misis (el-Massîsa)
9) Elbistan (Ebülüsteyn)	27) Nusaybin (Nasîbin)
10) Eleşkirt (Velâşcirt)	28) Palu (Balu) (Şimşât ?)
11) Erciş	29) Pasin (Basin)
12) Ereğli (Hirakle)	30) Payas (Bayas)
13) Ergani (Erganîn)	31) Samsat (Sümeysât)
14) Erzen	32) Savur
15) Gerger (Kerker)	33) Silifke (Selüvkiyye)
16) Habur	34) Silvan (Meyyâfârikîn)
17) Hani	35) Suruç (Seruc)
18) Harran	36) Tarsûs (Tarasûs)

SONUÇ

a- *Merâsidü'l-İttılâ'*, bir coğrafya sözlüğü olarak bütün noksan ve zayıf taraflarına rağmen, yazıldığı XIII.–XIV. Yüzyıllar itibariyle Anadolu'nun ve diğer Türk memleketlerinin tarihi coğrafya ve toponomisi için temel eserlerden biridir.

b- *Merâsidü'l-İttılâ'* ile birlikte, dayandığı nüsha olan Yâkût el-Hamavî'nin mufassal *Mu'cemü'l-Büldân* adlı eseri, Türk Tarih Kurumu öncülüğünde içinde Arapça mütehasısı olan tarihçi, edebiyatçı, dilbilimci ve coğrafyacıardan oluşturulacak bir komisyon tarafından Türkçeye tercüme edilmelidir. Amatör çevirilerin bilimsel eserlere yarardan çok zarar verdiği ortadadır.

c- Anadolu'nun tarihi coğrafyası ile ilgili çalışmalarda W. Ramsay (Ramsay, 1960) ve Paul Wittek (Wittek, 1969) gibi oryantalistlerin yol göstermesiyle başlayan, yer adlarını daha çok arkeolojik bulgular ve antik dönem dil ve isimlerine dayandırma çabasıyla okuma yaklaşımının, Arapça coğrafya eserlerini de dikkate alması gerekmektedir. Ortaçağ Arap kaynaklarının Anadolu'nun toponimisine katkı yapan son derece kıymetli kayıtlarının varlığı göz önünde tutularak bu tür çalışmalarda mutlaka değerlendirilmesi lazımdır.

d- *Merâsidü'l-İttılâ'* ve benzeri coğrafya eserleri, halihazırda kullandığımız şehir adlarının ne kadar derin bir tarihi geçmişe sahip olduğunu gösterdikleri gibi, Türk kültürünün ve münhasıran Selçuklu toplumunun yabancı kültürlerle karşı son derece açık ve hoş görüşü içerisinde yaklaştığını ispat etmektedir.

MERÂSİDÜ'L-İTTİLÂ' DA ANADOLUYA AİT KAYITLAR

Âzerm	آذَرْمَ	Ebû Sa'd es-Sem'ânî şöyle diyor: “Burasının, sınır (<i>suğûr</i>) <i>beldelerinden</i> Âzene ⁴ (أَنَّة)nin köylerinden biri olduğunu zannediyorum.”
Âsiyâ (Asya)	آسِيَا	Yunanca bir kelimedir. Yunanlar yeryüzünü üç bölgeye ayırıyorlardı: Lûbiyye (لُوبِيَّة) [Libya], Evraffî (أُورْفِي) [Avrupa] ve doğuda bu iki kıtayı karşılayan Âsiyâ [Asya]. Buna Büyük Asya (Âsiyâ Kübrâ) da denmektedir. Çünkü burası başta zikredilen iki kıtanın iki katı büyüklüğündedir. Yunanlar dünyayı Batı (Mağrib) ve Doğu (Maşrik) olmak üzere kısımlara bölerler. Sağ taraftan Güneyin (Cenûb) karşısına düşen yerde Batı (Mağrib) vardır. Kuzeyin (Şimâl) karşısında ise Doğu (Maşrik) bulunmaktadır. Rum Denizi (بَحْرُ الرُّومِ) [Akdeniz] <i>tûl</i> [Meridyen /Boylam] ile Mağribi geçtiği zaman güneyine Lûbiyye ve kuzeyine Evreffî adını verirler. Maşrikî ise kendi halinde bırakırlar. Bu kısım uzaklığından dolayı onlar tarafından görülmediğinden kendi halinde bırakılmıştır. İnsanlar Âsiyâ'yı iki kısma ayırırlar: 1-Âsiyâ Suğrâ [Küçük Asya]: Burası Irak, Fârs, Cibâl ve Horasan'dır. 2-Âsiyâ Kübrâ [Büyük Asya] ise, Hind, Çin ve Türk ülkelerinden oluşur.
Âlis⁵	آلِسَ	Rum ülkesinde (Bilâdu Rûm) bir nehirdir. Yine Âlis, Selûvkiyye (سَلْوَقِيَّة) (Silifke) nehri, denize yakın, Tarasus (طَرَسُوس) (Tarsus) ile arasında yürüyüşle bir günlük mesafe vardır. Müslümanlarla Rumlar arasındadır
Âmid (Diyarbakır)	آمِدَ	Bu Rumca bir kelimedir. Eski, muhkem, güvenli bir belde olup, etrafı siyah taştan yüksek surla çevrilidir. Şehrin büyük bölümünü Dicle ırmağı bir hilal gibi çevirir. Yakınlarında birçok su kaynağı çıkar.

⁴ Metinde, aşağıda geçtiği üzere, madde başı olarak zikredildiğinde, Ezene (أَنَّة) şeklinde hemze ile kayıtlıdır. Yakut'ta da aynı şekildedir.

⁵ Kızılırmak'a verilen ad. Bkz. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 52.

Ânî	آنى	Ermîniyye'de (أرمينية), Ahlat ile Kenceh (كنجه) arasında bulunan müstahkem bir kale ve şehirdir.
Ebsüs (Afşin)	أبسس	Rûm <i>nâhiyesinde</i> , Ebülüsteyn (أبلستين) yakınlarında, harap olmuş bir kenttir. Orada Eshâb-ı Kehf'in ve kitâbenin (<i>rakîm</i>) olduğu söylenir.
Ebülüsteyn (Elbistan)	أبلستين	Bilâdu'r-Rûm (Anadolu)'da meşhur bir şehirdir. Eshâbı Kehf'in şehri olan Ebsüs (أبسس) yakınlarındadır.
Ezene (Adana)	أذنة	<i>Suğûrda</i> meşhur bir <i>belde</i> olup, Misis (Massisa) yakınlarındadır.
Erciş	أرجيش	Büyük İrmîniyye ⁶ (أرمينية) <i>nevâhîsinden</i> eski bir şehirdir. Hilât (خلاط) (Ahlat) yakınlarındadır. Halkının çoğu Hristiyan Ermeni'dir.
Erzencân (Erzincan)	أرزجان	Halkı Erzenkân (أرزنگان) şeklinde söyler: Hayrâtı çok, halkı kalabalık, nezih, güzel, meşhur bir <i>beldedir</i> . Bilâdu İrmîniyye'den olup, Rûm diyarı ile Ahlat arasında yer alır. Erzen er-Rûm'a (Erzurum) yakındır. Halkının çoğunluğu Ermeni'dir.
Erzen	أرزن	Ahlat yakınlarında meşhur bir <i>beldedir</i> . Müstahkem bir kalesi vardır. İrmîniyye'nin en mamur <i>nâhiyelerindendir</i> .
Erzen er-Rûm	أرزن الروم	Yine Bilâdu İrmîniyye'de bir başka <i>beldedir</i> .
Ersenâs⁷	أرسناس	Bilâd er-Rûm'da, suyunun soğukluğu ile meşhur bir nehrin adıdır.
Er'anz	أرعنز	[Yâkût] diyor ki: Diyârü Bekr'de bir yer olduğunu zannediyorum.
Erkanîn	أرقين	Rûm'da bir <i>beldedir</i> . Bazı kimseler fâ ile rivâyet etmişlerdir.

⁶ Bu kelime, bazen İrmîniyye, bazen de yukarıda olduğu gibi Ermîniyye şeklinde geçmektedir. Ancak madde başı olarak aşağıda İrmîniyye şeklinde geçiyor.

⁷ Umar, Arsen ve Arsene olarak geçen iki akarsudan bahsediyor. Bağdadî'nin belirttiği Ersenâs'ın, Dicle'ye karışan Murat suyunun eski adı olan Arsene olma ihtimali daha kuvvetlidir. Bkz. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 112.

İrmîniye⁸

إِرمينية

Şimâl taraflarında çok büyük bir bölgenin (*suk'*) adıdır. Sınırları, Berze'a'dan, Bâb el-Ebvâb'a, diğer taraftan Bilâd er-Rûm'a ve el-Kabk (القبق) dağına kadar uzanır. Burası Küçük ve Büyük olmak üzere ikiye ayrılır. Küçük olan, Teflis ve *nâhiyeleri*; Büyük olan ise Hilât ve *nâhiyeleridir*. Dört İrmîniye olduğu söylenir. Bunlardan ilki: Beylekân, Kabele (قبلة), Şîrvân (شروان) ve bunlara bitişik yerlerdir. İkincisi: Cürzân (جرزان), Soğdebîl (صغديبل), Bâb Feyrûzkubâz (باب فيروزقوبذ) ve el-Lekz (اللكز). Üçüncüsü: el-Besfürcân (البيسفرجان), Debîl (ديبل), Sirâc (سراج), Tayr (طير), Bağravend (بغروند) ve en-Neşevâ (النشوى)'dır. Dördüncüsü: Yakınında Resûlullah'ın sallallâhu aleyhi ve sellem'in arkadaşı Safvân b. el-Mu'attal es-Selmâ'nın kabrinin bulunduğu Hısnu Ziyâd (حصن زياد) ile yine bu civardaki Şimşât (شمشاط), Kâlikâlâ (قاليقلا), Ercîş ve Bâcüneys (باجنيس)'tir.

el-Üründ

الأُرُنْد

Antakya (Entâkiye) ırmağının adıdır. [Başlangıçta Baalbek tarafında el-Meymâs derler; Hama'dan akarken el-Âsî denir. Entâkiye'de ise]⁹ el-Üründ adını alır. Farklı yerlerde değişik adları vardır.

Ervâd¹⁰

أَرْوَاد

Bahr er-Rûm'da, Kostantîniye yakınlarında bir adanın adıdır.

Eznîk

أَزْنِيك

Kostantîniye denizi kıyısında bir şehirdir.

Esbîren

أَسْبِيرِن

İrmîniyye'de Erzen er-Rûm *nâhiyesine* bağlı meşhur bir şehir ve kaledir.

Üstân

أُسْطَان

İrmîniyye'de Ahlat *nâhiyesine* bağlı meşhur bir kaledir.

⁸ Yâkût el-Hamavî'ye göre, İrmîniye adının kökeni, *siyer* ehline dayanarak, Ermînâ b. Lantâ b. Evmer b. Yâfes b. Nûh'tan gelmektedir. Bu kayda göre, bu şahıs buraya ilk gelip yerleşen kişidir. Yâkût'tan naklen.

⁹ Yâkût'tan naklen.

¹⁰ Şemseddin Sâmî, bunun Suriye sahillerinde Tartusa civarında harabeleri meşhur olan küçük bir ada olduğunu kaydetmektedir. Ruad diye de bilinmektedir. Bkz. *Kâmûsu'l-A'lâm*, II, 842. Günümüzde bir yerleşim yeridir.

Üstuvân	أُسْتُوَان	Şâm <i>nâhiyesinde</i> Rûm <i>suğûrunda</i> bulunan bir kaledir.
İskenderûne	إِسْكَندَرُونَة	Ahmed b. et-Tayyib şöyle demiştir: Antakya (Entâkiye)'nin doğusunda (شرقى أنطاكية), Şâm denizi kıyısında bir şehirdir. Bağrâs (بغراس) ile arası dört gündür. Entâkiye ile arası Şâm denizi kıyısından 8 <i>fersah</i> tır. ¹¹ [Yâkût] diyor ki: Şâm tarihlerinden birinde İskenderûne'nin Akkâ ile Sûr arasında olduğunu gördüm.
Eşkûniye	أَشْكُونِيَة	<i>Suğur</i> 'da, Rûm <i>nâhiyelerinden</i> dir.
İstanbûl	إِسْطَنْبُول	Kostantîniyye şehrinin adıdır.
Etrâbezünde (Trabzon)	أَطْرَابَزُنْدَة	Kostantîniyye Denizi'nin doğusundaki kıyı şerhinde bulunan büyük Rûm şehirlerinden biridir. Burası Buntus Denizi (بنطس) olarak bilinir. El-Kabk (القبق) dağı, bu şehre kadar gelir. Sonra onu deniz keser. Burası denize hâkim bir yerdir. Su, kenti bir hendek gibi çevirir. Üzerinde bir köprü vardır. Ani bir saldırı anında bu köprüyü kaldırır-lar. Geniş <i>rustâkı</i> vardır. Karşısında Kerâsindeh (كِرَاسِنْدَه) [Giresun] şehri yer alır.
Üfsûs	أُفْسُوس	Tarsus (Tarasûs / طرسوس) <i>suğurunda</i> bir <i>beldedir</i> . Buranın <i>Eshâbu Kehf</i> şehri olduğu söylenir.
el-Efkûsiye (Lefkoşa)	الْأَفْكُوسِيَة	Kıbrıs adasının bir şehrinin adıdır. Bu, Rumca Efkîdyûn (أَفْقِيدُون)'un Arapçalaştırılmış şeklidir. Manası, hayırlı yerdir. [Bunu bana Kıbrıs'ta oturan bir Arab haber vermiştir] ¹²
Eflûgunyâ	أَفْلُوْغُونِيَا	Bilâdü'l-Ermen'de büyük bir şehirdir. İrmîniyye <i>nevâhîsinden</i> dir. Bu şehrin <i>rustâkları</i> , büyük ve müstahkem kaleleri vardır. Bu kalelerden birine, Versmân ¹³ (ورثمان) derler. Denizin ortasında, erişilmez bir dağın ucundadır. Yine orada, Nasîbîn (نصيبين) denin, toprağın içine giren bir nehir vardır. Cüzâm, buranın halkı arasında çabuk yayılır. Zira yiyecekleri çoğunlukla kükürt-lüdür (<i>kibrît</i>) ¹⁴ .

¹¹ 1 Fersah=5 veya 6 km'lik mesafe olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Walter Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev: Acar Sevim, Marmara Ü. Yay., İstanbul 1990, 76; *Türkçe Sözlük*, Haz: Şükrü Halûk Akalın (v.d.), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2009, 691.

¹² Yâkût'tan naklen.

¹³ Eserde, Versmân adında bir madde yer almaz. Bununla birlikte Versân adında bir belden bahsedilir. Kelime, Yâkût'ta, Verîmân şeklindedir.

¹⁴ Yâkût'ta, Kerenbu [lahana] şeklinde.

Eksûsâ'	أَكْشُونَاءَ	Bir kaledir. [Yâkût] İrmîniye'de olduğunu tahmin ediyorum diyor.
Ekil	أَكْل	Mardin'in köylerindedir.
Ültâ	أَلْتَى	Teflis yakınlarında müstahkem bir kale ve şehirdir. Erzen er-Rûm ile arası üç gündür.
Elkî	أَلْقَى	Fetha, sükûn, kesreli kâf ve yâ ile: Zevezân'ın müstahkem kalelerinden biridir. Musul a 'mâl'indedir.
Elûs	أَلُوس	Bir adamın adıdır. Bu ad, Fırât kıyısındaki bir <i>beldeye</i> isim olarak verilmiştir. Yine, Elûs: Şâm denizi sahillerinde, Tarsûs yakınlarında bir <i>belde</i> olduğu da söylenir. Bu hatalıdır. Burası, el-Hadîse (الحدِيثَة) yakınlarında, Ânât (عَنَات) 'ın altındadır.
Enhil	أَنْحَل	Diyâru Bekr'de bir <i>belde</i> .
Endüs	أَنْدُس	Kostantîniyye körfezinin (<i>halic</i>) batısında bir şehirdir. Araları karadan bir <i>mildir</i> . ¹⁵
Entâliye (Antalya)	أَنْطَلِيَّة	Romalıların meşhur şehirlerinden büyük bir <i>belde</i> dir. Burası, Romalıların deniz kıyısında alınması güç bir kalesidir (<i>hısn</i>). <i>Rustâkları</i> çok, halkı kalabalıktır. Kostantîniyye körfezi yakınındadır.
Entâkiye (Antakya)	أَنْطَاكِيَّة	Şâm hududlarındaki (<i>es-suğûr eş-Şâmiyye</i>) uç kasabası (<i>kasabatü'l-avâsım</i>) olan şehirdir. Şehirlerin ileri gelenlerinden ve analarındandır. Nezih, güzel, hoş; güzel hava, tatlı su, bol meyve, çokça hayırla anlatılır. Haleb ile arası bir gün ve bir gecedir. Etrafında bir sur ve bir hendek vardır. Suru üzerinde 360 burç ve 5 kapı vardır. Sur dağla birlikte en tepeye çıkar ve arka taraftan iner. Şehri ve mezarları kuşatır. Dağın zirvesinde sur içinde büyük bir kale yer alır. Dağ güneşi örter. Güneş ancak ikinci saatte doğar. Burası Romalıların memleketiydi. Çok sayıda kilise (<i>bî'a</i>) vardır. Habîbü'n-Neccâr'ın kabri de buradadır.

¹⁵ Yâkût, burada Mesleme b. Abdülmelik tarafından bir gaza sırasında inşa ettirilmiş bir mescid bulunduğunu kaydediyor (*Mu'cemü'l-Büldân*, I, 261). Mesleme b. Abdülmelik'in 97-98/715-717 yılları arasındaki İstanbul seferi için bkz. Muhammed el-Hudârî, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 399-400. Emevî komutanına mal edilen ancak araştırmalar neticesinde aslı bir Latin kilisesi olduğu anlaşılan ve rivayete göre 1492'de Endülüs'ten İstanbul'a gelen Müslüman Arapların bu civara yerleşmesinden mülhem olarak bu ismin verildiğine dair bkz. Semavi Eyice, "Arap Camii", *DİA*, III, 326; Reşat Ekrem Koçu, "Arap Camii", *İstanbul Ansiklopedisi*, I, 936 vd.. Kelime, Endülüs'ten bozma gibi görünüyor.

Enkıra (Ankara)	أنقرة	Rûm ülkesinden Enkûriye (أنكورية) şehrinin adıdır. Kisrâ'nın, ülkesinden çıkardığı bir insan grubu (iyâd) orada konaklamıştı.
Evreffî (Avrupa)	أورفئ	Yerkürenin Yunanlılar tarafından taksim edilen 3 kısmından biridir. Mısır ve <i>nâhiyeleri</i> Lübiye (لوبيية) dir. Buradan kuzeye doğru uzanan yerler Evreffî'dir. Bunun batısı ve kuzeyi Ükyânûs denizi (Bahrü'l-Ükyânûs); güneyi Rûm denizi (Bahr er-Rûm); doğusu ise Mâvtîs (ماوطيس) gölünden çıkıp Naytîs (نيطس) e dökülen bir nehir tarafından çevrelenmiştir. Halici, Kostantîniyye üzerinden geçer ve Rûm denizine karışır. Bu yüzden bu kıta bir adaya benzer. Eser sahipleri bu kıtanın ismini, halkının kalabalık oluşuyla izah ederler. Üçüncü kıta ise Asyâ'dır ki bundan bahsedilmişti.
Evlâs	أولاس	Şam denizi sahillerinde, Tarsûs <i>nâhiyesinde</i> bulunan bir kaledir (<i>hısn</i>).
Ûnik	أونيك	Erzen er-Rûm bölgesinden Bâsîn (باسين) (Pasin) <i>kûresinde</i> müstahkem bir kale.
Bâbirt (Bayburt)	بايرت	Erzen er-Rûm'un <i>nevâhîsinden</i> güzel bir şehir ve büyük bir köydür.
el-Bâbe	البابة	El-Ezherî diyor ki: Rûm'daki uç bölgelerinden (<i>suğûr er-Rûm</i>) biridir.
Bâzebdâ	بازبندى	Cizre (Cezîretu İbn Ömer) <i>nâhiyesinden</i> bir <i>kûredir</i> . Dicle'nin batısında, Bâkirdâ (بافردى) nın karşısındadır. Bâkirdâ ise Dicle'nin doğusunda yer alan bir <i>kûredir</i> . Yine, Bâzebdâ: Cezîretu İbn Ömer'in karşısında bulunan bir köydür. Yakınında Cûdî dağı ve Semânîn (ثمانين) köyü vardır.
Bâsîn (Pasin)	باسين	Bâsîn el-Ulyâ (Yukarı Bâsîn) ve Bâsîn es-Suflâ (Aşağı Bâsîn): <i>Kasabaları</i> Erzen er-Rûm olan iki <i>kûredir</i> .
Bâ'aynâsâ	باعنينا	Şehir büyüklüğünde bir köydür. Cezîretu İbn Ömer'in yukarısında yer alır. Dicle'ye dökülen büyük akarsuyu vardır.
Bâlû (Palu)	بالو	Erzen er-Rûm ile Hilât [Ahlât] arasında, Ermîniyye <i>nâhiyelerinden</i> bir <i>belde</i> ve müstahkem bir kaledir.

Bahru Buntus (Karadeniz)	بحر بُنطُس	Burası Slav (Sakâlibe / صقالبة) ile Rûs bölgesindeki mamurenin ortasındadır. Bu ismi Yunanlılar kullanırdı. Onlardan sonra Bahrü Etrâbezünde (أطرابزندة) ¹⁶ (Trabzon Denizi) adını almıştır. Burada <i>halîci</i> olan bir liman girintisi vardır. Bu <i>halîc</i> Kostantîniyye surları boyunca uzanır ve Şam deniziyle birleşinceye kadar dar bir boğaz olarak devam eder.
Buhayratu Erciş (Van Gölü)	بحيرة أرحيش	Burası, içinde <i>tırrîh</i> ¹⁷ (طَرِيح) bulunan Ahlat gölüdür (Buhayratu Hilât). Bu gölde on ay boyunca ne bir kurbağa, ne de bir balık görülür. Ancak yılın iki ayında elle toplanacak kadar balık olur. Bunlar diğer memleketlere gönderilir.
Buhayratu Entâkiyye (Antakya Gölü)	بحيرة أنطاكية	Burası suyu tatlı bir göldür. Entâkiyye ile arası üç gündür ¹⁸ . Boylamı (<i>tûl</i>) yaklaşık 20 <i>mîl</i> , enlemi (<i>arz</i>) 7 <i>mîl</i> dir. El-Amk (العَمُق) (Amik) diye bilinen yerdedir.
Buhayratü'l-Hades (Hazar Gölü) ¹⁹	بحيرة الحدَث	Bilâdu'Rûm taraflarındadır. el-Hades (الحدَث)'ten 12 <i>mîl</i> dir. Malatye (ملطية) yönündedir. el-Hades'e doğru uzanır. Orada alınması zor bir kale vardır.
Bedlis	بَدَلِيس	Ermîniyye <i>nevâhîs</i> inden bir <i>beldedir</i> . Hılât [Ahlat] yakınlarındadır.
Burgûs ²⁰	بُرْغُوث	Hayvan lafzında (pire): Rûm'da Ammûriye (عَمُورِيَّة)'ye yakın bir yerleşim yeri (<i>beler</i>).
Balât/Bilât	الْبَلَّات	Birçok yerde vardır. Birisi, Mar'aş ile Entâkiye arasında, çok eski bir şehirdir. Harap olmuştur. el-Balât: Kostantîniyye'de bir yerdir.
Buntus (Karadeniz)	بُنطُس	[Yâkût] diyor ki: Ebû er-Reyhân [el-Bîrûnî] ²¹ 'nin bu şekilde yazdığını gördüm. Diğerleri diyor ki: Buntus: Yunanca bir kelimedir. Kostantîniyye <i>halic</i> inden başlayan kuzeydeki sınırı Türk ülkesi-

¹⁶ Yâkût'ta, Tarâbüzünde (طرابزندة) şeklinde.

¹⁷ Tırrîh (طَرِيح): Tuzlanıp saklanan küçük bir balık türü. Bkz. Sarı, *Arapça-Türkçe Lügat*, 918. Bu balık, günümüzde sadece Van gölünde yetiştiği kaydedilen *inci kefaldir* (*Chalcalburnus tarichi*). Balığın Latince adının ikinci kısmı muhtemelen Arap diline Tırrîh şeklinde geçmiştir.

¹⁸ Yâkût'ta, 3 *mîl* olarak kayıtlıdır.

¹⁹ Elazığ yakınlarındaki Hazar gölü olmalıdır (?).

²⁰ Burgaz olabilir. Bunun için bkz. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 178-179.

²¹ Yâkût'tan naklen.

		ne uzanan denizin özel adıdır. Mağrib <i>nâhiyesine</i> kadar uzanır. Güneyde Şâm deniziyle birleşir. Şâm denizi ile bitişmeden önce Buntus adını alır.
Bûkâs ²²	بوقاس	Haleb ile Misis (Massîsa) hududu arasında bir yerleşim yeridir. Muhtemelen sîn düşürülmüştür.
Bûka	بوقة	Antakya (Entâkiye)'nin köylerindedir. Hısnu Bûka: Bu da Antakya a 'mâlindedir.
Behesnâ (Besni)	بَهْسَنًا	Mar'aş ve Sümeysât (سُمَيْسَات) (Samsat) yakınlarında çok müstahkem bir kaledir. Buranın <i>rustâkı</i> , Keysûm (كَيْسُوم) <i>rustâkı</i> dır. Haleb <i>amel</i> indedir.
Beyyâs (Payas)	بَيَّاس	Antakya'nın doğusuyla Misis'in batısı arasında bulunan küçük bir şehirdir. Denize yakın bir yerdedir. İskenderiye (İskenderun) ile arası 2 <i>fersahtir</i> . el-Lükâm dağı yakınlarındadır.
Beycenkerd ²³	بَيْجَن كَرْد	Kars ile Erzen er-Rûm arasında bir kale ve küçük bir yerleşim yeridir. Ermîniyye bölgesindedir.
el-Bîre (Birecik)	البيرة	Birçok yerde vardır. Biri, Sümeysât (Samsat) yakınlarında bir yerleşim yeridir. Haleb ile Rûm <i>suğûru</i> arasındadır. Burada müstahkem bir kale vardır. Geniş <i>rustâklara</i> sahiptir. [Burası, günümüzde Melik ez-Zâhir Mücîrüddin Ebû Süleyman Davud b. el-Melik en-Nâsır Yusuf b. Eyyûb'a aittir. Burayı kardeşi Melik ez-Zâhir Gâzî ona <i>iktâ</i> etmiştir] ²⁴ . Ben diyorum ki: Meşhur olan el-Bîre, Fırat kıyısı üzerindedir. Bu, el-Cezîre'nin şehirlerinden olup, Menbic köprüsünün yukarisindedir. Serûc'a l <i>merhaledir</i> . <i>Rustâkı</i> ve köyleri vardır. Galiba Yâkût da burayı kastetmiştir.
Ter'u 'Ûz	تَرْعُ عُوز	Harrân'da Sâbilerin yaptığı meşhur bir köydür. Orada bunlara ait bir heykel vardı. Sâbi'ler, yaptıkları her heykele bir yıldız adı verirdi. Bu [köydeki] heykelin adı da ez-Zühre (الزُّهْرَة) idi. [Ter'u 'ûz kelimesinin] anlamı, Zühre Kapısı (Bâb ez-Zühre) demektir. Harran halkı buraya Ter'ûz (تَرْعُوز) adını verdi. Buraya ait bir salatalık cinsi vardır. Onu burada yiyecek olarak yetiştirirlerdi.

²² Şemseddin Sâmî de Yâkût el-Hamavî'ye dayanarak buranın Haleb ile Masîsa yani Sis (?) arasında bir kasaba olduğunu söylüyor. Bkz. *Kâmûsu'l-A'lâm*, II, 1391.

²³ Şemseddin Sâmî, Yâkût el-Hamavî'ye dayanarak Kars ile Erzurum arasında bir kasaba olduğunu söylüyor. Bkz. *Kâmûsu'l-A'lâm*, II, 1427.

²⁴ Yâkût'tan naklen.

Tellü Hûm	تلّ حوم	Bu da yine Misis <i>suğuru</i> nda bir kaledir (<i>hısn</i>).
Tevkât (Tokat)	تَوَاقَات	Rûm bölgesinde bir <i>beldedir</i> . Kûniyâ (قُونِيَا) (Konya) ile Sîvâs (سِيَوَاس) arasındadır. Müstahkem bir kale ve sağlam binaları vardır. Sîvâs ile arası iki gündür.
Teynât	تَيْنَات	Meyvalardan tîne (تَيْنَة)'nin [incir] çoğulu şeklinde: Şam denizi kıyısında, Misis yakınlarında bir limandır. Gemiler buradan ahşap yükleyerek Mısır'a götürürler.
es-Sağr	السَّغْر	Düşman arazisine yakın olan her yer. Oradan düşmanın geçmemesi için korunması gereken duvardaki yarıktan (تَغْرَة الحائط) dolayı <i>sağr</i> adı verilir. <i>Suğûr</i> çoktur. Bunlardan biri, Şam'daki <i>suğûr</i> dur: Şam bölgesi ile Rûm ülkesi arasında olup, Müslüman âlimlerin ileri gelenlerinden bir grup, Rûm gemilerinin sahil şehirlerindeki limanlara yanaşmasını önlemek için Sahil bölgelerine yerleştikleri gibi, <i>suğûru</i> korumak için de buraya bağlanmışlardır. En meşhurları, (عسقلان), Tersûs (ترسوس), Ezene (أذنة), el-Masîsa (المصيصة), Haleb ve <i>Avâsım</i> (عواصم) tarafındadır.
Semânîn²⁵	ثمانين	Sayılardan biri olan 'akd (seksen) lafzıyla: Cûdî dağı civarında küçük bir yerleşim yeri olup, Musul'un üst tarafında, Cizre (Cezîretu ibn Ömer) yakınlarındadır. Nuh aleyhisselam, Gemi'den çıktığında yanında seksen (<i>semânûn</i>) insanla birlikte buraya indi. Burada bir köy inşa ederek yerleştiler. Bu yüzden buraya Semânîn adı verilmiştir.
Cebel Cûr²⁶	جبل حور	Diyâru Bekr'e bitişik büyük bir <i>kûrenin</i> adıdır. Ermîniyye <i>nevâhîs</i> indedir. Burada Ermenilere ait çok sayıda köy ve kale vardır.
el-Cedîde	الجديدة	Bu isimde çok sayıda yer vardır. el-Cüdeyde: Taşğir ile: Beyne'n-Nehreyn <i>kûres</i> indeki bir kalenin adıdır. Nusaybîn ile Musul arasında çok müstahkem bir şehirdir. Hısn Keyfâ <i>a'mâlîne</i> bitişiktir. Köyleri ve mezraları vardır. Ben diyorum ki: Bu, en-Nu'mâniyye'nin üst tarafında, Dicle kenarında bir köydür.

²⁵ Krş. Ş. Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, III, 1743.

²⁶ Çapakçur olarak bilinen yer. Bugün Bingöl. Krş. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 186.

el-Cürçûme ²⁷	الجزيرة	Halkına el-Cürâcûme (الجرامة) denen şehirdir. Şam <i>suğurunda</i> , el-Lükâm dağı üzerinde, Entâkiyye yakınlarında, Beyyâs (بَيَّاس) ile Bûka (بُوْقَة) arasında idi.
Curzakîl	جُرْدَقِيل	ez-Zevezân (الزوزان) <i>nevâhîsinden</i> bir kaledir. Burası, el-Buhtiyîye (البختية) Kürtlerinin memleketinin merkezidir (كرسى مملكة الاكراد).
Cezîretu Ekûr	جزيرة أفور	Burası, Dicle ile Fırat arasında, Şam'a bitişik olup, Diyâru Mudar ve Diyâru Bekr'i içine alır. el-Cezîre olarak adlandırılır. Çünkü burası Dicle ile Fırat arasındadır. Bu iki nehir, Bilâd er-Rûm'a yakındır. Basra civarında birbirleriyle karşılaşınca dek karşılıklı olarak alçalırlar ve sonra denize dökülürler. Burası havası sağlıklı olan bir yerdir. Çok sayıda seçkin şehir, kale ve hisar (<i>hısn</i>) vardır. Harrân, Rûhâ, Rakka, Re'sü 'Ayn, Nusaybîn, Sincâr, Hâbûr, Mârdîn, Âmid, Meyyâfârikîn, Musul ile diğerleri buranın ana şehirlerdendir. Bunlar, kendi yerlerinde zikredilmişlerdir.
Cezîretu İbn 'Ömer (Cizre)	جزيرة ابن عمر	Musul'un yukarı taraflarında bir <i>beldedir</i> . Araları üç gündür. Verimli <i>rustâkları</i> vardır. Dicle tarafından çevrilir. Sadece hilâle benzeyen bir yönü dışarıda kalır. Hendek kazılarak içine su verilmiştir. Dolayısıyla etrafı suyla çevrilidir.
Cisru'l-Velîd	جسر الوليد	Bu, Massîsa'dan (Misis) Ezene (Adana)'ya giden yol üzerinde, 9 <i>mil</i> mesafededir.
Cüllâb ²⁸	جَلَّاب	el-Cezîre'deki Harrân şehrinde bir akarsuyun adıdır. Cüllâb adında oraya bağlı bir köyün adı verilmiştir. Kaynağı, Dübb (دب) denen bir köyden çıkar. Bitiş yeri Rakka nehri olan Belîh'dir.
el-Cellâniyye	الجلانيّة	Musul dolaylarında Hekkâriyye (الهكارية)'nin kalelerindedir.

²⁷ Ş. Sâmî, Cercûme olarak kaydettiği bu yer ve topluluk için şunları söyler: Antakya yakınlarında Payas ile Buka arasında vaktiyle bir kasaba olup, Cürâcûme denen ahalisi muharebe vukuunda Müslümanlara yardım etmek şartıyla Emevîler ve Abbasîlerin ilk zamanlarında cizyeden muaf tutulmuşlar ise de; ancak çoğunlukla ihanet edip Rum ordusuyla birleştiklerinden, muharebelerin birinde mağlup edilip etrafa dağılmışlardır. Bkz. *Kâmûsu'l-A'lâm*, III, 1778. Sözlükte, Cürâcûme'nin, el-Cezîre'de, Acemlerden bir kavim olduğu kayıtlıdır.

²⁸ Krş. Ş. Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, III, 1823.

Cülbât	جلباط	el-Lükâm yönünde, Entâkiyye ile Mar'aş arasında bir <i>nâhiye</i> dir. [Orada Seyfûddeve b. Hamdân, Rûmlarla savaş yapmıştır.] ²⁹
el-Cûdiyy	الجودي	Musul <i>a'mâl</i> 'inden Cezîretü İbn Ömer'e hâkim bir dağ olup, Dicle'nin doğusundadır. Nûh'un gemisi su çekildiği zaman bu dağın üzerine oturmuştu.
el-Cevz	الجوز	Nehrü'l-Cevz: Haleb ile el-Bîre arasında, el-Bîre <i>a'mâl</i> ine bağlı köyleri ve bahçeleri olan Fırat üzerinde bulunan bir <i>nâhiye</i> dir.
Ceyhân	جَيْحَان	Şâm <i>suğur</i> undaki Massîsa'da (Misis) bir ırmaştır. Bu ırmak, Rûm ülkesinden (Bilâd er-Rûm) çıkar. Massîsa yakınlarında Kefer Beyyâ (كفر بيّا) diye bilinen bir şehirden geçer. Massîsa'nın karşısında, nehir üzerinde Roma zamanından kalma, çok eski, geniş ve taştan yapılmış kemerli bir köprü vardır. Bu köprü, Massîsa'ya gider. Irmak, 4 mil kat ettikten sonra Şam denizine (Bahrü'ş-Şâm) dökülür.
Hânî	حاني	Diyâru Bekr'de bilinen bir şehirdir. Burada demir madeni vardır. Oradan diğer memleketlere gönderilir.
Hibrân	حبران	Bir şiiirde geçen bir yerdir. Ben diyorum ki: Hebrân: Fetha ile: Diyâru Bekr'de, Es'ard (أسعد) (Siirt) yakınlarında olduğunu zannettiğim bir yerleşim yeridir.
el-Hades ³⁰	الحدث	<i>Suğûr</i> bölgesinde Malatya, Şimşât (شمشاط) ve Maraş arasında müstahkem bir kaledir. Toprağının kırmızı oluşu nedeniyle buna el-Hamrâ (kırmızı) da denir. Kale, el-Ühaydib (الأحيدب) denen bir dağın üzerindedir.
Harrân	حاران	Diyâru Mudar'ın <i>kasabası</i> olan çok eski bir şehirdir. Ruhâ (Urfa) ile arası bir gün, Rakka ile iki gündür. Buranın, Tûfân'dan sonra kurulan ilk şehir olduğu söylenir. Harranlı Sâbilerin ikamet yeridir. <i>El-Milel ve'n-Nihal</i> yazarları bunlardan bahsederler. Burası, [İbrahim] el-Halil

²⁹ Yâkût'tan naklen.

³⁰ *Kâmûsu'l-A'lâm*'da, (cilt: III, s.1933'te) Malatya ile Maraş arasında bir kasaba ve kale olduğu kayıtlıdır. Hz. Ömer zamanında Müslümanlar tarafından fethedildiyse de zaman zaman Bizans'ın, zaman zaman Müslümanların eline geçmiştir.

		aleyhisselâmin göç ettiği yerd. Yine, Harrân: Haleb'in köylerindedir. Harrân el-Kübrâ ve Harrân es-Suğrâ (Büyük Harran ve Küçük Har- ran): Bahreyn'de, Benû Âmir'e ait iki köydür.
Harnak	حَرْنَق	Ermîniye şehirlerindedir.
Hurrîn	حُرِّين	Âmid yakınlarında bir yerleşim yeridir.
Hazze	حَزَّة	Nusaybîn ile el-Hâbûr arasında bir yerd. Yine, Erbil yakınında küçük bir yerleşim yeridir. Bura- sı, Erbil <i>kûresinin kasabasıdır. Hazzî örtüleri</i> (en- Nesâfi el-Hazziyye) buraya aittir. Bunlar kadın elbisesidir (<i>ridâ</i>). Hazze: Hicâz'da bir yerd.
el-Hısn Uyûn	الحِصْنُ العيون	Rûm <i>suğûr</i> undadır.
Hısnu Ziyâd	حصن زياد	Ermîniye bölgesinde olup, günümüzde Hartabirt (حَرْثُ بَيرْت) (Harput) adıyla bilinir. Âmid ile Malatya arasındadır.
Hısnu Sinân	حصن سنان	Bilâdu'r-Rûm (Anadolu)'dadır.
Hısnu Tâlib	حصن طالب	Hısnu Keyfâ yakınında meşhur bir kaledir.
Hısnu Zî el- Kelâ'	حصن ذى الكلاع	Rûm <i>suğûru</i> taraflarında, Massîsa (Misis) yakın- larındadır. Ashı, kâf ile, Zî el-Kılâ' (ذى القلاع)' şeklindedir. Çünkü bu, üç kale üzerine kuruludur. İsmi tahrif edilmiştir.
Hısnu Keyfâ	حصن كَيْفَا	Keybâ (كَيْبَا) da denir: Dicle'ye nazır büyük bir kale ve <i>beldedir</i> . Diyâru Bekr'de, 'Âmid ile Cezîretu İbn Ömer arasında yer alır. Dicle üye- rinde iki tarafı birbirine bağlayan kemerli bir köprüsü (<i>kantara</i>) vardır. Bu, iki yanını iki küçük kemerin çevirdiği büyük bir kemerdir (<i>tâk</i>).
Hısnu Mansûr	حصن مَنْصُور	Diyâru Mudar (ديار مُصْر) a ' <i>mâl</i> indedir. Fırat'ın batısında, Sumeysât (سميساط) yakınlarındadır. Şehrin etrafında üç kapısı olan bir sur ve bir hen- dek yer alır. Ortasında, bir kale ve <i>hısn</i> vardır. Bunların etrafında da iki duvar bulunur. Zibetre (زَيْطْرَة) ile arası bir <i>merhaledir</i> .

el-Husûs ³¹	الخصوص	Masîsa'nın yakınında, Ceyhân (جيهان) nehrinin doğusunda yer alan bir şehirdir.
Hamme	حمة	el-Hamme: İs'irt (إسعرت) ile Cezîretü İbn Ömer arasında bir sıcak su kaynağıdır. Dicle üzerindedir. O yöreden şifa bulmak amacıyla oraya giderler. Ayrıca orada panayır kurulur.
Havvâr	حوار	Huvvâr: Ceyhân (جيهان)'ın batısında bir dağdır.
Hîzân	حيزان	Diyâru Bekr'de, Es'art (أسعرت) yakınlarında ağaçlıklı, sulak, çok sayıda bahçeleri olan bir yerleşim yeridir. Burada İrâk ve Şâm'da bulunmayan kestâne (<i>şâhbellût</i>) yetişir. Sadece Diyâr Bekr'de onunla eş değer fındık (<i>bunduk</i>) bulunur. Hayzen (حيزن): Fethalı hâ ile: Ermîniye'nin, Şîrvân (شيران)'a yakın şehirlerinden biri olduğu söylenir. Doğrusu ilkidir.
Hîmî ³²	حيمي	Diyâru Bekr'de demir madeni bulunan bir yerleşim yeridir. Bu maden buradan başka ülkelere sevk edilir. Buna yine Hânî (حاني) de denir. Bahsi geçmişti.
el-Hâbûr	الحابور	el-Cezîre bölgesinde, Re'sü Ayn (رأس عين)'dan çıkan ve Fırat'a dökülen, üzerinde geniş bir <i>vilâyetin</i> ve çok sayıda yerleşim yerlerinin yer aldığı büyük bir nehrin adıdır. Arabân (عربان), el-Mecdel (المجدل), Mâkisîn (ماكسين) ve Karkîsiyâ' (قرقيسياء) bunlardandır. Bunlar, Fırat'a döküldüğü yerin civarındadır. El-Hâbûr : Hâbûr el-Haseniyye, Musul <i>a'mâl</i> inden olup, Dicle'nin doğusunda yer alır. Bu, ez-Zevzân (الزوزان) bölgesindeki dağlardan çıkan bir nehirdir. Civarında büyük bir <i>'amel</i> ve birçok köy bulunup, bunlar Musul'un doğusunda yer alırlar. Bu nehrin kaynağının Ermîniyye olduğu ve Dicle'ye döküldüğü de söylenir.
Hazfedûne	حاذفدونة	Halkadûne (حلقدونة) de derler: el-Massîsa, Tarsûs, Ezene (أذنة) ve Aynu Zerbe (عين زربة) civarında sınırdır (<i>suğr</i>). Hı yerine ğayn ile da rivayet edilir.

³¹ Ş. Sâmî, Yâkût el-Hamavî'den naklen bu yer hakkında bilgi veriyor. Bkz. *Kâmûsu'l-A'lâm*, III, 1962.

³² Krş. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 304.

Hartebirt (Harput)	حَرْتَبِيرْت	Hısnu Ziyâd (حصن زياد) olarak bilinen bir kaledir (<i>hısn</i>). Bilâdu'r-Rûm'dan olup, Diyâru Bekr'in uzak bir yerindedir. Malatya ile arası yürüyerek iki gün sürer. Aralarında Fırat nehri vardır.
Harsene³³	حَرْسَنَة	Bilâdu'r-Rûm'da, Malatya yakınlarında bir yerleşim yeridir.
Hılât (Ahlat)	حِلَّاط	Hayratı çok olan meşhur ve mamur bir <i>beldedir</i> . Burası, Orta Ermîniyye'nin <i>kasabasıdır</i> . Kış mevsimindeki soğuğu darı mesel olmuştur. Buradaki gölden <i>turrih</i> (طريخ) -sikkîn vezninde-balıkları avlanır. Bu balık başka yerde bulunmaz. Buradan uzak memleketlere gönderilir. Tuhaf olan şudur: On ay müddetçe burada ne bir balık, ne de başka bir hayvan görülür. Sonra, balıklar iki ay müddetçe ortaya çıkarlar ve avlanırlar.
el-Halkadûne	الْحَلْقَادُونَة	el-Hazkadûne (الْحَزَقْدُونَة) olarak da rivayet edilir: Masîsa ve Tarsûs'un bağlı olduğu bir bölgedir (<i>suk</i>).
el-Halîc	الْحَلِيج	Kostantîniyye'nin altında bir denizdir. Rûm denizinin bir <i>'alemi</i> şeklindedir.
Hamrabert	حَمْرَبِيرْت	Hılât (Ahlat) <i>nevâhîsinde</i> bir yerleşim yeridir. Harta Birt (Harput)'ten farklıdır.
Hûnt³⁴	حُوْنْت	Ermîniyye'den, Erzenü'r-Rûm yakınında bir arazidir.
Hayzâr³⁵	حَيْزَار	Ermîniyye <i>nevâhîsindendir</i> .
Dâdim³⁶	دَادِم	Rûm <i>suğûrundan</i> dır.

³³ Umar'a göre burası Amasya'da bir dağ adı. Bkz. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 306.

³⁴ Umar'da Hunut şeklinde. Buna göre, burası İspir yakınlarındaki bucak merkezi Çamlıkaya'nın eski adıdır. Bkz. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 322.

³⁵ Yâkût buranın Fütûh bahsinde geçtiğini belirtiyor (*Mu'cemû'l-Bıldân*, II, 411). Elazığ civarındaki Hazar gölü mıntıkası olmalı (?).

³⁶ Harput ovasında Tadik Köyü (?). Dadyma şeklinde, bkz. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 194.

Dârâ ³⁷	دارا	el-Cezîre'de Mardin dağı eteklerinde, Mardin ile Nusaybin arasında bulunan bir beldedir. Pers hükümdarı Dârâ b. Dârâ'nın ordugahı İskender'le karşılaştığında orada bulunuyordu. Ancak İskender onu mağlup etti. Kızıyla evlendi ve oraya kendi ordugahını yaptırdı.
Dicle	دجلة	Bağdad'da kollara ayrılan meşhur ve büyük bir ırmaktır. Bu ismin <i>Dîle/Deyle</i> (دبلة) kelimesinden Arapçalaştırılmış olduğu söylenir. İki ismi daha vardır: <i>Erbil rûd</i> ve <i>Kûdek deryâ</i> ki bu küçük deniz anlamındadır. Çıkış yeri, Âmid'e iki buçuk gün uzaklıktaki Ayn Dicle denen bir kaynaktır. Burası, <i>Helûres</i> (هَلُورَس) adıyla bilinmektedir. Karanlık bir mağaradan çıkar. Bundan sonra buna akarsular karışır. Bu akarsuların ilki <i>Şimşât</i> 'ın yukarisinden çıkar. Burası Rum toprağındadır ve el-Kilâb denir. Sonra <i>Salb</i> vadisi karışır. Bu vadi, <i>Amid</i> (Diyarbakır) ile <i>Meyyâfârikîn</i> (Silvan) arasındadır. Bunun Helûres'den çıktığı ve daha sonra buna Meyyâfârikîn akarsuyu olan <i>Sâtîdmâ</i> (ساتيدما) vadisinin karıştığı söylenir. Sonra <i>es-Serbat</i> (السَّرْبَط) vadisi gelir. Bu, Erzen evlerinin dışındadır. Bu, <i>Hünt</i> (خُونْت)'tan ve Ermîniye'deki dağlardan çıkar. Dicle'ye dönüştüğünde <i>Tell Fâfân</i> 'da <i>er-Rezm</i> vadisi buna karışır. Bu vadi, Dicle'nin suyunu artırır. Bunun da kaynağı Ermîniye bölgesidir. Rezm vadisine Bidlis'ten çıkan vadi dökülür. Bu, <i>Hilât</i> (Ahlat) nahiyesinin dışındadır. Dicle bundan sonra Mezopotamya (<i>el-Cezîre</i>) dağları olarak bilinen dağları aşar. Burada, Ermîniye'nin aşağı taraflarından çıkan <i>Yernâ/Yernî</i> (يرنى) diye bilinen büyük bir nehir karışır. Sonra, <i>Bâ'aynâsâ</i> adıyla başka büyük bir nehir karışır. Daha sonra Cezîretü İbn Ömer (Cizre)'in yanından geçer. Bu civarda, Ermîniye dışından çıkan başka bir vadi karışır. Bu, <i>el-Bevâzîc</i> diye bilinir. Sonra, <i>Bâsûrîn</i> ile el-Cezîre arasından geçer. Burada, <i>ez-Zevzân</i> 'dan çıkan ve <i>Düşâ</i> adıyla bilinen başka bir vadi karışır. Sonra düz bir şekilde Musul'a yönelir. Beled'de, batıdan bir akarsu karışır. Sonra Büyük Zab (<i>ez-Zâb el-A'zam</i>)'ı geçinceye kadar tek bir damla almadan ilerler. Bu nehir, Azerbaycan dağlarından çıkar. <i>Zerkûn</i> ile

³⁷ Şimdiki adı Oğuz Köyü'dür. Krş. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 203.

		<i>Bâbağıs</i> 'in suyunu alır. <i>Hadîse</i> 'nin (?) bir fersah (6 km) yukarısında Dicleye karışır. Sonra <i>es-Sinn</i> 'e gelir. Burada Küçük Zab (<i>ez-Zâb el-Esfel</i>) yolunu keser. Bu, <i>Şehrîzür</i> arazisini beslemektedir. <i>Tekrît</i> 'in yukarısında Dicle'ye karışır. Sonra <i>Tekrît</i> , <i>Sâmerrâ</i> 'ya gelir. Bağdad'da kollara ayrılır. <i>el-Medâin</i> 'e ilerler. Sonra <i>Vâsıt</i> 'a gelir, şehrin içinde kollara ayrılır. Sonra da <i>el-Batâih</i> 'e dökülür.
Derkûş	دَرْكُوش	Antakya civarında bir kaledir.
Düneysir³⁸ (Kızıltepe)	دُنَيْسِر	el-Cezîre'de meşhur bir beldedir. Mardin dağı eteklerinde yer alır. Arazisi taşlık ve havası sıhhatlidir.
Diyâru Bekr	دِيَارِ بَكْر	Burası, geniş ve kalabalık bir bölgedir (bilâd). Bekr b. Vâ'il'e nispet edilir. Sınırları, Dicle'den Nusaybin'e hakim dağlara; Hısn Keyfâ, Âmid, Meyyâfârikîn'e; Dicle'yi geçerek Siirt, Hizân, Hani'ye kadar uzanır.
Diyâru Mudar	دِيَارِ مُضَر	Burası, Fırat'ın doğusuna yakın yerlerdeki Harrân, Rakka, Samsat, Serûc ve Tell Mavzen gibi arazisi düz olan yerlerdir.
Deyr Ahvîşâ	دَيْرِ أَحْوَيْشَا	Ahvîşâ, Süryânice ordu demektir. Burası, Siirt'te, Erzen'e hakim bir tepede, çok büyük bir yerdir. 400 rahib bulunduğu kaydedilir. Burası meskun mahallin dışında olup içkisi güzel olduğundan başka memleketlere gönderilir.
Deyr Barsûmâ	دَيْرِ بَرِّصُومَا	Bu manastır, nezrini Şâm, el-Cezîre ve diğer memleketlere ifa etmesi için davet edilen manastırdır. Malatya yakınlarındadır. Kale gibi bir dağın zirvesinde yer alır. Çok sayıda ruhbanı vardır. Söylendiğine göre, bunlar her yıl Rum Melikine 10 bin dinâr öderler. Deyr Barsûmâ manastırının içinde Havârilere birinin olduğu, bunun kefenli bir şekilde bir taht üzerinde açıkta yer aldığı söylenir.

³⁸ Yâkût el-Hamavî, burayı çocukluğunda ve yetişkinliği zamanlarında iki defa görmüştür. Çocukluğunda gördüğünde burası bir köy imiş. Otuz sene sonra tekrar gördüğünde ise buranın ahalisi kalabalık, çarşıları olan son derece gelişmiş büyük bir şehre dönüşmüş olduğunu ve buraya Koç Hisâr dendiğini kaydetmektedir. Bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 478. Ondan naklen Ş. Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, III, 2167. Şimdi Mardin'in Kızıltepe ilçesi. Bkz. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 229.

Deyr el-Cûdiyy	دَيْرِ الْجُودِيِّ	Cûdiyy, üzerine Nuh'un gemisinin konduğu dağ olup, Cezîretü İbn Ömer ile arasında 7 fersah vardır. Bu manastır da bu dağın tepesinde inşa edilmiştir. Nuh aleyhisselâm zamanından beri orada olduğu söylenir.
Deyr ez-Za'ferân³⁹	دَيْرِ الزَّعْفَرَانِ	Cezîretü İbn Ömer yakınlarındadır. Erdümüş kalesi eteklerinde yer alır. Dağ ve kale bu manastıra hakimdir. Bir başka Deyr ez-Zaferan da Nusaybin hizasındaki dağ üzerinde bulunur. Orada safran yetiştirilirdi. Nusaybin dağı üzerinde birkaç manastır yer almakta olup, bu en meşhurlarıdır.
Deyr Zekkâ	دَيْرِ زَكِّي	Bu manastır, Urfa'da, Züfer b. el-Hâris tepesi denenen bir tepenin karşısında yer almaktadır. Orada, es-Sâlihiyye denenen küçük bir köy vardır. Buranın, Rakka'da Fırat'a yakın bir yerde olduğu da söylenmektedir.
Deyr Kâzî	دير كاذي	Harran'dadır. Ben diyorum ki: Bu manastır, Hıristiyanlara ait değildir. Sabilere aittir. Harran'da onlara ait daha başka manastırlar da vardır.
Re'sü 'Ayn⁴⁰	رأس عين	Re'sü'l-Ayn da denir. Mezopotamya'nın (el-Cezîre) büyük şehirlerinden biridir. Harran ile Düneysir arasındadır. Çok sayıda su kaynağı bulunur. Bunlar iki kolda toplanırlar. Bu kolların biri şehir dışındadır. Bahçe ve tarlaları sular. Diğer kol şehrin altından geçer. Bu kol çok sayıda değirmeni döndürür. Sonra Habur nehrine karışır. Bu nehrin üzerinde çok sayıda şehirler köyler yer alır. Gemilerden oluşan köprüler vardır. Rahbe'nin yukarısında Karkîsiya civarında Fırat'a karışır.
er-Râvendân⁴¹	الراوندان	Haleb nevahisinde müstahkem bir kale ve ağaçlık bir bölgedir.
er-Rûsîs	الروسيس	Avâsım kürelerinden biridir. Deniz kıyısındadır. Antakya ile Tarsus arasındadır.

³⁹ Umar'da Deyr ül Zafaran şeklinde. Krş. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 212.

⁴⁰ Suriye hududunda yarısı Türk tarafında kalmış olan yerleşim yeri. Şimdiki Ceylanpınar. Krş. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 686-687.

⁴¹ Umar'da Ravanda şeklinde. Kilis ilçesi Polateli bucağı yakınlarında adı Belenözü olan köy. Ortaçağda kale olarak meşhurdu. Bkz. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 687.

er-Rûm (Anadolu)	الروم	Meşhur bir kavimdir. Kendi isimleriyle anılan ve Bilâd er-Rûm denen büyük bir ülkede yaşarlar. Kuzeyde sınırları Türkler, Ruslar ve Hazar'a komşu; güneyde İskenderiye; batıda Endülüs denizi ile çevrilidir. Rakka ve kuzey Şam şehirleri Kisralar zamanında onlara ait kabul edilirdi. Antakya, Müslümanlar tarafından alınıncaya kadar onların payitahtları (Dâru'l-mülk) idi.
er-Ruhâ (Urfa)	الرُّحَا	el-Cezîre'de, Harran'ın yukarısında yer alan bir şehirdir. Araları 6 fersahtir. Adının, Rumca Ezesâ (Edessa) olduğu söylenir.
ez-Zâhiriyye	الزاهرية	Habur'a bağlı Re's Ayn'ın su kaynaklarından biridir.
ez-Zûr	الزُّور	Bu, Meyyâfârikîn civarında Dicle'ye karışan bir nehirdir.
Zûzâ	زُوزَا	Harran'ın köylerindedir.
Zevezân	زَوَزَانَ	Güzel bir küre olup, Ermîniye dağları ile Azerbeycan, Diyâru Bekr, Musul arasında yer alır. Halkı Ermenidir. Musul'dan Ahlat'a doğru iki günlük mesafede Kürt grupları da bulunur.
Sebestiye⁴²	سَبَسْتِيَّة	Sümeysât/Samsat yakınlarında bir şehirdir. Sümeysat ona bağlıdır.
Serûc	سَرْجُج	Diyâru Mudar'da, Harran'a yakın bir beldedir. Bîre (Birecik) ile arası dağlardan bir merhaledir.
Seleğûs	سَلْعُوس	Karabûs veznindedir. Suğûr bölgesinde Tarsus'tan sonra yer alan bir kaledir. Bir belde adı olduğu da söylenir.
Selevkiye	سَلْوَكِيَّة	Antakya sahillerinde yer alan bir kaledir.
Selîkiye (Silifke)	سَلْيَكِيَّة	Bilâdu'r-Rûm'de bir şehir ve küredir. Galiba buraya Selevkiye (سَلْوَكِيَّة) demişlerdir. Burası, Şam nahiyesinden olup, Tarsûs'dan sonra gelir. Selkiye (سَلْفِيَّة) de derler.

⁴² Umar, W. Ramsay'dan naklen, Sebasteia adında Sivas'ın eski adı olarak bilinen yeri işaret ediyor. Bkz. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 716.

Sümeysât ⁴³ (Samsat)	سُمَيْسَات	Rûm taraflarında Fırat kıyısında, nehrin batı tarafında yer alan bir şehirdir. Kalesi vardır. Bir kısmında Ermeniler oturur.
Senebûs	سَنَبُوس	Tarasûs veznindedir. Bilâdu'r-Rûm'da bir yerdir.
Sence ⁴⁴	سَنَجَة	Geçilmesi mümkün olmayan büyük bir ırmaştır. Çünkü dibi hareketli kumluk olup insanın ayakları buraya batar ve boğulmasına yol açar. Bu ırmağın, Hısnu Mansûr (Adıyaman) ile Keysûm (Keysun/Çakırhöyük) arasından akar. Bu iki yerleşim yeri Diyarı Mudar'dadır. Bu nehir üzerinde dünyanın en garip şeylerinden biri olarak acayip bir köprü vardır. Bir kıyıdan ötekine uzanan tek bir takı bulunmaktadır. Bu tak, iki yüz adım olup yıkık taşlardan oluşur. Taşların uzunluğu ve yüksekliği on ziraya beş ziradır.
Seyhân	سَيْحَان	Suğurda büyük bir ırmaştır. Massîsa taraflarındadır. Bu Ezene (Adana) nehri olup, Antakiye ile Rum arasında yer alır. Ezene'den geçer, altı mil sonra oradan ayrılır. Rum denizine dökülür. Bu Seyhûn nehrinden başka bir ırmaştır.
Sivâs	سِيَوَاس	el-Kâmûs'ta geçtiğine göre burası, Rum'da meşhur bir yerleşim yeridir.
eş-Şahm	الشَّحْم	Bilâdu'r-Rûm'da Ammûriye yakınlarında bir yerleşim yeri olup buraya, Merc eş-Şahm derler.
Şimşât ⁴⁵	شَيْمَشَات	Rûm'da, Fırat kıyısında bir şehirdir. Burası, Hart Birt'in (Harput) amâlindedir. Bahsi geçen ve Şam amelinden olan Sümeysât'tan (Samsat) farklı bir yerdir.

⁴³ Krş. Samosata; Sumeysat; Arsamosata adları için Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 702, 742 ve 111.

⁴⁴ Ş. Sâmî, Yâkût el-Hamavî'den aynı metni naklediyor. Bkz. *Kâmûsu'l-A'lâm*, IV, 2655.

⁴⁵ Elazığ'ın Palu ilçesi yakınlarında Haraba/Örencik Köyü mevkiinde bulunduğu anlaşılıyor. Burada Şimşât kalesi denen bir kalenin ve bir kent kalıntısının bulunduğu kaydedilmektedir. Bkz. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 111 ve 758. Ancak Umar aynı yerde, Şimşât adının Arap kaynaklarında Sümeysât olarak da zikredildiğini belirtir ki bu doğru değildir. Arap kaynaklarında geçen Sümeysât, bugünkü Samsat'ı ifade etmektedir ki bu Adıyaman civarında ve şimdi Atatürk Barajı kıyısında olan yerleşim yeridir. (Honigmann'da Asmosata, 55, 76-77) Ş. Sâmî, Harput yakınlarında, Fırat'ın doğu kısmında, meşhur bazı Müslüman âlimlerin doğum yeri (maskat-ı re's) ve şimdi harap olan yerleşim yeri olduğunu belirtir. *Kâmûsu'l-A'lâm*, IV, 2873.

Sanca ⁴⁶	صَنْحَة	Diyaru Mudar ile Diyarü Bekr arasında bir nehir olup, üzerinde dünyanın acailiklerinden kabul edilen büyük bir köprü vardır.
Es-Savr (Savur)	الصَّوْر	Mardin yakınlarındaki bir dağın tepesinde müthiş müstahkem bir kaledir. Güzel bir banliyösü (rabad), ve bakımlı bir çarşısı vardır.
Tarasûs (Tarsus)	طَرَسُوس	Şâm suğûrunda bir şehirdir. Antakya, Haleb ve Bilâdu'r-Rûm arasındadır. Ezene (Adana) ile arası 6 fersahtır. El-Beredân nehri (Berdan çayı) oradan geçerek kollara ayrılır. El-Me'mûn'un kabri oradadır.
Tûğât	طوغات	Ermîniye dolaylarında bir kale ve şehirdir. Erzen er-Rûm amalindendir.
Arbesûs	عَرَبَسُوس	Suğûr'da bir belde olup, Massîsa yakınlarındadır.
Akarkas	عَقْرَقَس	Bilâdu'r-Rûm'da bir akasudur (vadi).
Ammûriyye	عَمُورِيَّة	Bilâdu'r-Rûm'da bir beldedir. el-Mu'tasım oraya gaza düzenlemiş ve fethetmiştir. Bu, İslâm'ın en büyük fetihlerinden biridir.
Ayn Tâb	عَيْن تَاب	Haleb yakınlarında, müstahkem bir kale ve <i>rustâktır</i> . Rustâkı Dülûk (دُلُوك)'tur.
Ayn Zerbâ ⁴⁷	عَيْن زَرْبَى	Suğur'da bir belde olup Massisa dolaylarındadır.
Ğazkazûne	عَدَقَاذُونَة	Bu, suğur bölgesini kapsayıcı bir isim olup Tarasûs, el-Massîsa ve diğerleri bunun içinde yer alır. Buraya Hazkazûne (حَذَقَاذُونَة) de derler.
Arabân	عَرَبَان	el-Cezîre (Mezopotamya) bölgesinde, Habur civarında yer alan küçük bir beldedir.

⁴⁶ Burası, yukarıda geçen Sence ile aynı yer olmalıdır.

⁴⁷ Bugünkü Anazarva olmalıdır. Bunun için bkz. Ş. Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, I. Cilt, 388 ve V. Cilt, 3232.

el-Fırât	الفرات	<p>Bu meşhur nehirdir. İsmi, Farsça olarak el-Ezrûz (الأذروذ)'dur. Fıratın doğduğu yer Ermîniye'de kabul edilir. Sonra, Ahlât yakınlarında Kâlîkalâ'dan çıkar. Buradaki dağları aştıktan sonra Rum toprağına girer. Kemah'a gelir. Malatya'ya ulaşır. Sonra Sümeysât'a varır. Sence, Keysüm, Vîsâf, el-Belîh gibi bazı küçük ırmaklar Menbic karşısındaki Necm kalesine gelinceye kadar ona katılır. Sonra, Bâlis'in hizasından ilerleyerek Devser, Rakka, Rahbetu Mâlik b. Tavk, Âne ve Hît'ten geçer. Bundan sonra kollara ayrılarak es-Sevâd'ın tarım alanlarını sular. Bu kollarin en büyüğü Sûrâ (سُورَا) ırmağıdır.</p> <p>Ben derim ki: Şu anda Fırat'ın kolları şunlardır: Nehrü Melik; Nehrü Îsâ ve Kûsâ ki şu anda haraptır; Batı tarafında Nehrü'l-Kûfe; Nehrü Beled en-Nîl; Nehrü Sûrâ'...</p>
el-Funduk	الفُنْدُق	<p>Suğur'da, Massîsa yakınlarında bir yerdir. Bu aslında Şamlıların dilinde konaklanan yer anlamında <i>han</i> (الخان) demektir.</p>
Fenek	فَنَك	<p>Ceziretu İbn Ömer yakınlarında, iki fersah mesafede Beşneviyye Kürtlerine ait müstahkem bir kaledir. El-Cezire hakimi veya başka biri bu kaleyi alamaz.</p>
Kârğuvân⁴⁸	قَارِغُوَان	<p>Ahlât ile Kars arasında bulunan bir kale ve şehirdir. Ermîniye arazisindedir.</p>
Kâlîkalâ⁴⁹	قَالِيْكَالَا	<p>Büyük Ermîniye'de, Ahlât dolaylarındadır. Sonradan Dördüncü Ermîniye'deki Manâzcird'e (Malazgirt) bağlanmıştır.</p>
Kubrus (Kıbrıs)	قُبْرُس	<p>Rum denizinde bir adadır. Etrafı yaya olarak on gündür. Burası şimdi Frankların elindedir.</p>
Kars	قَرَص	<p>Ermîniye'de, Tiflis dolaylarında bir şehir olup araları iki gündür.</p>

⁴⁸ Ş. Sâmî, Yâkût el-Hamavî'den naklen aynı şeyi söylüyor. Bkz. *Kâmûsu'l-A'lâm*, V, 3511.

⁴⁹ Krş. Ş. Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, V, 3565.

Kurkûnus ⁵⁰	قُرْقُونُس	Kıbrıs adasında bir beldedir.
Kostantîniye (İstanbul)	قُسْطَنْطِينِيَّة	Kostantîne de denir. Buranın adı, Bizantiye (بزنطية) idi. Ancak Büyük Kostantîn buraya yerleşti. Şehrin etrafına bir sur yaptırdı ve kendi adını verdi. Romalıların şu ana kadar payitahtı olmuştur. Adı İstanbûl (اصطنبول) ⁵¹ ’dur. Bu şehrin büyüklüğü, azameti ve güzelliği hakkında pek çok hikâye anlatılır. Denizden bir körfezi (<i>halic</i>) vardır. Bu halic, şehri doğudan ve kuzeyden olmak üzere iki yönden çevirir. Batı ve güney yönleri karadır. Büyük surun kalınlığı 21 zirâdır. Sur önünde denize bağlı kanalın kalınlığı ise 15 zirâdır. Deniz ile arası 50 zirâdır. Yüz kadar kapısının olduğu söylenir. Bu kapılardan biri Altın kapıdır (Bâb ez-Zeheb). Bu aslında demirdir, altınla kaplanmıştı.
Kıllır	قَلَّر	Bilâdu’r-Rûm’da, Sümeysât yakınlarında bir meradır.
Kal’atu’r-Rûm (Rumkale) ⁵¹	قلعة الروم	Fırat’ın batısında Bîre’nin (Birecik) karşısında yukarı tarafta, Sümeysât (Samsat) ile arasında yer alan müstahkem bir kaledir. Ermeni Patriğinin makamı burada idi. Adı Ermenice, Katolikos’tur. ⁵²
Kalemye ⁵³	قَلَمِيَّة	Bilâdu’r-Rûm’da Tarsus yakınlarında büyük bir küredir. Tarsus’un kapılarından birine de Kalemye derler.
Kulûniye ⁵⁴	قَلُونِيَّة	Rum’da (Anadolu), Kostantîniye ile arası 60 <i>berîd</i> olan bir beldedir.

⁵⁰ Yâkût el-Hamavî’de Karkûnus şeklinde. Bkz. *Mu‘cemü’l-Büldân*, IV, 328. Ondan naklen aynı şekilde, Ş. Sâmî, *Kâmûsu’l-A’lâm*, V, 3615.

⁵¹ Şimdi, Gaziantep’in Yavuzeli ilçesinde Merziman çayının Fırat’a karıştığı yerdeki kaledir. Bkz. Umar, *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, 691. Ş. Sâmî ise Rum Kale maddesinde, bu kalenin Fırat’ın batısında, bugünkü Halfeti ilçesi yakınlarında bulunduğunu, eski adının Zeugma olduğunu kaydetmektedir. *Kâmûsu’l-A’lâm*, III, 2377. Umar, Zeugma iddiası hakkında bir şey söylemez.

⁵² Metinde (كاغكوس) şeklinde geçiyor. Bu yanlış olsa gerektir. Yâkût’un kaydı biraz daha doğru görünüyor: Katâğîkûs. Yâkût, *Mu‘cemü’l-Büldân*, IV, 390.

⁵³ Ş. Sâmî, bunun Kilikiye’den bozma olduğunu iddia etmektedir. Bkz. *Kâmûsu’l-A’lâm*, V, 3689.

⁵⁴ Bu isme benzeyen Kolonai; Kolone ve Koloneia gibi birkaç yer hak. bkz. Umar, *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, 455.

Kunve	كُنْوَة	Rum ülkesinde bir yerdir.
Kûniye (Kon-ya)	كُونِيَّة	Müslümanların Rum diyarındaki en büyük şehridir. Onunla birlikte Aksaray (أَقْسَرَى) Müslümanların hükümdarlarının ikamet yeridir.
Kaysâriyye (Kayseri)	كَيْسَارِيَّة	Rum diyarında Selçuk oğulları devletinin tahtının bulunduğu büyük bir şehirdir.
Kerker (Gerger)	كَرْكِر	Malatya yakınlarında bir kaledir. Malatya ile Âmid arasında, er-Rân kalesi (الرَّان) yakınlarında yer alır. Yine, bir başka Kerker : Sümeysât ile Hısn-ı Ziyâd arasında bulunan bir kaledir. Bu Hart Birt (خرت برت) (Harput) kalesidir. ⁵⁵
Kefer Beyyâ⁵⁶	كفر بَيَّا	Massîsa karşısında, Ceyhân kıyısında yer alan bir şehirdir. Çarşıları, sağlam surları olan bir şehirdi. Eskiden harap olmuş, ancak er-Reşîd sonra da el-Memûn burayı yeniden yaptırmış, el-Mutasım zamanında yapımı tamamlanmıştır.
Kefer Tûsâ⁵⁷	كفر تُوَّأ	Dârâ ile Resü Ayn arasında, el-Cezîre amâlinden büyük bir köydür. Dârâ ile arası 5 fersahtır.
Kefer Cedyâ	كفر حَدْيَا	Ruhâ'nın köylerindedir. Harrân civarında olduğu söylenir.
Kefer Azzûn	كفر عَزْوَن	Serûc yakınlarında bir yer olup, el-Cezire beldelelerindedir.
Kemah	كَمَخ	Rum diyarında bir şehirdir.
Kinkiver⁵⁸	كِنْكُور	Cezîretü İbn Ömer yakınlarında bakımlı müstahkem bir kaledir. Ez-Zevezân kalalerinden kabul edilir.

⁵⁵ Yâkût'ta bu son cümle şöyledir: “Bu bir kaledir ve harap olmuştur”. (خرت=harap oldu) (*Mu'cemü'l-Büldân*, IV, 453.) Bu kelime, muhtemelen yanlış olarak *Merâsîd*'a, (خرت برت=Harta Birt/Harput) şeklinde geçmiştir.

⁵⁶ Ş. Sâmî, Yâkût el-Hamavî'den naklen aynı şeyi söylüyor. Bkz. *Kâmûsu'l-A'lâm*, V, 3869. Umar, buranın Adana'daki Misis/Yakapınar kasabasının Ceyhan nehrinin doğusunda kalan kısmı olduğunu söylüyor. Anlamı, Süryani dilinde Beyyâ Köyü demektir. Bkz. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 414.

⁵⁷ Yâkût'ta da Kefer Tûsâ iken (*Mu'cemü'l-Büldân*, IV, 468-9), Ş. Sâmî, Kefer Sûsâ şeklinde kaydetmiştir. Ancak, Mardin'de Kefertut adında bir köy bulunduğunu da belirtir. Bkz. *Kâmûsu'l-A'lâm*, V, 3869. Umar'ın kaydına göre, burası Kefertut olabilir. Belirttiğine göre Mardin civarında bu isimde bir köy vardır. Aynı yerin Castra Maurorum (Latince: Dut Hisarı) olarak da anıldığına dair, bkz. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 181-182 ve 414.

⁵⁸ Ş. Sâmî, Yâkût el-Hamavî'den naklen, aynı metin, bkz. *Kâmûsu'l-A'lâm*, V, 3904.

El-Kenîse	الكَنِيسَة	Yahudi ve Nasârâ'nın mabedi anlamında bir kelimedir. Massisa suğurunda bir belde olup, el-Kenîsetu's-Sevdâ' (Karakilise ?) da denir. Çünkü siyah taşlardan yapılmıştır.
Keysûm (Keysun)	كيسوم	Sümeysât amâlinden bir köydür. Çarşısı, çok sayıda dükkânları vardır. Yakınında bulunan tepede büyük bir kale bulunmaktadır.
Mârdîn	ماردين	el-Cezîre dağı tepesinde yer alan meşhur bir kaledir. Burası, Düneysir, Dârâ ve Nusaybin'e hâkimdir. Dağın aşağısındaki geniş arazide büyük bir dış mahallesi (rabad) vardır. Burada çarşılar, medreseler, ribâtlar, evler yer alır. Buradaki evler basamağa benzer. Her yol, altındaki evlerin üzerine bakar. Buna engel olacak çatı bulunmaz. Suları azdır. Bu yüzden içme suları genellikle her evde bulunan sarnıçlardan karşılanır.
Merbâlâ	مربالا	Hilât (Ahlat) yakınlarında bir nahiyedir.
Merc el-Etrâhûn	مرج الأَطْرَاحُونَ	Massisa yakınlarındadır.
Merc el-Dîbâc	مرج الديجاج	Massisa yakınlarında, dağlar arasında manzarası güzel acayip bir vadidir.
Mar'aş (K.Maraş)	مَرَّعَش	Suğûr bölgesinde, Şâm ile Bilâdu'r-Rûm arasında bulunan bir şehirdir. er-Reşîd, bu şehrin iki surunu yenilemiştir. Şehrin ortasında, el-Mervânî denen bir kalesi vardır. Bunu Mervân el-Himâr yaptırmıştır. Hârûniye denen bir de banliyösü (rabad) bulunmaktadır.
El-Massîsa (Misis)	المصَيِّصَة	Bu, Şam suğurunda, Ceyhân kıyısında yer alan bir şehirdir. Antâkiye ile Bilâdu'r-Rûm arasındadır. Eskiden Müslümanların oturduğu yerlerden biri idi.
Matmûre⁵⁹	مَطْمُورَة	Rum ülkesi suğurunda, Tarsus nahiyesinde bulunan bir beldedir.
Müks⁶⁰	مُكْس	Ermîniye'de bir yer olup, el-Busfurcân nahiyesinde, Kâlîkalâ civarındadır.

⁵⁹ Ş. Sâmî, Yâkût el-Hamavî'den naklen aynı bilgiyi aktarıyor. Bkz. *Kâmûs el-Âlâm*, VI, 4315.

⁶⁰ Umar'a göre, Mukus: Pervari ile, Van gölü güneyindeki Gevaş arasında yaklaşık orta yerde bulunan bucak merkezi Bahçesaray kasabasının eski adı. Bkz. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 586.

Malatye	مَلَطِيَّة	İskender'in yaptırdığı şehirlerden biridir. İçinde, sahabe tarafından yaptırılmış olan bir cami vardır. Burası, Rum ülkesinin meşhur şehirlerindedir. Şam ile komşudur.
Malakûniye	مَلَكُونِيَّة	Rum ülkesinde, Konya yakınlarında bir beldedir. Manası, mermer kesilen yer demektir. Çünkü buradaki dağlardan mermer kesilir.
Menâzcird (Malazgirt)	مَنَازِحْرَد	Halkı, cîm yerine kef ile söyler. Meşhur bir beldedir. Rum diyarı ile Ahlat arasında, Ermîniye'dedir. Halkı Ermeni ve Rum'dur.
el-Minşâr⁶¹	المِنْشَار	Marangoz testeresi (minşar=testere) şeklinde: Fırat ırmağına yakın bir kaledir.
Muvazzer	مَوْزَّر	Rum Nusaybini'ni (Nasîbîn er-Rûm) içine alan, el-Cezire bölgesinde bulunan bir <i>kûre</i> dir.
Mûş	مُوش	Ermîniye'de, Ahlat dolaylarında bir beldedir. Kendi adıyla anılan meşhur bir ovası vardır.
Meyyâfârikîn (Silvan)⁶²	مَيَّافَارِكِينَ	Diyâru Bekr'deki en meşhur şehirdir. Dendiğine göre, buranın taşlı kısmı Enûşirevân tarafından; tuğlalı kısmı Ebrevîz tarafından Rumların yaptırdığına dayanılarak inşa edilmiştir. Çünkü burası Rumların memleketindeydi.
Nasîbîn (Nusaybin)	نَصِيبِينَ	el-Cezîre bölgesinde mamur bir şehir olup, Musul'dan Şam'a giden kervan yolu üzerindedir. Sincâr ile arası 9 fersaktır. Suru vardır. Suyu boldur. Ortasından bir akarsu geçer. Güzel bir şekilde yaptırılmış olan büyük bir camisi vardır. Cami içerisinde de bir su akar. Fakat çarşısı küçük ve bakımsız olup büyük bölümü harap vaziyettedir. Bir başka Nasîbîn de, Fırat kıyısında bulunur ve Rum Nasîbîn'i (Nasîbîn er-Rûm) diye bilinir. Âmid ile arası dört gündür. Harrân'dan Rum diyarına gitmek isteyen biri oradan geçer. Çünkü araları üç merhaledir.

⁶¹ Bu, bazı Selçuklu tarihi kaynaklarında Alâaddin Keykubâd'ın tutuklu kaldığı hapisane olarak geçen Minşar kalesi olmalıdır. Bkz. İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuk Name)*, Çev. M. Öztürk, Ankara 1996, I, 160; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1996, 326.

⁶² Rumların kullandığı ismi Martyropolis. Süryanice "Farkin suyu" anlamına geldiğine dair bkz. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 550 ve 569.

Nehrü'l-Ezrak (Göksu)	نهر الأزرق	Suğur'da bir nehirdir. Behnesâ (Besni) ile Hısnu Mansûr (Adıyaman) arasında, Haleb tarafındadır.
Nehrü'l-Esved	نهر الأسود	Misis ve Tarsus taraflarındadır.
Vân	وان	Ahlât ile Tiflis arasında bir kaledir. Kâlîkalâ ameline bağlı olup orada halı imal edilir.
Velâşcird (Eleşkird)⁶³	ولا شجر	Ahlat dolaylarındadır.
Hirakle (Ereğli)	هرقلة	Rum ülkesindedir. [Harun]er-Reşîd burayı fet- hetmiş, halkını esir almıştır. Esirler arasında patriğin kızı da vardı. Ganimetler arasında satılı- ğa çıkarıldı. er-Reşîd'in bir adamı onu satın aldı. Kız onda yücelik gördü ve onunla birlikte Rakka'ya taşındı. er-Reşîd bu kız için Fırat üye- rinde Rakka ile Bâlis arasında bir kale inşa ettirdi ve adını Hirakle koydu. Bu kale bir süre bakımlı olarak kaldı, ancak daha sonra harap oldu. Ondan bazı eserler ve tuhaf yapılar kalmıştır. Bu kale Siffin yakınlarında, nehrin batı tarafındadır.
el-Hirmâs	الهزماس	Bu, Nusaybin nehridir. Çıkış yeri, Nusaybin'e 6 fersah mesafede bir su kaynağıdır. Bu kaynağa taş ve kurşunla set çekilmiştir. Bu bakımdan buradan Nusaybin'e az miktarda bir su ulaşır. Zira, Rumlar bu taş setti şehri su basmasın diye yapmışlardır. Su taşığında Hâbûr, Sersâr ve sonra da Dicle nehrine dökülür.
el-Hekkâriyye (Hakkâri)	الهكارية	Musul'un yukarı tarafında, bir belde ve nahiyedir. Ceziretu İbn Ömer beldesinde olup, burada Hekkâriyye Kürdleri oturur.
Helûres	هلوزس	Dicle nehrinin çıkış yeri civarında bir yerdir. Âmid'den iki buçuk gün mesafededir.
Hılıs	هليس	el-Cezire taraflarında bir şehirdir. Rum ülkesinde Ermenilere ait yerdedir.
Yahmûl	يحمول	Keysun bölgesinde Behnesâ'ya bağlı bir köy olup, Rum diyarı ile Haleb arasındadır.

⁶³ Umar'da, Valarşakert ve Valaşkert şeklinde, bkz. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 814.

KAYNAKÇA

- el-Bağdâdî, Safiyyüddin Abdü'l-mü'min b. Abdü'l-hakk. (1955). *Merâsîdül-İttîlâ' alâ Esmâ'î'l-Emkine ve'l-Bikâ'*, Neşr: Ali Muhammed el-Becâvî, I-III, Bağdâd.
- El-Hudari, M. (1989). *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II. İstanbul.
- Eyice, S. (1991). "Arap Camii", **DİA**, III, 326-327.
- Hinz, W. (1990). *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev: Acar Sevim, İstanbul: Marmara Üni. Yay.
- İbn Bibi. (1996). *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuk Name)*, Çev. M. Öztürk, Ankara.
- Kâtip Çelebi, (2007). *Keşfü'z-Zünûn An Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Türkçe terc: Rüştü Balcı, I-V, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Koçu, R. E. (1959). "Arap Camii", *İstanbul Ansiklopedisi*, I, 936-947.
- Ramsay, W. (1960). *Anadolunun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Mihin Pektaş, İstanbul.
- Şemseddin Sâmî. (1996). *Kâmûsu'l-A'lâm*, I-VI, (İstanbul 1306 Baskısı Tıpkıbasımı), Ankara.
- Şeşen, R. (1998). *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul.
- Turan, O. (1996). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul.
- Şükrü H. A. vd. (2009). *Türkçe Sözlük*, Ankara: T.D.K. Yay.
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul.
- Witteck, P. (1969). "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", Çev. Mihin Eren, *Selçuklu Araştırmaları dergisi (SAD)*, I, Ankara, 193-244.
- Yâkût el-Hamavî, (1979). *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Beyrut.

YERLİ VE YABANCI LİTERATÜRDE KURULUŞU TARTIŞILAN İMPARATORLUK: OSMANLILAR

Hakan DOĞAN*

ÖZET

Dört yüz çadırdan müteşekkil bir aşiretin tesis ettiği küçük bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkmış olan Osmanlıların etnik kökeni ve kuruluşu problemi yerli ve yabancı pek çok bilim adamının dikkatini çekmiş ve 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren bu konuda hararetli tartışmalar vuku bulmuştur. Bu doğrultuda da birbirinden farklı çeşitli teoriler ortaya konulmuştur. Osmanlıların kuruluşu meselesinin tarihçi ve araştırmacıların kendilerini çekim alanından kurtarmakta zorlandıkları efsunlu bir cazibesi söz konusudur. 1916 yılında Amerikalı tarihçi Herbert Adams Gibbons ile temelleri atılıp günümüze kadar devam eden gizemle dolu bu dünyanın, M. Fuat Köprülü, Paul Wittek, Halil İncelik, Colin İmber, R. Paul Lindner, Cemal Kafadar ve daha pek çok konuğu olmuştur. Dönemi aydınlatacak olan kaynakların yetersizliği ve mevcut kaynaklardaki bilgilerin çelişkilerle dolu olması bu araştırmacıların konuya farklı anlamlar yüklemelerine ve farklı bakış açılarına yol açmıştır.

Anahtar Sözcükler: Erken Dönem Osmanlı, Kuruluş, Aşiret, Gaza, Osmanlı Tarihçiliği.

---

* Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-mail: hdogan79@gmail.com

OTTOMANS: THE EMPIRE OF DISPUTED ORIGINS IN THE NATIONAL AND INTERNATIONAL LITERATURE

ABSTRACT

The issue of ethnic origin and establishment of the Ottomans established by tribes consisting of four hundreds and which reached the stage of history as a small beylik has attracted so many domestic and foreign scientists and it has manifested heated debates on this issue from 20th century. Several different theories have been put forward. The issue of establishment of the Ottomans has enchanted charm which came difficult for historians and researchers to avoid. In the year 1916 American Historian Herbert Adam Gibbons, M. Fuat Koprulu, Paul Wittek, Colim İmber, R Paul Linder, Cemal Kafadar and so many historians have become guests of this World filled with mysteries. Inefficiency of sources and contradictions of available sources to illuminate this period have led to different meanings and different perspectives from researchers.

Key Words: Early Modern Ottomans, Foundation, Ghaza, Tribe, Ottoman Historiography.

Giriş

İkinci Roma'nın başkentinin yanı başında, Anadolu'nun kuzey-batı ucunda küçük bir beyliğin tarih sahnesine çıkıp çok kısa bir zamanda önce Anadolu'da daha sonra da Balkanlarda gücünü kabul ettirip bir dünya imparatorluğu haline gelişi yerli ve yabancı birçok bilim adamının dikkatini çekmiştir. Bunun neticesinde konuyla ilgili olarak bu süreci farklı yönlerden ele alan birçok görüş ortaya çıkmıştır. Kuruluşla ilgili tüm tartışmaların temelinde yatan soru, Osmanlıları önce Söğüt'e oradan da İstanbul'a götüren şartların neler olduğudur.

Dönemi aydınlatacak kaynakların çok az olması ve buna mukabil bu kaynakların verdiği bilgilerin çok açık, doğru ve tatminkâr bulunmaması araştırmacıların konuya farklı açılardan bakmasına sebep olmuştur. 13. ve 14. yüzyıla ait çağdaş kaynaklar gerçekten de yok denecek kadar azdır. Ancak bundan daha büyük olan problem, bu sayılı kaynakların sıhhat derecesidir (Köprülü, 1994: 16–22). Zira kaynakların verdiği bilgiler bazen gerçeğe yakın, bazen de gerçek dışı ve hayal mahsulü birer hikâyeye halindedir (Galotta, 1997: 41). Eski Osmanlı kaynaklarına göre kuruluş hadisesi ilahî bir mucize olup (Aşıkpaşazade, 1992; Edirneli Oruç Beğ, 1970) *“ilk Osmanlı padişahları; dirâyet ve şecaatle kılıca sarılmışlar ve her biri esâtiri bir şahsiyet olan bu gaziler -Tanrı'nın adını yüce tutma gayretlerine karşılık- Allah'ın gösterdiği teveccüh ve yardım sayesinde devletlerini kurmuşlardır...”* Dolayısıyla bu ilahî lütf nazariyesiyle devletin kuruluşu hakkında izaha muhtaç bir mesele bırakmışlardır (Barkan, 1944: 343).

Bunun yanı sıra, dönemin Batı Avrupa tarihi ile kıyaslandığında, erken dönem Osmanlı tarihinin sağlam bir kronolojisi de mevcut değildir. Yetersiz kronolojik bilginin eksikliği de dönemi analitik bir yaklaşımla tartışmayı zorlaştırmaktadır (Imber, 2000: 39). Bu durum konuyla ilgili farklı yorumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sencer Divitçioğlu, Osmanlıların kuruluşu üzerine yapılacak çalışmalarda bu kaynak sıkıntısını kendi eserinin (Divitçioğlu, 2000) önsözünde şöyle dile getirmektedir; *“ Bu kitap sizi Osmanlı kuruluş toplumunun doğrularına değil, bu toplumun tarihine götürecektir. Onu okurken ne Söğüt yaylalarında ne de Bursa sokaklarında dolaşacaksınız. Bırakın Osman ve Orhan beyleri görmeyi, onları tanıyanlarla bile konuşamayacaksınız. Maalesef, gezintinizin alanı sadece tarih kitaplığının raflarıyla sınırlı kalacak. Aşıkpaşazâde'yi, Anonim'i ve Neşri'yi hatmedeceksiniz. Gibbons, Wittek ve Köprülü okuma listenizde olacak; İncalcık, Beldiceanu, Ocak, Zachariadou ve Kafadar ise danışmanlarınız. Fakat bu tarihçilerden hiçbiri size Osmanlı toplumunun doğrularını gösterip, tam olarak anlatamayacak. Anlatamayacak; çünkü, ilk Osmanlı Tarihleri (Tevârih-i Âl-i Osman) ancak 15. yüzyılda, Ahmedî, Şükrullah, Oruç, Aşıkpaşazâde ve Anonim*

yazarının kronikleriyle ortaya çıkmıştır; kuruluş döneminden, aşağı- yukarı, bir yüzyıl sonra...”

Bu temelde yapılan izahlar ve ortaya konan teoriler üzerindeki tartışmalar makul bir ortak kabullenmeye yol açmamış, aksine yeni yeni meseleleri de beraberinde getirmiştir (Emecen, 2003: 1). Yapılan çalışmalardan ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında, bu konunun yerli ve yabancı birçok tarihçiyi daha uzun seneler meşgul edeceği de muhakkaktır. Sorun, küçük bir bölgede sınırlı şartlar altında ortaya çıkan bir siyasî mekanizmanın nasıl olup da bir beyliğe, akabinde de dünya siyasetine yön veren kudretli bir imparatorluğa dönüştüğünün ortaya konulması sorunu olduğuna göre bu alanda yapılması gereken çok şey olduğunu, ortaya çıkan bugünkü tablodan çok rahat ifade edebiliriz. Mevcut kaynaklara ilaveten bulunabilecek yeni kaynaklar ve bilhassa Halil İnalçık'ın fikir önderi olduğu saha çalışmaları bu sürecin yeni bir ivme kazanmasına çok önemli katkılarda bulunacaktır (Koç, 1999: 36- 37).

Kuruluş üzerine ortaya atılan fikirler iki safta kutuplaşmıştı. Bunlardan birinci grup, Bizans yani Avrupa medeniyetinin teşkilat ve bürokratlarının erken dönem Osmanlı devlet ve imparatorluk aygıtlarına olan etkisine vurgu yaparken diğer grup, Türk- İslam medeniyetini ve bürokratlarını ön plana çıkarmışlardır. Zira Türk-İslam medeniyeti bir imparatorluk kurmak ve yönetmek konusunda gerekli teori ve personele fazlasıyla sahiptiler. Yine yerli ve yabancı literatürde erken dönem Osmanlı genişlemesiyle ilgili iki ana tez vardır. Bunlardan birinci guruba dahil teorisyenler gaza ideolojisini temel motivasyon kaynağı olarak görürlerken, ikinci grup teorisyenler de bu görüşün aksine bunun ideolojik bir çaba ve manevî kazançtan ziyade fetih ve yağma faaliyetlerinden elde edilen ekonomik kazançla dikkat çekmişlerdir.

Osmanlıların ne zaman kurulduğu sorusuna akademik anlamda ilk cevap, Türk Tarih Encümeni üyelerinden Efdaleddin Bey tarafından yazılan bir makalede (Efdaleddin Tekiner, 1330: 36- 48) verilmeye çalışılmıştır. Efdaleddin Bey'in bu yönde bir inceleme yapması resmî bir talep üzerine gerçekleşmiştir. Maarif-i Umumiye Nezareti, 28 Kânûn-ı Sâni 1329/10 Şubat 1914 tarihli bir tezkire ile Târih-i Osmânî Encümeni tarafından Osmanlı Devleti'nin istiklal tarihinin tespit edilmesi istenmiştir. Bu vazife de Efdaleddin Bey'e verilmiştir. Çalışmalarına başlayan Efdaleddin Bey, bu doğrultuda eski “Tarihler”i ve salnameleri incelemiş ve Osmanlıların istiklal tarihine delalet edecek ifadeleri yakalamaya çalışmıştır (Turan, 1999: 190- 193).

Kuruluş tarihi ile ilgili son dönemlerde Halil İnalçık önemli tespit ve değerlendirmelerde bulunmuştur. İnalçık, “*Osman Gazi'nin tüm gazilerin etrafında top-*

lanması ve dolayısıyla karizmatik bir lider olması bu bölgede kazandığı Bafeus Savaşı'na bağlıdır. Dolayısıyla, Osman Gazi'nin Hersek'te kazandığı bu savaş hanedanlığın kuruluşunu apaçık gösteren bir zaferdir. Hanedanlığın kuruluşunun kesin tarihini Yunanlı Pahimeres vermektedir. Bu tarih 27 Temmuz 1302'dir. Bu suretle Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihini bu olaya bağlı tutarak tespit etmiş bulunuyoruz. Bunun vuku bulduğu yer de Yalak-ova'dır", diyerek bu çok eski tartışmaya yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu analizi ile de ortak kabul gören 1299 tarihini değiştirecek bilimsel bir gerçekliği ortaya koymaya çalışmıştır. Bu konudaki tespitlerini de 27 Temmuz 2009 tarihinde Yalova'da düzenlenen ve dünyanın saygın üniversitelerinden gelen önemli tarihçilerin de katıldığı "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi Uluslar arası Sempozyumu"nda bir kez daha tekrarlamıştır (İnalçık, 2011: 22- 23).

Kuruluş üzerine akademik anlamda ilk çalışmalardan birini yapan, Osmanlı Devleti'nin kökenleri konusunu sorunsallaştıran ve bu meseleyle ilgili bir monografi yazan araştırmacılardan birisi de Amerikalı Herbert Adams Gibbons'tur. Gibbons, Osmanlı Devleti'nin demografik, kültürel ve kurumsal kökeni hakkındaki sorulara cevap olarak "etnik ve dinî dönüşüm" teorisini ileri sürmüştür (Gibbons: 1998). Onun teorisine göre Osmanlıların en büyük avantajı, Türk ve Müslüman göçebeler olmalarından ziyade büyük bir çöküntü içerisinde olan Bizans Devleti'ne komşu olmalarıdır. Bu durum Osmanlıların başarılarının temelinde yatan en önemli faktördür. Bizans'ın ve diğer Avrupalı devletlerin içine düştükleri kargaşa ortamı sayesinde Osmanlılar onlardan yönetim sanatını öğrenmişler, kadınların örtünmesinden savaşlarda istilacı bir politika izlememeye kadar birçok özelliklerini de bu devletlerden almışlardır. Şamanist iken sonradan Müslümanlığı tercih etmişler, bölgedeki Rum ahali ile karışarak yeni bir melez Osmanlı ırkını meydana getirmişlerdir.

Gibbons'un iddiasına göre, Osmanlıların kurucusu olarak kabul edilen Osman Bey'in kariyerinin bir safhasında Müslüman olan bu göçebeler, kabul ettikleri bu yeni dini yaymak hevesine kapılmışlar ve Hıristiyan olan komşu halkları da din değiştirmeye zorlamışlardır. Aynı zamanda bir "kurgu yığını" olarak gördüğü Osmanlı tarihlerindeki bir diğer kanıt parçasından yola çıkan Gibbons, Osman Bey'in 400 çadırlık aşiretine din değiştiren birçok kişinin dâhil olması gerektiğini ve bu süreçte oluşan bu yeni topluluğun yaklaşık on kat arttığını hesaplamıştır. Bu nedenle, Osmanlıların büyük bir güç olmasında doğudan gelen yeni unsurlar değil, Bizanslı Rumlardan Osmanlılara yapılan ilticalar ve din değiştirmeler önemli rol oynamıştır. Bu durumdan ortaya çıkan sonuç ise, Osmanlıları meydana getiren gücün Asya kökenli değil tamamen Avrupa kökenli unsurlar olduğudur (Kafadar, 2010: 51).

Osmanlıların tarihte eşine ender rastlanan bu büyük başarılarını tamamen Avrupalı unsurlara dayandırma ısrarı, Gibbons'un hem İslam hem de Türk kültür ve medeniyeti hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca birinci elden Selçuklu ve Osmanlı kaynaklarını kullanmaması da en büyük eksikliği olarak göze çarpmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Gibbons'un bu teorisi, genel tarihte oldukça popüler olmasına rağmen, filoloji tabanlı ve bu konuda otorite olarak kabul edilen birçok tarihçinin özellikle de Osmanlıların devlet ve kültürünün ana kaynağını Anadolu Selçuklu tarihinde gören ilim adamlarının çok sert eleştirilerine maruz kalmıştır (İnalçık, 2005: 118). Gibbons'un eserinin yayınlanmasını takip eden 20 yıldan fazla zaman boyunca Osmanlı Devleti'nin kuruluşu problemi ilim âleminin gündeminden düşmedi. Tüm bu eksikliklerine rağmen Gibbons'un teorisini işlediği çalışması, Osmanlıların coğrafyasında yaşayan Hıristiyan devlet ve unsurların aralarındaki iktidar mücadelelerini ve Osmanlıların bu mücadeleler sırasında geliştirdikleri siyasî stratejileri anlatması bakımından değerli bir eser olarak kabul edilebilir.

Gibbons'un bu teorisine karşı cevap çok gecikmeden Mehmet Fuat Köprülü tarafından gelmiştir. Köprülü'nün bu cevabı aynı zamanda kendi tezini de ortaya çıkarmıştır (Köprülü, 1984). Gibbons ile başlayan tartışma, Köprülü ile ilmi bir kimlik kazanmıştır. Türk kültür ve edebiyat tarihinin kurucusu olarak kabul edilen Köprülü, 1932 yılında Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde verdiği bir dizi konferansta Osmanlı Devleti'nin doğuşunu ve Gibbons'un yok saydığı Osmanlıların Türk geçmişini, 13. yüzyıl Anadolu tarihinin bir uzantısı olarak değerlendirmiş ve Uc'lara özgü kültür üzerinde önemle durmuştur (İnalçık, 2005: 118). Köprülü'ye göre Osmanlıların teşekkülündeki en önemli etken, 13. ve 14. yüzyıl Anadolu'sunun sosyo- kültürel durumu ve bilhassa Müslüman- Türk nüfusun içinde barındırdığı dinî- meslekî zümreler ve bunların mayaladığı kültürel ortamdır (Koç, 1999: 38). Zira Anadolu Müslüman- Türk toplumunun maddî ve kültürel dinamikleri, Osmanlılarınkı gibi bir devletin gelişimini besleyecek derecede gelişmişti. 13. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun batısına doğru gerçekleşen demografik baskı, bu dinamikleri harekete geçirmişti (Kafadar, 2010: 54- 55). Köprülü'nün bu analizleri soruna yeni yaklaşım yöntemleri getirmiş ve bu analiz yöntemleri Halil İnalçık ve Feridun Emecen gibi tarihçiler tarafından dikkatlice ele alınmıştır.

Gibbons'un tezine bir eleştiri de Friedrich Giese'den (Giese, 2000: 149- 175) gelmiştir. Giese, onun görüşlerini, usta bir kompozisyon ve bir sürü yeni görüş ile göz boyayan son derece yüzeysel bir çalışma olarak görür. Gibbons'un konuyla ilgili doğru saptamaları vardır ama olaylara Avrupa merkezli baktığı için Türkleri ve medeniyetlerini yok sayması en büyük hatası ve eksikliğidir. Giese,

Osmanlıların kuruluşunu 13. yüzyılın büyük siyasî ve kültürel mücadelelerinin bir sonucu olarak görür ve bu bağlamda Şark tarihi ve kaynaklarının kullanılması gerektiğine vurguda bulunur.

Köprülü'nün bu tezini müteakip Paul Wittek de, Londra'da Osmanlıların doğuşu meselesi üzerine bir dizi konuşma yapmış ve bu konuşmaları bir kitap olarak yayımlanmıştır (Wittek, 2000). Wittek'in tezinin temeli, Osmanlı Devleti'nin görkemli yükselişinin gerçek sebebi, İslam mücahitleri (gaziler) olan Türk göçebelilerinin varlığıdır (Jennings, 1998: 661). Wittek'e göre Osmanlı Devleti'ni tarih sahnesine çıkararak dinamik ideolojik faktör, gazâdır (İnalçık, 2005: 119). Wittek bu tezini güçlendirmek için en eski iki Osmanlı kaynağına başvurur. Bunlardan birincisi 15. yüzyılda yazılmış olan, Ahmedî'nin "İskendernâme"sidir. Diğeri ise, 1337 tarihli Bursa'daki bir kitabedir. Bu kitabede, Osman Bey'in oğlu Orhan Bey'den "gazi sultanlarının oğlu gazi sultan" olarak bahsedilmektedir. Wittek teorisini bu iki kaynağa dayandırmaktadır (Kafadar, 2010: 75).

Şinasi Tekin, Paul Wittek'in gaza teorisinin dayanağı olan 1337 tarihli Bursa'daki kitabenin gerçekte 1417 tarihli bir orijinal kitabeden veyahut sonraki dönemlere ait herhangi bir kitabenin üslubunun taklit edilerek yazılmış olabileceğini, bundan dolayı da adı geçen kitabenin sahte olduğunu ileri sürer (Demirci, 2013: 95- 96).

Mustafa Akdağ, 13-14. yüzyıl Anadolu'sunun kuzeybatı ucunda yığılan göçebe Türkmenlerle bu bölgede tarımla uğraşan yerli Rumlar arasındaki iktisadî ilişkiler temeline dayandırdığı "Marmara İktisadî Ünitesi" (Akdağ, 1999: 375; Akdağ, 1949: 497- 564) tezi ile konuyu ekonomik boyutuyla ele almaya çalışmıştır. Ona göre, Marmara ile Ege kıyılarının Türkiye'nin bir parçası olmak üzere istila edilmesiyle memleketin iktisadî ve siyasî coğrafyası bakımından Osmanlıların büyümesi için daha elverişli bir durumun ortaya çıktığına temas etmiştir. Ancak bu tez yeterince geliştirilememiş ve birçok eleştiriye (Mesela bkz; İnalçık, 1949: 629- 690) maruz kalmıştır.

Mehmet Fuat Köprülü'nün ileri sürdüğü görüşler Halil İnalçık tarafından biraz daha genişletilerek yeni birtakım fikirlerle desteklenmiştir. İnalçık, diğer faktörlerin yanı sıra gaza faktörünü öne çıkarmış, cihad ve gazanın 17. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin temel dinamik ilkesi olarak devam ettiğini savunmuştur (Demirci, 2013: 93- 94). Halil İnalçık, çeşitli dönemlerde yazdığı çalışmalarında, meseleyi hem sosyal yönden hem de siyasî gelişme ve fetih hareketlerine bağlı olarak coğrafi gelişim açısından ele alır. Ayrıca İnalçık'a göre, Osmanlı Devleti'nin doğuşu sorunu ile Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu sorunu birbirine karıştırılmamalıdır. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu tarihi, Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Balkanlar'da nasıl ve hangi koşullar altında hâkim

bir siyasî güç haline geldiğini inceler. Osmanlı Devleti'nin doğuşu sorunu ise, Selçuklu- Bizans "Uc" (serhad) bölgesinde Osman Gazi'nin önderliğinde ilk siyasî çekirdeğin nasıl ortaya çıktığını açıklamakla ilgilidir (İnalçık, 2005: 118). Bununla birlikte İnalçık kuruluş tartışmalarının doğru bir kronoloji¹ üzerinden okunması taraftarıdır. Bu bağlamda, kaynakların doğru bir tenkit süzgecinden geçirilmesi ve yer adlarının (toponomi) sorgulanması² üzerinde titizlikle duruyor. Öyle ki son zamanlarda Osmanlı Devleti'nin kuruluş coğrafyası üzerinde yapılan arkeolojik araştırmalar büyük bir hız kazanmıştır (Bu türden araştırmalar için bkz; Kaplanoğlu, Bursa: 2000).

Cemal Kafadar, son günlerde Türkçeye de tercüme edilen çalışmasında (Kafadar, 2010), şimdiye kadar ortaya konulan çalışmaları ve tezleri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirerek bir sentez girişiminde bulunmuştur. Öyle ki Kafadar bunu eserinde şöyle ifade etmektedir; *"Bu kitabın kendisi kısmen, Osmanlı Devleti'nin doğuşu ve bu konunun tarih biliminde ele alınış biçimi üzerinde genişletilmiş bir tarih yazıcılığı denemesidir. Bu eser aynı zamanda, Osmanlı araştırmacılarının çalışmalarıyla kurulan bu diyalog yoluyla, Osmanlı gücünün ortaya çıkmasına olanak tanımış ve on dördüncü yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar güneybatı Asya ve güneydoğu Avrupa'nın kaderlerini şekillendirmekte büyük rol oynayan kendine özgü sosyal ve kültürel dinamikleriyle birlikte Orta Çağ Anadolusunun uç bölgesinin yeni bir değerlendirilmesini geliştirme girişimidir"* (Kafadar, 2010: XVI). Kuruluş hadisesini tek faktörle açıklamaya çalışmayı reddeden Kafadar, bu konuda eser verenleri bu bağlamda sıkı bir tenkite tabi tutmakta ve kullanılan kaynakların dönemlerinde taşıdığı anlamların iyi analiz edilmesi gerektiğine de işaret etmektedir.

1980'li yılların başında kuruluş meselesini, yazdığı eserle (Lindner, 2000) yeniden alevlendiren ve ilim âleminin dikkatlerini tekrar bu yöne çeken Paul Lindner, Wittek'in gaza tezinin sağlam bir temele dayanmadığını, bunların daha sonraki dönemin ideolojisinin geçmişe yansıtılmasından başka bir anlam taşımadığını ileri sürer. Osmanlı Beyliğinin kabilevî bir çekirdekten geliştiğini, ancak sınırlar genişledikçe yerleşik toplum ve devletin gerektirdiği yapılara ihtiyaç duyulduğundan kabilevî unsurların giderek arka plana atıldığını ve sonuç olarak Osmanlıların giderek köken olarak mensup bulduklara kabilevî gruplara yabancılaştıkları tezini savunur. Yani kuruluş hadisesini antropolojik açıdan ele alır. İlk Osman-

1 Son dönemlerde İnalçık'ın Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihini 1299 değil 1302 olarak ısrarla vurgulaması bunun en büyük delilidir.

2 Yine yer adlarının tespiti hususunda son dönemlerde İnalçık'ın önemli saha çalışmalarına öncülük ettiği ve işe beyliğin kurulduğu bölgelerden birisi olan Eskişehir- Sultanönü'den başladığı bilinmektedir.

lıların ise göçebe toplumdaki tarım toplumuna geçen ve kan bağına değil çıkar birlikteliğine dayanan bir “aşiret” yapısına sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu aşiret yapısı yağma faaliyetleriyle hayatini devam ettiriyor ve silah gücüyle de güvenliğini sağlıyordu. Osmanlılar güç kazandıkça ve imparatorluk yolunda hızla ilerledikçe bu yapıdan uzaklaşmaya başlamış ve kökenine yabancılaşmaya başlamıştır. Lindner’e göre Wittek’in ileri sürdüğü ve ilim âleminde genel kabul gören gaza teorisi için ileri sürdüğü kanıt daha önce de belirttiğimiz iki kaynak olan 1337 tarihli Bursa Kitabesi ve Ahmedî’nin manzum eseridir. Lindner, bu kaynakların ilk Osmanlıların gerçek değer sisteminden ziyade, devlet olma yolunda önemli adımlar atmış olan yerleşik bir düzenin sonraki dönemde benimseydiği ideolojiyi yansıtan kaynaklar olarak okunabileceğine işaret eder. Lindner’e göre, eğer ilk Osmanlılar gerçekten de gaza ideolojisine sınıksız bağlı olsalardı; birincisi, farklı bir dinden olan Bizanslıları kendi saflarına katmazlardı, ikincisi, diğer Müslüman beyliklere karşı savaşmazlardı, üçüncüsü, Hıristiyanların ihtida etmesi için baskı yaparlardı, dördüncüsü ise, istimalet³ adını verdikleri uzlaştırıcı bir politikaya yer vermezlerdi ve son olarak da heterodoksinin ve İslam öncesi alışkanlıkların serbestliğine izin vermezlerdi (Lindner, 2000: 17- 29; Kafadar, 2010: 75- 76).

Gaza tezini reddedenlerden birisi de Colin Heywood’dur. Ona göre, Osmanlıların kuruluşundaki en önemli faktör Türk ve İslam motifli Anadolu geleneği değil, Karadeniz’in kuzeyini de içine alan geniş Moğol coğrafyasıdır. Bu teze göre Osmanlılar, 1299 yılında Altın Ordu hanı Nogay’ın ölümünü müteakip Kırım’dan güneye, oradan da Anadolu’ya göç eden bir grup unsurla ilişkilendirilmektedir. Yani ilk Osmanlı nüvesi, Müslüman olmayan Altın Ordu ile Müslüman olan İlhanlılar arasında vuku bulan kısa süreli savaş döneminde (1296–1304) kesin şeklini almıştır. C. Heywood’a göre bu teori gerçekten doğruysa, İlhanlı- Altın Ordu çarpışmasına sahne olan ve Boğaziçi’nden Kafkaslar yoluyla Harezm’e kadar uzanan hat üzerindeki bu büyük mücadelede, Bizans ya da Moğol kökenli olan Karesililerle Osmanlılar (Atamanlar) arasındaki ilişki yeniden gözden geçirilmelidir (Heywood, 1999: 137- 145).

3 Sözlük anlamı “meylettirme, cezp etme, gönül alma” olan istimalet, Osmanlı kroniklerinde “halkı ve özellikle gayr-ı müslim tebaayı gözetme, onlara karşı hoşgörülü davranma, raiyyetperverlik” anlamında kullanılmıştır. Fethedilen yerlerin halkına iyi davranma, onları himaye etme, dış düşmanlara karşı can ve mal güvenliğini sağlama, dini konularda serbestiyet verme, vergi hususunda kolaylık gösterme Osmanlı istimaletinin başlıca unsurlarıdır. Osmanlıların Seçuklulardan devraldığı bu istimalet politikası, Osmanlı fetihlerini kolaylaştıran önemli bir ilke olarak benimsenmiştir. Bu politika sayesinde ki; eskisine oranla daha güvenli bir hayata ve koruma altına alınmış haklara sahip olan gayr-i Müslim tebaa ile uzun yıllar problem çıkmamış, Osmanlılar asırlarca Balkanlarda ve Orta Avrupa’da tutunabilmiştir. Bu hususta daha geniş bilgi için bkz; (İlgürel, 2001: 362- 369).

Amerikalı tarihçi Ronald C. Jennings de gaza teorisini reddedenlerdendir. Jennings, Osmanlıların Hıristiyan beyler ve devletlerle olan ilişkilerinin yoğunluğuna, Osman Bey'in Hıristiyan Ortodoks savaşçı gruplarla olan ilişkilerine dikkat çekmiştir. Eğer gaza politikası uygulanmış olsaydı, bu gruplar kontrol edilemeyip ele geçirilen köy, kasabalarda yaşayanlar ortadan kaldırılarak savaş yapılmasının gerektiğinden söz eder. Bunun aksine Orhan Bey döneminde dostça münasebetlerin olduğunu onun müttefik ve imparator damadı olduğunu ileri sürer. Böyle bir ortamda 1337 tarihli kitabedeki ibarelerin uygun olmadığını ve sonradan hazırlanmış olduğunu belirtir. Jennings'e göre Orhan Bey "Gaza"yı kullanmadığı gibi kendisini de hiçbir zaman "Gazi" olarak görmemişti (Demirci, 2013: 95).

Macar Türkolog Gyula Kaldy-Nagy de Osmanlıların kuruluşunu sağlayan Avrupa'ya karşı yürüttüğü fetih ve genişleme siyasetindeki İslamî refleksi reddeder. Ona göre Türklerin Avrupa'ya karşı giriştiği savaşları İslam'ın ruhundan kaynaklanan Hıristiyanlık nefreti ile açıklamak zordur. Öyle ki, Osmanlılar hem Müslümanlarla hem de Hıristiyanlarla savaşmışlardır. Dinle fazla haşır neşir olan dönemin kronik yazarları, hiç olmayacak yerlerde dinsel motifler görmüşler ve atalarının askerî faaliyetlerini din uğruna girilmiş "kutsal savaşlar" olarak anlatmışlardır. İster cihat ister gaza olsun Osmanlıların askerî hareketlerinin amacı herkesin İslamiyet'i kabul etmesini sağlamak değildi. Eğer böyle olsaydı 16. yüzyılda toplam imparatorluk gelirlerinin beşte birine tekabül eden cizye vergisini verecek kimse kalmazdı. Bu da Osmanlıların menfaatlerine ters bir durumdu. Bunun yanı sıra ordusunun önemli ve etkin gücünü teşkil eden yeniçerileri yetiştirmekte önemli bir kaynak olan devşirmeler sadece İslam dinine mensup olmayan Osmanlı tebaasından toplanmaktaydı (Kaldy-Nagy, 2000: 402- 405).

Alman bilim adamı J. Marquart kuruluş problemini Osmanlı- Moğol ilişkisi kapsamında izah etmeye çalışmıştır. 1914 yılında W. Bang ile birlikte yayınladıkları bir eserde, al- Birunî ve Avfi'yi esas alarak, bu kaynaklarda adı geçen Kay kabilesinin Osmanlıların mensup olduğu Kayı boyundan başkası olmadığını ve Kay kabilesinin gerçekte Türk değil, Moğol olmaları hasebiyle Kayı boyunun Türkleşmiş bir Moğol kabilesi olduğunu ileri sürmüştür. Marquart eserinde Osmanlıların kökenine dair Kay = Kayı birleştirmesini formüle etmiş ve bu Kay-Kayı eşleşmesi J. Nemeth, ve C. Brockelmann gibi Türkologlar tarafından da benimsenmiştir (Köprülü, 1999: 7- 9). Marquart'ın bu teorisi, Orta Asya Türk tarihi uzmanlarından biri olarak kabul edilen Zeki Velidi Togan'ın 1941 yılında yayımladığı "*Osmanlıların Orta Asya'daki Cedleri*" adlı makalesiyle desteklenmiştir. Togan'a göre, Osmanlılar Kayığ Oğuz kabilesine değil, Uzak Doğu'da varlıkları 10. yüzyıl İslam yazarları tarafından bildirilen Moğol kökenli Kay'lara mensup olduklarını belirtmektedir. Hatta bugünkü Hazar-ötesi Türkmenleri ara-

sındaki Gay= Kay isimli oymağın da bunlardan olduğunu ve bunların 12. yüzyıl- da Kara Hitaylar devleti tarafından Horasan sınırına yerleştirilen askerî bir birlik olduğunu iddia etmiştir.⁴ Ancak bu iki iddia da Köprülü tarafından çok şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Köprülü ısrarla Kayı kabilesinin bir Oğuz Türk boyu olduğunu altını çizmekte (Köprülü, 1999: 22- 35), ileri sürdüğü kanıtlarla (Köprülü, 1999: 36- 44) bunu ispatlamaktadır. Ancak Köprülü'nün bu görüşünün Wittek tarafından reddedilmesi⁵ tartışmayı bir ölçüde sonuçsuz bırakmıştır.

1970'li yılların başlarında Osmanlı Devleti'nin kuruluş problemi üzerine yazmaya başlayan Colin Imber, kuruluş tartışmalarını Osmanlı tarih yazıcılığı açısından değerlendirmektedir. Tarihsel bir olgu ya da olayla ilgili elde mevcut belgeler olmadan değerlendirmelerde bulunmak ve bir yargıya varmanın çok sağlıklı olmadığı için bu dönemi bir "kara delik" olarak nitelendirmektedir. İlk döneme ait kaynakların birçoğu siyasî otorite tarafından bizzat yazdırıldığı ve de tamamen hayal ürünü oldukları için bu eserler akademik çalışmaların temel dayanağı olarak kabul edilemez. Çünkü bu ilk dönem kaynaklarda anlatılanlar tamamen efsane ve mitolojiye dayanan unsurlardır ve siyasî otoritenin hem kendi tebaasına hem de karşısındaki güçlere meşruluğunu ispatlama kaygısıyla kaleme alınmışlardır (Imber, 2000: 39- 71; Imber, 2000: 243- 270; Imber, 2000: 68- 77). Ancak bu görüşü bazı tarihçiler tarafından şiddetle tenkit edilmiştir.⁶

Kuruluş tartışmalarına sonradan dâhil olan tarihçilerden birisi de Heath W. Lowry'dir. Daha çok Osmanlı tahrir defterleri üzerinde yoğunlaşan Lowry, yeni bir görüş ileri sürmekten ziyade, şimdiye değin ortaya atılan kuruluş teorilerini yeniden ele almıştır. Yazdığı eserinde (Lowry, 2010) de kuruluşa dair orijinal fikirleri olmadığını ancak yaptığı değerlendirmelerin bu sahada çalışacak olan araştırmacılara büyük faydası olacağını belirtmektedir. Wittek'in meşhur gaza teorisini oldukça yetersiz bulan yazar, iki önemli hususun altını önemle çizmektedir. Birincisi, Bizans ve Balkanlardaki elit kesimin zamanla Osmanlı eliti haline geldiğidir. Yani Lowry, H. A. Gibbons'un tezinin temel dayanağı olan Hıristiyan elit unsurunun Osmanlıların kuruluşundaki en büyük paya sahip olduğu fikrine katılmaktadır. Çünkü Osmanlılar bu unsurları başlangıçta yerlerinde bırakarak zamanla kendi toplumunun bir parçası haline getirmiştir. İkinci olarak ise,

4 Zeki Velidi Togan'ın iddiaları için bkz; (Köprülü, 1999: 15- 17).

5 Wittek'in bu konudaki eleştirileri için bkz; (Köprülü, 1999: 75- 90).

6 Mesela Halil İnalçık ilk döneme ait çağdaş Osmanlı ve Bizans kaynaklarını büyük bir titizlik ve dikkatle incelemiş, yaptığı saha araştırmalarıyla da bu kaynakların verdiği bilgilerin sıhhat derecesini test etmiştir. Imber'in aksine kaynakların yetersizliğine değil ne şekilde okunup değerlendirilmesine dair yeni yöntemler geliştirmiştir. Bu hususta bkz; (İnalçık, 2000: 93- 117; İnalçık, 2000: 119- 145).

Osmanlıların kuruluşunda ekonomik bir öge olan “ganimet”i yani dinî ifadeyle “yağma”yı ön planda tutmaktadır. Osmanlıların kuruluşundaki en büyük itici güç, Wितtek’in iddia ettiği gibi “gaza” değil ekonomik anlamda farklı kesimlerden birçok unsuru cezbeden ganimet ve köle elde etme hevesidir.

Sencer Divitçioğlu, kaleme aldığı eseriyle (Divitçioğlu, 2000) Osmanlı Devleti’nin kuruluşu hadisesine antropolojik açıdan yaklaşarak olayın farklı bir boyutuna dikkatleri çekmiştir. Onun bu çalışması, kuruluş hadisesi ile ilgili mevcut tartışmalara da değinmektedir. Ancak esas itibariyle eser, temel kaynakların yeniden ve farklı bir bakış açısıyla okunması niteliğini taşımaktadır.

İrene Melikoff ve Ahmet Yaşar Ocak (bkz; Ocak, 1997), kuruluş sürecini bir takım dinsel ve sosyo-kültürel olgulara dayandırmakta ve ilk dönem Osmanlı heterodoksi uygulamalarını ön plana çıkarmaktadırlar.

Kuruluş sorununu Mehmet Fuat Köprülü’nün öncüsü olduğu Annales ekolünün öngördüğü birtakım objektif koşulların, yani coğrafya, demografi, ekonomi ve kültür ekseninde inceleyen Ömer Lütfi Barkan’ın bir dizi çalışmaları konuya farklı bir boyut kazandırmıştır. Barkan, arşiv malzemelerini ve özellikle de tahrir defterlerini (Barkan, 1988) derinlemesine analiz ederek Osmanlı demografisi, toprak ve tarım ekonomisi ile ilgili veriler⁷ ortaya koymuştur. Bu çalışmalardan yola çıkan Barkan, mirî toprak rejiminin devletin mutlakiyetçi-merkeziyetçi karakterine olan etkisini ve ilk yerleşme alanlarının sosyal-demografik koşullarını istatistikî olarak ortaya koymaya çalışmıştır. Bunların yanında Barkan’ın demografi araştırmaları, Osmanlı kuruluşunda zaviyedâr Türk dervişlerinin⁸ önemli bir katkısının olduğu gerçeğinin altını da çizmektedir (İnalçık, 2005: 119- 120).

Cemal Kafadar’ın, kuruluş üzerine yapılan değerlendirmelerin sentezinin akabinde bir eser de (Emecen, 2001) Feridun M. Emecen tarafından yayımlandı. O da Köprülü ve İnalçık’ın ısrarla üzerinde durdukları Türk- İslam kaynaklı Anadolu geleneği ve Türkmen beylikleri üzerinde durmaktadır. Osmanlıların Türkmen kimliğine sahip olmasının ve Kayı boyuna mensubiyetinin ciddi bir husus olduğuna dikkatleri çeken Emecen, Osmanlıların ortaya çıktığı coğrafyanın ve Rumeli eksenli gelişimlerinin kuruluş sürecinin bir izahı olarak kabul etmektedir. Kuruluşu analiz ederken de Türkmen beylikler dünyasında kaynaklar açısından Osmanlılara bakışın ne şekilde olduğu hususunu inceliyor.

7 Bu istatistikî veriler için bkz; (Barkan, 1943).

8 Bkz; (Barkan, 1942).

Sonuç

Tüm bu görüş ve analizlerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlıların küçük bir aşiretten yaklaşık altı yüz yıl dünya siyasetine yön veren bir cihan imparatorluğu haline gelişindeki faktörleri bir tek nedene indirgemek çok doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira en başta da belirttiğimiz gibi bunun en önemli nedeni, kuruluşu izah etmede kullanılan kaynakların yetersiz olmasının yanı sıra bu kaynaklarda verilen bilgilerin çelişkili ve doğruluk derecelerinin tartışmalı olmasıdır. Bu durum yerli ve yabancı birçok bilim adamı ve araştırmacının Osmanlıların kuruluşu üzerine kafa yormasına ve konuya farklı yönlerden yaklaşmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu üzerine H. Adams Gibbons ile başlayıp Cemal Kafadar'a kadar uzanan bu süreçte karşımıza çıkan bu farklı açıklama ve yorumların temelinde, "batıya göç gibi yoğun nüfus hareketleri", "yer adları (toponomi)", "Türk Kayı veya Moğol kökenliler dâhil Bitinya aşiretleri", "uç toplumu ve kültürü", bu bağlamda antropolojik olarak "Osmanlı" gibi yepyeni bir ırk ve "gaza (kutsal savaş)" kavramları etrafında literatüre geçtiği görülmektedir. Öyle anlaşılıyor ki Osmanlıların kuruluşunu bir veya birkaç faktöre indirgeme eğiliminin baskın görüldüğü bu analiz çerçevelerinin daha uzun süre gündemi meşgul edeceği anlaşılmaktadır. Osmanlıların kuruluş süreci üzerine yapılacak yeni çalışmalarla elde edilecek bulguların bu sürecin siyasî, etnik, toplumsal, ekonomik, askerî ve kültürel boyutlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- Akdağ, M. (1949). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti, **Bellekten**, No: 51, 497- 564.
- Akdağ, M. (1999). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi – I (1243- 1453)*, Ankara: Barış Yayınevi.
- Aşıkpaşazade. (1992). *Âşık Paşa Oğlu Tarihi*, Haz; Atsız, İstanbul: MEB. Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1944). Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi, **AÜSBFD**, c. I, S. 2.
- Barkan, Ö. L. (1942). Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, **Vakıflar Dergisi**, II, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- Barkan, Ö. L. (1988). *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, Ankara: TTK Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1943). *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I: Kanunlar*, İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
- Demirci, S. (2013). Erken Dönem Osmanlı Tarihi “Kara Bir Delik / A Black Hole” Mi?” Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu “Gazi / Gazâ” İdeolojisi İle İlgili Tartışmalar, **History Studies International Journal of History**, Volume 5, Issue 1, 89- 100.
- Divitçioğlu, S. (2000). *Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu*, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Edirneli Oruç Beğ. (1970). *Oruç Beğ Tarihi*, Haz; Atsız, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Efdaleddin (Tekiner). (1330). İstiklâl-i Osmânî Târîh ve Günü Hakkında Tedkîkât, **TOEM**, V/25.
- Emecen, F. M. (1999). Siyasî ve Jeopolitik Dinamikler Hakkında Bazı Mülâhazalar (1300–1389), **Beylikten Cihan Devleti'ne**, Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VII. İlmî Kongresi, (Yayına Hazırlayanlar: Bahaeddin Yediyıldız, Yücel Hacaloğlu), Eskişehir: Türk Yurdu Yayınları.
- Emecen, F. M. (2003). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, 2. Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Galotta, A. (1997). Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devletinin Kökenleri: Bir İnceleme, *Osmanlı Beyliği (1299–1389)*, Editör: Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gibbons, H. A. (1998). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, (Osmanlıca çev; Hüseyin Dağ -İngilizce çev, Bülent Arı), Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Giese, F. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi, *Söğütten İstanbul'a*, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (derleyenler; Oktay Özel-Mehmet Öz), Ankara: İmge Kitabevi.
- Heywood, C. J. (1999). Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Problemi: Yeni Hipotez Hakkında Bazı Düşünceler, **Osmanlı**, I. 137- 145.
- Imber, C. (2000). İlk Dönem Osmanlı Tarihinin Kaynakları, *Söğütten İstanbul'a*, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (derleyenler; Oktay Özel- Mehmet Öz), İmge Ankara: Kitabevi Yayınları.

- Imber, C. Osman Gazi Efsanesi, *Osmanlı Beyliği (1300–1389)*, (ed; Elizabeth A. Zachariadou- çev; Gül Çağsalı Güven), 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Imber, C. (2000). Osmanlı Hanedan Efsanesi”, *Söğütten İstanbul’a*, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (derleyenler; Oktay Özel- Mehmet Öz), Ankara: İmge Kitabevi.
- İlgürel, M. İstimâlet, **TDVİA**, XXIII, 362- 363.
- İnalçık, H. (2000). Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?, *Söğütten İstanbul’a*, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (derleyenler; Oktay Özel- Mehmet Öz), İmge Ankara: Kitabevi Yayınları.
- İnalçık, H. (2005). Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Problemi, **Doğu Batı**, Makaleler I, Doğu Batı Yayınları.
- İnalçık, H. (1949). Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve İnkışafı Devrinde Türkiye’nin İktisadî Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle, **Bellekten**, XV / 60, 629-684.
- İnalçık, H. (2000). Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu, *Söğütten İstanbul’a*, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (derleyenler; Oktay Özel- Mehmet Öz), Ankara: İmge Kitabevi Yay.
- İnalçık, H. (2011). *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Kuruluş*, 5. Baskı, İstanbul: Hayy Kitap.
- Jennings, R. C., “Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler”, (çev, Salih Pay), **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 7, C.7, Bursa, 1998.
- Kafadar, C. (2010). *İki Cihan Âresinde, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, (çev; Ceren Çıkın- Haz; Mehmet Öz), Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kaldy-Nagy, G. (2000). Osmanlı İmparatorluğu’nun İlk Yüzyıllarında Kutsal Savaş (Cihat), *Söğütten İstanbul’a*, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (derleyenler; Oktay Özel- Mehmet Öz), Ankara: İmge Kitabevi Yay.
- Kaplanoğlu, R. (2000). *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Bursa: Etnografya Yayınları.
- Koç, Y. (1999). Osmanlı Beyliği’nin Teşekkülü, **Beylikten Cihan Devleti’ne**, Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VII. İlmî Kongresi, (Yayına Hazırlayanlar: Bahaeddin Yediyıldız, Yücel Hacaloğlu), Eskişehir: Türk Yurdu Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1984). *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarh Kurumu Yayınları.
- Köprülü, M. F. *Osmanlı’nın Etnik Kökeni*, Kaynak Yay., İstanbul, 1999.
- Lindner, R. P. (2000). *Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, (çev; Müfit Günay), Ankara: İmge Kitabevi.
- Lowry, H. W. (2010). *Erken Dönem Osmanlı Devleti’nin Yapısı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1997). *Kültür Kaynağı Olarak Menâkıb-nâmeler; Metodolojik Bir Yaklaşım*, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları.
- Turan, A. N. (1999). Osmanlı Devleti Ne Zaman Kuruldu?, **Osmanlı**, I, 190- 193.
- Witteck, P. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu*, (çev, Fatmagül Berktaş), İstanbul: Pencere Yayınları.

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN BÖLGE EKONOMİLERİNDEKİ ETKİNLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: KAYSERİ VE SİVAS ÖRNEĞİ

Selahattin KOÇ*
Cihan BULMUŞ**

ÖZET

Kalkınma dönemi ile ilk kez Bursa’da faaliyete geçirilen Organize Sanayi bölgeleri daha sonraki yıllarda tüm Türkiye’ye yayılmıştır. Organize sanayi bölgeleri sadece gelişmekte olan ülkeler için değil aynı zamanda gelişmiş ekonomiler açısından da çok önemlidir. Özellikle gelişmekte olan ve geri kalmış ekonomilerin yetersiz oldukları konuların başında düzenli ekonomik yapıların oluşturulması için organize olmuş bölge yapılarının ve yeterli parasal imkanlarının olmadığı görülmektedir. Organize sanayi bölgeleri belirli düzen içerisinde aynı sektör işletmelerinin bir araya geldiği gibi farklı sektörden işletmelerin de bir araya geldiği yerlerdir. İşletmeler açısından bakıldığında zaman organize sanayi bölgeleri hem rekabet oluşturma hem de sinerji oluşturma açısından oldukça uygun alanlardır. Bu bağlamda, çalışma Sivas ve Kayseri illerinde kurulmuş olan Organize Sanayi Bölgelerinin bölge ekonomilerindeki etkinliğini araştırılmasıdır. Veri toplama süreci anket uygulanarak tamamlanmıştır. Farklılıkların ve benzerliklerin tespit edilebilmesi için parametrik ve parametrik olmayan hipotez testlerinden yararlanılmıştır. Buna ek olarak ise betimleyici istatistikler de verilmiştir. Toplamda Sivas ili için 312 ve kayseri ili için de 300 olmak üzere 612 adet anket uygulanmıştır. Genel olarak bakıldığında Sivas ve Kayseri illerinde, katılımcıların organize sanayi bölgeleri ve teşvik kanunu hakkındaki görüşleri olumlu olduğu yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Organize Sanayi Bölgesi, Bölgesel Ekonomi, Etkinlik Analizi, Hipotez Testleri

---

* Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F İşletme Bölümü, E-mail:skoc@cumhuriyet.edu.tr

** Arş. Gör. Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F Ekonometri Bölümü, E-mail:cihanbul@gmail.com

COMPARISON OF THE EFFICIENCY OF ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE IN REGIONAL ECONOMY: KAYSERI AND SIVAS EXAMPLE

ABSTRACT

With the advent of development period, firstly Bursa Organized Industrial Zone was established then they has spread to all over Turkey. Organized industrial zones are crucial especially in developing and underdeveloped economies, one of the basic problem is the lack of sufficient monetary and creation of regular structures of buildings and facilities. In order to surmount this problem, Organized industrial zones are places that both same industry or different industry businesses come together in a certain layout. From the viewpoint of the businesesess, these zones are appropriate in terms of cooperation and synergy as well as competition. In this scope, this study tries to analysis the efficiency of organized industrial zone in regional economy founded in Sivas and Kayseri provinces. By using survey, data colletion period has been finished. Parametric and non-parametric hypotesis Tests were applied to these data in order to define the differences and similarities. In addition, descriptive stats were given. In total, 612 quesitionnaires were prepared and applied to investors in both Kayseri and Sivas as 300 and 312 respectively. In general, the opinions of investors in both Kayseri and Sivas has determined as positively about organized industrial zone and encourgement law.

Keywords: *Organized Industrial Zone, Regional Economy, Efficiency analysis, Hypotesis Tests*

1. Giriş

Organize sanayi bölgelerinin (OSB) 1960-1970’li yıllardan itibaren Türkiye sınırlarında yaygınlaştığı görülmektedir. OSB’lerinin kuruluş ve daha sonraki yapılanma süreçlerine bakıldığında yatırımların hareketlenmesinde, istihdam olanaklarının artırılmasında, yerel ve bölgesel kalkınmanın sağlanmasında, düzenli sanayileşme ve kentleşmeye geçilmesinde, çok önemli görevler üstlendiği görülmektedir. Bursa ile başlayan OSB süreci, gelinen noktada hemen hemen her ilde bir yada birkaç organize sanayi bölgeleri ve ilçelerde, küçük sanayi siteleri şeklinde düzenli bir yapıya büründüğü görülmektedir. 1960 planlı ekonomiye geçişle birlikte OSB’lerin ülke ekonomik yapısı içerisindeki etkinlikleri artmıştır. Bir ülkenin gelişmişlik göstergelerinin başında ekonomik gelişmişlik gelmektedir. Ekonomik yapının gelişmesi de ancak planlı bir ekonominin hayata geçirilmesi ile mümkündür. OSB’ler de daha düzenli bir ekonomik yapının, sanayileşme ve üretim sürecinin oluşturulması açısından oldukça uygun alanlardır. Bu alanlar hem ölçek ekonomilerinin hem de sinerjilerin oluşturulmasına uygun alanlardır.

Serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşması ve 1995 yılında gümrük birliğine girilmesi ile birlikte piyasalardaki rekabet artmış ve özel sektörün daha fazla öne çıktığı bir ekonomik yapı oluşmuştur. Özel sektörün artan rekabete dayanabilmesi için çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Bunların başında da OSB’lerin etkinliklerinin artırılması ve oraların cazip hale getirilmesi için çeşitli teşviklerin yapılması gelmiştir.

1983 yılında kabul edilen ve daha sonraki yıllarda da çeşitli değişikliklere uğrayan “Çevre Kanunu” kapsamında işletmeler faaliyetlerini yerine getirirken uyulması gereken asgari koşullar yasal çerçeveye oturtulmuştur. Yasal düzenlemenin **11. Maddesinde** de işletmelerin OSB’lerin dışında kurulmaları durumunda yerine getirmeleri gereken yükümlülükler belirtilmiştir ki işletmelere çok ciddi maliyetler oluşturmaktadır. “ (Değişik: 26/4/2006 – 5491/8 md.) Üretim, tüketim ve hizmet faaliyetleri sonucunda oluşan atıklarını alıcı ortamlara doğrudan veya dolaylı vermeleri uygun görülmeyen tesis ve işletmeler ile yerleşim birimleri atıklarını yönetmeliklerde belirlenen standart ve yöntemlere uygun olarak arıtmak ve bertaraf etmekle veya ettirmekle ve öngörülen izinleri almakla yükümlüdürler.”¹ Yine Değişik: 26/4/2006 – 5491 kanununun çeşitli maddelerinde belirtildiği gibi ve “**kirletme yasağı, çevrenin korunması, çevresel etkilerin değerlendirilmesi, izin alma, arıtma ve bertaraf etme yükümlülüğü, denetim, bilgi verme ve bildirim yükümlülüğü, tehlikeli kimyasallar ve atıklar, gürültü**” gibi başlıklar altında-

1 2872 Numaralı Çevre Kanunu, 5 Cilt : 22 Sayfa : 499, Tarih : 11/8/1983 Sayı : 18132 Resmi Gazete, Değişiklik: 26/4/2006

ki düzenlemeler işletmelere ağır maliyetler oluşturmaktadır. Parasal sıkıntılarının çekildiği KOBİ işletmelerin OSB'lerine kurulmaları durumunda belirtilen yasal düzenlemelerin neden olacağı bir çok maliyetten kurtulma imkanı oluşmaktadır.

Ülkeler ekonomik alanda sürekli verimliliği ve karlılığı düşünürlerken aynı zamanda ekolojik, sosyal ve toplumsal boyutunu da düşünmek zorundadırlar. Ülkelere yapılan yatırımlarla birlikte çevresel ve alt yapı sorunları da baş göstermektedir. OSB'ler hem sanayileşmeyi hemde çevreye olası olumsuz etkileri de dikkate alan yerleşim alanlarıdır (Co'nte' and Cohen-Rosenthal, 1998, 181-188).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki organize sanayi bölgelerinden olan Kayseri-Sivas OSB'lerinin karşılaştırmalı olarak etkinlik analizlerinin yapılmasıdır. Ayrıyeten bu çalışmada bu iki ilin seçilmesinin nedeni, Kayseri ilinin iç Anadolu bölgesinde önemli bir ticaret ve üretim merkezi olması, Sivas ilinin ise Kayseri iline en yakın sınır komşularından biri olması vesilesi ile Kayseri ilindeki ticari ve üretim alanlarındaki gelişmelerin Sivas iline olası yansımalarının olacağı düşüncesidir. Çalışmayı önemli kılan husus ise, bölgede önemli bir ticaret ve üretim merkezi olan Kayseri'nin son yıllarda yapmış olduğu gelişmelerde OSB'nin etkinliği ve bu gelişmelerin bölgede bulunan diğer illere (Sivas'a) yansımalarının çok önemli boyutta olduğu düşüncesidir

Bu çalışmada kısıt olarak Kayseri ve Sivas bölgelerinin seçilmesinin nedeni ise Türkiye'deki bölgesel gruplandırmalar içerisinde (ekonomik, sosyal) belirtilen şehirler içerisine Yozgat ilinin de dahil edilerek gruplandırmaya tabi tutulmasıdır. Bundan sonraki çalışmalarda Yozgat ilinin de dahil edilmesi çalışmanın kapsamını daha da genişletecektir.

2. Organize Sanayi Bölgeleri

Organize Sanayi Bölgeleri, *“sanayinin uygun görülen alanlarda yapılmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, çevre sorunlarını önlemek, bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanmak, imalat sanayi türlerinin belirli bir plân dâhilinde yerleştirilmeleri ve geliştirilmeleri amacıyla, sınırları tasdikli parçaların gerekli alt yapı hizmetleriyle ve ihtiyaca göre tayin edilecek sosyal tesisler ve teknoparklar ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dâhilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve 4562 Sayılı Kanun hükümlerine göre işletilen mal ve hizmet üretim bölgesi”* olarak ifade edilmektedir (Çam ve Esengün, 2011, 55-63).

Organize sanayi bölgeleri düzenli çevre politikası oluşturulması ve güçlü sanayileşme politikalarının hayata geçirilmesi açısından önem arz eden yerlerdir. Organize sanayi bölgeleri firmalar arasında kolektif motivasyonun ve karşılıklı

güvenin tesis edildiği yerlerdir. OSB'ler üretimde kalitenin artmasına yardımcı olduğu gibi kullanılan malzemelerde etkinliğin artırılmasını sağlamaktadır (Saikku, 2006, 4). İşletmelerin belirli bölgelerde toplanmasının sadece üretim artışı yada sinerjinin oluşturmalarına katkısı yoktur. Aynı zamanda bu bölgelerin yangın, doğal afet benzeri güvenliği tehdit edecek olası gelişmelerin de sürekli olarak sağlanmasına imkan oluşturmaktadır. OSB'ler kurulmuş oldukları bölgelerin sadece ekonomik yapılarına olumlu katkı sunmazlar. Aynı zamanda sosyal yapının da gelişmesine katkı sunarlar. OSB'lerde istihdamın artırılması ve tamamlayıcı mesleki eğitimlerin daha düzenli bir biçimde yapılmasına imkan olmaktadır (Saif, 2006, 7).

Organize Sanayi Bölgelerinin ülke, bölge şehir ve küçük yerleşim yerlerine sağlamış olduğu çok çeşitli faydaları bulunmaktadır. Organize sanayi bölgelerinin sağladığı faydalar şunlardır (Saikku, 2006, 5).

- Firmaların ortak çevre politikalarının oluşturulmasına katkı sağlar.
- Firmaların iletişim materyallerinin ve planlarının oluşturulmasına katkı sağlar
- Firmaların düzenli olarak bir araya gelmelerine katkı sağlar.
- Uygulamaya dönük eylemlerin güçlendirilmesi için pratiklerin yapılmasına yardımcı olur.
- Farklı üretim yapan firmalar arasında projelerin başlatılmasına ve onların devam ettirilmesine katkı sağlar.
- İşbirliği içerisinde ortak kararların alınmasına yardımcı olur.
- Malzeme ve enerji verimliliğini artırmak için firmalar arasında işbirliğini geliştirir.
- Çevre kirliliğinin azaltılmasına yardımcı olmak.
- Ölçek ekonomilerinin, oluşturulmasına önyak olmak.
- Sürece, bölge içerisinde çalışan personelin daha aktif katılımının sağlanmasına yardımcı olmak.
- Firmaların rekabet güçlerinin artırılmasına katkı sağlamak.
- Ülke doğal kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlamak.
- Kurulduğu şehrin ve bölgenin kalkınmasına katkı sağlamak.

Organize sanayi bölgelerinin tanımının içerisinde yer faydaları ise, şu şekilde sıralamak mümkündür (Çam ve Esengün, 2011, 55-63).

- Planlı yerleşim,
- Altyapının planlılığı, gerçeklere uygunluğu,
- Ortak hizmet kuruluşlarının sağlanması,
- Standardizasyon,

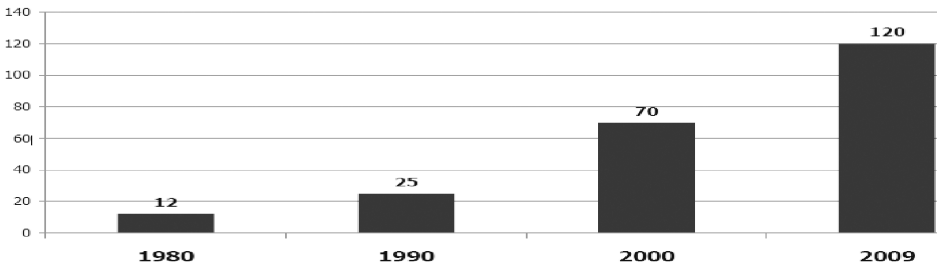
- Organizasyon düzenlemeler gibi faydaları sözkonusudur.

OSB'ler ülkelerin, bölgelerin ve şehirlerin ekonomik yapılarının gelişmesinde önemli görevler üstlenmektedir. Bunların başında sanayileşmenin yol açtığı olumsuz etkilerin üstesinden gelinmesi; çevreye duyarlı düzenli kentleşmenin sağlanması gelmektedir. İkinci olarak üretim faaliyetlerinin verimli bir şekilde yürütülmesi ve sürekli kalkınmanın sağlanması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve diğer kamu hizmetlerinin girişimcilere ulaştırılması görevleri vardır. Diğer taraftan imar ve altyapı bağlantıları tamamlanmış arsalarla erişim, izin ve ruhsatların verilmesi, altyapı hizmetlerinin nitelikli ve ucuz olarak sağlanması OSB'nin görevleri arasındadır. OSB'lerin Üçüncü görevi olarak, benzer faaliyetlerde bulunan firmaların aynı coğrafi yerleşke içinde bulunması sonucu birbirleri üzerinde olumlu etki yaratmalarıdır. Kümelenme yaklaşımıyla açıklanacak bu etki sonucu firmalar gerek aynı sektördeki firmaları arasında gerekse farklı sektör firmaları arasındaki etkileşimlerin olmasından dolayı hem firmaların işlem maliyetlerini düşürücü, hem de sinerji yaratarak bir arada bulunmanın vermiş olduğu avantajı verimliliğe çevirmeleri söz konusudur (Çam ve Esengün, 2011, 55-63).

İşletmelerin verimliliklerinin artması için ihtiyaç duydukları hammadde, elektrik, su, vb. ihtiyaçlarını kısa sürede halletmesi gerekir. Organize sanayi bölgeleri belirtilen ihtiyaçlara en iyi ve sağlıklı cevap veren yerlerdir. Bu bölgelerde sunulan imkanları daha geniş ve alternatifli olması işletmelerin verimliliğine olumlu katkılar sunmaktadır (Co'te' and Cohen-Rosenthal, 1998, 181-188).

Türkiye'de 1962 yılında Bursa'da başlayan süreçte her geçen gün OSB sayısı artarak devam etmiştir. 1980'de 12, 2009'da 120 OSB sayısı 2011 yılı itibariyle, faal olan OSB sayısı 131'e yükseltilmiştir. Bu doğrultuda 81 adet OSB'de yatırım programı kapsamına alınmıştır. Faal halde olan OSB'lerde toplam 37 bin işletme bulunmaktadır ve bu işletmelerde çalışan sayısı 1,8 milyondur (Şahbaz, 2011). Türkiye'de belirli aralıklarla kurulan OSB sayıları Grafik 1'de verilmektedir.

Grafik 1: Türkiye'de Belirli Aralıklarla Kurulan OSB Sayısı

3. Kayseri Organize Sanayi Bölgesi

Kayseri Organize Sanayi Bölgesi 1976 yılında kurulmuş, asıl yapılaşmaya 1980 sonrasında başlamıştır. 1986'dan itibaren tesisleşme sayısı hızla artmıştır. Özellikle 2004 yılında büyük bir atılım gerçekleştirmiş ve alan olarak yaklaşık iki katına çıkarılarak 24 milyon metrekare alana ulaşmıştır. Kayseri OSB'de bugün itibari ile 900'ün üzerinde işletme mobilya, metal ürünler, tekstil, makine imalatı, plastik, gıda v.b. sektörlerde üretim yapmaktadır. Bu işletmelerde istihdama önemli bir katkı sağlanmakta; yaklaşık 50 bin kişi çalışmaktadır. Kayseri OSB'de yıllık ortalama 830 Milyon Kwh elektrik tüketimi, 230 Milyon sm³ doğalgaz tüketimi ve 4 milyon m³ su tüketimi gerçekleşmektedir (Kayseri OSB, 2013; <http://www.kayseriosb.org/sayfa/2/hakkimizda.html/15.01.2013>).

Kayseri (Merkez ve Hacılar) 1977-1990 tarihleri arasında Kayseri'de OSB'ne başlanılmış ve bitirilmiştir. Kayseri OSB'ye 2010 yılı itibariyle verilen kredi miktarı 31.545.622, parsel sayısı 600, tahsis edilen parsel sayısı 1242 üretime geçen parsel sayısı 993, üretime geçen parsel sayısı 2010 yılında 763 iken 2012 itibariyle 805 olmuş, üretime geçme oranı %61'den %64'lere yükselmiştir. Kayseri OSB'de istihdam edilen kişi sayısı 39.458 ve hane başına ortalama maliyetinin 52.576 olduğu tespit edilmiştir.

4. Sivas Organize Sanayi Bölgesi

Merkez I. OSB, Bakanlar Kurulunun 15.07.1976 tarih ve 7/12207 sayılı kararnamesi ile kurulmuş, 1989 yılında faaliyete geçmiştir. Üç kısımdan oluşan 1.OSB 173 hektarlık ilk 2 kısmın yapımı ve tahsisleri tamamlanmış olup, 222 hektarlık 3. Kısmın kamulaştırma ve altyapı yapım işleri devam etmektedir. Merkez I.OSB'de toplam 434 sanayi parseli bulunmaktadır. Bu parsellerin 300 adedi 172 firmaya tahsis edilmiştir. Bu firmalardan 127'si yatırımını tamamlayarak üretime geçmiş, 25 firmanın ise yatırımı devam etmektedir. 14 firma yatırımına ara vermiş olmakla beraber kısa süre sonra faaliyetlerine başlayacağı belirtilmektedir. Geriye kalan 6 firmanın yatırımı ise halen proje aşamasındadır. OSB'de üretim halindeki fabrikalarda yaklaşık 6.117 kişi istihdam edilmektedir. Yatırımlar tamamlandığında toplam istihdam edilen kişi sayısının 7.500'e ulaşacağı belirtilmektedir. Üretim halinde olan firmalar yaklaşık 286.327.000TL'lik katma değer ürettiği ve proje aşamasında ve inşaat aşamasında olan yatırımlar tamamlandığında bu rakam 433.292.000 TL olacağı vurgulanmaktadır (Sivas OSB, 2013;<http://www.sivasosb.org.tr/16.01.2013>).

Sivas OSB birinci, ikinci ve üçüncü kısım ile ilgili veriler Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Sivas OSB Sektörlere Göre Firma ve Parsel Sayıları

SEKTÖR	I. Kısım	II. Kısım	III. Kısım	Firma	Parsel
Gıda Sanayi	3	8	4	15	16
Dokuma ve Giyim Sanayi	4	7	...	11	30
Orman Sanayi	4	11	5	20	44
Kağıt Sanayi	...	...	...	0	...
Deri ve Deri Mamulleri Sanayi	...	...	...	0	...
Plastik Sanayi	4	8	4	16	22
Kimya Sanayi	3	1	2	6	9
Gübre sanayi	...	..	...	0	...
Pişmiş Kil ve Çimento Gereçleri	1	4	4	9	10
Cam Sanayi	1	1	...	2	2
Demir ve Çelik Sanayi	4	9	2	15	27
Demir Dışı Metaller Sanayi	2	4	5	11	15
Madeni Eşya Sanayi	1	..	1	2	2
Elektriksiz Makineler Sanayi	...	1	1	2	3
Tarım Alet ve Makineleri San.	...	...	...	0	...
Diğer	8	4	6	18	41
TOPLAM	35	58	34	127	221

Kaynak: <http://www.sivasosb.org.tr/>Erişim Tarihi: 16.01.2013

Sivas-Merkez II OSB proje aşamasında olup, parsel sayısı 88 ve istihdam kapasitesi 2.816 kişi olarak belirlenmiştir. Yine Şarkışla ve Gemerek ilçelerinde OSB çalışmaları proje aşamasında olup, Şarkışla OSB'nin bitirilme aşamasında olduğu ağırlıklı olarak mobilya sektöründe olmak üzere 4 adet firmanın faaliyetlerine başladığı tespit edilmiştir.

5. Kalkınma Planları ve Organize Sanayi Bölgeleri

Türkiye'de organize sanayi bölgesi uygulamalarına ilk olarak 1962 yılında Bursa TSO OSB'nin kurulmasıyla başlanmıştır. 1980'li yıllardan önce OSB'ler Yüksek Planlama Kurulu (YPK) ve Bakanlar Kurulu Kararlarıyla kurulurken, 31 Ocak 1982 tarihinde "Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Fonlar Yönetmeliği" yürürlüğe girmiştir. Bu süreçte, OSB'lerin kurulması, Kalkınma Planlarındaki ve Yıllık Programlardaki hedefler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, 15.04.2000 tarihinde 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu ve 01.04.2002 tarihinde "Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği" yürürlüğe girmiştir. Diğer taraftan Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçimi Yönetmeliği ilk olarak 28.06.1997

tarihinde yürürlüğe girmiş ve 4562 sayılı OSB Kanununa bağlı olarak 21 Mayıs 2001 tarihinde yeniden düzenlenmiştir. Amaç kamu yatırımlarını daha etkin, verimli ve daha kısa zamanda gerçekleştirebilmektir (Cansız, 2010, 44).

Daha sonraki yıllarda da OSB ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. OSB yerinin kesinleştirilme işleminin daha etkin bir şekilde yapılabilmesi için 17 Ocak 2008 tarihinde revize işlemi yapılmış ve “**Tarım Dayalı İhtisas OSB**” kavramı ilave edilmiştir (Cansız, 2010, 45). “22/8/2009 tarihli ve 27327 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği”, “Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”, 4 Ağustos 2011 PERŞEMBE Resmî Gazete Sayı: 28015”, “8 Ağustos 2012, Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmenliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Resmî Gazete Sayı: 28378” biçimde yapılan düzenlemelerle OSB’ler teşvik edilmeye çalışılmıştır.²

OSB’lerin gelişmesine bakıldığı zaman planlı ekonomik geçiş döneminin başlangıcı olduğu görülmektedir. İlk olarak organize sanayi bölgeleri kavramı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yer almıştır. 1962 yılında yapımına başlanan ve 1966 yılında tamamlanan Bursa TSO OSB, kalkınma planı döneminin sonunda faaliyete geçmiştir. İkinci Beş Yıllık Planda (1968-1972 yıllarını kapsamaktadır) ise, sanayi bölgeleri sorununu çözmek için OSB’lerin kurulması, gelişmesi ve teşvik edilmesi en önemli ulaşılmaması gereken hedef olarak ortaya konmuştur. İkinci Beş Yıllık Planda (1968-1972) ise, sanayi bölgeleri sorununu çözmek için OSB’lerin kurulması, gelişmesi ve teşvik edilmesi temel amaç olarak belirlenmiştir. OSB’lere yönelik ayrıcalıklı teşvik verme İkinci Kalkınma Planı döneminde gündeme gelmiş takip eden süreçte Manisa ve Konya OSB projelerinin yapımına başlanılmıştır.³

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında ise (1973-1978) OSB’ler, yerleşme ve şehirleşme çerçevesinde sanayileşmeyi düzenleyen, kentleşmeyi disipline eden bir organize yapı olarak ele alınmıştır.⁴ Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının (1979-1983) hazırlık aşamasında ilk defa OSB’lerle ilgili ayrı bir “Özel İhtisas Komisyonu” kurulmuştur. Söz konusu Planda OSB’ler ayrı bir başlık altında ele alınmış, ilk defa OSB’lere yönelik mevzuatın önemine değinilmiş ve sanayide bütünleşmeyi sağlayıcı önlemler ile OSB’lerin alt yapı eksiklikleri gündeme ge-

2 <http://www.kontder.org.tr/haber-organize-sanayi-bolgeleri-uygulama-yonetmeliginde-degisiklik-yapilmasina-dair-yonetmelik.html/02.01.2013>; http://www.malorsa.org.tr/haber_detay.asp?id=59/02.01.2013

3 <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf/14.01.2013> (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ,1968-1972).

4 <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf/14.01.2013> (Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973-1977).

tirilmiştir. Bu Planda kentleşmenin yanında OSB'lerdeki üretimin, işletmeler ve sanayi açısından önemi özellikle vurgulanmıştır (Cansız, 2010, 46).⁵

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında OSB'ler yerleşme-şehirleşme açısından ve kentleşme politikaları çerçevesinde ele alınmıştır. OSB'lerin sanayi potansiyeli olan yerlerde kurulması, ihtisas OSB'lerin kurulması ile ana sanayi ve yan sanayi bütünleşmesi için OSB bulunan yerlerde ve ilçelerde Küçük Sanayi Site-lerinin yapılması politikaları öncelikli olarak ele alınmıştır.⁶ Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında (1990-1994), deri ve deri ürünleri üretimi yapan işletmelerin toplu olarak kendilerine ayrılmış organize sanayi bölgelerine taşınmasının özen-dirilmesi ve OSB bulunan yerlerde tamamlayıcı faaliyetlerin yer alacağı küçük sanayi sitelerinin kurulmasının desteklenmesi vurgusu yapılmıştır.⁷ Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde tamamlanan 18 adet organize sanayi bölge-sinde 5,6 bin hektarlık alan ve 3.370 sanayi parseline ulaşılmıştır. 1994 sonu iti-barıyla 8,8 bin hektarlık alanda 5.320 sanayi parseli ile toplam 27 adet organize sanayi bölgesine ulaşılmıştır (Cansız, 2010, 46).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında (1996-2000) OSB ile ilgili düzenleme-ler firmaların daha çok OSB'leri tercih etmesi ve boş olan OSB'lerin cazip hale getirilerek, bu bölgelerin dışındaki sanayi yatırımlarının zorunlu haller dışında desteklenmemesi temel olarak ortaya konmuştur. Bu dönemde 51 adet OSB'nin alt yapısı tamamlanarak hizmete sunulmuştur.⁸

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) bu dönemde OSB'lerle ilgi-li alınan kararların başında yerel girişimciliğin harekete geçirilmesi ve istihdam açısından önem taşıyan organize sanayi bölgelerinin yurt geneline yayılması, sa-nayileşmenin kentsel gelişmeleri olumlu etkilemesi amacıyla, orta büyüklükteki kentlerde alt yapısı hazırlanmış sanayi bölgelerinin geliştirilmesi ve OSB'lerde orta büyüklükteki sanayi firmaları için arsaların üretilmesinin geldiği görülmek-tedir (Cansız, 2010, 48).⁹

Son olarak Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında ise (2007-2013), daha çok OSB'lerin daha etkin hale getirilmesi için vergi teşvikleri ve diğer yasal düzenle-meler öne çıkmıştır. Yetersiz kalan OSB'lere ilave OSB'lerin açılması için gerek-li alt yapı çalışmaları yapılmıştır.¹⁰

5 <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan4.pdf/14.01.2013> (Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979-1983).

6 <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf/14.01.2013> (Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989).

7 <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan4.pdf/14.01.2013> (Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994).

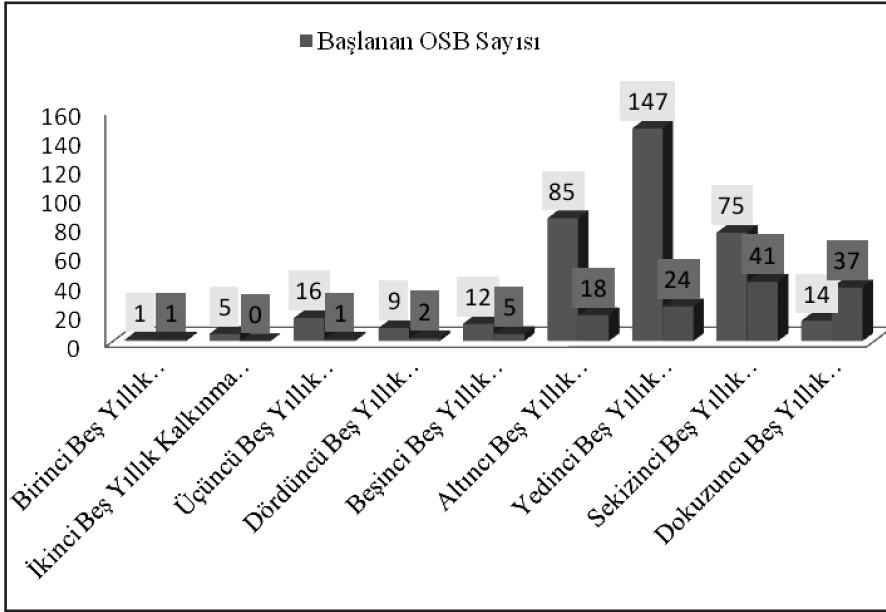
8 <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan7.pdf/15.01.2013> (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000).

9 <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan8.pdf/15.01.2013> (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001-2005).

10 <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf/15.01.2013> (Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2007-2013).

Kalkınma planlarına ve bunlara bağlı olarak sunulan teşviklere bakıldığında OSB'ler Kalkınma Planlarının önemli politika araçlarından birisinin olduğu görülmektedir. Grafik 1'de Kalkınma Planları döneminde başlanılan ve bitirilen OSB sayıları verilmektedir. Grafik 2'den de görüldüğü üzere en fazla OSB'ne başlanılan ve bitirilen “*Yedinci Beş Yıllık Kalkınma*” dönemi olmuştur.

Grafik 2: Kalkınma Planları Döneminde Başlanılan OSB Sayıları

Kaynak: Cansız, 2010, 49 (Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri Politikaları ve Uygulamaları”, Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, DPT Yayın No: 2808 ISBN: 978-975-19-4762-8, Ankara)

6. Sürdürülebilir Kalkınmada Organize Sanayi Bölgelerinin Rolü

Kalkınma, ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi hayatta pozitif yönlü köklü değişiklikleri içerirken aynı zamanda dışa bağımlılığın en alt seviyelere inmesi durumunu tanımlar. Kalkınma belirli aralıklarla yapılıp sonra ara verilen bir süreç değildir. Gelişen sürecin gerisinde kalınmaması için sürekli olarak yapılması gereken pozitif yönlü ilerlemelerdir. Özellikle ekonomik yapıda kalkınmada sürekliliğin sağlanması için OSB'lere çok ciddi görevler düşmektedir. OSB ile ilgili sürece bakıldığında gelişen ekonomilerde ekonomik kalkınmanın başlamasında ve sürekliliğinin sağlanmasında OSB'lerin rolü çok fazladır.

OSB'ler çevreye zarar vermeden sürdürülebilir kalkınma ve sanayileşme noktasında önemli görevler üstlenmektedirler. Üretimde yeni teknolojilerin kullanımı, hem çevrenin korunması, hem de verimlilik açısından bir ekonomide olması gerekenlerdir. Bunların gereği gibi yerine getirilebilmesi için çeşitli maliyetlere katlanılmasını zorunlu kılmaktadır. OSB'lerde işletmelerin tek başına katlanamayacakları arıtma maliyetleri, alt yapı hizmetleri ortak bir şekilde giderilmektedir. OSB'lerin arıtma tesislerinin ve alt yapı hizmetlerinin hazır olması ve bunların çevre dostu teknolojilerle donatılması, sürdürülebilir kalkınma için önemli bir unsur niteliğindedir. Sürdürülebilir kalkınmada devamlılığın sağlanabilmesi için Sanayi bölgelerinin çevresel etikleri hem planlama hem de işletme aşamasında ortaya çıkan sorunların da sürekli kontrol altında tutulması gerekir. Süreklilik arz etmeyen yapıda etkin bir biçimde yönetilmeyen sanayi bölgelerinde çevresel kazaların önüne geçilmesi mümkün değildir. Planlı kalkınmanın bir gereği olarak geliştirilmiş olan OSB'ler, sanayileşmenin çevreye vereceği zararı en aza indirebilmek açısından önemli alanlardır (Cansız, 2010, 64).

Sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi devamlılığının sağlanmasında ve uygulama ortaklıklarının oluşturulmasında işletmeler arası yatay ve dikey bütünleşmenin sağlanması önemlidir. İşletmelerin sürece devamlı katkılarının sağlanması ve iç dinamiklerin daha etkin bir şekilde harekete geçirilmesinde ve ulusal değerlerin oluşturulmasında OSB'ler oldukça uygun ortamlardır (Saif, 2006, 7).

Sürdürülebilir kalkınmada teknolojik yatırımların da çok önemli yeri vardır. OSB'leri teşvik etmek amacı ile oluşturulan düzenlemelerden yerli firmalar yararlandığı yabancı menşeli firmalarda faydalanmaktadırlar. Yabancı firmaların OSB'lere gelmeleri ile birlikte teknolojik yatırımlarını da beraber getirmektedirler. Teknolojik yatırımların gelmesi ile birlikte maliyetler düşmekte ve karlılık artmaktadır. Böylelikle kalkınmaya etki eden bir çok faktörden biri olan tasarrufların artırılmasına da olumlu katkılar sunulmaktadır (Falcke, 1999, 1-10)

7. Organize Sanayi Bölgelerinde Uygulanan Teşvikler

Organize Sanayi Bölgelerinde faaliyette bulunan işletmeler için gelir ve kurumlar vergisine yönelik teşvikler 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Kanununda düzenlenmiştir. Bu bölgelerde faaliyette bulunan mükelleflere gelir vergisi stopajı teşviki, sigorta primi işveren hissesi teşviki, bedelsiz yatırım yeri tahsis ve enerji desteği sağlanmaktadır (<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=488/E.T/19.12.2013>). Ülkemizde, 1913 yılından beri sistemli bir şekilde uygulanan teşvik tedbirleri, cumhuriyete geçilmesi ile ekonomik gelişmelere paralel olarak büyük değişikliklere uğramış ve günümüze kadar süre gelmiştir. Özellikle **“İzmir İktisat Kongresi”** ile başlayan planlı ekonomik kalkınma hamlesi ve daha sonra

“Kalkınma Planları” ile devam eden süreçte sunulan teşviklerin boyutu sürekli artmıştır. Belirtilen dönemler içerisinde ekonomik, sosyal ve siyasi yönde yaşanan değişimlerin kamu politikalarını büyük ölçüde etkilemesi sonucunda, teşvik uygulamaları hem içerik hem de şekil olarak büyük değişime uğramıştır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik kalkınmanın sağlanmasında ve kalkınmışlığın sürdürülmesinde devlet yardımları önemli rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ekonomilerin belirgin özellikleri tasarruf yetersizliği, dengesiz gelir ve kaynak dağılımı ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak beşeri ve fiziki sermaye yetersizliğinin çok yüksek olmasıdır. Ayrıca, yatırım ve kaynak kıtlığı, kurumsallaşma yetersizliği, bölgeler arası dengesizlik ve işsizlik sorunu, doğal kaynaklardan yeterince yararlanılmaması, girişimcilerin eğitim ve denetim yetersizliği, sık sık iktisadi bunalımlarla karşılaşılması gibi nedenlerden dolayı çeşitli şekillerde ve dönemsel aralıklarda kamudan özel girişimlere kaynak aktarılmaktadır. Devlet tarafından yapılan bu düzenlemeler **“teşvikler”** olarak adlandırılmaktadır (Çam ve Esengün, 2011, 55-63).

Son yıllarda sadece Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler değil gelişmiş ülkelerde de OSB yada OSB benzeri yerlerin sürekli teşvik edildiği görülmektedir. Hatta bazı ülkelerde gelişmiş ülkelerin teşviki ve yardımı ile OSB ve OSB benzeri yerler kurulmuştur. Örneğin Ürdün’deki OSB benzeri yerin dizayn edilmesi ve desteklenmesini USA ve İsrail’in yaptığı görülmektedir (Saif, 2006, 7).

Son yapılan düzenlemelerle birlikte teşvik detekleri altı bölgeye ayrılmıştır. Buralarda dikkate edilmesi gereken husus bölgelere ayrılan şehirlerin OSB’lerinde faaliyette bulunmak isteyen işletmeler bir üst bölgenin teşvik koşullarından faydalanmaktadır. Yatırımcılar açısından oldukça önem arzeden bir durumdur. Teşvik bölgeleri Tablo 2’de görüldüğü gibidir.

Tablo 2: Bölgelere Göre Teşviklerden Faydalanan İller

I.Bölge	II.Bölge	III.Bölge	IV.Bölge	V.Bölge	VI.Bölge
Anakara	Aydın	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Adana	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin

Tablo 2: Devam

I.Bölge	II.Bölge	III.Bölge	IV.Bölge	V.Bölge	VI.Bölge
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	
			Sivas		

Kaynak: Şahin, 2012 (*Yeni Teşvik Sistemi, Yatırımlarda Devlet Yardımı” Teşvik Uygulamaları ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara, <http://www.ekonomi.gov.tr/upload/1F5D92A4-0380-4636-2383FCAB5B8E39E5/> mehmet_yurdal_sahin.pdf/E.T./19.12.2013*)

En son düzenlemelerle birlikte şekillenen teşvik sistemi dört ana başlık altında toplanmış ve alt başlıklandırılmıştır. Türkiye 6 teşvik bölgesine ayrılmıştır. Kayseri OSB 3. bölgede yer alırken Sivas OSB 5. bölgede yer almaktadır. OSB’lerin dışına çıktığı zaman teşvik bölgesi bir alta düşmektedir. Yeni düzenlemeler Tablo 3’te görüldüğü gibidir

Tablo 3: En Son Düzenlemelerle Birlikte Teşvik Sistemleri (2012)

MEVCUT TEŞVİK SİSTEMLERİ			
Genel Teşvik Uygulamaları	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki	Stratejik Yatırımların Teşviki
KDV İstisnası	KDV İstisnası	KDV İstisnası	KDV İstisnası
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Gümrük Vergisi Muafiyeti	Gümrük Vergisi Muafiyeti	Gümrük Vergisi Muafiyeti
-	Vergi İndirimi	Vergi İndirimi	Vergi İndirimi
-	Sigorta Piriimi İşveren Hissesi Desteği	Sigorta Piriimi İşveren Hissesi Desteği	Sigorta Piriimi İşveren Hissesi Desteği
-	Yatırım Yeri Tahsisi	Yatırım Yeri Tahsisi	Yatırım Yeri Tahsisi
-	Faiz Desteği	-	Faiz Desteği
-	-	-	KDV İadesi

Kaynak: Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü (<http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=B9C69C3A-D8D3-8566-4520FE99397857E8/> Erişim Tarihi 19.12.2013)

Son düzenlemelerle birlikte büyük ölçekli yatırımlarda uygulanacak teşviklerde OSB içi ve OSB dışı olarak farklı oranlarda değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Diğer teşviklendirmelerde olduğu gibi büyük ölçekli yatırımlarda da teşvikler bölgelere ayrılmış ve firmalar ayrılan bölgelerin OSB içerisinde faaliyetlerini yürüttükleri zaman bir sonraki teşvik bölgesi kapsamında sunulan fırsatlardan yararlanma imkanı yasal olarak sağlanmıştır. Büyük ölçekli yatırımlarda uygulanacak teşvikler Tablo 4'te görüldüğü gibidir.

Tablo 4: Büyük Ölçekli Yatırımlarda Uygulanacak Teşvikler

BÜYÜK ÖLÇEKLİ YATIRIMLARIN TEŞVİKİ UYGULAMALARINDA VERGİ İNDİRİMİ				
Bölgeler	Yatırıma Katkı Oranı (%)	Vergi İndirim Oranı (%)	İşletme/Yatırım Döneminde Uygulanacak Yatırımlardaki Katkı Oranı (%)	
			Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi
I. Bölge	15	50	0	100
II. Bölge	30	55	10	90
III. Bölge	35	60	20	80
IV. Bölge	40	70	30	70
V. Bölge	50	80	50	50
VI. Bölge	60	90	80	20

Kaynak: *Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü*

Tablo 4'den de görüldüğü gibi bölgesel teşviklerde uygulanan vergi indirimlerinde de büyük ve stratejik yatırımların teşvikinde olduğu gibi aynı şehirde OSB'lerinin içinde faaliyette bulunulması ile OSB'lerinin dışında faaliyette bulunulması durumunda sunulan teşviklerden farklı oranlarda faydalanılmaktadır. Yatırım teşviklerinde hem ülkeye faydalı olacak yatırımlar yapılırken çevreye olan zararlarında en olması gerekir. Daha önce belirtildiği gibi OSB'sinde faaliyette bulunacak olan işletmeler teşviklerden bir üst bölge oranları üzerinden faydalanılmaktadırlar. Yatırım katkı oranları bölgelere göre %15 ile %50 arasında sınırlandırılırken; vergi indirim oranı ise yine bölgelere göre %50 ile %90 arasında sınırlandırılmıştır. Yeni teşvik yasası ile yeni yapılacak yatırımlara uygulanacak katkı oranı ile hale hazırda faaliyetlerine devam eden işletmelere uygulanan katkı oranı %80 kadar ve %100 kadar olarak sınıflandırılmıştır. İşletmeler bölgelere göre ve OSB alanlarında faaliyette bulunmalarına sağlayacak teşvikler Tablo 5'te görüldüğü gibidir.

Tablo 5: Bölgelere Göre Teşvik Uygulamalarında Vergi İndirimi

BÖLGELERE GÖRE TEŞVİKİ UYGULAMALARINDA VERGİ İNDİRİMİ				
Bölgeler	Yatırıma Katkı Oranı (%)	Vergi İndirim Oranı (%)	İşletme/Yatırım Döneminde Uygulanacak Yatırımlardaki Katkı Oranı (%)	
			Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi
I. Bölge	15	50	0	100
II. Bölge	20	55	10	90
III. Bölge	25	60	20	80
IV. Bölge	30	70	30	70
V. Bölge	40	80	50	50
VI. Bölge	50	90	80	20

Kaynak: (Şahin, 2012)

Son teşvik düzenlemesi ile birlikte organize sanayi bölgelerinde faaliyetlerine başlayan işletmelerin vergi indiriminden ne kadar faydalanacakları bölgelere göre rakamsal hesaplamaları Tablo 6’da verilmektedir. Yatırım tutarı 5.000 TL olarak kabul edilmiş ve onun üzerinden hesaplamalar yapılmıştır.

Tablo 6: OSB’lerdeki Vergi Teşviklerinin Hesaplanması

	2. BÖLGE	3. BÖLGE	4.BÖLGE	5. BÖLGE	6.BÖLGE
Yatırım Tutarı (Bin TL)	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000
Vergi İndirimi (%):	55	60	70	80	90
Yatırıma Katkı Oranı (%):	20	25	30	40	50
İndirilebilecek Vergi Tutarı (Bin TL):	1.000	1.250	1.500	2.000	2.500
-Yatırım Döneminde: (Bin TL)	(%10) 100	(%20) 250	(%30) 450	(%50) 1.000	(%80) 2.000
-İşletme Döneminde: (Bin TL)	(%90) 900	(%80) 1.000	(%70) 1.050	(%50) 1.000	(%20) 500
Yatırıma katkı tutarına ulaşmıncaya kadar uygulanacak kurumlar /gelir vergisi oranı:	%9 (indirilecek vergi oranı: %11)	%8 (indirilecek vergi oranı: %12)	%6 (indirilecek vergi oranı: %14)	%4 (indirilecek vergi oranı: %16)	%2 (indirilecek vergi oranı: %18)

Kaynak: Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Yukarıdaki tablolardan görüldüğü üzere OSB'lerde sunulan imkanlar ve vergi indirimlerinden dolayı hem şehir dışından hem de ülke dışından yatırım yapmak için o bölgelere yatırımcılardan çok ciddi taleplerin olduğu görünen bir gerçektir. Kayseri ilinde OSB ve OSB dışında daha önceki yıllardan gelen yatırımlar zaten bulunmaktadır. Ancak Sivas OSB yapılan teşviklerin ardından ciddi yatırımlar almıştır.

8. Alan Araştırması

8.1. Çalışmanın Amacı

Kayseri ve Sivas illerinde faaliyette bulunan işletmelerin Organize Sanayi Bölgeleri hakkındaki algıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Yeni teşvik yasasıyla OSB'lerin çok avantajlı olduğu açıktır. İşletmelerin mevcut faaliyet gösterdikleri yerlerden OSB'lere geçmeleri için önce onların da bu avantaja inanmaları gerekmektedir. OSB'lerin temel faydalarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür. Çalışmada katılımcılara aşağıdaki OSB'lerin kuruluş amacı olan argümanlara ne ölçüde katıldıkları sorulmuştur.

- Özel sektör yatırımlarının belirli yörelere yönlendirir.
- İşletmelerin mekansal anlamda desteklenerek teşvik edilmesi için finansal ve fiziksel teşvikler verir.
- Sanayi işletmelerinin birbirleriyle işbirliği ve uyum içinde üretim yapmalarını sağlar.
- Fabrikaların önceden planlanmış bir arazi üzerine yerleştirilmeleri ile işletmelerin ulaştırma, elektrik, su, kanalizasyon ve sosyal tesisler gibi ortak alt yapı hizmetlerinden birlikte yararlanmalarını sağlar.
- Birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayicilerin bir program içinde üretim yapmaları; üretimde verimlilik ve kârlılık sağlar.
- Sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılmasını sağlar.
- Alt yapının gereksinmelere uygun olarak planlanmasını sağlar.
- Sağlıklı, ucuz, güvenilir bir alt yapı ve ortak sosyal tesisler gibi ortak hizmet kuruluşlarının oluşturulmasını sağlar.
- Ortak arıtma tesisleriyle çevre kirliliğinin önlenmesini sağlar

8.2. Çalışmada Kullanılan Yöntem

Araştırmada hem birincil hem de ikincil veri toplama yöntemi kullanıştır. Birincil veri toplama yöntemi olan anket yöntemi ile hem Kayseri'de hem de Sivas'ta alan

araştırması yapılmıştır. Anket yöntemi birçok avantajından dolayı tercih edilmiştir. Bu avantajlardan en önemlileri zaman ve maliyet tasarrufu, kısa sürede geniş kitlelere ulaşma kolaylığı, iki farklı şehirde araştırmaya katılan yöneticilere ulaşılma kolaylığı, elde edilen verilerin bilgisayar ortamında analiz edilme kolaylığı ve görüşmeciden kaynaklanan önyargı etkisinin giderilmesi olarak sıralanabilir. İkincil veri toplama yönteminde ise konu ile ilgili yapılan yasal düzenlemeler, makaleler ve kitaplar titizlikle incelenerek teorik bir çerçeve oluşturulmuştur.

8.3. Çalışmanın Kısıtları

Çalışma Kayseri ve Sivas illeri ile sınırlıdır. Veri toplanmasına 2013 Ocak ayında başlanmış ve Mart ayında tamamlanmıştır. Ana kütlede örnekler tesadüfi olarak belirlenmiş ve bölgede bulunan tüm işletmelere ulaşılamamıştır. Bilindiği üzere bu tür çalışmalarda bir çok kısıt bulunmaktadır. Bunların başında da daha geniş çaplı anket uygulaması için zaman maliyeti gibi kısıtlar söz konusu olmuştur.

Basit tesadüfi örnekleme ile seçilen örnekleme evreni oluşturan her elemanın örneğe girme şansı eşittir. Her iki ilde de hangi sektörde ne kadar işletmenin olduğunu bilmek mümkün değildir. İkincil kaynaklarda çok değişik rakamlar mevcuttur. Bu nedenle aşağıdaki Yazıcıoğlu ve Erdoğan'ın (2004) tablosu dikkate alınarak Sivas ve Kayseri ili için üç yüz örneklem seçimi yeterli görülmüştür. Anket Sivas ilinde 312 ve Kayseri ilinde 300 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir.

Tablo 7: $\alpha=0.05$ İçin Örneklem Büyüklükleri

Evren Büyüklüğü	+-0.05 örnekleme hatası	
	p=0.8 q=0.2	p=0.3 q=0.7
5000	234	303
10000	240	313
25000	244	319
50000	245	321
100000	245	322
1000000	246	323
100 milyon	245	323

Kaynak: Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, s.50

8.4. Çalışmanın Bulguları

Anket iki ana bölümden oluşmaktadır. Birincisi betimleyici istatistiklerin veril-

diği bölümdür. Bu bölümde çalışmada elde edilen betimleyici istatiki bilgiler düzenlenmiş tablolar halinde ve bu verilere uygulanan hipotez testleri açıklamalarıyla verilmiştir. Kayseri ve Sivas illerinde ankete katılanların dağılımı aşağıdaki tablolarda (Tablo 8 ve Tablo 9) verilmiştir.

Tablo 8: İllere Göre İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Yer

Kayseri İli		Sivas İli	
Diğer	142	Diğer	145
Küçük Sanayi Sitesi	107	Küçük Sanayi Sitesi	120
Organize Sanayi Bölgesi	51	Organize Sanayi Bölgesi	47
Genel Toplam	300	Genel Toplam	312

Kayseri ve Sivas ilinde ankete katılan toplam 612 kişinin dağılımları yukarıdaki Tablo 8’de verilmiştir. Buna göre işletmelerin en önemli bölümü diğer seçeneğinde toplanmıştır. Diğer seçeneği alış-veriş merkezlerinde faaliyet gösteren firmalardan teknokente kadar faaliyet gösteren firmaların tamamını içermektedir. Her iki ilde de değişik isimlerle KSS diye kısaltılan Küçük Sanayi Siteleri bulunmaktadır ve ankete katılanların önemli bir bölümü de buralarda faaliyet gösteren firmalardır. Organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren firmaların sayısı diğer ve KSS sayısına göre çok daha azdır ve bu durum çalışmaya da yansımıştır.

Anket çalışmasında katılımcılara hangi sektörde faaliyet gösterdikleri sorulmuş ve alınan cevaplardan aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. İllerde katılımcılar faaliyet gösterdikleri sektörleri aşağıdaki tabloda Tablo 9’da gibi gösterilmiştir.

Tablo 9: Kayseri ili Katılımcıların Sektörlere Göre Dağılımı

SEKTÖRLER	Örnekleme
Mobilya ve Ev Tekstili	62
Metal Eşya	41
Tekstil	25
İnşaat Yapı Malzemeleri	21
Gıda	32
Plastik	15
Maden	14
Makine Tarım	15
Diğer	75
TOPLAM	300

Kayseri ilinde ankete katılım gösteren firmaların sektörleri incelendiğinde en fazla sayıda katılımcının mobilya ve ev tekstili sektöründe olduğu görülmektedir. Sivas ili için ise katılımcuların faaliyet gösterdikleri sektörler aşağıdaki tabloda (Tablo 10) verilmiştir.

Tablo 10: Sivas ili Katılımcıların Sektörlere Göre Dağılımı

SEKTÖRLER	Örnekleme
Hububat Ve Zirai Ürünlerin Üretimi Ve Ticareti	15
Gıda Maddeleri Perakende Ticareti	26
Taze Meyve-Sebze Ve Et Ürünleri	13
Mühendislik, Mimarlık, Mesleki Danışmanlık Ve Aracılık Hizmetleri	19
Gıda İmalatı Ve Ambalaj Sanayi	11
Dayanıklı Tüketim Mamülleri, Züccaciye, Mobilya	13
Motorlu Taşıtlar Satış-Bakım Onarım Ve Yedek Parçaları	13
Sıvı Ve Katı Yakıtların Ticareti	15
Sağlık Hizmetleri	10
İnşaat Malzemeleri Ve Hırdavat	16
Elektrik-Elektronik-Bilgisayar Ve Telekomünikasyon Hizmetleri	13
Bayındırlık Ve Yapım İşleri	35
Sanayiciler Ve İmalat	13
Yük Ve Yolcu Taşımacılığı	18
Bankacılık Ve Sigortacılık Eğitim Hizmetleri	21
Konaklama - Eğlence Yerleri - Restoranlar	12
Diğer	49
Toplam	312

Tablo 10'da "Diğer" seçeneği frekansı 10'dan az olan sektörlerden oluşmaktadır. Bu sektörler; Manifatura-Kavafiye, Kitap-Kırtasiye-Matbaa Ve Ofis Malzemeleri, Konut Ve İşyeri Yapı Kooperatifleri, Madencilik Ve Doğaltaş Ürünleri gibi sektörlerdir. Bayındırlık ve yapım işleri en fazla sayıda ankete katılım sağlayan sektörü oluşturmaktadır. Ankette araştırılan bir diğer konu da firmaların ölçekleridir. Ölçek büyüklüklerine göre firmaların illere göre dağılımı aşağıdaki tabloda (Tablo 11) verilmiştir.

Tablo 11: Ankete Katılanların İşletmelerinin Ölçekleri

Kayseri İli		Sivas İli	
Büyük	19	Büyük	12
Orta	142	Orta	114
Küçük	139	Küçük	186
Genel Toplam	300	Genel Toplam	312

Ankete katılan işletmelerin büyük bölümü her iki ilde de Küçük Ölçekli İşletmelerden oluşmaktadır. Her iki ilde de çeşitli sebeplerle büyük ölçekli işletme sahiplerine ulaşılammış veya ankete katılmayı reddetmişlerdir. Çalışmanın temel iki konusundan birisi işletmelerin yeni teşvik kanunu hakkındaki görüşleridir. 19 Haziran 2012 tarihli 28328 sayılı teşvik kanunu hakkındaki görüşleri sorulan katılımcıların verdikleri cevapların frekans tablosu aşağıdaki Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12: İllere Göre Teşvik Kanunu Hakkındaki Değerlendirme Tablosu

Kayseri				Sivas			
Görüş	Frekans	Yüzde	Yığılmış Yüzde	Görüş	Frekans	Yüzde	Yığılmış Yüzde
Çok Kötü	3	1.0	1.0	Çok Kötü	10	3.2	3.2
Kötü	7	2.3	3.3	Kötü	13	4.2	7.4
Orta	43	14.3	17.7	Orta	22	7.1	14.5
İyi	63	21.0	38.7	İyi	20	6.5	21.0
Çok İyi	50	16.7	55.3	Çok İyi	54	17.4	38.4
Fikrim Yok	134	44.7	100.0	Fikrim Yok	193	61.6	100.0

19 Haziran 2012 tarihli 28328 sayılı “YENİ TEŞVİK KANUNU” hakkındaki görüşleri sorulan katılımcıların verdikleri cevaplar frekansı yukarıdaki tabloda verilmiştir. Ankette çarpıcı olan bir nokta da faaliyet gösterdikleri halde yeni teşvik kanunu hakkında bilgisi olmayan işletme sahiplerinin çoğunluğudur. Sivas ilinde katılımcıların % 61.6’sı kanun hakkında fikrim yok seçeneğini işaretlemişlerdir. Ankete katılanların % 24’ü ise kanunun iyi veya çok iyi olduğunu düşünmektedir. Kayseri ilinde ise katılımcıların % 44,7 si kanun hakkında fikir belirtmemişken, yaklaşık % 38’lik bir bölümü kanunu iyi ve çok iyi olarak değerlendirmişlerdir. Ölçek büyüklüğüne göre yeni teşvik yasasına göre değerlendirmeler ise aşağıdaki Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13: Ölçek Büyüklüğüne Göre Teşvik Kanunu Hakkındaki Değerlendirme Tablosu

		Büyüklik			Toplam
		Küçük Ölçekli İşletme	Orta Ölçekli İşletme	Büyük Ölçekli İşletme	
Yeni teşvik yasası	Çok Kötü	7	6	0	13
	Kötü	9	10	0	19
	Orta	38	23	4	65
	İyi	48	30	5	83
	Çok İyi	50	47	8	105
	Fikrim Yok	173	140	14	327
Toplam		325	256	31	612

Dikkat çekici bir şekilde her üç ölçek türünde de fikrim yok seçeneği frekansı en yüksek cevap olarak ortaya çıkmıştır. Büyük ölçekli işletmelerde yasayla ilgili olumsuz bir görüş yokken, orta ve küçük ölçekli işletmelerde toplam on altı katılımcı yeni teşvik kanunu çok kötü ve kötü şeklinde değerlendirmişlerdir. İşletmelerin faaliyet gösterdiği alana göre kanuna bakıldığında ise aşağıdaki Tablo 14 elde edilmiştir.

Tablo 14: İşletmelerin Bulunduğu Yere Göre Teşvik Kanunu Hakkındaki Değerlendirme Tablosu

		İŞLETMENİN BULUNDUĞU YER			Toplam
		Diğer	KSS	OSB	
Yeni teşvik yasası	Çok Kötü	7	3	3	13
	Kötü	5	9	6	20
	Orta	42	13	10	65
	İyi	36	27	20	83
	Çok İyi	49	31	24	104
	Fikrim Yok	150	144	33	327
Toplam		289	227	96	612

Yeni teşvik kanunu hakkındaki yeterli düzeyde bilgi olmamasının dikkat çekici olduğunun üzerinde önceki tablolarda da durmuştuk. Tablo 14'te te görüldüğü üzere toplamda 33 işletme yeni teşvik kanunu hakkında olumsuz kanaate sahipken 187 işletme iyi ve çok iyi değerlendirmesinde bulunmuştur.

Aşağıdaki tabloda ise OSB'nin amaçlarına ne kadar ulaştığına dair bir değerlendirme mevcuttur. Katılımcılara ankette verilen OSB'ler hakkındaki yargılara ne kadar katıldıkları 5'li likert tipi ölçekle sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplarla ilgili frekans tablosu aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tabloda ayrıca her soru için hem Sivas hem de Kayseri ili için ortalamalar ve standart sapmalar da görülmektedir.

Tablo 15: OSB Etkinlik Değerlendirmesi

	ANKET YAPILAN YER	N	Ortalama	Standart Sapma	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1) Özel sektör yatırımlarının belirli yörelere yönlendirir.	SİVAS	312	3,994	,9522	4	14	76	104	114
	KAYSERİ	300	4,327	,8694	1	6	56	68	169
2) İşletmelerin mekansal anlamda desteklenerek teşvik edilmesi için finansal ve fiziksel teşvikler verir.	SİVAS	312	4,042	,9394	3	17	62	118	112
	KAYSERİ	300	4,693	,6434	0	3	21	53	223
3) Sanayi işletmelerinin birbirleriyle işbirliği ve uyum içinde üretim yapmalarını sağlar.	SİVAS	312	4,026	,9348	3	16	66	115	112
	KAYSERİ	300	4,743	,5703	0	2	14	52	232
4) Fabrikaların önceden planlanmış bir arazi üzerine yerleştirilmeleri ile işletmelerin ulaştırma, elektrik, su, kanalizasyon ve sosyal tesisler gibi ortak alt yapı hizmetlerinden birlikte yararlanmalarını sağlar.	SİVAS	312	4,051	,9234	4	12	65	117	114
	KAYSERİ	300	4,757	,5524	0	1	15	46	238
5) Birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayicilerin bir program içinde üretim yapmaları; üretimde verimlilik ve kârlılık sağlar.	SİVAS	312	4,090	,9099	4	12	56	123	117
	KAYSERİ	300	4,683	,6091	0	3	14	61	222
6) Sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılmasını sağlar.	SİVAS	311	4,026	,9686	7	13	61	118	113
	KAYSERİ	300	4,683	,6717	1	5	14	48	232

7)Alt yapının gereksinmelere uygun olarak planlanmasını sağlar.	SİVAS	312	4,061	,9141	3	13	64	117	115
	KAYSERİ	300	4,720	,6188	0	4	15	42	239
8)Sağlıklı, ucuz, güvenilir bir alt yapı ve ortak sosyal tesisler gibi ortak hizmet kuruluşlarının oluşturulmasını sağlar.	SİVAS	312	4,106	,8921	1	14	61	120	116
	KAYSERİ	300	4,693	,6739	2	3	15	45	235
9)Ortak arıtma tesisleriyle çevre kirliliğinin önlenmesini sağlar.	SİVAS	312	3,811	1,2627	25	26	55	86	120
	KAYSERİ	300	4,690	,7410	5	2	14	39	240

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi bütün sorular için Kayseri ilinden katılımcıların verdiği cevaplar Sivas ili katılımcılarına göre daha olumlu değerler almıştır. Genelde OSB ile ilgili Sivas ilinde anketi cevaplayanların ortalaması “katılıyorum” seçeneğine yakınken, kayseri ilinden anketi cevaplayanların sayısı “katılıyorum” ile “kesinlikle katılıyorum” seçenekleri arasındadır. Buradan Kayseri ilindeki işletme sahiplerinin Sivas ilindekilere göre OSB hakkında daha pozitif kanaate sahip oldukları sonucu çıkmaktadır. Bu sonucu SPSS 16.0 programı yardımıyla bağımsız örneklem t testi ile araştırdığımızda ise aşağıdaki tablodaki sonuçlar elde edilmiştir. T testi bilindiği üzere parametrik testlerdendir ve normallik dağılımı ile varyansların homojenliği varsayımı önkoşuldur. SPSS programında bu iki seçenek birlikte verilmekte verilmektedir. H_0 hipotezi olan Sivas ve Kayseri illerinde anketi cevaplayanların ortalamaları arasında % 5 önem düzeyinde anlamlı farkın olup olmadığını araştıran analiz sonuçları Tablo 16’da görüldüğü gibidir.

Tablo 16: Kayseri ve Sivas İllerinin Verdikleri Cevapların T Testi ile Fark Analizi

		Varyansların Homojenliği		Ortalama Eşitliği için t-testi		H_0 Hipotezi
		F	Anlamlılık	t	Anlamlılık (İki Yönlü)	
1) Özel sektör yatırımlarının belirli yörelere yönlendirir.	Varyansların eşit olduğu durum	.202	.653	-4.514	.000	RED
	Varyansların eşit olmadığı durum			-4.522	.000	

2)İşletmelerin mekansal anlamda desteklenerek teşvik edilmesi için finansal ve fiziksel teşvikler verir.	Varyansların eşit olduğu durum	27.575	.000	-9.974	.000	RED
	Varyansların eşit olmadığı durum			-10.045	.000	
3)Sanayi işletmelerinin birbirleriyle işbirliği ve uyum içinde üretim yapmalarını sağlar.	Varyansların eşit olduğu durum	49.901	.000	-11.411	.000	RED
	Varyansların eşit olmadığı durum			-11.514	.000	
4)Fabrikaların önceden planlanmış bir arazi üzerine yerleştirilmeleri ile işletmelerin ulaştırma, elektrik, su, kanalizasyon ve sosyal tesisler gibi ortak alt yapı hizmetlerinden birlikte yararlanmalarını sağlar.	Varyansların eşit olduğu durum	56.263	.000	-11.412	.000	RED
	Varyansların eşit olmadığı durum			-11.519	.000	
5)Birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayicilerin bir program içinde üretim yapmaları; üretimde verimlilik ve kârlılık sağlar.	Varyansların eşit olduğu durum	29.551	.000	-9.446	.000	RED
	Varyansların eşit olmadığı durum			-9.517	.000	
6)Sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılmasını sağlar.	Varyansların eşit olduğu durum	25.183	.000	-9.725	.000	RED
	Varyansların eşit olmadığı durum			-9.792	.000	
7)Alt yapının gereksinmelere uygun olarak planlanmasını sağlar.	Varyansların eşit olduğu durum	39.070	.000	-10.405	.000	RED
	Varyansların eşit olmadığı durum			-10.482	.000	

8)Sağlıklı, ucuz, güvenilir bir alt yapı ve ortak sosyal tesisler gibi ortak hizmet kuruluşlarının oluşturulmasını sağlar.	Varyansların eşit olduğu durum	28.358	.000	-9.167	.000	RED
	Varyansların eşit olmadığı durum			-9.216	.000	
9)Ortak artırma tesisleriyle çevre kirliliğinin önlenmesini sağlar.	Varyansların eşit olduğu durum	106.204	.000	-10.452	.000	RED
	Varyansların eşit olmadığı durum			-10.552	.000	

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere birinci soruda Levene homojenlik testine göre anlamlılık 0,05'ten büyük (0.653) olarak tespit edilmiştir. Bu birinci soruya verilen cevapların varyansların homojen dağıldığını göstermektedir. Birinci soru dışında kalan bütün sorularda ise verilerin varyansı homojen dağılmamıştır. Bu nedenle birinci soru hariç diğer sorular için ikinci satır, birinci soru için ise ikinci satıra bakmak gerekmektedir. Anketteki bütün sorularda % 5 önem düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir. Başka bir deyişle “% 5 önem düzeyinde Sivas ve Kayseri illeri arasında anlamlı fark vardır” sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç anketteki sorularının frekans değerlerinde de görülmektedir.

Bu çalışmada ölçek büyüklüğüne (küçük ölçekli, orta ölçekli, büyük ölçekli) göre firmaların yukarıdaki yargılar ışığında görüşleri de analiz edilmiştir. Aşağıdaki tabloda ortalamalar ve standart sapmalar iki il birlikte alınmak suretiyle işletmenin ölçeğine göre, göre ayrılmış bir şekilde verilmiştir.

Tablo 17: İşletmelerin Ölçeklerine Göre Katılımcıların Değerlendirmeleri

		N	Ortalama	Standart Sapma
1.Özel Sektör Yatırımlarının Belirli Yörelere Yönlendirir.	Küçük Ölçekli İşletme	325	4.160	.9055
	Orta Ölçekli İşletme	256	4.134	.9647
	Büyük Ölçekli İşletme	31	4.290	.8638
	Toplam	612	4.156	.9278
2.İşletmelerin Mekansal Anlamda Desteklenerek Teşvik Edilmesi İçin Finansal Ve Fiziksel Teşvikler Verir.	Küçük Ölçekli İşletme	325	4.308	.8629
	Orta Ölçekli İşletme	256	4.339	.8911
	Büyük Ölçekli İşletme	31	4.516	.6768
	Toplam	612	4.331	.8664

3.Sanayi İşletmelerinin Birbirleriyle İşbirliği Ve Uyum İçinde Üretim Yapmalarını Sağlar.	Küçük Ölçekli İşletme	325	4.332	.8317
	Orta Ölçekli İşletme	256	4.374	.8968
	Büyük Ölçekli İşletme	31	4.484	.7244
	Toplam	612	4.357	.8539
4.Fabrikaların Önceden Planlanmış Bir Arazi Üzerine Yerleştirilmeleri İle İşletmelerin Ulaştırma, Elektrik, Su, Kanalizasyon Ve Sosyal Tesisler Gibi Ortak Alt Yapı Hizmetlerinden Birlikte Yararlanmalarını Sağlar.	Küçük Ölçekli İşletme	325	4.345	.8378
	Orta Ölçekli İşletme	256	4.433	.8396
	Büyük Ölçekli İşletme	31	4.355	.8774
	Toplam	612	4.382	.8403
5.Birbirini Tamamlayıcı Ve Birbirinin Yan Ürünü Teşvik Eden Sanayicilerin Bir Program İçinde Üretim Yapmaları; Üretimde Verimlilik Ve Kârlılık Sağlar.	Küçük Ölçekli İşletme	325	4.342	.8335
	Orta Ölçekli İşletme	256	4.398	.8313
	Büyük Ölçekli İşletme	31	4.452	.8099
	Toplam	612	4.370	.8307
6.Sanayinin Az Gelişmiş Bölgelerde Yaygınlaştırılmasını Sağlar.	Küçük Ölçekli İşletme	325	4.320	.9141
	Orta Ölçekli İşletme	256	4.346	.9013
	Büyük Ölçekli İşletme	31	4.548	.6752
	Toplam	612	4.343	.8983
7.Alt Yapının Gereksinmelere Uygun Olarak Planlanmasını Sağlar.	Küçük Ölçekli İşletme	325	4.363	.8373
	Orta Ölçekli İşletme	256	4.382	.8846
	Büyük Ölçekli İşletme	31	4.516	.6768
	Toplam	612	4.379	.8495
8.Sağlıklı, Ucuz, Güvenilir Bir Alt Yapı Ve Ortak Sosyal Tesisler Gibi Ortak Hizmet Kuruluşlarının Oluşturulmasını Sağlar.	Küçük Ölçekli İşletme	325	4.326	.8560
	Orta Ölçekli İşletme	256	4.429	.8440
	Büyük Ölçekli İşletme	31	4.516	.6768
	Toplam	612	4.379	.8437
9.Ortak Arıtma Tesisleriyle Çevre Kirliliğinin Önlenmesini Sağlar	Küçük Ölçekli İşletme	325	4.117	1.2392
	Orta Ölçekli İşletme	256	4.366	.9880
	Büyük Ölçekli İşletme	31	4.419	.8475
	Toplam	612	4.236	1.1288

İşletme ölçeğine göre sadece F testi (Varyans Analizi) sonuçları aşağıdaki tabloda Tablo 18’de verilmiştir. F testi de t testi gibi parametrik olan testlerdendir ve normallik ve varyansların homojen dağılma varsayımını şart koşmaktadır. SPSS programında Levene testi varyansların homojen olup olmadığına bakmaktadır. Eğer varyanslar homojen değilse F testine alternatif olan parametrik olmayan testlerden Welch testi uygulanmaktadır.

Tablo 18: İşletme Ölçeğine Göre Varyansların Homojenliği Testi

	Levene Statistic	df1	df2	Önem Derecesi
1.Özel sektör yatırımlarının belirli yörelere yönlendirir.	,908	2	607	,404
2.İşletmelerin mekansal anlamda desteklenerek teşvik edilmesi için finansal ve fiziksel teşvikler verir.	1,761	2	607	,173
3.Sanayi işletmelerinin birbirleriyle işbirliği ve uyum içinde üretim yapmalarını sağlar.	,995	2	607	,370
4.Fabrikaların önceden planlanmış bir arazi üzerine yerleştirilmeleri ile işletmelerin ulaştırma, elektrik, su, kanalizasyon ve sosyal tesisler gibi ortak alt yapı hizmetlerinden birlikte yararlanmalarını sağlar.	,138	2	607	,871
5.Birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayicilerin bir program içinde üretim yapmaları; üretimde verimlilik ve kârlılık sağlar.	,044	2	607	,957
6.Sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılmasını sağlar.	1,573	2	607	,208
7.Alt yapının gereksinmelere uygun olarak planlanmasını sağlar.	1,689	2	607	,186
8.Sağlıklı, ucuz, güvenilir bir alt yapı ve ortak sosyal tesisler gibi ortak hizmet kuruluşlarının oluşturulmasını sağlar.	1,273	2	607	,281
9.Ortak arıtma tesisleriyle çevre kirliliğinin önlenmesini sağlar	6,166	2	607	,002

Tablo 18’de görüldüğü üzere son yargı cümlesi olan “Ortak arıtma tesisleriyle çevre kirliliğinin önlenmesini sağlar” hariç diğer bütün sorularda varyansların homojen dağıldığı görülmüştür. Son soru için analize Welch testi ile devam edilmiştir. Diğer sorularda ise F testi kullanılmıştır. Bu analiz için kullanılmış olan H_0 “ İşletmelerin ölçeklerine göre % 5 önem düzeyinden anlamlı bir fark yoktur” hipotezidir.

Tablo 19: İşletme Ölçeğine Göre Varyans Analizi

ANOVA					
		Kareler Toplamı	F	Önem Derecesi	H ₀ Hipotezi
1.Özel sektör yatırımlarının belirli yörelere yönlendirir.	Gruplar arası	.689	.399	.671	Kabul
	Grupiçi	523.516			
	Toplam	524.205			
2.İşletmelerin mekansal anlamda desteklenerek teşvik edilmesi için finansal ve fiziksel teşvikler verir.	Gruplar arası	1.254	.835	.435	Kabul
	Grupiçi	455.855			
	Toplam	457.108			
3.Sanayi işletmelerinin birbirleriyle işbirliği ve uyum içinde üretim yapmalarını sağlar.	Gruplar arası	.771	.528	.590	Kabul
	Grupiçi	443.321			
	Toplam	444.092			
4.Fabrikaların önceden planlanmış bir arazi üzerine yerleştirilmeleri ile işletmelerin ulaştırma, elektrik, su, kanalizasyon ve sosyal tesisler gibi ortak alt yapı hizmetlerinden birlikte yararlanmalarını sağlar.	Gruplar arası	1.140	.806	.447	Kabul
	Grupiçi	428.862			
	Toplam	430.002			
5.Birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayicilerin bir program içinde üretim yapmaları; üretimde verimlilik ve kârlılık sağlar.	Gruplar arası	.664	.480	.619	Kabul
	Grupiçi	419.605			
	Toplam	420.269			
6.Sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılmasını sağlar.	Gruplar arası	1.483	.918	.400	Kabul
	Grupiçi	489.909			
	Toplam	491.392			
7.Alt yapının gereksinmelere uygun olarak planlanmasını sağlar.	Gruplar arası	.667	.462	.631	Kabul
	Grupiçi	438.856			
	Toplam	439.523			
8.Sağlıklı, ucuz, güvenilir bir alt yapı ve ortak sosyal tesisler gibi ortak hizmet kuruluşlarının oluşturulmasını sağlar.	Gruplar arası	2.129	1.498	.224	Kabul
	Grupiçi	431.394			
	Toplam	433.523			

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere varyans analizi yapılan sekiz sorunun tamamında % 5 önem düzeyinde H₀ hipotezi kabul edilmiştir yani % 5 önem düzeyinde işletme ölçeğine göre anlamlı bir fark yoktur kanaatine ulaşılmıştır. Welch testi yapılan son soruda ise aşağıdaki tablodaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 20: İşletme Ölçeğine Göre Welch Testi

	Statistic ^a	df1	df2	Önem Derecesi
9.Ortak artışta tesisleriyle çevre kirliliğinin önlenmesini sağlar	4.132	2	88.832	.019

Yukarıdaki tabloya göre H_0 red edilmiş ve % 5 önem düzeyinde “Ortak artışta tesisleriyle çevre kirliliğinin önlenmesini sağlar” yargısıyla ilgili, işletme büyüklüklerine göre ortalamalar arasında anlamlı fark vardır sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir deyişle küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler “Ortak artışta tesisleriyle çevre kirliliğinin önlenmesini sağlar” yargısına verdikleri cevaplar birbirinden farklı ortalamalara sahiptir. F testi parametrik olarak, Welch testi de parametrik olmayarak grup ortalamaları arasındaki fark olup olmadığını araştırmaktadır. Ama hangi gruplar arasında anlamlı fark olduğu hakkında bilgi vermektedirler. Bu çalışmada; F testi için Tukey, Welch testi için ise Tamhane’s T2 testi hangi gruplar arasında % 5 önem düzeyinde anlamlı fark olduğu bilgisini vermektedir. F testi ile gruplar arasında anlamlı fark bulunmadığı için burada Tukey testini kullanmaya gerek yoktur. Tamhane’s T2 testi sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 21: İşletmelerin Ölçek Büyüklüğü için Tamhane’s T2 Testi ile Farklı Grupların Tespiti

(I) büyüklük		Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Önem Derecesi
Küçük Ölçekli İşletme	Orta Ölçekli İşletme	-,2492*	.0926	.022
	Büyük Ölçekli İşletme	-,3024	.1670	.214
Orta Ölçekli İşletme	Küçük Ölçekli İşletme	,2492*	.0926	.022
	Büyük Ölçekli İşletme	-,0532	.1644	.984
Büyük Ölçekli İşletme	Küçük Ölçekli İşletme	.3024	.1670	.214
	Orta Ölçekli İşletme	.0532	.1644	.984

*. Ortalama farkı 0.05 düzeyinde anlamlı olanları göstermektedir.

Yukarıdaki tabloya göre orta ölçekli işletmeler ile küçük ölçekli işletmeler arasında % 5 önem düzeyinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerin bulunduğu yere göre yapılan değerlendirme sonuçları ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 22: İşletmelerin Bulunduğu Yere Göre Katılımcıların Değerlendirmeleri

		N	Ortalama	Standart Sapma
1.Özel sektör yatırımlarının belirli yörelere yönlendirir.	Diğer	289	4.080	.9113
	KSS	227	4.181	.9767
	OSB	96	4.333	.8293
	Toplam	612	4.157	.9269
2.İşletmelerin mekansal anlamda desteklenerek teşvik edilmesi için finansal ve fiziksel teşvikler verir.	Diğer	289	4.287	.8803
	KSS	227	4.322	.9060
	OSB	96	4.490	.6958
	Toplam	612	4.332	.8655
3.Sanayi işletmelerinin birbirleriyle işbirliği ve uyum içinde üretim yapmalarını sağlar.	Diğer	289	4.353	.8250
	KSS	227	4.313	.9331
	OSB	96	4.479	.7252
	Toplam	612	4.358	.8531
4.Fabrikaların önceden planlanmış bir arazi üzerine yerleştirilmeleri ile işletmelerin ulaştırma, elektrik, su, kanalizasyon ve sosyal tesisler gibi ortak alt yapı hizmetlerinden birlikte yararlanmalarını sağlar.	Diğer	289	4.343	.8356
	KSS	227	4.366	.9088
	OSB	96	4.542	.6475
	Toplam	612	4.382	.8394
5.Birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayicilerin bir program içinde üretim yapmaları; üretimde verimlilik ve kârlılık sağlar.	Diğer	289	4.360	.8177
	KSS	227	4.335	.9134
	OSB	96	4.490	.6324
	Toplam	612	4.371	.8299
6.Sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılmasını sağlar.	Diğer	289	4.360	.8387
	KSS	227	4.273	1.0413
	OSB	96	4.458	.6636
	Toplam	612	4.343	.8973
7.Alt yapının gereksinmelere uygun olarak planlanmasını sağlar.	Diğer	289	4.363	.8141
	KSS	227	4.352	.9543
	OSB	96	4.490	.6648
	Toplam	612	4.379	.8487
8.Sağlıklı, ucuz, güvenilir bir alt yapı ve ortak sosyal tesisler gibi ortak hizmet kuruluşlarının oluşturulmasını sağlar.	Diğer	289	4.360	.8262
	KSS	227	4.366	.9233
	OSB	96	4.469	.6798
	Toplam	612	4.379	.8429
9.Ortak artıma tesisleriyle çevre kirliliğinin önlenmesini sağlar	Diğer	289	4.242	1.0624
	KSS	227	4.167	1.2685
	OSB	96	4.385	.9445
	Toplam	612	4.237	1.1274

İşletmelerin bulunduğu yere göre yukarıda verilen yargılara verilen cevapların ortalamaları arasında % 5 önem derecesine göre fark olup olmadığını araştırmak için F testinin uygun olup olmadığı araştırılmıştır. Aşağıdaki Tablo 23’de varyansların homojen dağılıp dağılmadığına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 23: İşletmelerin Bulunduğu Yere Göre Varyansların Homojenliği Testi

	Levene İstatistiği	df1	df2	Önem Derecesi
1.Özel sektör yatırımlarının belirli yörelere yönlendirir.	2.160	2	609	.116
2. İşletmelerin mekansal anlamda desteklenerek teşvik edilmesi için finansal ve fiziksel teşvikler verir.	5.131	2	609	.006
3.Sanayi işletmelerinin birbirleriyle işbirliği ve uyum içinde üretim yapmalarını sağlar.	5.169	2	609	.006
4.Fabrikaların önceden planlanmış bir arazi üzerine yerleştirilmeleri ile işletmelerin ulaştırma, elektrik, su, kanalizasyon ve sosyal tesisler gibi ortak alt yapı hizmetlerinden birlikte yararlanmalarını sağlar.	6.312	2	609	.002
5.Birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayicilerin bir program içinde üretim yapmaları; üretimde verimlilik ve kârlılık sağlar.	5.307	2	609	.005
6.Sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılmasını sağlar.	8.951	2	609	.000
7.Alt yapının gereksinmelere uygun olarak planlanmasını sağlar.	6.021	2	609	.003
8.Sağlıklı, ucuz, güvenilir bir alt yapı ve ortak sosyal tesisler gibi ortak hizmet kuruluşlarının oluşturulmasını sağlar.	3.900	2	609	.021
9.Ortak arıtma tesisleriyle çevre kirliliğinin önlenmesini sağlar	6.333	2	609	.002

Tablo 23’e göre birinci soru hariç diğer bütün sorularda varyanslar eşit dağılmamaktadır. Bu nedenle birinci soruda F testi diğer sorularda Welch testi uygulanmıştır.

Tablo 24: İşletmelerin Bulunduğu Yere Göre Varyans Analizi

ANOVA				
		Kareler Toplamı	F	Önem Derecesi
Özel sektör yatırımlarının belirli yörelere yönlendirir.	Gruplar arası	4.844	2.836	.059
	Grupiçi	520.098		
	Toplam	524.941		

Tablo 24’te görüldüğü üzere F testi sonucuna göre % 5 önem düzeyinde işletmelerin buldukları yere göre “Özel sektör yatırımlarının belirli yörelere yönlendirir.” Yargısına verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Welch testi diğer sorulara uygulanmış ve aşağıdaki Tablo 23’teki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 25: İşletmelerin Bulunduğu Yere Göre Welch Testi

	Statistica	df1	df2	Önem Derecesi
2. İşletmelerin mekansal anlamda desteklenerek teşvik edilmesi için finansal ve fiziksel teşvikler verir.	2.765	2	287.476	.065
3. Sanayi işletmelerinin birbirleriyle işbirliği ve uyum içinde üretim yapmalarını sağlar.	1.570	2	276.759	.210
4. Fabrikaların önceden planlanmış bir arazi üzerine yerleştirilmeleri ile işletmelerin ulaştırma, elektrik, su, kanalizasyon ve sosyal tesisler gibi ortak alt yapı hizmetlerinden birlikte yararlanmalarını sağlar.	3.135	2	291.536	.045
5. Birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayicilerin bir program içinde üretim yapmaları; üretimde verimlilik ve kârlılık sağlar.	1.788	2	292.450	.169
6. Sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılmasını sağlar.	1.834	2	291.246	.162
7. Alt yapının gereksinmelere uygun olarak planlanmasını sağlar.	1.405	2	286.264	.247
8. Sağlıklı, ucuz, güvenilir bir alt yapı ve ortak sosyal tesisler gibi ortak hizmet kuruluşlarının oluşturulmasını sağlar.	.909	2	284.457	.404
9. Ortak arıtma tesisleriyle çevre kirliliğinin önlenmesini sağlar	1.471	2	276.165	.231

Yukarıdaki tabloya (Tablo 23) göre dördüncü soru hariç diğer sorularda % 5 önem düzeyinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Dördüncü soruda ise işletmelerin bulunduğu yere göre % 5 önem düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Hangi grupların arasında farkın olduğunu tespit etmek için ise Tamhane’s T2 testi uygulanmış ve aşağıdaki tablo elde edilmiştir.

Tablo 26: İşletmelerin Bulunduğu Yer için Tamhane's T2 Testi ile Farklı Grupların Tespiti

(I) ŞLETMENİZİN BULUNDUĞU YER		Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Önem Derecesi
Diğer	KSS	-.0231	.0778	.987
	OSB	-,1991*	.0824	.049
KSS	Diğer	.0231	.0778	.987
	OSB	-.1760	.0895	.143
OSB	Diğer	,1991*	.0824	.049
	KSS	.1760	.0895	.143

*. Ortalama farkı 0.05 düzeyinde anlamlı olanları göstermektedir.

Tablo 26'da "Diğer" ile "OSB" seçeneği arasında % 5 önem düzeyinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Buna göre "Fabrikaların önceden planlanmış bir arazi üzerine yerleştirilmeleri ile işletmelerin ulaştırma, elektrik, su, kanalizasyon ve sosyal tesisler gibi ortak alt yapı hizmetlerinden birlikte yararlanmalarını sağlar." Yargısı için OSB'de faaliyet gösteren işletmelerden ankete katılanlar ile faaliyetini KSS ve OSB harici yerlerde sürdüren işletmelerin verdikleri cevapların ortalamaları arasında % 5 önem düzeyinde anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır.

Organize sanayi bölgelerinin sağladıkları teşvikler, oluşturdukları pozitif dışsallıklar hesaba katıldığında, bölge ekonomilerine olan katkıları göz ardı edilemez. Yapılan bu çalışmada, işletmelerin buldukları illere, il içinde buldukları konumlara göre ve ölçek büyüklüklerine göre analizler yapılmıştır. İstatistiksel analiz sonuçları yukarıdaki tablolarda detaylıca verilmiştir.

Organize sanayi bölgelerinin kuruluş amaçları birinci bölümde verilmiştir. Araştırmaya katılan toplam 612 katılımcının görüşleri incelendiğinde, illere, il içi işletme konumlarına ve ölçek büyüklüklerine göre farklılıklar göstermelerine rağmen, katılımcıların genel olarak organize sanayi bölgelerinin amaçlarına hizmet ettiği kanısında olduğu ortaya çıkmıştır. Özel sektör yatırımlarını belirli yörelere yönlendirerek özellikle sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılmasını sağlayan OSB'ler, verilen gerek finansal gerekse mekânsal teşviklerle birlikte bölgenin kalkınması için çok önemli roller üstlenmektedirler. Bir arada, birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayicilerin bir program içinde üretim yapmaları; üretimde verimlilik ve kârlılık sağlamaktadır. Bunun için işletmelerinin birbirleriyle işbirliği ve uyum içinde üretim yapmaları gerekmektedir. En temel kuruluş amaçlarından birisi kar etmek olan işletmeler için gerekli olan bu şart OSB'lerde kolaylıkla sağlanmaktadır. Bunlarla birlikte alt yapının

uygun gereksinmelere göre planlanarak, ortak ulaşım, elektrik, su, kanalizasyon ve sosyal tesisler gibi ortak alt yapı hizmetlerinden birlikte yararlanması bakımından OSB'ler sağlıklı, ucuz ve güvenilir bir alt yapı imkanı sunmaktadırlar. Ortak arıtma tesisleriyle de çevre kirliliğinin önlenmesine katkıları sağlamaktadırlar. Kısaca; Organize sanayi bölgeleri kuruldukları bölgelerde hem orada yaşayan halk hem de o bölgeye yatırım yapan yatırımcılar bakımından ekonomik olarak çok fazla avantajlar sunmaktadır. Bunun sonucu olarak da Sivas ve Kayseri illerinde olduğu gibi kurulan organize sanayi bölgeleri hemen dolmakta ve yatırımcılarına OSB'lere özel destekler sağlamaktadır.

9. Sonuç

Dünya'da ve Türkiye'de gerek uluslararası gerekse ulusal kurum ve kuruluşlar; yerel, bölgesel hatta ülkesel kalkınma için çok çeşitli planlamalar yapmakta, farkırlığı azaltmak, istihdamı artırmak için çeşitli teşvikler, hibeler sunmaktadırlar. Ülkemizde de kalkınma çalışmaları süreklilik arz eden ve gün geçtikçe ivmelenen bir seyir izlemektedir. Bu bağlamda; özellikle 1980 sonrasında ülkemiz "Organize Sanayi Bölgesi" yaklaşımıyla birçok kalkınma hamlesini bir arada yürütme eğilimine girmiştir. Ülkemiz gibi gelişen ekonomilerde ekonomik kalkınmanın başlamasında ve sürekliliğinin sağlanmasında Organize Sanayi Bölgelerinin rolü çok fazladır. Bölgesel kalkınma için hayati öneme sahip OSB'lerde işletmelerin faaliyetlerde bulunabilmesi için vergi indiriminden bedelsiz arazi tahsis edilmesine kadar çeşitli teşvikler de sunulmaktadır. İşletmeler arası karşılıklı güvenin tesis edilmesi ve sonucunda da birlikte büyümenin sağlanabilmesi için organize sanayi bölgeleri en uygun ortamlardır. İşletmelerin belirli bölgelerde toplanmasının sadece üretim artışı ya da sinerjinin oluşturulmasına katkısı yoktur. Aynı zamanda, bu bölgelerde meydana gelebilecek yangın, doğal afet benzeri güvenliği tehdit edecek olası gelişmelerin de kolayca önlenmesi bağlamında imkanlar sunmaktadır. OSB'ler kurulmuş oldukları bölgelerin hem ekonomik yapılarına hem de sosyal yapılarına olumlu katkılarda bulunmaktadır.

Sivas ve Kayseri illerinde de organize sanayi bölgeleri kurulmuş ve kurulmaya devam etmektedir. Her iki ilde de organize sanayi bölgelerine beklenen rağbet sağlanmış ve birçok yatırımcı organize sanayi bölgelerine yatırım yapmak suretiyle buraların sunduğu fırsatları değerlendirmek için yarışmışlardır. Bununla birlikte; hem çıkarılan teşvik yasalarıyla ilgilenmeyen hem de organize sanayi bölgelerinin imkanlarından haberdar olmayan çok önemli bir yatırımcı grubu bulunmaktadır. Bu çalışmada Kayseri ve Sivas illerinde organize sanayi bölgelerinde, küçük sanayi sitelerinde veya kendi mülklerine kurulmuş, illerde çarşılarda ve pazarlarda dükkanlar kiralayarak faaliyet gösteren firmalara organize sanayi

bölgelerinin kuruluş amaçlarına ve teşvik kanuna yönelik sorular sorulmuştur. Bu çalışmada hem birincil hem de ikincil veri toplama yöntemleri kullanılmıştır. Birincil veri toplama yöntemi olan anket yöntemi ile hem Kayseri’de hem de Sivas’ta alan araştırması yapılmıştır. İkincil veri toplama yönteminde ise konu ile ilgili yapılan yasal düzenlemeler, makaleler ve kitaplar titizlikle incelenerek teorik bir çerçeve oluşturulmuştur. Araştırmada Kayseri ve Sivas illerinde faaliyet gösteren işletmelerin 19 Haziran 2012 tarihli 28328 sayılı “YENİ TEŞVİK KANUNU” hakkındaki görüşlerinin yanısıra organize sanayi bölgelerinin kuruluş amacını yansıtan sorularla ne kadar etkili ve verimli olduğuna yönelik sorular sorularak bölgesel kalkınmada organize sanayi bölgelerinin rolü araştırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada çarpıcı olan bir nokta faaliyet gösterdikleri halde yeni teşvik kanunu hakkında bilgisi olmayan işletme sahiplerinin çoğunluğudur. Sivas ilinde katılımcıların % 61.6’sı Kayseri ilinde ise katılımcıların % 44,7 si kanun hakkında fikirlerinin olmadıklarını belirtmişlerdir. Genel olarak bakıldığında ise toplamda 33 işletme yeni teşvik kanunu hakkında olumsuz kanaate sahipken 187 işletme iyi ve çok iyi değerlendirmesinde bulunmuştur. Araştırmanın tamamı incelendiğinde t testi yardımıyla yapılan analiz sonucuna paralel olarak Kayseri ilinde faaliyet gösteren işletmelerden katılım sağlayanların verdiği cevapların Sivas ilindekilere göre daha olumlu değerler aldığı gözlemlenmiştir. Ölçek büyüklüğüne göre firmaların görüşlerine varyans analizi yardımıyla bakıldığında % 5 önem düzeyinde “Ortak arıtma tesisleriyle çevre kirliliğinin önlenmesini sağlar” yargısında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerin faaliyet gösterdikleri yerlere göre yapılan değerlendirmede ise “Fabrikaların önceden planlanmış bir arazi üzerine yerleştirilmeleri ile işletmelerin ulaştırma, elektrik, su, kanalizasyon ve sosyal tesisler gibi ortak alt yapı hizmetlerinden birlikte yararlanmalarını sağlar.” yargısı için OSB’de faaliyet gösteren işletmelerden ankete katılanlar ile faaliyetini KSS ve OSB harici yerlerde sürdüren işletmelerin verdikleri cevapların ortalamaları arasında % 5 önem düzeyinde anlamlı farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Gerek illere göre gerek de firmaların buldukları yere veya ölçeklerine göre yapılan analizlerin sonuçları bulgular kısmında verilmiştir.

Organize sanayi bölgeleri ülkemizin kalkınma sürecinde özel sektöre getirdiği avantajlarla çok önemli bir rol üstlenmektedir. Özellikle bölgesel kalkınma için faydaları bu çalışmada katılımcıların verdikleri cevaplar ile bir kez daha görülmüştür. Sivas ve Kayseri illerinde organize sanayi bölgelerinin yıllardır faaliyet göstermelerine rağmen avantajlarının işletme sahipleri tarafından bilinmemesi organize sanayi bölgelerinin etkin kullanılmamasına ve dolayısıyla da kalkınmanın beklenen düzeye ulaşamamasına neden olmaktadır. Gerek sivil toplum

kuruluşları gerekse devletin ilgili birimleri tarafından yapılacak bilinçlendirme ve aracılık faaliyetleri ile işletmelerin gelişmesi dolayısıyla yerel ve bölgesel ekonomilerinin gelişmesine katkıda bulunulmalıdır. Şu haliyle bile bölge ekonomilerine çok önemli katkılar sağlayan organize sanayi bölgelerinin yaygınlaştırılması, yatırımcıların bu bölgelere yönlendirilmesi için motive edilmesi ile kalkınma süreci hızlanacak ve organize sanayi bölgelerinin bölge ekonomilerindeki etkin rolü daha pekişecektir. Sonraki çalışmalara yol göstermesi, bu çalışmanın başlıca hedeflerinden birisidir. Bölgesel kalkınmayı en hızlı bir biçimde gerçekleştirmeyi hedefleyen ülkemizde, hem teşvik kanunları hem de organize sanayi bölgelerine verilen desteklerin zamanla değişmesi kaçınılmazdır. Ayrıca, anket yapılan yatırımcıların özellikle finansal verilerini vermekten kaçınmaları çalışmanın kısıtlanmasına neden olmuştur. Finansal verilerin de içerildiği, bölgeleri veya ülkenin tamamını kapsayacak çalışmalar daha gerçekçi sonuçların ortaya çıkmasına neden olması beklenmektedir. Çıkması beklenen bu sonuçlar üzerinden daha tutarlı politikaların geliştirilmesine imkan sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- Cansız, Mehmet, (2010), “Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri Politikaları ve Uygulamaları”, Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, DPT Yayın No: 2808 ISBN: 978-975-19-4762-8, Ankara.
- Coˆte’, Raymond and E. Cohen-Rosenthal, (1998), “Designing eco-industrial parks: a synthesis of some experiences”, Journal of Cleaner Production 6, pp 181-188.
- Çam, Hasan ve Kemal Esengün, (2011), “Organize Sanayi Bölgeleri ve Uygulanan Teşvik Politikalarının İşletmeler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Osmaniye Organize Sanayi Bölgesinde Uygulama”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 13 (21): ss, 55-63.
- Falcke, Caj O., (1999), “Industrial Parks Principles and Practice” Journal of Economics Cooperation Among Islamic Contries 20, 1, pp,1-10.
- Kayseri OSB, 2013; <http://www.kayseriosb.org/sayfa/2/hakkimizda.html/15.01.2013>
- Saif, Ibrahim, (2006), “The Socio-Economic Implications of the Qualified Industrial Zones in Jordan”, Economic Studies Unit Center for Strategic Studies, University of Jordan, Amman, Jordan, pp 1-50
- Saikka, Laura, (2006), “Eco - Industrial Parks A Background Report For the Eco-Industrial Park Project at Rantasalmi”, PUBLICATIONS OF REGIONAL COUNCIL OF ETELÄ-SAVO 71, Research Institute for Social Sciences, University of Tampere, Finland.
- Sivas OSB, 2013; <http://www.sivasosb.org.tr/16.01.2013>
- Şahbaz, Ussal, (2011), “Türkiye’nin OSB Deneyimi, tepav, Ankara http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1298561949-2.Turkiye_nin_OSB_Deneyimi.pdf/21.12.2012)
- Şahin, Mehmet Yurdal, (2012), “ Yeni Teşvik Sistemi,Yatırımlarda Devlet Yardımı” Teşvik Uygulamaları ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara, http://www.ekonomi.gov.tr/upload/1F5D92A4-0380-4636-2383FCAB5B8E39E5/mehmet_yurdal_sahin.pdf/E.T./19.12.2012)
- Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü ([http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=B9C69C3A-D8D3-8566-4520FE99397857E8/Erişim Tarihi 19.12.2013](http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=B9C69C3A-D8D3-8566-4520FE99397857E8/ErişimTarihi%2019.12.2013))
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004), “Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri”,Ankara: Detay Yayıncılık.
- <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=488/E.T/19.12.2013>
- <http://cep.verginet.net/VergiSirkuleriDetay.aspx?tip=1&ID=2395/25.12.2013>
- <http://www.kontder.org.tr/haber-organize-sanayi-bolgeleri-uygulama->

- yonetmeliginde-degisiklik-yapilmasina-dair-yonetmelik.html/02.01.2013.
http://www.malorsa.org.tr/haber_detay.asp?id=59/02.01.2013
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf> / 14.01.2013 (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ,1968-1972).
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf>/14.01.2013 (Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973-1977).
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan4.pdf>/14.01.2013 (Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979-1983).
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>/14.01.2013 (Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989).
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan4.pdf>/14.01.2013 (Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994).
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan7.pdf>/15.01.2013 (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000).
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan8.pdf>/15.01.2013 (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001-2005).
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>/ 15.01.2013(Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2007-2013).
<http://www.kayseriosb.org/sayfa/2/hakkimizda.html>/15.01.2013
http://www.sivasosb.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=85&Itemid=82/17.01.2013

İbrahim BOZACI, Müşteri Güçlendirme İle Pazarlama Performansı İlişkisi: Mobilya Sektörüne Yönelik Bir Uygulama, Doktora Tezi, Tez Yöneticisi: Doç. Dr.Tülin DURUKAN, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Kırıkkale, 2014-08-25

Doktora Tez Tanıtım Yazısı

İbrahim BOZACI'nın hazırlamış olduğu "Müşteri Güçlendirme İle Pazarlama Performansı İlişkisi: Mobilya Sektörüne Yönelik Bir Uygulama" başlıklı 225 sayfadan oluşan doktora tezi, 2014 yılında Kırıkkale Üniversitesi bünyesinde tamamlanmıştır. Bozacı'nın hazırlamış olduğu bu çalışmada, müşterinin; bilgi, beceri ve kontrolünün işletmeler tarafından arttırılmasının desteklenmesini ifade eden, müşteri güçlendirme faaliyetleri ve bu faaliyetlerin sonuçlarına yönelik veriler sunulmuştur. Buna göre yapılan kapsamlı literatür çalışmasında müşteri güçlendirmenin bileşenleri olarak, müşterinin bilgilendirilmesinin ve becerilerinin teşviki, müşteri özelliğinin teşviki, şikayet ve dayanışmanın teşvik edilmesi ve müşteri katılımının teşviki¹ ile ilgili konular incelenmiştir.

Tezin kurulum amacına yönelik olarak özet bölümünde şu ifadeye yer verilmiştir; "Müşteri güçlendirme konusu, büyük üreticilerin ve dağıtım kanlı üyelerinin ticari ilişkilerde güçlü taraf olması ilgi çekmemektedir. Teorik nitelikteki çalışmaların yanında, konuyla ilgili var olan önceki çalışmalar daha çok, yapısı gereği güçlendirmenin gerekli ve daha kolay olduğu, sağlık, seyahat, turizm ve eğlence gibi hizmetlerin sunumunda iletişim teknolojilerinden yararlanılarak müşteriyi daha bilgili hale getirmenin sonuçlarını incelemektedir. Ayrıca gerçekleştirilen araştırmalarda genellikle güçlendirme konusunun kısmi olarak ele alındığı, yüz-yüze güçlendirme konularına dikkat çekilmediği, "Müşteri Güçlendirme" konusuna yönelik genel bir ölçüm aracı geliştirilmediği ve güçlendirmenin sonuçlarının bütüncül olarak ele alınmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, işletmelerin değişen tüketiciler için daha uygun pazarlama uygulamaları geliştirilmesini engellemektedir"²

Bu bağlamda Bozacı'nın çalışması ilk üç bölümü teorik olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde "Müşteri Güçlendirme kavramı" detaylı biçimde incelenmiştir. Bu bölümde "Etkileşimli Pazarlama İletişimi" ve bu anlamda "Etkileşim Odaklılığı" ve "Teknoloji Kullanımı" incelenmiştir. Aynı zamanda müşteri güçlendirme kavramı alt başlıklar ile detaylandırılarak örgütsel güç,

---

1 Bozacı, a.g.e.,s.142

2 Bozacı, a.g.e., s.iii

güç kaynakları, müşteri gücü, psikolojik güçlendirme, müşteri güçlendirmedeki düzeyler ve müşteri güçlendirme araçları³ kavramları genel hatları ile ortaya konmuştur. İkinci bölümde “Pazarlama Performansı” kavramı ele alınmıştır. Bu bölümde genel özellikleri ile Pazarlama Kontrolü ve Türleri, Pazarlama Performansı Değişkenlerine Yönelik Bakış Açıları⁴ açıklanmıştır. Bilhassa bu bölümde Chandler, Stank, Goldsmith, Vanderwerf, Julian, McGaughey ve Sullivan’dan yapılan alıntılar dikkat çekmektedir.

Üçüncü bölümde “Müşteri Güçlendirme” ile “Pazarlama Performansı” arasındaki ilişkiler karşılaştırmalı teorik analiz ile incelenmiştir. Bu bölümde söz konusu iki kavram arasındaki ilişkinin yanı sıra müşteri sadakati, müşteri memnuniyeti, çalışanlara karşı tutumlar, yenilik ve finansal göstergeler ile olan ilişkiler de detaylandırılmıştır. Bu bölümde bilhassa bu alanda çalışma yapan uluslararası bilincirliliğe sahip; Wathieu, Ouschan, Bendapudi, Leone, Solomon, Wang, Zhao, Hunter, Garnafeld gibi bilim adamlarının da çalışmalarına ayrıntılı biçimde yer verildiği görülmektedir. Yine bu tezi desteklemek üzere Memnuniyet, Sadakat, Güven, Yenilik ve Finansal bağlamında müşteri güçlendirmenin sonuçlarına yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalara ait uluslararası makaleler karşılaştırmalı bir tabloda⁵ sunulmuştur.

Dördüncü bölümde; sektörde yer alan bir firmanın bayileri üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapılarak sonuçlar farklılık ve ilişki analizleri ile sınanmıştır. Bu bağlamda T-testi, Anova, Correlation, Canonic Correlation analizleri ile elde edilen birincil verilerin sonuçları toplam 30 tablo içinde sunulmuştur. Yapılan çalışmada teorik düzeyde elde edilen verilerden tanımlayıcı bilgiler üretilmiş, sonuçlar analiz edilerek grafiksel bir model oluşturulmuştur. Modeldeki değişkenler, müşteri ve işletme düzeyinde bağımlı ve bağımsız olarak detaylandırıldığı ve teorik olarak elde edilen amaçlara ulaşma doğrultusunda altı adet hipotezin geliştirildiği görülmektedir. Tezin araştırma bölümündeki sonuçların beşli Likert temeline göre oluşturulan anketten elde edildiği, soruların; pazarlama performansına yönelik olarak beş faktörden, müşteri güçlendirmeye yönelik olarak dört faktörden oluştuğu dikkati çekmektedir. Araştırmada bu faktörlere göre güvenilirlik, ilişki ve farklılık analizleri yapılmıştır⁶.

Sonuç bölümünde; “Müşteri Güçlendirme” ile “Pazarlama Performansı” arasında ve “Müşteri Güçlendirme Algısı” ile “Algılanan Pazarlama Performansı” arasın-

---

3 Bozacı, a.g.e.,s.46

4 Bozacı, a.g.e.,s.88

5 Bozacı, a.g.e.,s.121

6 Bozacı, a.g.e.,s.122-172

da bulunan güçlü ilişkilerin varlığına yönelik olarak elde edilen bulgulara ilişkin yorumlar yapılmış, kurulan hipotezlerin red ya da kabul sonuçları incelenmiş, işletmeler ve araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur⁷. Sonuç olarak, Durukan'ın yönetiminde yapılan “Müşteri Güçlendirme İle Pazarlama Performansı İlişkisi: Mobilya Sektörüne Yönelik Bir Uygulama” isimli bu doktora çalışması teorik yazında yer alan müşteri güçlendirmesi ile ilgili eksiklikleri tamamlamada ve bu alanda yapılacak araştırmalara model olmada önemli bilgiler içermektedir.

Hazırlayan: Cihat KARTAL⁸

---

7 Bozacı, a.g.e.,s.178

8 Yrd.Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama A.B.D.

Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu Hakkında Bir Değerlendirme

İbrahim MAZMAN*

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde organizasyonu yapılan 1. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu 7-10 Mayıs 2014 tarihleri arasında 150 civarında katılımcının iştirakiyle Kırıkkale Üniversitesi kampüsünde düzenlendi. Hazırlık çalışmalarına Haziran 2013 yılında başlanılan sempozyum için yapılan ilk çalışmalarda sempozyum düzenleme kurulu, sempozyum bilim kurulu ve sempozyum sekreteryası oluşturulmuştu. Sempozyum koordinatörleri olarak da Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Şamil Öçal ile Enstitü Müdür Yardımcısı Yrd. Doç. Dr. İbrahim Mazman'ın olmasına karar verilmişti. Sözü edilen kurullarda ismi geçen kimselerin listesi için “ods.kku.edu.tr” adresine bakılabilir.

Haziran 2013 tarihinden itibaren yapılan toplantılarda birincisi düzenlenecek olan sempozyumun nasıl bir bağlam içerisinde düzenleneceğine ilişkin tartışmalar yapıldı. Bu kavramsal çalışma içerisinde sempozyumun birinci toplantısı için “Orta Doğu’da Süreklilik ve Değişim” başlığı --Kırıkkale Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Erol Kurubaş’ın önerisi de göz önüne alınarak-- tema olarak kabul edildi. Bu temanın Orta Doğu konusunda ilki düzenlenecek olan bir sempozyum için yeterince kapsayıcı ve temel konulardan birisi olacağı düşünülmüştü.

Çalışmaların ilk evresinde yapılan hazırlıklardan birisi sempozyum için bir web sayfasının hazırlanması (ods.kku.edu.tr) ve bir e-posta hesabının üniversite bünyesinde Bilgi-İşlem Dairesi tarafından açılması oldu. Web sayfasının ilk hazırlanışında üniversitemizin Felsefe Bölümünde Öğretim Görevlisi Mustafa Sarp görev almıştı.

Eylül 2013’ten itibaren sempozyum düşüncemiz amaç ve kapsamın netleştirildiği bir proje haline getirilerek Başbakanlık Tanıtım Fonuna sponsorluk alınması amacıyla başvuruldu. Bu sırada sempozyumun ilan edilmesi ve duyurulması amacıyla özellikle e-mail yoluyla yurtdışı ve yurtdışında hem şahıslara hem de kurumlara duyurular ve basılı posterler gönderildi. Yapılan bu duyurulara karşılık olarak açılan e-mail hesabımıza ilk tebliğ özeti ve *abstract*lar gönderilmeye başlanmıştı.

---

* Yrd. Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

Nisan ayının başına kadar gelen tebliğ özetleri değerlendirmeden geçirilerek sempozyuma kabul edilen tebliğler katılımcılara gönderilen e-mailler ile ve sempozyum web sayfasından duyuruldu. Böylece kabul edilen tebliğ özetleri konularına göre tasnif edilmeye başlanmıştı. Tasnif süresinde dikkatimizi çeken en önemli konu gönderilen tebliğlerin konu olarak çok farklı alanlarda olmasıydı. Temel konunun “Orta Doğu’da Süreklilik ve Değişim” olmasına karşın gönderilen tebliğler bu konu bağlamında olmalarıyla birlikte edebiyattan siyaset bilimine, sosyolojiden güzel sanatlara kadar zengin ve kapsayıcı konular ele alınmıştı.

Nisan ayına kadar sempozyum tebliğ özetlerinin toplanmasının dışında önemli bir konu da sempozyum sponsorlarının aranması olmuştu. Sempozyumun mali açıdan desteklenmesi için Başbakanlık Tanıtım Fonu dışında Türk Tarih Kurumu ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansına (TİKA) başvuruldu. Başvurular sonunda bu üç kurum sempozyumun mali olarak desteklenmesi konusunda sponsorluğu kabul ettiler.

Nisan ayında sempozyuma gelen tebliğ özetlerinin tasnif edilmesi sırasında sempozyum sırasında sunulacak ve tartışılacak konular yaklaşık olarak belirlenmişti. Sempozyuma 3-4 hafta kala sempozyumun düzenlenmesi konusunda bize yardımcı olacak Akademi Kongre şirketi ile sempozyum programının detaylarının görüşülmesine başlandı.

Sempozyuma birkaç hafta kala düzenleme kurulu olarak daha detaylı olarak program yapmak üzere yoğun bir çalışmaya başlanılmıştı. Bunlardan birisi tebliğlerin sunulacağı zaman ve mekanı gösteren sempozyum programının hazırlanmasıydı. Üniversitemizin Tarih bölümünde öğretim üyesi olan Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim Gök’ün katkısıyla hazırlanan bu program sempozyum web sayfasında yayınlanmıştır.

7 Mayıs Çarşamba günü Kırıkkale Üniversitesi kampüsünde bulunan Mavi Salon’da yapılan protokol konuşmalarında Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Şamil Öçal, Kırıkkale Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ekrem Yıldız ve Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Emrullah İşler sempozyum hakkında düşüncelerini dile getirdiler. Sempozyumun açılış konuşmasını ise A.B.D. Duke Üniversitesi, Islamic Studies bölümünden Prof. Ebrahim Moosa yaptı. Prof. Moosa’nın konuşma metni “Arap Baharı Sonrasında Müslüman Siyasi Teoloji: Ahlaki Alanın Yeniden İnşası” başlığını taşıyordu.

Mavi Salon’daki açılış programından sonra ise öğleden sonra başlayan sempozyum programına geçildi. Sempozyum programı için Kırıkkale Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi’nde bulunan Yahya Kemal salonu ve bir amfi ve üç sınıf

kullanıldı. Sempozyumun ilk tebliği Bahreyn Kraliyet Üniversitesi Rektörü Prof. Yusuf Abdul Ghaffar tarafından “Orta Doğu’da Toplum, Kültür ve Medeniyet” başlığını altında sunuldu. Sempozyumun düzenlendiği üç gün süresince 150 civarında yurtiçi ve yurtdışından gelen katılımcılar tarafından sunulan tebliğler geniş katılımlı izleyici grubu tarafından ilgi ile takip edildi. Katılımcılar arasında --örnek olarak bahsetmek gerekirse-- Katar Üniversitesi’nden Prof. Ahmed Ibrahim Abushouk “Orta Doğu’da Arab Gösterileri: Tarihi Temeller ve Politik İkilem,” Fas Kadi Ayyad Üniversitesi’nden Dr. İdris Legrini “Barış ve Uzlaşma Heyetinin Tecrübeleri ve Fas’taki Siyasi Dönüşüm,” A.B.D. Tufts Üniversitesi’nden katılan Faiqa Mahmood “Gelişen Sivil-Asker İlişkileri: Mısır-Türkiye- ve Pakistan’ın Karşılaştırmalı Analizi,” Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü doktora öğrencisi Çağatay Sarp “Terörizme Sosyolojik Bir Bakış ve Türkiye’de Terör,” İran’daki Beşeri ve Kültürel Çalışmalar Enstitüsü’nden Yrd. Doç. Dr. Tahereh Ishany “Çağdaş İran Şairlerinin Şiirinde Barışın Yeri,” Lübnan Üniversitesi’nden Prof. May Abdalla “Orta Doğu’da Kültürel Değişimler” ve SDE Orta Doğu Uzmanı Cahit Tuz “Orta Doğu’da Türk Kamu Diplomasisi: Fırsatlar ve Tehditler” başlıklı tebliğ metinlerini sundular. Sunulan tebliğler dışında bir kamu kuruluşu olan ve yurt dışında etkinlikleri olan TİKA ve Orta Doğu’ya yönelik düşünce ve strateji kuruluşu olan ORSAM ağırlıklı panellerde yapıldı.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Şamil Öçal’ın kapanış konuşmasıyla 10 Mayıs Cuma akşamı sempozyum sona ermişti. Cumartesi günü sosyal program çerçevesinde Ankara Kalesi, Anadolu Medeniyetler Müzesi, Anıtkabir ve Hacı Bayram Camiini kapsayan gezi ile katılımcılar Ankara’nın önemli mekânlarını görme imkânı buldular. Sempozyumun en önemli sonuçlarından birisi olan tebliğ metinlerinin toplanma ve basılma işlemi halen devam etmekte olup kısa bir süre içerisinde basılacaktır. Tam metin kitabının sempozyum web sayfasından online-çevrimiçi olarak da erişime açık olması planlanmaktadır.

Sonuç olarak geniş bir katılımcı ve izleyici kitlesinin katılımıyla düzenlenmiş olan 1. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu; Kırıkkale Üniversitesi’ndeki akademik hayat ve sosyal çevreye katkı sağladığı gibi Orta Doğu konusuyla ilgili birçok akademisyen, düşünür ve ilgili kimseleri bir araya getirip düşüncelerini paylaşma fırsatı vermiştir. Bundan sonra ikincisinin düzenlenmesi ve hatta sürekli bir hale gelmesi Kırıkkale Üniversitesi ve Kırıkkale şehri başta olmak üzere Orta Doğu ülkelerindeki ve genel olarak Orta Doğu konusundaki akademik ve entelektüel birikime önemli ölçüde faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yayın İlkeleri

Sosyal Bilimler Dergisi, Ocak ve Temmuz aylarında yılda iki sayı olarak yayımlanan hakemli bir dergidir. Yayın kurulunun kararıyla dergide farklı dillerde yazılmış çalışmalar da yer verilebilir.

Derginin amacı, sosyal bilimler alanında bilimsel araştırma ve incelemeleri yayımlamaktır. *Sosyal Bilimler Dergisi*'nde, çeşitli alanlarda yeni çıkmış bilimsel eserlerin tanıtımına ilişkin kitap değerlendirmeleri de yayımlanır. Makalelerin daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, yayımlanmamış olmak ve sunulduğu toplantı ve tarihi açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazım kurallarına uygun olduğu Yayın Kurulu'na tespit edilen yazılar iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, Yayın Kurulu yazıyı üçüncü hakeme gönderilebilir veya hakem raporları çerçevesinde nihai kararı verebilir. Yayın Kurulu, esasa yönelik olmayan editoryal düzeltmeler yapabilir. Yazarlar, raporlarda katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeli ve yazılı itiraz hakkına sahiptir. Yayına kabul edilmeyen eserler, yazarlarına iade edilmez.

Yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne devredilmiş sayılır. Makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

Makalenin başında 100-150 kelimelik Türkçe ve İngilizce özet (Times New Roman, 10 punto, tek satır aralığında) ile 4-6 kelimedenden oluşan yine Türkçe ve İngilizce anahtar sözcükler bulunmalıdır. Makalenin İngilizce başlığı da "abstract"la birlikte verilmelidir.

Ana metin, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile, 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Makalelerin en çok 10.000 kelime civarında olması beklenmektedir. Kelime sayısının yetersiz olması halinde, makale değerlendirmeye alınmaz.

Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo numarası üste ortalı olarak yazılmalı, tablo adı ise tablo numarasının karşısına her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere metinden 1 punto küçük yazılmalıdır. Tablo içindeki metinlerin yazı puntosu 10 punto olmalıdır. *Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır*. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Resim adlandırılmasında, şekil ve tablolardaki kurallara uyulmalıdır. Şekil, tablo ve resimler, sayfa sayısı olarak makalenin üçte birini aşmamalıdır.

Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmeli, dört satırdan uzun alıntılar ise tırnak içine

alınmaksızın satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve tek satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır. Atıflar, metin içinde aşağıdaki şekilde yazılmalı, eserin tarihinden sonra iki nokta üst üste koyularak, s. ya da ss. gibi kısaltmalar kullanılmadan sayfa numarası veya aralığı yazılmalıdır. Birden çok yazarlı yayınlarda, metin içinde ilk yazarın soyadı ve sonuna ‘vd.’ yazılmalıdır.

Metin dışında açıklama gereksinimi duyulan hallerde dipnot yerine metin sonunda “Notlar” başlığı altında son not sistemi kullanılmalıdır.

Atıf örnekleri: (Köprülü, 1944), (Köprülü, 1944: 15); (Brown, vd., 1998); (Usta ve Mahiroğlu, 2008: 11).

Kaynakçada, birden fazla yazarlı yayınların tüm yazarları belirtilmelidir. Yazarların ad ve soyadı yer değiştirerek belirtilmelidir. Eğer birden fazla yazar varsa ilk yazardan sonrakiler için ad ve soyad yer değiştirilmemelidir. Yayımlı olmayan eserlerde ve yazılarda sadece yazarların adı, yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

Kaynakça soyadına göre alfabetik sırayla ve aşağıdaki formatta verilmeli, ilk satır en baştan, izleyen satırlar 1.5 cm içeriden yazılmalı, her eser arasında bir satır boşluk bırakılmalıdır. Kaynakça 11 puntoda yazılmalıdır. Eserlerin başına sayı, tire ya da madde işaretleri konulmamalı, ilk satır en baştan sonraki satırlar içeriden olacak şekilde yazarın soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır. İnternet kaynaklarında tüm bilgiler verilmeli, ardından tam adres ve kaynağa erişim tarihi belirtilmelidir:

Kaynakça Örnekleri

Kitap örneği

Huntington, S. P. (2002). Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması. İstanbul: Okyanus Yayınları.

Makale örneği

Reich, W. (1984). Psikanalizin Tarihsel Araştırmalara Uygulanması. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 39 (1-4), 191-203.

Kitap bölümü örneği

Gibler, D. (2000). Alliances. Why Some Cause War and Why Others Cause Peace. John A. Vasquez (ed.), What Do We Know About War? New York: Rowman and Littlefield.

İnternet kaynağı örneği

Olsen, J. P. “Organizing European Institutions of Governance,” ARENA Working Papers, No 2, 2000. http://www.arena.uio.no/publications/wp00_2.htm (erişim tarihi: 17 Aralık 2007).

Tez örneği

Erkuş, L. (2009). Eğitim Fakültelerinin Akreditasyon Sürecine Hazır Olma Durumuna İlişkin Öğretim Elemanlarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Yazıların Gönderilmesi

Yazılar hem elektronik ortamda (dergi e-mail adresine veya cd'ye kaydedilmiş olarak), hem çıktı olarak 2 kopya şeklinde yazar ismi ve iletişim bilgileri olmadan dergiye gönderilmelidir. Yazarların isim ve iletişim bilgileri dijital kopyada mutlaka bulunmalıdır.

Makalenin ilk sayfasında yazarın adı ve soyadı verilmeli, yazarın unvanı, görev yaptığı kurum ve iletişim bilgileri ise ilgili bilgiler (e-mail ve telefon gibi) sayfanın altında yıldızlı (numaralı değil) dipnot şeklinde verilmelidir.

Hakem sürecinden sonra, varsa istenen düzeltmeler yapılarak makale, en geç bir ay içinde hem dijital ortamda hem de çıktısıyla birlikte dergiye ulaştırılır.

Yazışma Adresi:

Sosyal Bilimler Dergisi Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 71450 Yahşihan Kırıkkale e-mail: sbd@kku.edu.tr

Sosyal Bilimler Dergisi

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 71450 Yahşihan / KIRIKKALE
e-mail: sbd@kku.edu.tr